

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI

2019

ARKEOLOJİ ABD

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SERDAR ÖZDEMİR

YUKARI FIRAT BÖLGESİ HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMİ YERLEŞİMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SERDAR ÖZDEMİR

GAZİANTEP
HAZİRAN 2019

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI

YUKARI FIRAT BÖLGESİ HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMİ YERLEŞİMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SERDAR ÖZDEMİR

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Makbule EKİCİ

GAZİANTEP
HAZİRAN 2019

T.C.
GAZIANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI

**YUKARI FIRAT BÖLGESİ HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMİ
YERLEŞİMLERİ**

SERDAR ÖZDEMİR

Tez Savunma Tarihi: 16.07.2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Dr. Öğr. Üyesi Meltem MUŞLU
Enstitü Müdür Yardımcısı

Doç. Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU
SBE Müdürü ✓

Bu tezin Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylıyorum.

Prof. Dr. Atilla ENGİN
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Makbule EKİCİ
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

İmzası

Dr. Öğr. Üyesi Makbule EKİCİ

Dr. Öğr. Üyesi Timur DEMİR

Prof. Dr. Mehmet ÖNAL

ÖZET

YUKARI FIRAT BÖLGESİ HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMİ YERLEŞİMLERİ

ÖZDEMİR, Serdar
Yüksek Lisans Tezi, Arkeoloji ABD
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Makbule EKİCİ
Haziran 2019, 209 sayfa

Yukarı Fırat Bölgesi, ılıman iklimi, tarıma, yaşamsal faaliyetlere elverişli düzlüklere sahip olması nedeniyle, tarih öncesi dönemden günümüze, kültürel hareketliliğin yoğun olarak görüldüğü bir bölgedir. Bu özellikleri sebebiyle geçmişten günümüze çeşitli mücadelelere sahne olmuştur. Bölge hakkında bugüne kadar çok kısıtlı çalışma yapılmış olsa da, eldeki mevcut verilerden bu bölgede konumuz açısından, Hellenistik ve Roma Dönemleri'nde bir hareketlilik yaşandığı, gerçekleştirilen kazı ve yüzey araştırmaları sayesinde görülmektedir. Özellikle, Roma'nın, bölgede yoğun mücadelelere girdiği, bu mücadelelere, Küçük Asya'da hakimiyet kurduktan sonra, sınırlarını Fırat'a kadar genişletme amacının sebep olduğu görülmüştür. Bu fetih hareketlerinin izlerini, bölgede özellikle Elazığ ve Malatya illerinde kazılar sonucu tespiti yapılan, kale yapılarının varlığı ile net bir şekilde görmekteyiz. Bu çalışma, eldeki kısıtlı sayıdaki verilerden yola çıkarak, Yukarı Fırat Bölgesi'nin, Paleolitik Çağlar'dan, Roma Dönemi'nin sonuna kadar geçirmiş olduğu evreleri, bir araya getirmeye, tek başlık altında toplamaya çalışmıştır.

Anahtar kelimeler: Doğu Anadolu Bölgesi, Yukarı Fırat Bölgesi, Hellenistik Dönem, Roma Dönemi, tarihi coğrafya

ABSTRACT**THE UPPER EUPHRATES REGION HELLENISTIC AND ROMAN PERIOD
SETTLEMENTS**

ÖZDEMİR, Serdar

Master Thesis, Department of Archaeology

Adviser of The Thesis: Assist. Prof. Dr. Makbule EKİCİ

June 2019, 209 pages

Upper Euphrates Region is a region where cultural mobility is seen intensely since prehistoric times due to its temperate climate, plains suitable for agriculture and vital activities. Due to these characteristics, it has been the scene of various struggles from past to present. Although very limited studies have been conducted on the region so far, it is seen from the available data that there has been a movement in the Hellenistic and Roman Periods in terms of our position in this region, thanks to the excavations and surveys conducted. In particular, it was seen that Rome entered intense struggles in the region and these struggles were caused by the aim of extending its borders to the Euphrates after establishing dominance in Asia Minor. We see the traces of these conquest movements clearly with the presence of castle structures, which were determined by excavations in the Elazığ and Malatya provinces. Based on a limited number of available data, this study tried to bring together the phases of the Upper Euphrates Region from the Paleolithic Age to the end of the Roman Period.

Key words: Eastern Anatolia, Upper Euphrates, Hellenistic Age, Roman Age, historical geography

ÖNSÖZ

Yukarı Fırat Bölgesi'nde çalışmamızın konusu olan, Hellenistik ve Roma Dönemleri'ne dair izlere, bölgede 60'lı yılların ortalarında başlayıp, 80'li yılların başlarında tamamlanan, Keban Barajı'nın yapımı sebebiyle gerçekleştirilen, kurtarma kazıları ve araştırmaları sayesinde ortaya çıkarılan mimari ve diğer buluntular vasıtası ile rastlamaktayız. Bunun öncesinde bölgedeki çalışmalar, genel itibari ile yüzey araştırması faaliyetleri olup, kazıya yönelik çalışma yok denecek kadar azdır. Yapılan çalışmalar sonucu ortaya çıkan tablo ise Hellenistik Dönem'den ziyade, bölgede daha çok Roma Dönemi'ne ait verilerin yoğunluğudur. Roma'nın bölgede, Parth, Armenia, Seleukos gibi birçok güçlü krallıkla mücadelesi buna sebep olmuştur. Fakat, bölgede yapılan çalışmalar yetersiz ve sınırlı sayıda olduğu için, bölgede her iki döneme ait verileri açıklamak, çalışmamız açısından karşılan bir zorluktur. Kazısı ve yüzey araştırması sonuçları yayınlanan merkezlerdeki bilgiler değerlendirilerek, Yukarı Fırat Bölgesi'nde bu dönemlere ait izlere dair fikir sahibi olunabilmesi için çalışılmıştır.

Çalışmamın belirlenmesinde ve hazırlanmasında, değerleri fikirlerini, yönlendirmelerini, kaynak teminlerini esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Makbule EKİCİ'ye, çalışma konumun belirlenmesinde ve kaynak temininde büyük yardımlarını gördüğüm Dr. Öğr. Üyesi Timur DEMİR'e ve tezin düzenlenmesinde dostum Vahdet Efruz MUTUĞU'ya teşekkürlerimi sunarım. En büyük teşekkürleri ise maddi manevi her anlamda desteklerini esirgemeyen aileme ve de en büyük destekçim, motive kaynağım, yol arkadaşım, nişanlım İnci Cansu ERDEM'e sunmayı borç bilirim.

Serdar ÖZDEMİR

Haziran-2019

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
HARİTALAR LİSTESİ	vii
RESİMLER LİSTESİ	x
ÇİZİMLER LİSTESİ	xiv
PLANLAR LİSTESİ.....	xv
TABLOLAR LİSTESİ.....	xviii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xix
KISALTMALAR	xx
1. GİRİŞ	1
1.1. GİRİŞ	1
1.1.1. Amaç, Kapsam ve Yöntem	1
2.YUKARI FIRAT BÖLGESİ; KONUMU, ARAŞTIRMA TARİHÇESİ VE TARİHİ COĞRAFYASI.....	4
2.1. KONUMU	4
2.2. ARAŞTIRMA TARİHÇESİ VE TARİHİ COĞRAFYASI.....	8
3.YUKARI FIRAT BÖLGESİ HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMİ YERLEŞİMLERİ.....	39
3.1. ELAZIĞ	39
3.1.1. Mimari Görülen Merkezler	42
3.1.1.1. Ağın ve Kalaycık Kazıları.....	42
3.1.1.1.1. Kalaycık Höyüğü.....	43
3.1.1.1.2. Kalaycık (Hereser) Nekropol Alanı	45

	Sayfa No
3.1.1.1.3. Kalecikler Höyüğü	46
3.1.1.1.4. Ağın Nekropol Alanı	47
3.1.1.1.5. Hoşrik Mevki.....	48
3.1.1.1.6. Kilise Yazısı (Düzü).....	49
3.1.1.2. Aşvan Kazıları.....	50
3.1.1.2.1. Aşvan Kale	50
3.1.1.2.2. Taşkun Kale.....	52
3.1.1.3. Şemsiyetepe	53
3.1.1.4. İmikuşağı.....	55
3.1.1.5. Resulkahya Kalesi.....	58
3.1.1.6. Pağnik Öreni	59
3.1.1.7. Haraba/Şimşat Kalesi	61
3.1.1.8. Görgüshan Kalesi	63
3.1.1.9. Haroğlu Kalesi	64
3.1.1.10. Yeniköy/Gavur Höyüğü.....	64
3.1.2. Seramik, Küçük Buluntu ve Mezar Görülen Merkezler.....	65
3.2. MALATYA.....	68
3.2.1. Mimari Görülen Merkezler.....	70
3.2.1.1. İmamoğlu Höyük	70
3.2.1.2. Köşkerbaba Höyük.....	72
3.2.2. Seramik, Küçük Buluntu ve Mezar Görülen Merkezler.....	75
3.3. TUNCELİ.....	83
3.3.1. Mimari Görülen Merkezler.....	85
3.3.1.1. Eski Pertek Kalesi	85
3.3.2. Seramik, Küçük Buluntu ve Mezar Görülen Merkezler.....	86
3.4. ERZİNCAN.....	89
3.4.1. Mimari Görülen Merkezler.....	90
3.4.2. Seramik, Küçük Buluntu ve Mezar Görülen Merkezler.....	91
4.SONUÇ	92
4.1. SONUÇ	92
KAYNAKLAR	100
EKLER.....	129
HARİTALAR.....	129

	Sayfa No
RESİMLER.....	142
ÇİZİMLER.....	173
PLANLAR.....	179
TABLolar.....	193
GRAFİKLER.....	202
ÖZGEÇMİŞ.....	208
BACKGROUND.....	209

HARİTALAR LİSTESİ

- Harita-1: I. Coğrafya Kongresinde Belirlenen Türkiye Bölgeleri İçerisinde Doğu Anadolu. Ali Yiğit. (1996). Türkiye'nin Doğu Bölgelerinin Yeniden Belirlenmesi Hakkında Düşünceler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1):363.
- Harita-2: Yukarı Fırat Bölgesi. Margaret R. Payne. (2006). *Urartu Çivi Yazılı Belgeler Kataloğu*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.422-423.
- Harita-3: Loon'a Göre Doğu Anadolu. Maurits N. van Loon. (1966). *Urartian Art Its Distinctive Traits in The Light of New Excavations*. Nederlands Instituut Voor Het Nabije Oosten, Leiden, p.2.
- Harita-4: Keban Baraj Gölü Alanı. Serdar Hakan Öztaner. (2012). Keban Baraj Gölü Alanı Kurtarma Kazıları (1968-1973). *D.T.C.F. Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları(1936-2011)-Anadolu. D.T.C.F. 75. Yıl Armağanı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, s.367.
- Harita-5: Türkiye'deki Paleolitik ve Epi-Paleolitik Yerleşim Yerleri. Antonio Sagona ve Paul Zimansky. (2015). *Arkeolojik Veriler Işığında Türkiye'nin En Eski Kültürleri MÖ 1.000.000-550*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.10.
- Harita-6: Keban Baraj Gölü Alanındaki Tarih Öncesi Merkezler. İ. Kılıç Kökten. (1976). Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları-1972. *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:5, T.T.K.B., Ankara, Lev.1-18, s.224.
- Harita-7: Türkiye ve Yukarı Fırat Bölgesinde Yer alan Çanak Çömleksiz Neolitik Yerleşimler. Sagona ve Zimansky, a.g.e., s.43.
- Harita-8: Türkiye'de Eski Çağda Madencilikle İlgili Bulgulara Sahip Buluntu Yerleri. Sagona ve Zimansky, a.g.e., s.179.
- Harita-9: İlk Tunç Çağı'nda Anadolu'daki Başlıca Kültür Bölgeleri. Sagona ve Zimansky, a.g.e., s.157.
- Harita-10: Yukarı Fırat Bölgesi İçindeki Urartu Yayılımı. Kemalettin Köroğlu. (2011). *Urartu: Doğu'da Değişim*. (Ed.) Kemalettin Köroğlu ve Erkan Konyar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.14-15.

- Harita-11: Armenia Bölgesi ve Komşuları. C. S. Lightfoot. (2008). *Armenia and The Eastern Marches. The Cambridge Ancient History: The Crisis of Empire A.D. 193-337.* (Ed.) Alan K. Bowman, Peter Garnsey and Averil Cameron, Vol.XII, Cambridge University Press, New York, p.482.
- Harita-12: Roma İmparatorluk Sınırları ve Lejyon Merkezleri.ERCÜMENT YILDIRIM. (2013). Roma İmparatorluğu'nun Doğu Sınırını Korumak İçin Fırat Nehri Boyunca Kurulan Lejyonlar. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(4):180.
- Harita-13: Malatya-Harput Arasındaki Eski Ulaşım Ağı. Veli Sevin. (1988). Elazığ-Bingöl Yüzey Araştırması-1987. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 6, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Başkanlığı, Ankara, s.475.
- Harita-14: Alzi Ülkesi ve Çevresindeki Urartu Yerleşimleri. Kemalettin Köroğlu. (1995). Assur-Urartu Yazılı Belgeleri ve Arkeolojik Kalıntılar Işığında Alzi/Enzi Ülkesi(Elazığ Bölgesi) Tarihi Coğrafyası. *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.366.
- Harita-15: Ağın ve Kalaycık Kazıları Adı Altındaki Kazılar. *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:4, T.T.K.B., Ankara.
- Harita-16: Ağın ve Yakınındaki İlçeler. Erdal Karakaş. (1996). *Merkezi Fonksiyonları Açısından Ağın, Arapkir ve Kemaliye İlçeleri*. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Elazığ, s.2.
- Harita-17: Keban Bölgesi ve Aşvan. French, a.g.e., s.76.
- Harita-18: İmikuşağı'nın Konumu. Veli Sevin. (1995). *İmikuşağı-I (6.-1. Yapı Katları)*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Dizi:6, Sayı:47, T.T.K.B., Ankara, s.4.
- Harita-19: 2004 Yılı Yukarı Fırat Bölgesi Yüzey Araştırmaları Haritasında Görgüşan Kalesinin Yeri. Ertuğrul Danık. (2006). Yukarı Fırat Bölgesi 2004 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 23, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, s.164.
- Harita-20: Yeniköy Höyüğü'nün Yeri. *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:5, T.T.K.B., Ankara.
- Harita-21: Malatya ve Çevre İlleri. Ekrem Demir. (2002). Malatya Şehrinde Yerleşmenin Evrimi. *Türk Coğrafya Dergisi*, 38:52.
- Harita-22: Köşkerbaba Höyük Bölge Haritası. Önder Bilgi. (1987). Köşkerbaba Höyük Kazısı-1978. *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, Ankara, Lev. 115.
- Harita-23: Tunceli'nin Konumu ve Komşu İlleri. Google-maps.
- Harita-24: Erzincan'ın Konumu ve Komşu İlleri. Google-maps.

Harita-25: Hitit ivi Yazılarına Göre Erzincan ve evresi. Şafak Bozgun. (2016).
İÖ 2. Binyılda Hitit ivi Yazılı Belgelere Göre Erzincan ve evresi.
Uluslararası Erzincan Sempozyumu Bildiriler, c.I, 28 Eylül-01 Ekim,
Erzincan Üniversitesi, Erzincan, s.124.

RESİMLER LİSTESİ

- Resim-1: Kalaycık Tepe Höyüğü. Ümit Serdaroğlu. (1969). 1969 Ağın ve Kalaycık Kazıları. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 2(17):202.
- Resim-2: Kalaycık Tepe Höyüğü Kireç Sıvalı Roma Evi Odası. Ümit Serdaroğlu. (1972). Ağın ve Kalaycık Kazıları-1970. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, Lev.17:2.
- Resim-3: Kalaycık Tepe Höyüğü in situ Haldeki Sütunlu Roma Evi. Serdaroğlu, (1972), a.g.e., Lev.16:2.
- Resim-4: Kalaycık Tepe Höyüğü Roma Dönemi Açmaları. Serdaroğlu, (1972), a.g.e., Lev.17:1.
- Resim-5: Kalaycık (Hereser) Nekropol Alanı Pitos Mezar İçindeki İskelet Buluntu. Serdaroğlu, (1972), a.g.e., Lev.18:1.
- Resim-6: Kalaycık (Hereser) Nekropol Alanı Pitos Mezar Ağzına Kapak Olarak Kullanılan Açık Kap. Serdaroğlu, (1972), a.g.e., Lev.18:2.
- Resim-7: Kalecikler Höyüğü Tepenin Genel Görünümü. Serdaroğlu, (1972), a.g.e., Lev.20:1.
- Resim-8: Kalecikler Höyüğü Roma Yapı Katı. Serdaroğlu, (1972), a.g.e., Lev.20:1.
- Resim-9: Kalecikler Höyüğü Roma Yapı Katı Duvar Görünümü. Ümit Serdaroğlu. (1974). Ağın ve Kalaycık Kazıları-1971. *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:4, T.T.K.B., Ankara, Lev.36:1.
- Resim-10: Kalecikler Höyüğü Nekropol Alanı Mezarlar. Serdaroğlu, (1969), a.g.e., s.209.
- Resim-11,12,13: Ağın Nekropol Buluntuları. Serdaroğlu, (1969), a.g.e., s.210.
- Resim-14,15,16: Ağın Nekropol Alanı Buluntuları. Serdaroğlu, (1972), a.g.e., Lev.21:2-5.
- Resim-17: Ağın Nekropol Buluntuları. Ümit Serdaroğlu. (1971). Ağın ve Kalaycık Kazıları-1969. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları,Seri:1,No:2,T.T.K.B.,Ankara,Lev.27:3.

- Resim-18: Hoşrik Mevkii A Alanındaki Yapı. Serdaroğlu, (1969), a.g.e., s. 207.
- Resim-19: Kilise Yazısı(Düzü) Görünüm. İ. Kılıç Kökten. (1972). Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları-1970. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, Lev. 4:1.
- Resim-20: Kilise Yazısı(Düzü) Sur Duvarları. Serdaroğlu, (1971), a.g.e., Lev.28:1.
- Resim-21: Aşvan Kale Seramik MS. 4. yy Yapı Katı. David H. French vd.. (1974). Aşvan Kazıları-1971. *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:4, T.T.K.B., Ankara, Lev.46:1.
- Resim-22: Aşvan Kale Geç Roma Dönemi Yapı Katı Doğudan Görünüm. David H. French ve Stephen Mitchell. (1976). Aşvan Kazıları-1972/Aşvan Kale. *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:5, T.T.K.B., Ankara, Lev.28.
- Resim-23: Aşvan Kale Hellenistik Dönem Rython. David H. French. (1971). Aşvan Kazısı-1969. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:2, T.T.K.B., Ankara, Lev.29:4.
- Resim-24: Aşvan Kale Hellenistik Dönem Sikke Buluntuları. French, (1971), a.g.e., Lev.30:1.
- Resim-25,26: Aşvan Kale Hellenistik Dönem Sikke Buluntuları. Anthony McNicoll. (1973). The Aşvan Hoard: Coins of Two Cappadocian Monarchs. Aşvan 1968-1972. *Anatolian Studies*, 23:182-183.
- Resim-27: Aşvan Kale Hellenistik Dönem Tunç Buluntular. French, (1971), a.g.e., Lev.30:2,3,4.
- Resim-28: Taşkun Kale Güneyden Görünüm. Anthony McNicoll. (1973). Aşvan Kale 1968-1972: An Interim Report/Taşkun Kale. *Anatolian Studies*, 23:159.
- Resim-29: Şemsiyetepe Taş Döşemeli Roma Yolu. A. Muhibbe Darga. (1987). Şemsiyetepe Kazıları 1986 Yılı Çalışmaları. Kazı Sonuçları Toplantısı, 9, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü, Ankara, s.188.
- Resim-30,31: Şemsiyetepe Güney Sur Duvarı ve Roma Dönemi Su Deposu. A. Muhibbe Darga. (1986). Şemsiyetepe Kazıları 1985 Sezonu Sonuçları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 8, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, s.168.
- Resim-32: İmikuşağı Genel Görünümü. Veli Sevin. (1995). *İmikuşağı-I (6.-1. Yapı Katları)*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Dizi:6, Sayı: 47, T.T.K.B., Ankara, Lev.D/1.
- Resim-33: İmikuşağı Hellenistik Duvar. Sevin, a.g.e., Lev.XVIII/2.
- Resim-34,35: İmikuşağı Hellenistik Taş/kerpiç Taban. Sevin, a.g.e., Lev.XXV/1-2
- Resim-36: İmikuşağı Hellenistik Dönem Boyalı Parça ve Matara Örneği. Sevin, a.g.e., Lev.XXVII/1-2.

- Resim-37: Pağnik Öreni Roma Kalesi Kuşbakışı Görünüm. Richard P. Harper. (1971). Pağnik Öreni Kazısı-1969. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:2, T.T.K.B., Ankara, Lev.64
- Resim-38: Pağnik Öreni Roma Kalesi Ana Giriş Kapısı Kuzeyden ve Güneybatıdan Görünüm. Richard P. Harper. (1972b). Pağnik Öreni Kazıları-1970. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, Lev.83:1/2.
- Resim-39,40,41: Pağnik Öreni Roma Kalesi Duvar Örnekleri. Richard P. Harper. (1974). Pağnik Öreni Kazıları-1971. *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:4, T.T.K.B., Ankara, Lev.88:1,89:2,90:2.
- Resim-42: Pağnik Öreni Roma Kalesi Seramik ve Cam Örnekler. Harper, (1971), a.g.e., Lev.65:2.
- Resim-43: Pağnik Öreni Roma Kalesi Seramik Örneği. Harper, (1974), a.g.e., Lev.95:2.
- Resim-44: Pağnik Öreni Yazıtlı Sunak. Harper, (1971), a.g.e., Lev.68:3.
- Resim-45: Pağnik Öreni Yapı Yazıtı. Harper, (1974), a.g.e., Lev.95:1.
- Resim-46: Şimşat Kalesi Uzaktan Görünüm. Baki Öğün. (1971). Haraba Kazıları-1969. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:2, T.T.K.B., Ankara, Lev.34:2.
- Resim-47: Şimşat Kalesi. Baki Öğün. (1972). Haraba Kazısı-1970. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, Lev.50:1.
- Resim-48: Şimşat Kalesi Hellenistik Dönem Sütun Kaideleri. Baki Öğün. Haraba Kazısı-1973. *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:6, T.T.K.B., Ankara, Lev.7:2.
- Resim-49: Şimşat Kalesi A Çukuru Hellenistik Çanak-Çömlek Parçaları. Öğün, (1971), a.g.e., Lev.36:2.
- Resim-50: Şimşat Kalesi Hellenistik Kule Yapısı. Öğün, (1971), a.g.e., Lev.37:2.
- Resim-51: Şimşat Kalesi Hellenistik Dönem Kandili. Öğün, (1972), a.g.e., Lev.53:1.
- Resim-52: Şimşat Kalesi Geç Roma/Erken Bizans Kandil. Öğün, (1971), a.g.e., Lev.39:1.
- Resim-53: Şimşat Kalesi Hellenistik Unguentarium. Öğün, (1971), a.g.e., Lev.40:2.
- Resim-54: Şimşat Kalesi Roma Dönemi Tabak. Öğün, (1971), a.g.e., Lev.39:2.
- Resim-55: Şimşat Kalesi Roma Dönemi Cam Koku Şişesi. Baki Öğün. (1979). Haraba Kazısı-1973. *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:6, T.T.K.B., Ankara, Lev.8:5.
- Resim-56: Şimşat Kalesi Roma Dönemi Saksı. Öğün, (1979), a.g.e., Lev.9:1.

- Resim-57: Yeniköy Höyüğü Kuzeyden Görünüm. Hamit Z. Koşay. (1976). Yeniköy Höyüğü Kazısı-1972. *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:5, T.T.K.B., Ankara, Lev.100:1.
- Resim-58,59,60: Yeniköy Höyüğü Seramik Örnekleri. Koşay, a.g.e., Lev.109-110.
- Resim-61: Köşkerbaba Höyüğe Adını Veren Göçkerbaba'nın Mezarı. Önder Bilgi. (1987a). Köşkerbaba Höyük Kazısı-1978. *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, Ankara, Lev.118:1.
- Resim-62,63: Köşkerbaba Höyük Atık Su kanalı. Bilgi, (1987a), a.g.e., Lev.120:3, 121:1.
- Resim-64: Köşkerbaba Höyük Roma Dönemi Sur Duvarı. Önder Bilgi. (1987b). Köşkerbaba Höyük-1979. *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, Ankara, Lev.133:2.
- Resim-65: Köşkerbaba Höyük Roma Dönemi Ocak. Bilgi, (1987b), a.g.e., Lev.136:2.
- Resim-66: Köşkerbaba Höyük Roma Dönemi Çanak-Çömlek Örnekleri. Bilgi, (1987a), a.g.e., Lev.123:2.
- Resim-67: Köşkerbaba Höyük Roma Dönemi Çanak-Çömlek ve Seramik Örnekleri. Bilgi, (1987b), a.g.e., Lev.138:2,3.
- Resim-68,69,70,71: Maşattepe Tümülüsü Geç Hellenistik Erken Roma Dönemi Buluntuları. Çağatay Yücel. (2017). Malatya Tümülüsleri Hakkında Bir Değerlendirme. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1):170-174.
- Resim-72: Eski Pertek Kalesi Genel Görünüm. Serkan Erdoğan. (2015). *Yazılı ve Arkeolojik Verilere Göre MÖ II. ve I. Bin Yılda Tunceli-Bingöl Bölgesi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Eski Çağ Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara, s.294.
- Resim-73: Keban Baraj Gölü İçerisinde Eski Pertek Kalesi. Emrah Şikoğlu. (2010). *Pertek (Tunceli) İlçe Merkezinin Coğrafi Etüdü*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, s.46.

ÇİZİMLER LİSTESİ

- Çizim-1,2,3,4: Aşvan Kale Hellenistik Dönem Seramik Örnekleri. Stephen Mitchell. (1973). Aşvan Kale. Aşvan 1968-1972. *Anatolian Studies*, 23:144-147.
- Çizim-5: Aşvan Kale Hellenistik Dönem Tunç Buluntular. Mitchell, a.g.e., s.151.
- Çizim-6: Taşkun Kale Çanak-Çömlek Buluntuları. Anthony McNicoll. (1972). Aşvan Kazıları-1970/Taşkun Kale(N52/2). *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, Lev.37.
- Çizim-7,8,9,10: İmikuşığı Hellenistik Dönem Çanak Örnekleri. Veli Sevin. (1995). *İmikuşığı-I (6.-1. Yapı Katları)*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Dizi:6, Sayı: 47, T.T.K.B., Ankara, s.85-91.
- Çizim-11: İmikuşığı Hellenistik Dönem Çömlek, Vazo, Dip ve Boyalı Parça Örnekleri. Sevin, a.g.e., s.93.
- Çizim-12: İmikuşığı Hellenistik Dönem Matara. Sevin, a.g.e., s.95.
- Çizim-13: İmikuşığı 4a Evresi Hellenistik Seramik Örnekleri. Sevin, a.g.e., s.99.
- Çizim-14: Şimşat Kalesi Hellenistik Dönem Kandili. Baki Öğün. (1971). Haraba Kazıları-1969. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:2, T.T.K.B., Ankara, Lev.40:3.
- Çizim-15: Köşkerbaba Höyük Roma Dönemi Çanak-Çömlek Kesit Çizimleri. Önder Bilgi. (1987a). Köşkerbaba Höyük Kazısı-1978. *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, Ankara, Lev.127.
- Çizim-16: Köşkerbaba Höyük Roma Dönemi Çanak-Çömlek Kesit Çizimi. Önder Bilgi. (1987b). Köşkerbaba Höyük-1979. *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, Ankara, Lev.145.

PLANLAR LİSTESİ

- Plan-1: Kalaycık Tepe Höyüğü. I. Teras Açmaları. Ümit Serdaroğlu. (1972). Ağın ve Kalaycık Kazıları-1970. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, Lev.30.
- Plan-2: Kalaycık Tepe Höyüğü II. Teras Açmaları. Serdaroğlu, (1972), a.g.e., Lev.29.
- Plan-3: Kalaycık Tepe Höyüğü Tepe Açmaları. Serdaroğlu, (1972), a.g.e., Lev.28.
- Plan-4: Kalaycık (Heraser) Nekropol Alanı Planı-1. Serdaroğlu, (1972), a.g.e., Lev.27.
- Plan-5: Kalaycık (Heraser) Nekropol Alanı-2. Ümit Serdaroğlu. (1974). Ağın ve Kalaycık Kazıları-1971. *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:4, T.T.K.B., Ankara, Lev.45.
- Plan-6: Kalecikler Höyüğü Roma Dönemi Yapı Katları. Serdaroğlu, (1974), a.g.e., Lev.40.
- Plan-7: Ağın Nekropol Alanı. Ümit Serdaroğlu. (1969). 1969 Ağın ve Kalaycık Kazıları. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 2(17):201.
- Plan-8: Hoşrik Mevkii A Alanı Planı. Serdaroğlu, (1969), a.g.e., s.197.
- Plan-9: Kilise Yazısı (Düzü) Açmaları. Ümit Serdaroğlu. (1971). Ağın ve Kalaycık Kazıları-1969. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Proje Yayınları, Seri:1, No:2, T.T.K.B., Ankara, Lev.24.
- Plan-10: Aşvan Bölgesinin ve Çevresinin Planı. Stephen Mitchell. (1980). *Aşvan Kale: Keban Rescue Excavations, Eastern Anatolia. I. The Hellenistic, Roman and Islamic Sites*. BIA at Ankara Monograph 1, Oxford: British Archaeological Reports, s.20.
- Plan-11: Aşvan Kale. David H. French. (1973). Aşvan 1968-1972: The Excavations. *Anatolian Studies*, 23:80.
- Plan-12,13,14: Aşvan Kale Hellenistik 1, 2a, 2b Tabakaları Planı. Stephen Mitchell. (1973). Aşvan Kale. Aşvan 1968-1972. *Anatolian Studies*, 23:22-125.
- Plan-15: Aşvan Kale MS 4. yy Yapı Katı. David H. French. (1972). Aşvan-1971. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*, (Special

Number in Honour of The Seventieth Birthday of Professor Seton Lloyd), 22:13.

- Plan-16: Aşvan Kale'de Geç Roma Dönemine Ait Olabileceği Düşünülen Tapınak Planı. Mitchell, (1980), a.g.e., s.44.
- Plan-17: Taşkun Kale Kilise ve Kale Planı. Anthony McNicoll. (1973). Aşvan Kale 1968-1972: An Interim Report/Taşkun Kale. *Anatolian Studies*, 23:160.
- Plan-18: Taşkun Kale-Kale Planı. Anthony McNicoll. (1983). *Taşkun Kale: Keban Rescue Excavations Eastern Anatolia*. BIA at Ankara, Monography 6, Oxford: British Archaeological Reports, p.6.
- Plan-19: Şemsiyetepe Kazı Alanı Planı. A. Muhibbe Darga. (1981). Şemsiyetepe Kazıları 1980 Yılı Buluntuları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, Lev.XXIII.
- Plan-20: İmikuşağı Hellenistik Açma Planı. Veli Sevin. (1995). *İmikuşağı-I (6.-I. Yapı Katları)*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Dizi: 6, Sayı: 47, T.T.K.B., Ankara, s.70.
- Plan-21: İmikuşağı Geç Hellenistik Tabaka Ocaklı Yapı. Sevin, a.g.e., s.72.
- Plan-22: Resulkahya Kalesi Planı. Ertuğrul Danık. (2002). Yukarı Fırat Bölgesi 2000 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 19, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, s.87.
- Plan-23: Pağnik Öreni Roma Kalesi Planı. Richard P. Harper. (1972). Pağnik Öreni Roman Fort-1971. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies (Special Number in Honour of The Seventieth Birthday of Professor Seton Lloyd)*, 22:28.
- Plan-24: Görgüşan Kalesi Rölöve Planı. Ertuğrul Danık. (2006). Yukarı Fırat Bölgesi 2004 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 23, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, s.170.
- Plan-25: Haroğlu Kalesi Planı. Veli Sevin. (1987). Elazığ-Bingöl İlleri Yüzey Araştırması-1986. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 5, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, s.39.
- Plan-26: İmamoğlu Höyüğü Planı. Edibe Uzunoğlu. (1987). Malatya İmamoğlu Höyüğü 1986 Yılı Kazısı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 9, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, s.215.
- Plan-27: Köşkerbaba Höyük Kazı Planı. Önder Bilgi. (1985). 1984 Dönemi Malatya-Köşkerbaba Höyük Kurtarma Kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 7, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, s.145.
- Plan-28,29,30: Köşkerbaba Höyük I. ve II. Roma Mimari Tabakaları Planı. Önder Bilgi. (1987). Köşkerbaba Höyük-1979. *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979*

Çalışmaları. O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, Ankara, Lev.141.-142.-144.

Plan-31: Eski Pertek Kalesi Planı. T.A. Sinclair. (1989). *Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey*. The Pindar Press, Vol.III, London, p.101.

TABLULAR LİSTESİ

Tablo-1: Elazığ İli Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

Tablo-2: Malatya Akçadağ İlçesi Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

Tablo-3: Malatya Arapgir İlçesi Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

Tablo-4: Malatya Arguvan İlçesi Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

Tablo-5: Malatya Battalgazi İlçesi Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

Tablo-6: Malatya Darende İlçesi Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

Tablo-7: Malatya Doğanşehir İlçesi Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

Tablo-8: Malatya Hekimhan İlçesi Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

Tablo-9: Malatya Kale İlçesi Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

Tablo-10: Malatya Kuluncak İlçesi Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

Tablo-11: Malatya Pütürge İlçesi Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

Tablo-12: Malatya Yazıhan İlçesi Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

Tablo-13: Malatya Yeşilyurt İlçesi Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

Tablo-14: Tunceli İli Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

Tablo-15: Erzincan İli Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik-1: Yukarı Fırat Bölgesi İçerisinde Yer Alan İllerdeki Hellenistik Döneme Tarihlendirilen Mimari, Seramik, Küçük Buluntu ve Mezar Dağılımı

Grafik-2: Yukarı Fırat Bölgesi Hellenistik Dönem Kalıntı Türlerine Göre Merkez Dağılımı

Grafik-3: Elazığ İli Hellenistik Dönem Kalıntı Türlerine Göre Merkez Dağılımı

Grafik-4: Malatya İli Hellenistik Dönem Kalıntı Türlerine Göre Merkez Dağılımı

Grafik-5: Tunceli İli Hellenistik Dönem Kalıntı Türlerine Göre Merkez Dağılımı

Grafik-6: Erzincan İli Hellenistik Dönem Kalıntı Türlerine Göre Merkez Dağılımı

Grafik-7: Yukarı Fırat Bölgesi İçerisinde Yer Alan İllerdeki Roma Dönemine Tarihlendirilen Mimari, Seramik, Küçük Buluntu ve Mezar Dağılımı

Grafik-8: Yukarı Fırat Bölgesi Roma Dönemi Kalıntı Türlerine Göre Merkez Dağılımı

Grafik-9: Elazığ İli Roma Dönemi Kalıntı Türlerine Göre Merkez Dağılımı

Grafik-10: Malatya İli Roma Dönemi Kalıntı Türlerine Göre Merkez Dağılımı

Grafik-11: Erzincan İli Roma Dönemi Kalıntı Türlerine Göre Merkez Dağılımı

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
a.g.i.s.	: Adı Geçen İnternet Sitesi
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
BIA	: British Institute of Archaeology
bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
D.T.C.F.	: Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi
Ed.	: Editör
GDC	: Geç Demir Çağı
GTÇ	: Geç Tunç Çağı
Hell.	: Hellenistik
İTÇ	: İlk Tunç Çağı
K.S.T.	: Kazı Sonuçları Toplantısı
KBo	: Keilschrifttexte aus Boghazköi (Boğazköy'den Çivi Yazısı)
KUB	: Keilschrifturkunden aus Boghazköi (Boğazköy'den Çivi Yazılı Belgeler)
Lev.	: Levha
M.E.T.U.	: Middle East Technical University
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
O.D.T.Ü.	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi

OÇ	: Orta Çağ
OTÇ	: Orta Tunç Çağı
p.	: Page
pp.	: Pages
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar
T.T.K.B.	: Türk Tarih Kurumu Basımevi
T.Ü.B.A.-A.R.	: Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
vd.	: Ve Diğerleri
Vol.	: Volume (Seri)
yy	: Yüz Yıl
PPNA	: Pre-Pottery Neolithic A (Çanak Çömleksiz Neolitik A)
PPNB	: Pre-Pottery Neolithic B (Çanak Çömleksiz Neolitik B)
PPNC	: Pre-Pottery Neolithic C (Çanak Çömleksiz Neolitik C)
PN	: Pottery Neolithic (Çanak Çömlekli Neolitik)

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. GİRİŞ

1.1.1. Amaç, Kapsam ve Yöntem

Doğu Anadolu Bölgesi, ülke genelindeki yedi bölgeye göre arkeolojik araştırmaların ve çalışmaların en az gerçekleştirildiği bölümdür. Buna sert iklim koşulları, elverişsiz ve çalışmayı kısıtlayan engebeli yeryüzü şekilleri sebep olarak gösterilebilir. Çalışma alanımızı oluşturan Yukarı Fırat Bölgesi ise Doğu Anadolu içindeki diğer bölgelere (Yukarı Murat-Van, Hakkari ve Erzurum-Kars Bölümleri) göre, nispeten, arkeolojik anlamda daha fazla çalışmanın yapıldığı alandır. Doğu Anadolu'nun sert iklim koşullarının ve engebeli coğrafi yapısının, bu bölümde daha elverişli olması ile bölgede yapımı gerçekleştirilen, Keban ve Karakaya Barajları'nın, kültürel mirası sular altında bırakacak olması tehlikesiyle bu arkeolojik çalışmalar bir an önce gerçekleştirilmiştir.

Bölgede gerçekleştirilen, gerek yüzey araştırmaları gerekse de arkeolojik kazı çalışmalarıyla, Paleolitik Dönem'den günümüze kültürel varlığın tespiti yapılmıştır. Bu çalışmalar neticesinde, kazısı ve yüzey araştırmaları tamamlanmış ya da devam eden merkezlerde ortaya konan, bölgenin Hellenistik ve Roma Dönemleri'ne ait izler, hazırladığımız bu çalışmayla, tek bir başlık altında toplamayı amaçlamıştır. Hazırlanan bu çalışma, arkeolojik anlamda yeni bir söz söylemeyecek gibi görünse de, bölgenin Hellenistik ve Roma Dönemleri'ne ait raporları, yayınları hakkında birinci elden başvurulabilecek bir çalışma olması açısından, önemlidir.

Çalışma sahamızı oluşturan alan, günümüz coğrafi anlayışına göre sınırları belirlenen, Yukarı Fırat Bölgesi içerisinde yer alan; Elazığ, Malatya, Tunceli, Erzincan, Bingöl ve Bitlis illerini kapsamaktadır. Tarihi coğrafya bölümü hazırlanırken, adını verdiğimiz bu illere komşu olan, özellikle Urartu'nun başkenti olan Van (Tuşpa), antik Kapadokya Bölgesi, Kommagene Bölgesi, Pontus Krallığı, Armenia Krallığı, Parth Krallığı gibi merkezler ile ilişkilere değinmek açısından, kapsamımız genişletilmiş, tarihsel veriler ışığında ortaya konmuştur.

Hazırlanan bu çalışma oluşturulurken; Kazı Sonuçları, Araştırma Sonuçları, Arkeometri Sonuçları, Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sonuçları Toplantıları gibi bilimsel toplantıların raporları taranmış, bunun yanı sıra; Belleten, Türk Arkeoloji Dergisi, Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, Türk Etnografya Dergisi, Tarih Araştırmaları Dergisi, Tarih İncelemeleri Dergisi, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Dergisi, Anatolia Antiqua (Persee.fr), Anatolian Studies (Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Yayınları), Ankara Adnan Ötügen Kütüphanesi, Ankara Mili Kütüphane, Ankara Türk Tarih Kurumu, Gaziantep Üniversite Kütüphanesi, O.D.T.Ü. Keban ve Aşağı Fırat Yayınları, Cambridge Ancient History, dijital ortamda; Yöktez, Academia, Dergipark ve yerli yabancı erişime açık birçok önemli siteden, kaynakça kısmında da belirtildiği gibi, veri toplama işlemi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, bölüm hocalarımızın kütüphanelerinden, büyük yardımları ve hoşgörülerini sayesinde yararlanılmıştır.

Bu çalışma ortaya çıkartılırken, birinci bölümde; tezin amacı, konu olarak kapsadığı alanları ve tezi oluştururken izlenen yöntem açıklandıktan sonra, ikinci bölümde; Yukarı Fırat Bölgesi'nin konumu, sınırları hakkında bilgi verip, daha sonra tarihi coğrafya ve araştırma tarihçesi anlatılmıştır. Konu olarak, Hellenistik ve Roma Dönemi başlığı vermemize rağmen, tarihi coğrafya kısmında bölgenin; Paleolitik, Neolitik, Kalkolitik, Tunç ve Demir Çağı özelliği gösteren yerleşimleri, kültürleri hakkında da gerekli bilgiler özet olarak verilip, bu döneme ait bilgi edinebilmesi açısından, raporları ve yayınları kaynak olarak gösterilmiştir. Bu sayede, hazırlanan bu çalışma, Hellenistik ve Roma Dönemleri'ni göstermesinin yanı sıra, yukarıda sayılan dönemlere ait başvurulabilecek raporları ve yayınları, tamamı olmasa da, bir araya toplaması açısından önemlidir. Başlığın, tarihi coğrafya ve araştırma tarihçesi olarak birleştirilmesindeki esas amaç, bu dönemleri anlatırken, araştırması yapılan merkezlerde, gerek kazıyı gerekse de yüzey araştırmalarını gerçekleştiren isimlerin,

dipnotlarla gösterilmesinden kaynaklıdır. Üçüncü bölümde; Yukarı Fırat Bölgesi'nde yukarda da belirtilen illerin sınırları içerisinde yer alan, kazısı ve yüzey araştırması yapılmış, yapılmakta olan Hellenistik-Roma Dönemleri'ne tarihlenen, arkeolojik merkezler derlenerek, mimari buluntu gösteren ve sadece seramik, küçük buluntu ve mezar görülen merkezler adı altında, iki başlık olarak incelenmiş, ortaya çıkan bu merkezler tablo halinde gösterilerek, özet bir görünüm elde etmek de amaçlanmıştır. Merkezlere ait harita ve varsa mimari yapıların, seramik, küçük buluntu ve mezarlara ait görsellerin kullanılmasıyla çalışma, görsel açıdan da bilgi verme amacı izlemiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

YUKARI FIRAT BÖLGESİ; KONUMU, ARAŞTIRMA TARİHÇESİ VE TARİHİ COĞRAFYASI

2.1. KONUMU

Konumu itibariyle İç Anadolu, Kafkaslar, İran, Suriye-Mezopotamya arasında kavşak niteliğinde bulunan, I. Coğrafya Kongresi'nin uzun çalışmaları sonucunda özelliklerini belirttiği, yerlerini tespit ettiği, sınırlarını çizdiği ve adlandırdığı yedi coğrafi bölgeden biri olan Doğu Anadolu Bölgesi, 175.000 km²'ye yakın yüz ölçümü ile birçok ülkeden daha büyük bir yüz ölçüme sahiptir. Ülke topraklarının %21'ini oluşturan bu özelliğinin yanı sıra, yüksek rakımda bulunması, karasal bir iklime sahip olması ve denize uzaklığı ile farklı bir coğrafyadır ve Türkiye'nin çatısı olarak da isimlendirilir¹. Antik dönemde “Yüksek Ülke” olarak da

¹ Alpaslan Ceylan. (2015). *Doğu Anadolu Araştırmaları-II: Erzurum, Erzincan, Kars, Iğdır (2008-2014)*. Atatürk Üniversitesi, Erzurum, s.39.

Ayrıca, Doğu Anadolu konum bilgileri hakkında yararlandığımız farklı kaynaklar için bkz.; Oğuz Aras ve Mehmet Işıklı. (2018). *Doğu Anadolu Arkeolojisinde Atlı Kavimler Sorunu. I. Doğu Anadolu Arkeolojisi Çalıştay: Prehistorik Dönemlerden Demir Çağların Sonuna Kadar Doğu Anadolu. Özet Kitabı*, <http://doguarksem.wixsite.com/darksem>. (15.04.2019).; Nezih Başgelen. (2014). Doğu Anadolu'nun Dağarası Ovalarında Geçmişin Boyalı Gizemleri. *Toprağın Altından Kağıdın Üzerine Sunulardan Seçmelerle*. (Der) Serdar Kıran. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.149.; Oktay Belli ve Erkan Konyar. (2003). *Doğu Anadolu Bölgesinde Erken Demir Çağı Kale ve Nekropolleri*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.1.;Ufuk Karakuş. (2012). Coğrafya Eğitimi İçin Önemli Bir Kaynak: Birinci Türk Coğrafya Kongresi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 25:198-212.; Hüseyin Saraçoğlu. (1989). *Doğu Anadolu Bölgesi*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları Öğretmen Kitapları Dizisi:176, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s.1.; Ali Yiğit. (1996). Türkiye'nin Doğu Bölgelerinin Yeniden Belirlenmesi Hakkında Düşünceler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1):357-376.; Yavuz Günaşdı. (2016). Doğu Anadolu Kaya Resimleri Işığında Doyumlu Kaya Panoları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 39:391-407.

anılan Doğu Anadolu, kendi içerisinde coğrafi özelliklerine bağlı olarak²; Hakkari Bölümü, Yukarı Murat-Van Bölümü, Erzurum-Kars Bölümü ve Yukarı Fırat Bölümü gibi bölgelere ayrılmıştır³ (Harita-1). Bölge terimi coğrafi bir niteleme olarak, bir yerin fiziksel sınırlarını belirleme anlamı ifade etse de, bu tanımlamanın aynı zamanda sosyal ve politik olarak da düşünülmesi gerektiği fikri mevcuttur⁴. Coğrafi bölgelerin özellikleri oluşturulurken göz önüne alınan denize göre konum, yapı, iklim, nüfus yoğunluğu ve ekonomik faaliyetler bölge sınırlandırılmasında yararlanılabilecek diğer kriterlerdir⁵. Hazırladığımız bu çalışmada, bu fonksiyonlar içerisinde, Doğu Anadolu'yu günümüz coğrafi sınırlandırmasına bağlı kalarak, konumuna göre ve de sadece il bazlı ele alacağız. Bu anlayışla, Doğu Anadolu Bölgesi içerisindeki yer alan iller; Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Hakkari, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli ve Van illeridir⁶. Doğu Anadolu, kuzeyinde Çoruh-Kelkit sıra dağları, güneyinde Doğu Anadolu ile Güneydoğu Anadolu'yu ayıran Güneydoğu Toroslar⁷, batısında Kızılırmak ile Fırat arasındaki su bölümü hattı, doğusunda Rion-Kura, diğer taraftan Urmiye Gölü platosunun doğu kenarı ile sınırlıdır⁸. Ortalama yüksekliği, 2000 m. civarı olan bölgenin coğrafi karakterini, dağ sıraları ve akarsular belirlemiştir⁹. “Küçük Pamir”¹⁰ olarak da adlandırılan bu dağlık coğrafyada, tarıma elverişli ekilebilir alanlar, tarih boyunca insan nüfusunu kendine çeken başlıca bölgeler olduğu gibi, bu alanlarda ve buralardan daha yüksek bölgelerde yerleşimlerin varlığı, insanın zor çevre ve iklim koşullarına uyum sağlayabilme yeteneğine, yaratıcılığına ve direncine bağlı olduğu, Demir tarafından

² Rafia Topaloğlu. (2013). *Doğu Anadolu Araştırmaları Işığında Pasinler (Hasankale) Bölgesi Keramiklerinin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, s.10.

³ Yiğit, A., a.g.m., s.363.

⁴ Eşref Abay. (2006). Geç Uruk “Çöküşünden” Sonra Güneydoğu Anadolu’da Siyasi Yapılanma ve Bölgeselleşme Eğilimleri. *Hayat Erkanal’a Armağan; Kültürlerin Yansıması*. Avunç, B. (Ed.), Komer Kitabevi, İstanbul, ss.25-32.

Ayrıca, benzer düşünce için bkz.; Özdemir Koçak ve Hamdi Şahin. (2002). Eskiçağ Tarihi Araştırmalarında Jeopolitiğin Yeri. *Anadolu Araştırmaları*, 16:337-374.

⁵ Yiğit, A., a.g.m., s.359-360.

⁶ Alev Erarslan. (2004). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Kentleşme Sürecinin Başlangıç Evreleri (MÖ 5000-1900)*. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s.4.

⁷ Yiğit, A., a.g.m., s.366.

⁸ Ersal Yavi. (1994). *Doğu Anadolu ve Erzincan Eskiçağdan Günümüze Doğu Anadolu Bölgesinin Geri Kalmışlığı Üzerine Bir Değerlendirme*. T.C. Erzincan Valiliği İl Özel İdaresi Yayını, Ankara, s.4.

⁹ Arif Erzen. (1992). *Doğu Anadolu ve Urartular*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Dizi:20, Sayı:8b, T.T.K.B., Ankara, s.2.

¹⁰ Saraçoğlu, a.g.e., s.470.

belirtmiştir¹¹. Bu sert ve şiddetli karasal iklim, bölgenin iç kısımlarında daha hakimdir¹².

Günümüz coğrafya anlayışı çerçevesinde, Doğu Anadolu Bölgesinin batı bölümünü oluşturan Yukarı Fırat Bölgesi, Elazığ, Malatya, Tunceli, Erzincan ve Bingöl ve Bitlis illerini kapsamaktadır¹³. Erzurum'un kuzeydoğusundaki Dumlu'dan doğup, Irak'taki Basra¹⁴ Körfezi'ne dökülen Fırat Nehri, Yukarı Fırat'ın yanı sıra Aşağı ve Orta Fırat olarak toplamda üç bölümden oluşmaktadır¹⁵. Türkiye'nin en yüksek su potansiyeline sahip olan Fırat'ın, Türkiye sınırları içerisinde kalan uzunluğu 1263 km.'dir¹⁶. Bölgenin başlıca akarsuyu olan Fırat'a, Malatya ve Elazığ ovalarını sulayan büyüklü küçüklü akarsular karışmaktadır¹⁷. Bunlardan en önemlileri olan Murat ve Karasu Nehirleri, Fırat'ın ana kollarını oluşturmaktadır¹⁸, bölgede, 1830'lu yıllarda gezi yapan Moltke de bu durumu mektuplarında belirtmiştir¹⁹. Murat Nehri'nin²⁰ uzunluğu, 500 km.'nin üzerindedir ve akış yönü boyunca Ağrı, Malazgirt, Muş ve Elazığ Ovaları'nı, kollarından biri ise Palu Ovası'nı sulamaktadır. Fırat'ın en uzun kolu olan Karasu ise, Erzurum'un güneyinden doğup, dönemeçli bir yol izleyerek, art arda ovaların içinden geçtikten sonra Munzur Dağı'nın kuzey tarafı boyunca derince oyulmuş bir vadiye akmaktadır²¹. Fırat, Türkiye'nin debisi en yüksek nehri olmasına karşın, rejiminin düzensizliği, yatak meyilinin fazla olması sebebiyle, Türkiye toprakları içerisinde üzerinde yatağı boyunca bir akarsu ulaşımına imkan vermemektedir. Fırat Nehri,

¹¹ Timur Demir. (2015). *Arkeolojik Veriler Işığında Geç Tunç-Erken Demir Çağı Geçiş Sürecinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Değişim*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.21.

¹² Yiğit, A., a.g.m., s.367.

¹³ Serkan Erdoğan. (2014). Urartu Egemenliğinin Yukarı Fırat Bölgesindeki Tarihsel Gelişimi. *Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(5):7-36.

¹⁴ Basra Körfezi hakkında geniş bilgi için bkz.; William Francis Ainsworth. (1888). *A Personal Narrative of the Euphrates Expedition*. Kegan Paul, Vol.II,Trench & Co., London. p.92.

¹⁵ Shane Mountjoy. (2005). *Rivers in World History The Tigris and Euphrates Rivers*. Chelsea House Publishers, Philadelphia, p.7

¹⁶ Mehmet Yılmaz vd. (2003). Yukarı Fırat Nehri'nin Sivas-Erzincan Arasında Kalan Bölümünde Yaşayan Capoeta Umbla (Heckel, 1843)'nın Büyüme Performansları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2):23-40.

¹⁷ Saraçoğlu, a.g.e., s.153.

¹⁸ Belli ve Konyar, a.g.e., s.2.

Ayrıca,benzer bir görüş için bkz.; Giulio Palumbi. (2011). The Chalcolithic of Eastern Anatolia. *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia: 10.000-323 B.C.E.* (Ed.) Gregory McMahon and Sharon Steadman. Oxford University Press, New York, p.205-226.

¹⁹ Helmuth von Moltke. (1969). *Moltke'nin Türkiye Mektupları*. Hayrullah Ö. (Çev.), Remzi Kitabevi, İstanbul, s.152.

²⁰ Mountjoy, a.g.e., p.7-8.

²¹ Aytekin Kalkan. (2009). *Etnoarkeolojinin Anadolu'da Uygulanabilirliği*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, s.123-124.

çizdiği büyük kavisle Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinin büyük bölümü ve yurdun diğer bölümleri arasında aşılması güç doğal bir engel durumundadır²². Bu büyük nehir üzerine; Keban, Karakaya, Atatürk, Birecik ve Karkamış²³ gibi bir dizi büyük baraj yapılarak nehrin enerjisinden yararlanılmaya çalışılmıştır.

Yukarı Fırat Bölümü'nün kuzeyini; Erzincan, batısını ve güneybatısını; Malatya, güneydoğusunu; Bitlis, doğusunu; Bingöl, iç kesimlerini ise; Elazığ ve Tunceli illeri oluşturmaktadır (Harita-2). Bölümün kuzeydeki komşuları; Gümüşhane ve Bayburt, batıdaki komşuları; Sivas ve Kahramanmaraş/Elbistan, güneydeki komşuları; Adıyaman, Şanlıurfa, Diyarbakır, Batman ve Siirt, doğudaki komşuları; Muş, Van, Hakkari, kuzeydoğudaki komşusu ise; Erzurum illeridir (Harita-3). Yorke, Yukarı Fırat Vadisinde Seyahat adlı gezi çalışmasında, bölgeyi kuzeybatıda Sivas-Divrik, kuzeyde Gümüşhane'de yer alan Satala'ya kadar genişletmiştir²⁴.

Yukarı Fırat Bölümü'nde yer alan, Keban Baraj Gölü²⁵ (Harita-4), Elazığ'ın 45 km. kuzeybatısında, Malatya'nın 65 km. kuzeydoğusunda, Murat ve Karasu Nehirleri'nin birleştiği yerin, 10 km. güneybatısında, Keban İlçesi'nde yer almaktadır. 1965 yılında yapımına başlanan baraj, 1975 yılında su tutmaya başlamıştır. Murat, Karasu, Peri ve Munzur suları ile Arapgir çayı, baraj gölünü besleyen başlıca akarsulardır²⁶. Karakaya Barajı da yine Yukarı Fırat Bölümü'nde, Malatya, Elazığ ve Diyarbakır (Diyabakır ili Orta Fırat Bölgesi içinde kabul edilmektedir) arasında bulunmaktadır²⁷. Karakaya Barajı'nın da yapımına 1976 yılında başlanmış, 1988 yılında su tutmaya başlamıştır²⁸.

²² Oğuz Erol vd. (1987). Aşağı Fırat Bölgesinde Bugünkü ve Kuvaterner'deki Doğal Çevre Koşulları. *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.1-28.

²³ M. Ali Özdemir ve Nusret Özgen. (2004). Keban Barajından Su Kaçakları ve Sunduğu Doğal Potansiyel. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1):65-86.

²⁴ Vincent W. Yorke. (1896). A Journey in The Valley of The Upper Euphrates. *The Geographical Journal*, 8(5):453-472.

²⁵ Özdemir ve Özgen, a.g.m., s.65.

²⁶ Fikriye Baltacı. (2004). Keban Baraj Gölü ve Çevre Sorunları. *Ağın Düşün ve Sanat Dergisi*, 156-157:26-27.

²⁷ Erol vd., a.g.e., s.5.

²⁸ Ahmet Yıldırım. (2006). Karakaya Barajı ve Doğal Çevre Etkileri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6:32-39.

2.2. ARAŞTIRMA TARİHÇESİ VE TARİHİ COĞRAFYASI

Paleolitik Dönem'den başlayıp, Roma Dönemi'nin Yukarı Fırat içindeki varlığının son evresine kadar gösterilmeye çalışılacak olan bu bölümde, bölgede çalışmalar yapan bilim insanları, çalışma yaptıkları merkezler yazılırken dipnotlarla gösterilerek, yayınları haklarında bilgi sahibi olunması sağlanacaktır. Fakat, yine de bu bölüme geçmeden önce, bölgede, 19. yy'da gezginler vasıtasıyla başlayan araştırma faaliyetlerini özet olarak göstermekte fayda var. Serkan Erdoğan'ın, Dersim ve çevresinin tarihini anlattığı çalışmasından²⁹ hazırladığı araştırma tarihçesi bölümü, Mehmet Işıklı'nın, Doğu Anadolu Arkeolojisi'nin geçmişten günümüze serüvenini anlattığı çalışmasından³⁰, Kemal Kurdaş'ın, O.D.T.Ü. rektörlüğü sırasındaki çalışmalarını anlattığı kitabında, Keban bölgesinde başlayan kazılara ilişkin verdiği bilgilerden³¹ yararlanarak görebiliyoruz ki, bölgede ilk araştırmalar 19. yy'ın ilk yarısı ile birlikte, Avrupalı gezginlerin seyahatleri ile başlamıştır. Işıklı, bu durumun, 18. yy'da batı dünyasında, gizemli ve mistik bir havası olduğu düşünülen doğu bölgelerine olan merakla, oryantalizm akımının etkisiyle olduğunu belirtmiştir³². 1838 yılında subay rütbesiyle bölgede bulunan, H. von Moltke'nin, 1833 ve 1842 yıllarında bölgede bulunan İngiliz bilgin C. Texier'in, 1866 yılında Britanya Konsolosu unvanı ile bölgede görev alan J.G. Taylor'ın, 1874 yılında İngiliz seyyah H.F. Tozer'in, 1882-1883 yılında bölgede bulunan Çek Jeolog Wünsch'ün, 1893-1894 ve 1889-1890 yıllarında Doğu Anadolu ve Ermenistan'da araştırmalar yapan F.B. Lynch'in, 1900'lü yıllarda Alman araştırmacılar E. Huntington ve W. Belck'in, 1991 yılında bölgeye gezi amaçlı gelen yazar C.L. Molyneux-Seel'in seyahatlerinde bölgeye dair verdikleri bilgiler, Doğu Anadolu ve özelinde Yukarı Fırat arkeolojisi açısından önemli notlardır³³. İlk bilimsel

²⁹ Serkan Erdoğan. (2004). *Yerli ve Yabancı Kaynaklara Göre Dersim ve Çevresindeki Arkeolojik Araştırmalar-I*. Kalan Yayınları, Ankara, s.12-15.

³⁰ Mehmet Işıklı. (2014). Yükseklerde Arkeoloji Yapmak: Doğu Anadolu Arkeolojisinin Dünü-Bugünü. *Arkeolojiyle Geçen Bir Yaşam İçin Yazılar: Veli Sevin'e Armağan*. (Ed.) Aynur Ö., Ege Yayınları, İstanbul, ss.1-12.

³¹ Kemal Kurdaş. (2014). *ODTÜ Yıllarım: Bir Hizmetin Hikayesi*. O.D.T.Ü. Yayıncılık, Ankara, ss.179-196.

³² Işıklı, (2014), a.g.e., s.3.

³³ Gezi ve araştırma amaçlı seyahatler gerçekleştiren bu isimlerden bir kaçının yayını için bkz.; von Moltke, a.g.e., s.149-155.; Charles Texier. (2002). *Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*.(Çev). Ali S., Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, ss.15-148.; J.G. Taylor. (1868). *Journal of a Tour in Armenia, Kurdistan and Upper Mesopotamia with Notes of Researches in the Deyrsim Dagħ in 1866*. Journal of The Royal Geographical Society of London, 38:281-361.; Henry F. Tozer. (1881). *Turkish Armenia and Eastern Asia Minor*. Longmans, Green and Co., London, pp.187-310.; H.F.B. Lynch. (1901). *Armenia Travels and Studies*. Longmans, Green

araştırmaların ise 1899 yılında Lehmann-Haupt'un Doğu Anadolu'da gerçekleştirdiği çalışmalarla başladığı belirtilmiştir³⁴. 1932 yılında Fransız L. Delaporte'un, Malatya-Arslantepe'deki kazı çalışmalarının, Yukarı Fırat içerisindeki en köklü çalışmalardan olduğu görülmektedir³⁵. Yaklaşık elli senelik bir araştırma eksikliğiyle geçen bölge tarihi çalışmaları, İ.K. Kökten tarafından 1945 yılında gerçekleştirilen yüzey araştırmaları ile yeniden başlamıştır. 1956-1957 yıllarında İngiliz arkeolog Charles Burney'in Doğu Anadolu içindeki çalışmaları da bölge tarihine ışık tutar niteliktedir³⁶. 1959 yılında Tahsin Özgüç tarafından başlatılan Erzincan-Altın-tepe kazıları, Yukarı Fırat içindeki bir başka önemli, köklü kazılardandır³⁷.

Birinci bölümde belirtildiği üzere bölge içinde 1965 yılında yapımına başlanan Keban Barajı inşa çalışmaları sonunda sular altında kalacak kültürel mirası kurtarmaya yönelik gerçekleştirilen Keban ve Aşağı Fırat Havzası arkeolojik kazı ve araştırmalarla bölgede birçok yerli ve yabancı bilim insanı çalışmalarda bulunmuştur. Buradaki araştırmaların ve kazıların; Robert Whallon, H.Z. Koşay, Ümit Serdaroğlu, David French, Richard Harper, Maurits van Loon, Harald Hauptmann, Ufuk Esin, Muhibbe Darga, Önder Bigi, Özgen Karaca, Edibe Uzunoğlu, Tomris Bakır, Jacques Cauvin, Veli Sevin, Mehmet Özdoğan gibi önemli bilim insanlarının başkanlığına verildiği görülmüştür³⁸. Ayrıca, proje kapsamında olmasa da, Baki Ögün, Emin Bilgiç gibi isimlerde Yukarı Fırat'ın doğusunu oluşturan, Bitlis'te kazı çalışmaları gerçekleştirmiş, 1980'li ve 90'lı yıllara gelindiğinde, Oktay Belli, Aynur Özfirat, Veli Sevin gibi bilim insanları, Yukarı Fırat'ta yüzey araştırmalarına devam etmişlerdir³⁹. 2000'li yıllar itibariyle, Doğu Anadolu Arkeolojisi'nin pek hareketlilik gösterdiği söylenemez. Mehmet Karaosmanoğlu başkanlığında, yeniden başlayan Erzincan-Altın-tepe kazıları dışında, Yukarı Fırat Bölgesi'nde kayda değer bir kazı çalışmasının olmadığı görülür. 1998 yılında, Alpaslan Ceylan tarafından, Erzincan'dan Iğdır'a kadar olan geniş bölge üzerinden başlatılıp, günümüze kadar devam eden yüzey araştırmaları çalışmaları ise, bölge tarihine ışık tutmayı

and Co., Vol.II, London, pp.160-470.; Elbsworth Huntington. (1902). The Valley of The Upper Euphrates River and Its People. *Bulletin of The American Geographical Society*, 34(4):301-310.; E. Huntington and C.F. Lehmann. (1901). Weitere Berichte Uber Forschungen in Armenian und Commagene. *Zeitschrift für Ethnologie*,33:173-209.

³⁴ Erdoğan, (2004), a.g.e., s.13.

³⁵ Işıklı, (2014), a.g.e., s.4.

³⁶ Erdoğan, (2004), a.g.e., s.13-14.

³⁷ Işıklı, (2014), a.g.e., s.4.

³⁸ Kurdaş, a.g.e., s.186-194.

³⁹ Işıklı, (2014), a.g.e., s.6-7.

amaçlayan, önemli araştırma projelerindedir⁴⁰. Yukarı Fırat içerisinde, araştırmalar yapan bu bilim insanlarına ait raporlara, çalışmamızın geri kalan kısmında dipnotlar içinde yer verilecektir. Burada sadece çalışma yapan isimleri bir arada görmek adına bu yazı hazırlanmıştır.

Afrika'da alet kullanmaya başlayan ilk insanın ortaya çıkışından, MÖ 11.000'lerde Buzul Çağı'nın gerilemesine kadar olan süreyi kapsayan dönem, Paleolitik Dönem olarak adlandırılmaktadır. Türkiye'de, Paleolitik Dönem araştırmaları, uzman sayısının azlığı, kısıtlı sayıda buluntu yeri⁴¹ gibi etkenler sebebi ile oldukça az çalışma yapılan bir dönemdir. Coğrafi anlamda Doğu Anadolu Bölgesi, Asya'ya açılan doğal bir kara köprüsü işlevinde olduğundan, Paleolitik Dönemlerde, insanların Doğu Anadolu'dan Asya'ya, Asya'dan da Doğu Anadolu'ya göç hareketlerinin incelenmesi açısından, büyük bir öneme sahip olmuştur⁴².

İsmail Kılıç Kökten'in, bölgede yapmış olduğu tarih öncesi araştırmalarına yönelik, ilk çalışmalar neticesinde; Karasu, Arapgir Deresi, Murat Nehri vadisi içerisindeki seki ve kayalıklarda, Paleolitik Dönem'e tarihlendirilen mağara, kaya altı sığınağı, açık hava barınma mekanları gibi yerlerin tespitinin yapıldığı, bu döneme ait buluntular arasında özellikle, Karataş ve Küllünün İni'nde (Harita-5,6), Paleolitik Dönem'in, aşölyen evresine ait el baltaları ve çakmaktaşı alet buluntularının, önemli izler olduğu, bunların dışında; Karataş Kaya Altı Sığınağı, Gedikli Mağarası, Kalecik açık hava barınma yeri, Pağnik/Kaşpınar, Yıkılğan Sığınağı, Madenler Mevki, Eşkini Şefine, Enerli Meki, Çıldırınbaşı Hüyleri, Ağın Deresi Mevki, Aktaş Mevki, Pınarlar/Pulur, Yeniköy (Pertek) ile Karapınar açık hava işliği gibi alanların da Yukarı Fırat Bölgesi'nde, önemli Paleolitik Dönem izler veren yerler olduğu belirtilmiştir⁴³. Ayrıca Mehmet Özdoğan'ın Aşağı Fırat Havzası Yüzey Araştırmaları

⁴⁰ Işıklı, (2014), a.g.e., s.8.

⁴¹ Antonio Sagona ve Paul Zimansky. (2015). *Arkeolojik Veriler Işığında Türkiye'nin En Eski Kültürleri MÖ 1.000.000-550*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.9.

⁴² İsmail Baykara ve Birkan Gülseven. (2018). *Doğu Anadolu'da Alt ve Orta Paleolitik Dönemler: Gürgürbaba Tepesi Buluntuları*. I. Doğu Anadolu Arkeolojisi Çalıştayı: Prehistorik Dönemlerden Demir Çağların Sonuna Kadar Doğu Anadolu. Özet Kitabı, <http://doguarksem.wixsite.com/darksem>. (20.04.2019).

⁴³ Keban, Karakaya, Gököy, Karababa. (1976). *O.D.T.Ü Keban Projesi Aşağı ve Yukarı Fırat Havzaları Baraj Göl Alanları Araştırmaları*. T.T.K.B., Ankara, s.8.

Ayrıca, Doğu Anadolu Paleolitik araştırmaları için bkz.; İ. Kılıç Kökten. (1947). 1945 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları. *Bellekten*, 11(43):456-463.; İ. Kılıç Kökten. (1971). Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları-1969. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:2, T.T.K.B., Ankara, ss.13-21.; İ. Kılıç Kökten. (1972). Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları-1970. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*.

çerçevesinde, Malatya Kuruçay Mevki'nde, Paleolitik Dönem izlerine rastlanıldığına dair vermiş olduğu bilgiler, Işın Yalçinkaya vd. araştırmacılar tarafından da belirtilmiştir⁴⁴. Ufuk Esin ve ekibi tarafından, Malatya'da bulunan, İkiz Höyük'te gerçekleştirilen kurtarma kazıları sonucunda, bu alanda da Paleolitik Dönem'e tarihlendirilebileceği söylenen yontma taş aletlerinin olduğu çalışma raporlarında belirtilmiştir⁴⁵.

Neolitik Dönem, Anadolu ve Yakınoğu'da, çanak-çömlek teknolojisine bağlı olarak, iki ana evrede incelenir. Anadolu'nun Çanak Çömleksiz (Akeramik) Neolitik Dönemi, MÖ 9600-7000 tarihleri arasına tarihlendirilip, buluntu topluluklarındaki değişim temel alınarak, Çanak Çömleksiz Neolitik A (PPNA), B (PPNB) ve C (PPNC) gibi alt evrelere ayrıldığı bilinmektedir⁴⁶. Çanak Çömleksiz Neolitik dönem sonrası gelen Çanak Çömleklili Neolitik (PN) dönem ise ilk ve son olmak üzere iki evrelidir⁴⁷. Yukarı Fırat Bölgesi'nde, Malatya İli içerisinde yer alan, Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşim kalıntıları veren Cafer Höyük⁴⁸, hem bölgenin

O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.1-5.; İ. Kılıç Kökten. (1974). Keban Baraj Gölü Alanında Diptarih Araştırmaları-1971. *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:4, T.T.K.B., Ankara, ss.1-11.; İ. Kılıç Kökten. (1976). Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları-1972. *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:5, T.T.K.B., Ankara, ss.1-8.; Ceylan, (2015), a.g.e., s.476.; Yüksel Arslantaş. (2008). Paleolitik Çağda Elazığ Yöresi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2(18):367-377.

⁴⁴ Işın Yalçinkaya vd. (1987). Fırat Vadisinde Adıyaman, Samsat ve Malatya-Kuruçay Çevrelerinde Paleolitik Gözlemler-1979. *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.29-39.

Ayrıca bkz.; Mehmet Özdoğan ve Savaş Harmankaya. (1977). *Lower Euphrates Basin 1977 Survey*. M.E.T.U. Lower Euphrates Project Publications, Series:1, No:2, İstanbul, pp.19-61.

⁴⁵ Ufuk Esin ve Savaş Harmankaya. (1991). İkiz Höyük (Kuluşağı, Malatya) Kurtarma Kazısı. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 12, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.325-344.

Malatya'da gerçekleştirilen bir başka yüzey araştırmasında görülen Paleolitik Dönem izleri için bkz.; Gian Maria Di Nocera. (2005). 2003 Archaeological Survey in The Malatya Territory. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 22, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.325-336.

⁴⁶ Sagona ve Zimansky, a.g.e., s.34-35.

⁴⁷ Savaş Harmankaya. (2019). *Türkiye Neolitik Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme*. http://tayproject.org/downloads/Neolitik_SH.pdf. (25.04.2019).

⁴⁸ Jacques Cauvin ve Olivier Aurenche. (1987). Cafer Höyük-1979. *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.65-75.

Ayrıca, Cafer Höyüğün Neoloitiği hakkında yayınlar için bkz.; Jacques Cauvin ve Olivier Aurenche. (1980). *Premiers Sondages Sur Le Site Neolithique De Cafer Höyük (Region De Malatya, Turquie)*. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.175-180.; Mehmet Özdoğan. (2000). Aşağı Fırat Yüzey Araştırması. *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi:1932-1999*. İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss.314-317.; Jacques Cauvin. (1983). Cafer Höyük Kazısı 1982 Yılı Raporu. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 5, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, ss.65-66.; Jacques Cauvin ve Olivier Aurenche. (1985). La Campagne De Fouilles 1984 A Cafer Höyük. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 7, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.17-21.;

hem de ülke arkeolojisinin, önemli Neolitik yerleşim merkezleri arasındadır⁴⁹. Bunun yanı sıra Elazığ'da bulunan Boy Tepe⁵⁰ ve Çınaz III yerleşme yerleri de Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem izleri sunan alanlardandır⁵¹. Çanak Çömlekli Neolitik Dönem izlerini Ufuk Esin başkanlığında kazısı yapılan ve bugün sular altında kalan Elazığ'daki Tepecik⁵², H.Z. Koşay başkanlığında kazısı gerçekleştirilen Pulur (Sakyol)⁵³, Malatya'da kurtarma kazısı ile tespiti yapılan İkiz Höyük'te⁵⁴ görmekteyiz (Harita-7). Neolitik Dönem'de, Yukarı Fırat Bölgesi içerisindeki Erzincan ve Bingöl illerinde bulunan obsidyen yatakları, uzun dönemler boyunca bölgeler arası ticaret ağının önemli bir ögesi olmuş, Neolitik Dönemin sonlarına doğru ağırlığı giderek azalmıştır⁵⁵.

Anadolu'da, MÖ 8. binyılın sonu ile MÖ 7. binyılın başına denk gelen, Çanak Çömleksiz Neolitik'ten, Çanak Çömlekli Neolitiğe geçiş evresi belirsizdir⁵⁶. Çanak Çömlekli Neolitik'ten, İlk Tunç Çağı'na geçişi sağlayan dönemin ise Kalkolitik Dönem olduğu bilinir. Anadolu Prehistoryası'nda genel olarak, MÖ 5500-3000 yılları arasına tarihlendirilen bu dönemde Anadolu, yer yer yoğun yerleşmelere sahne olmuş, ülke genelinde tek tip özellik göstermeyip, Neolitik Dönem'de olduğu gibi bölgesel farklılıklar gösterdiği⁵⁷, bu yerleşim yerleri arasında da bir kültür birliğinin

Jacques Cauvin vd. (1991). Les Travaux De 1986-1988 Sur Le Site Neolithique Preceamique De Cafer Höyük (Malatya-Turquie). *Anatolia Antiqua*, 1:4-10.

⁴⁹ Sebahattin Ağaladağ. (1988). *En Eski Çağlardan Bizans Dönemine Kadar Malatya Tarihi*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, s.102.

⁵⁰ Özdoğan ve Harmankaya, a.g.e., p.58.

⁵¹ Harmankaya, a.g.i.s.

⁵² Ufuk Esin. (1982). Tepecik Kazısı-1974. *Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:7, T.T.K.B., Ankara, ss.71-118.

⁵³ Hamit Z. Koşay ve Martin E. Weaver. (1972). Pulur (Sakyol) Kazısı-1970. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.127-138.

⁵⁴ Esin ve Harmankaya, a.g.e., s.328-329.

⁵⁵ Sırrı Tiryaki. (2018). Başlangıçtan Orta Demir Çağı'na Kadar Dağlık Doğu Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Yapısı. *Tarih Okulu Dergisi*, 37:621-661.

Ayrıca, bu obsidyen kaynakları hakkında bilgi için bkz.; Oktay Belli. (2000). Doğu Anadolu'da Saptanan Obsidyen Yatakları ve Atölyeleri. *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi:1932-1999*. İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss.301-307.; Ufuk Esin. (1987a). Tülintepe'ye Ait Obsidyen Hidrasyonu Yaş Tayinleri Hakkında Diğer Bir Görüş. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 3, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.79-85.; Hasan Bahar. (1988). Elazığ-Bingöl ve Tunceli İllerinde Prehistorik Araştırmalar-1987. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 6, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Başkanlığı, Ankara, ss.501-527.; Katsuji Kobayashi ve Antonio Sagona. (2008). A Survey of Obsidian Sources in The Provinces of Erzurum, Erzincan, Rize and Bitlis-2006. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 25, c.II. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.185-196.

⁵⁶ Sagona ve Zimansky, a.g.e., s.77.

⁵⁷ Ekrem Akurgal. (2005). *Anadolu Kültür Tarihi*. TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara, s.8.

Ayrıca, bu yorumu desteklemesi açısından bkz.; Ağaladağ, a.g.t., s.105-107.

olmadığının görüldüğü aktarılmıştır⁵⁸. Savaş Harmankaya, Türkiye sınırları içerisinde yer alan bölgelerin, ağırlıklı olarak Mezopotamya ve İran Kalkolitik Dönem kültürlerinin etkisi altında kaldığını, bu dönemde, insanoğlunun yerleşik düzeni iyice benimsediğini, sınıf kavramının başladığını, İlk Kalkolitik Dönem’de Halaf, Orta Kalkolitik Dönem’de Halaf-Obeid ve Son Kalkolitik Dönem’de Uruk kültürlerinin, bölgelerde hakim olduğunu belirtmiştir⁵⁹. Yukarı Fırat Bölgesi’nde, Kalkolitik Dönem’e dair araştırmalar yapan Charles A. Burney, Malatya, Elazığ ve Bitlis illerinde gerçekleştirdiği yüzey araştırmaları sonucunda; İsaköy, Hasırcı IV, Karahöyük, Horomhan, Silbistan, Aşağı Sazlıca, Kuyuluk, Hincor gibi alanlarda, Kalkolitik Dönem yerleşmelerinin varlığından bahsetmiştir⁶⁰. Mehmet Özdoğan başkanlığında bir ekip tarafından gerçekleştirilen; Malatya, Elazığ, Adıyaman ve Urfa illerini kapsayan, Aşağı Fırat Bölgesi yüzey araştırmalarında da; Seki Mevki, İmamoğlu, Kırasa Tepesi, Pirot Höyük, Değirmentepe, Karababa Harabesi, Şemsiyetepe, İmikuşağı, Haroğlu Tarlası, Cano Tepe, Kilisik Köy Altı Yerleşmesi, Cafer Höyük, Sokulu Tarlave Şantepe gibi alanlarda, Kalkolitik Dönem izlerine rastlanıldığı, araştırma raporlarında belirtilmiştir⁶¹. Robert Whallon’un gerçekleştirdiği yüzey araştırması sonucunda da, genel araştırma sahası Elazığ olmak üzere, Malatya, Tunceli illerinde Kalkolitik Dönem’e tarihlendirilen seramik buluntular veren merkezlerin tespiti yapılmıştır⁶². Atiye Bahar Mergen tarafından, yakın tarihte, Bitlis’de gerçekleştirilen tarih öncesi araştırmalarını amaçlayan, yüzey araştırması çalışmalarında, Kalkolitik Dönem’e ait izler raporda belirtilmiştir⁶³. Kazısı gerçekleştirilmiş olan merkezlerden, Malatya; Arslantepe⁶⁴, Cafer Höyük⁶⁵,

⁵⁸ Gülriş Kozbe. (1987). *Van-Dilkaya Höyüğü 1984-1986 Kazı Dönemlerinde Ele Geçen Erken Transkaşkasya Çanak Çömleği*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, s.1.

⁵⁹ Savaş Harmankaya. (2019). *Türkiye Kalkolitik Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme*. http://tayproject.org/downloads/Kalkolitik_SH.pdf. (25.04.2019).

⁶⁰ Charles A. Burney. (1958). Eastern Anatolia in The Chalcolithic and Early Bronze Age. *Anatolian Studies*,8:157-209.

⁶¹ Özdoğan ve Harmankaya, a.g.e., p.76-81.

⁶² Robert Whallon. (1979). *An Archaeological Survey of The Keban Reservoir Area of East-Central Turkey*. Memoirs of The Museum of Anthropology University of Michigan, No:6, Ann Arbor, ss.-161-258.

Ayrıca, Malatya’da Kalkolitik Dönem izleri raporlayan başka bir yayın için bkz.; Di Nocera, (2005), a.g.e., s.326.

⁶³ Atiye B. Mergen. (2017). Bitlis İli Güroymak ve Tatvan İlçeleri Tarih Öncesi Dönem 2015 Yılı Yüzey Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 34, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Edirne, ss.203-210.

⁶⁴ Alba Palmieri. (1977). The 1973 and 1975 Campaigns at Arslantepe (Malatya). *Türk Arkeoloji Dergisi*, 2(24):123-132.

Ayrıca, Arslantepe Kalkolitiği hakkında başka yayınlar için bkz.; Sagona ve Zimansky, a.g.e., s.137-140.; Alba Palmieri. (1980). Aspects of Proto-Urban Culture in Arslantepe (Malatya).*Kazı Sonuçları*

Değirmentepe⁶⁶, Elazığ'da Norşuntepe⁶⁷, Pulur (Sakyol)⁶⁸, Tepecik⁶⁹, Korucutepe⁷⁰, Tülintepe⁷¹, Çayboyu⁷², Taşkun Mevki⁷³, Körtepe⁷⁴ gibi alanlarda, gerçekleştirilen

Toplantısı, 2, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.109-111.; Alba Palmieri. (1981a). The 1980 Excavations at Arslantepe. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.73-76.; Alba Palmieri. (1983). Arslantepe Excavations-1982. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 5, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, ss.97-101.; Alba Palmieri. (1984a). Excavations at Arslantepe-1983. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 6, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İzmir, ss.71-78.; Alba Palmieri ve Marcella Frangipane. (1987). Excavations at Arslantepe-1986. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 9, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.127-129.; Marcela Frangipane. (1991). Excavations at Arslantepe Malatya The 1989 Campaign. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 12, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.209-223.; Marcella Frangipane. (1992). The 1990 Excavations Arslantepe-Malatya. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 13, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.177-195.; Marcella Frangipane. (1993). The Results of The 1991 Campaign at Arslantepe-Malatya. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 14, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.213-229.; Marcella Frangipane. (1994). Excavations at Arslantepe-Malatya 1982. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 15, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.211-228.; Marcella Frangipane. (1995a). Arslantepe 1994: A Fourth Millenium Temple/Palace. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 17, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.169-182.; Marcella Frangipane. (1998). Arslantepe 1996: The Finding of An E.B.I "Royal Tomb". *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 19, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.291-309.; Marcella Frangipane ve Francesca Balossi. (2004). The 2002 Exploration Campaign at Arslantepe-Malatya. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 25, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.397-404.; Marcella Frangipane vd.. (2015). Arslantepe'de 2013 Yılı Kazı Sezonu: İlk Tunç I ve Geç Kalkolitik Tabakalarının Yeni Buluntuları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 36, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.177-189.

⁶⁵ Cauvin ve Aurenche, (1987), a.g.e., s.68.

Ayrıca, Cafer Höyük Kalkolitiği önceki dönem raporu için bkz.; Cauvin ve Aurenche, (1980), a.g.e., s.180.

⁶⁶ Ufuk Esin vd. (1987). Değirmentepe Kazısı-1978. *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.77-87.

Ayrıca, Değirmentepe'nin Kalkolitiği hakkında başka yayınlar için bkz.; Ufuk Esin. (1987b). Değirmentepe Kazısı-1979. *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.89-115.; Metin Özbek. (2003). Değirmentepe (Kalkolitik Çağ) Bebeklerinde İlginç Bir Adet: Baş Bağlaması. *Belleten*, 67(242):369-385.; Ufuk Esin. (1983). Değirmentepe (Malatya) Kazısı 1981 Yılı Sonuçları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 4, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.39-48.; Ufuk Esin ve Güven Arsebük. (1983). 1982 Yılı Değirmentepe (Malatya) Kurtarma Kazısı. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 5, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, ss.71-79.; Ufuk Esin. (1984). Değirmentepe (Malatya) Kurtarma Kazısı 1983 Yılı Raporu. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 6, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İzmir, ss.11-29.; Ufuk Esin ve Savaş Harmankaya. (1985). 1984 Değirmentepe (Malatya) Kurtarma Kazısı. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 7, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.53-85.; Ufuk Esin ve Savaş Harmankaya. (1986). 1985 Değirmentepe (Malatya-İmamlı Köyü) Kurtarma Kazısı. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 8,c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.95-137.; Ufuk Esin ve Savaş Harmankaya. (1987). Değirmentepe (Malatya) Kurtarma Kazısı 1986. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 9,c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.79-125.

⁶⁷ Harald Hauptmann. (1972). Norşuntepe Kazıları-1970. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.87-118.

Ayrıca, Norşuntepe Kalkolitiği hakkında başka yayınlar için bkz.; Harald Hauptmann vd. (1974). Norşuntepe Kazıları-1971. *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:4, T.T.K.B., Ankara, ss.71-102.; Harald Hauptmann vd. (1976). Norşuntepe Kazıları-1972. *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:5, T.T.K.B., Ankara, ss.41-100.; Harald Hauptmann. (1979). Norşuntepe Kazıları-1973. *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:6, T.T.K.B., Ankara, ss.43-78.; Harald Hauptmann.

çalışmalar sonucunda, Kalkolitik Dönem yerleşim, seramik ve buluntu izlerine rastlandığı çalışma raporlarında belirtilmiştir. Bu merkezler içinde Tülintepe, Korucutepe, Çayboyu, Cano Mevki, Seki Mevki'nde Halaf Kültürü, Değirmentepe, Norşuntepe, Korucutepe, Tepecik, İmamoğlu, Pirot Höyük gibi yerleşmelerde, Obeid Kültürü'nün hakim olduğu ortaya konmuştur⁷⁵. Ayrıca, Nilgün Coşkun, Elazığ'ın Ağın İlçesi'nde yer alan, Hoşrik Mevki'ndeki kazılarda ele geçen, Kalkolitik Dönem olarak belirtilmeyen bazı seramik parçaların, incelemelerinin tamamlanmasının ardından bunların Kalkolitik Dönem'e tarihlendirilmesinin yanlış olmayacağını belirtmiştir⁷⁶.

Kalkolitik Dönem'den, Demir Çağı'nın başına kadar geçen süre olan ve Tunç Çağ olarak adlandırılan süre, çok uzun bir zaman dilimini kapsamasından dolayı

(1982). Norşuntepe Kazıları-1974. *Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:7, T.T.K.B., Ankara, ss.13-70.; Sagona ve Zimansky, a.g.e., s.137.

⁶⁸ Koşay ve Weaver., a.g.e., s.127-128.

⁶⁹ Ufuk Esin. (1972). Tepecik Kazısı-1970. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.139-158.

Ayrıca, Tepecik'in Kalkolitiği hakkında başka yayınlar için bkz.; Ufuk Esin. (1974). Tepecik Kazısı-1971. *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:4, T.T.K.B., Ankara, ss.109-135.; Ufuk Esin. (1976). Tepecik Kazısı-1972. *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:5, T.T.K.B., Ankara, ss.101-117.; Ufuk Esin vd. (1979). Tepecik Kazısı-1973. *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:6, T.T.K.B., Ankara, ss.79-114.; Esin, (1982), a.g.e., s.93.; Ufuk Esin. (1975a). Tepecik-1974. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*,25:46-49.

⁷⁰ Maurits van Loon ve Hans G. Güterbock. (1971). Korucutepe Kazısı-1969. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:2, T.T.K.B., Ankara, ss.47-69.

Ayrıca, Korucutepe Kalkolitiği hakkında başka bir yayın için bkz.; Maurits van Loon ve Hans G. Güterbock. (1972). Korucutepe Kazısı-1970. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.79-85.

⁷¹ Ufuk Esin ve Güven Arsebük. (1974a). Tülintepe Kazısı-1971. *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:4, T.T.K.B., Ankara, ss.137-159.

Ayrıca, Tülintepe Kalkolitiği hakkında başka yayınlar için bkz.; Ufuk Esin vd. (1976). Tülintepe Kazısı-1972. *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:5, T.T.K.B., Ankara, ss.119-174.; Ufuk Esin. (1979). Tülintepe Kazısı-1973. *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:6, T.T.K.B., Ankara, ss.115-125.; Ufuk Esin ve Güven Arsebük. (1982). Tülintepe Kazısı-1974. *Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:7, T.T.K.B., Ankara, ss.119-133.; Ufuk Esin. (1975b). Tülintepe-1974. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*,25:50-51.; Ufuk Esin ve Güven Arsebük. (1974b). Tülintepe Kazısı-1971. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 2(20):63-78.

⁷² David H. French vd.. (1974). Aşvan Kazıları-1971. *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:4, T.T.K.B., Ankara, ss.25-58.

⁷³ French vd, (1974), a.g.e., s.30-31.

Ayrıca, Çayboyu'nun Kalkolitiği'nden bahseden başka bir yayın için bkz.; Whallon, a.g.e., s.161.

⁷⁴ Harald Hauptmann ve Angela von den Driesch. (1976). Körtepe Kazıları-1972. *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:5, T.T.K.B., Ankara, ss.25-39.

⁷⁵ Sagona ve Zimansky, a.g.e., s.118-120.

Ayrıca, aynı tespiti destekleyen yayınlar için bkz.; Özdoğan, a.g.e., s.315-316.; Özgen Karaca. (1984). Pirot Höyük 1983 Kazıları.*Kazı Sonuçları Toplantısı*, 6, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü, İzmir, ss.37-48.

⁷⁶ Nilgün Coşkun. (2018). Keban Projesi: Ağın Hoşrik Mevki ve Kalecikler Kurtarma Kazılarına Yeni Bir Bakış. *Anadolu Araştırmaları*,21:124-153.

arkeologlarca; İlk (MÖ 3500-2000), Orta (MÖ 2000-1500)⁷⁷ ve Geç Tunç (MÖ 1500-1000)⁷⁸ olmak üç alt bölüme ayrılmıştır⁷⁹. Anadolu'da, MÖ 3. bin yılda yaşanmış olan ve kendi içinde de üç evrede değerlendirilen İlk Tunç Çağı (İTÇ-I (MÖ 3500-3000), İTÇ-II (MÖ 3000-2500), İTÇ-III (MÖ 2500-2000)⁸⁰), madenin insan yaşamında daha çok kullanılması ile birlikte kültürel, siyasal ve sosyal alanda değişmelerin, gelişmelerin hız kazandığı dönem olarak da bilinir. Bu çağın son evresine kadar olan bilgilerimiz, arkeolojik araştırmalar ve bu araştırmaların sonuçlarına dayanmasının yanı sıra, İTÇ-III evresinde Mezopotamya'da gelişmiş bir uygarlık olan Akkadlar'a ait çivi yazılı belgelerden sağlanmaktadır⁸¹. Döneme adını da veren, tunç vb. maden kullanımının artması ile bu madenlerin hammadde kaynakları da yine araştırma alanımız olan Yukarı Fırat Bölgesi'nde; Malatya, Elazığ, Tunceli, Bingöl, Erzincan, Bitlis illerinde oldukça yoğun bir biçimde karşımıza çıkmaktadır⁸² (Harita-8). İTÇ başlangıç evrelerinde Mezopotamya ve Kuzey Suriye kültürlerinin etkisinde bulunan Doğu Anadolu, bu çağın sonraki aşamalarında Erken Transkafkasya kültürünün etkisi altına girmeye başlamıştır⁸³. Transkafkasya'da bu kültürün MÖ 4. binyılın ortalarında Kura-Aras Havzası'nın dışına yayılmaya başladığı, aynı dönemde muhtemelen önce Kuruçay (Kura) Vadisi yoluyla Erzurum Havzası'na, oradan Doğu Anadolu'nun dağlık arazilerine yayıldığı MÖ 3. binyılın ilk çeyreğinde ise Murat Vadisi üzerinden Yukarı Fırat Vadisi ve Malatya Ovası'na

⁷⁷ Malatya Elazığ Bölgesi Orta Tunç Çağı hakkında bilgi için bkz.; Tevfik E. Şerifoğlu. (2007). The Malatya-Elazığ Region During The Middle Bronze Age: A Re-Evaluation of The Archaeological Evidence. *Anatolian Studies*,57:101-114.

⁷⁸ Emrullah Güney. (2013). *Trakya'nın, Anadolu'nun Tarihi Coğrafya Bölgeleri ve Antik Kentleri*.Edge Akademi, Ankara, s.30.

⁷⁹ Savaş Harmankaya. (2019). *Türkiye İlk Tunç Çağı Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme*.http://tayproject.org/downloads/ITC_SH.pdf. (28.04.2019).

⁸⁰ Güney, a.g.e., s.30.

⁸¹ Turgut Yiğit. (2003). İlk Tunç Çağının Son Evresinde Anadolu'nun Siyasal Görünümü. *A.Ü. D.T.C.F. Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 21(33):167-182.

⁸² Oktay Belli. (1985). Doğu Anadolu Bölgesinde Antik Demir Metalurjisinin Araştırılması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 3, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.365-378.

Ayrıca, Doğu Anadolu maden araştırmaları yayınları için bkz.; Ufuk Esin. (1986). Tepecik ve Tülin-tepe'ye (Altınova, Elazığ) Ait Bazı Metal ve Cüraf Analizleri. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 2, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.69-79.;

Şeref Kunç ve Alaaddin Çukur. (1987). Bakır Buluntularda İz Element Dağılımı. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 3, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.97-105.;

Oktay Belli. (1988). Yukarı Fırat Bölgesinin Eski Metalurjik Faaliyetlerinin Araştırılması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 6, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını

Koruma Başkanlığı, Ankara, ss.333-343.

⁸³ Yiğit, T., (2003), a.g.m., s.172.

doğru ilerlediği, Jak Yakar tarafından belirtilmiştir⁸⁴. Kura-Aras adıyla bilinen bu kültür, daha sonra Karaz Kültürü olarak adlandırılmıştır⁸⁵. Burney, bu kültürün ilk olarak; Erzurum, Erzincan, Elazığ (Pulur), Ardahan, Kars, Iğdır, Erivan, Nahçıvan ve Geoy Tepe gibi merkezlerde görüldüğünden, Amik Ovası'nın kültürü olan Khirbet Kerak kültürü ile ilişkilendirilebileceğinden bahsetmiştir⁸⁶ (Harita-9). Yukarı Fırat Bölgesi içerisinde yüzey araştırmaları ve gerçekleştirilen kazı çalışmaları ile Tunç Çağ yerleşim merkezleri ve seramik buluntular raporlarda, yayınlarda ortaya konmuştur. Bu merkezler içinde Malatya'da; Arslantepe⁸⁷, Cafer Höyük⁸⁸,

⁸⁴ Jak Yakar. (2007). *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi*, Tunç ve Demir Çağlarında Kırsal Kesimin Sosyo-Ekonomik Yapısı. Selen H. R. (Çev.), Homer Kitabevi, İstanbul, s.356.

Ayrıca, benzer ifade için bkz.; Burney, a.g.e., s.164-166.

⁸⁵ Mehmet Işıklı. (2015). Karaz Kültürünün Ortaya Çıkış Hikayesi. *Şehr-i Kadim Aziziye; Edebiyat, Tarih, Kültür, Sanat Dergisi*,4:46-53.

Ayrıca, Karaz Kültürü hakkında bilgi için bkz.; Veli Ünsal. (2012). Doğu Anadolu'da (Malatya-Elazığ) Karaz Türü Yerleşmeler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2): 320-331.; Ceylan, (2015), a.g.e., s.477.; Giulio Palumbi and Christine Chataigner. (2014). The Kura-Araxes Culture from The Caucasus to Iran, Anatolia and The Levant: Between Unity and Diversity. A Synthesis. *Paléorient*, 2(40):247-260.; Antonio Sagona ve Claudia Sagona. (2009). Encounters with The Divine in Late Prehistoric Eastern Anatolia and Southern Caucasus. *Altan Çilingiroğlu'na Armağan: Yukarı Denizin Kıyısında Urartu Krallığı'na Adanmış Bir Hayat*. (Ed.) Haluk Sağlamtimur vd., Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, ss.537-563.; Antonio Sagona. (2014). The Kura-Araxes Culture Complex: A History of Early Research. *Arkeolojiyle Geçen Bir Yaşam İçin Yazılar: Veli Sevin'e Armağan*. (Ed.) Aynur Özfirat, Ege Yayınları, İstanbul, ss.21-32.; Antonio Sagona. (2011). Anatolia and The Transcaucasus Themes and Variations CA. 6400-1500 B.C.E. *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia: 10.000-323 B.C.E.* (Ed.) Gregory McMahon and Sharon Steadman. Oxford University Press, New York, pp.683-703.

⁸⁶ Burney, a.g.e., s.164-165.

Ayrıca, Khirbet Kerkar Kültürü hakkında benzer ifade için bkz.; Robert Whallon ve Sönmez Kantman. (1969). Early Bronze Age Development in The Keban Reservoir, East-Central Turkey. *Current Anthropology, The University of Chicago Press Journals*, 10(1):128-133.; Tahsin Özgüç. (1963). Yeni Araştırmaların Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi. *Anadolu (Anatolia)*,7:23-49.

⁸⁷ Alba Palmieri. (1970). Excavations at Arslantepe (Malatya)-1968. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 1(18):99-107.

Ayrıca, Arslantepe'nin Tunç Çağı hakkında diğer yayınlar için bkz.; Alba Palmieri. (1981b). Excavations at Arslantepe (Malatya). *Anatolian Studies*,31:101-119.; Alba Palmieri ve G. M. Di Nocera. (1999). The Metal Objects From The Royal Tomb at Arslantepe (Malatya-Turkey) and Metalwork Development in The Early Bronze Age. (Ed.) L. Milano, S. De Martino, F. M. Fales, G. B. Lanfranchi. *Landscapes, Territories, Frontiers and Horizons in The Ancient Near East Papers Presented to The XLIV Rencontre Assyriologique Internationale*, Vol.3, Sargon, Padova, pp.179-190.; Marcella Frangipane vd. (2001). New Symbols of A New Power in A Royal Tomb From 3000 BC Arslantepe (Malatya-Turkey), *Paléorient*, 27(2):105-139.; Gian M. Di Nocera. (2006). Settlements, Population and Landscape on The Upper Euphrates Between V and II Millenium BC. Results of The Archaeological Survey Project 2003-2005 in The Malatya Plain. *Proceeding of The 5th International Congress on The Archaeology of The Ancient Near East*, Universidad Autonoma de Madrid, Vol.I, Madrid, pp.633-645.; Alba Palmieri. (1974). Arslantepe (Malatya) Report on The Excavations 1971-1972. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 1(21):137-146.; Palmieri, (1977), a.g.e., s.123-132.; Alba Palmieri. (1985a). Arslantepe-1984. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*, 35:181-182.; Alba Palmieri. (1984b). Arslantepe-1983. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*,34:207-208.; Palmieri, (1983), a.g.e., s.97-101.; Palmieri, (1984a), a.g.e., s.71-74.; Alba Palmieri. (1985b). 1984 Excavations at Arslantepe. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 7, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.29-36.; Alba Palmieri. (1986). The 1985 Campaign at Arslantepe-Malatya. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 8, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.67-74.; Alba Palmieri ve

Değirmen-tepe⁸⁹, Köşkerbaba⁹⁰, İmamoğlu⁹¹, Gelinciktepe⁹², Pirot Höyük⁹³, Elazığ'da; Kalecikler Höyük⁹⁴, Aşvan⁹⁵, Korucutepe⁹⁶, Norşuntepe⁹⁷, Tepecik⁹⁸,

Marcella Frangipane. (1990). The 1988 Campaign at Arslantepe-Malatya. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 11*, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.191-201.; Frangipane, (1991), a.g.e., s.200-214.; Frangipane, (1992), a.g.e., s.177-183.; Frangipane, (1993), a.g.e., s.213-216.; Frangipane, (1994), a.g.e., s.211-214.; Marcella Frangipane. (1995b). Arslantepe-Malatya Results of The 1993 Season. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 16*, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.165-176.; Marcella Frangipane vd.. (2014). Arslantepe 2011-2012 Yılı Kazı Sonuçları: İlk Tunç Çağı I'ın Yeni Buluntuları. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 35*, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Muğla, ss.456-469.; Frangipane vd, (2015), a.g.e., s.177-182.

⁸⁸ Cauvin ve Aurenche, (1987), a.g.e., s.68-69.

Ayrıca, Cafer Höyüğün Tunç Çağı hakkında yayımlar için bkz.; Cauvin ve Aurenche, (1980), a.g.e., s.180.; Jacques Cauvin ve Olivier Aurenche. (1981). Cafer Höyük-1980. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 3*, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.119-120.

⁸⁹ Esin vd, (1987), a.g.e., s.79-81.

Ayrıca, Değirmen-tepe Tunç Çağı hakkında yayımlar için bkz.; Esin, (1987b), a.g.e., s.101.; Ufuk Esin. (1980). Değirmen-tepe Kazısı-1979. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 2*, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss. 91-99.; Esin ve Arsebük, (1983), a.g.e., s.75.; Esin ve Harmankaya, (1986), a.g.e., s.105-106.

⁹⁰ Önder Bilgi. (1980). Köşkerbaba(Gökçerbaba) Höyük 1979 Yılı Kazıları Sonuçları. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 2*, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss. 113-119.

Ayrıca, Köşkerbaba Tunç Çağı hakkında yayımlar için bkz.; Önder Bilgi. (1981). Köşkerbaba Höyük Kazısı 1980 Yılı Sonuçları. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 3*, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.83-86.; Önder Bilgi. (1983a). Köşkerbaba Höyük 1981 Dönemi Kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 4*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.89-93.; Önder Bilgi. (1983b). Köşkerbaba Höyük Kazıları-1982. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 5*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, ss.113-116.; Önder Bilgi. (1984). 1983 Dönemi Malatya-Köşkerbaba Höyük Kurtarma Kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 6*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İzmir, ss.49-54.; Önder Bilgi. (1985a). 1984 Dönemi Malatya-Köşkerbaba Höyük Kurtarma Kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 7*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.143-149.

⁹¹ Edibe Uzunoğlu. (1983). İmamoğlu Höyüğündeki 1981 Yılı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 4*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.131-136.

Ayrıca, İmamoğlu Höyüğün Tunç Çağı hakkında yayımlar için bkz.; Edibe Uzunoğlu. (1984). Malatya İmamoğlu Höyüğünde 1983 Yılı Kazı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 6*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İzmir, ss.235-243.; Edibe Uzunoğlu. (1985). İmamoğlu Kazıları 1984 Yılı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 7*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss. 181-199.; Edibe Uzunoğlu. (1986). Malatya-İmamoğlu Höyüğünde 1985 Yılı Kazı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 8*, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.213-229.; Edibe Uzunoğlu. (1987). Malatya İmamoğlu Höyüğü 1986 Yılı Kazısı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 9*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.205-228.; Edibe Uzunoğlu. (1988). Malatya İmamoğlu Höyüğü 1987 Yılı Kazısı Sonuçları. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 10*, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Başkanlığı, Ankara, ss.71-94.

⁹² Salvatore M. Puglisi ve Alba Palmieri. (1968). Researches in Malatya District (1965-1966). *Türk Arkeoloji Dergisi, 2*(15):81-101.

⁹³ Özgen Karaca. (1981). Pirot Höyük 1980 Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 3*, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.109-114.

Ayrıca, Pirot Höyük Tunç Çağı hakkında yayımlar için bkz.; Özgen Karaca. (1982). Pirot Höyük 1981 Kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 4*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.69-74.; Özgen Karaca. (1983). Pirot Höyük 1982 Kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 5*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, ss.103-107.; Karaca, (1984), a.g.e., s.39-40.

⁹⁴ Ümit Serdaroğlu. (1974). Ağın ve Kalaycık Kazıları-1971. *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:4, T.T.K.B., Ankara, ss.13-18.

Tülintepe⁹⁹, Pulur (Sakyol)¹⁰⁰, Taşkun Mevki¹⁰¹, Han İbrahim Şah¹⁰², Değirmentepe¹⁰³, Şemsiyetepe¹⁰⁴, İmikuşağı¹⁰⁵ gibi yerler kazısı yapılmış, Tunç Çağ

⁹⁵ David H. French. (1971). Aşvan Kazısı-1969. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:2, T.T.K.B., Ankara, ss.31-33.

⁹⁶ Loon ve Güterbock, (1971), a.g.e., s.48-55.

Ayrıca, Korucutepe'nin Tunç Çağı hakkında yayınlar için bkz.; Loon ve Güterbock, (1972), a.g.e., s.80-81.; Hayri Ertem. (1979). Korucutepe-1973. *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:6, T.T.K.B., Ankara, ss.33-41.

⁹⁷ Harald Hauptmann. (1971). Norşuntepe Kazısı-1969. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:2, T.T.K.B., Ankara, ss.71-90.

Ayrıca, Norşuntepe'nin Tunç Çağı hakkında yayınlar için bkz.; Hauptmann, (1972), a.g.e., s.90-101.; Hauptmann vd., (1974), a.g.e., s.72-82.; Hauptmann vd., (1976), a.g.e., s.42-59.; Hauptmann, (1979), a.g.e., s.45-60.; Hauptmann, (1982), a.g.e., s.14-40.

⁹⁸ Ufuk Esin. (1971). Tepecik Kazısı-1969. *Keban Projesi-1969 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:2, T.T.K.B., Ankara, ss.107-130.

Ayrıca, Tepecik'in Tunç Çağı hakkında yayınlar için bkz.; Esin, (1972), a.g.e., s.107-115.; Esin, (1974), a.g.e., s.109-121.; Esin, (1976), a.g.e., s.102-108.; Esin, (1979), a.g.e., s.80-94.; Esin, (1982), a.g.e., s.72-93.; Esin, (1975a), a.g.e., s.46-49.

⁹⁹ Esin ve Arsebük, (1974a), a.g.e., s.138-142.

Ayrıca, Tülintepe'nin Tunç Çağı hakkında yayınlar için bkz.; Esin vd., (1976), a.g.e., s.121-133.; Esin ve Arsebük, (1974b), a.g.e., s.66-68.

¹⁰⁰ Hamit Z. Koşay. (1971). Pulur (Sakyol) Kazısı-1969. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:2, T.T.K.B., Ankara, ss.99-107.

Ayrıca, Pulur'un Tunç Çağı hakkında yayınlar için bkz.; Koşay ve Weaver, (1972), a.g.e., s.128.; Hamit Z. Koşay. (1976). *Keban Projesi Pulur Kazısı 1968-1970*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:3, Ankara, s.2.

¹⁰¹ David H. French vd. (1972). Aşvan Kazıları-1970. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.45-53.

Ayrıca, Aşvan'ın Tunç Çağı hakkında başka bir yayın için bkz.; French vd., (1974), a.g.e., s.34.

¹⁰² Hayri Ertem. (1972a). Han İbrahim Şah Kazısı 1970 Yılı Ön Raporu. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 1(19):87-92.

Ayrıca, Han İbrahim Şah'ın Tunç Çağı hakkında yayınlar için bkz.; Hayri Ertem. (1972b). Han İbrahim Şah Kazısı-1970. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.63-74.; Hayri Ertem. (1974). Han İbrahim Şah Kazısı-1971. *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:4, T.T.K.B., Ankara, ss.59-69.; Hayri Ertem. (1982a). Keban Projesi Han İbrahim Şah Kazısı 1970-1971. *Türk Tarih Kurumu*, Ankara, s.13-22.

¹⁰³ Refik Duru. (1979). Değirmentepe Höyüğü Kazısı-1973. *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:6, T.T.K.B., Ankara, ss.13-24.

¹⁰⁴ A. Muhibbe Darga. (1980). Şemsiyetepe 1979 Yılı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.27-30.

Ayrıca, Şemsiyetepe'nin Tunç Çağı hakkında yayınlar için bkz.; A. Muhibbe Darga. (1981). Şemsiyetepe Kazıları 1980 Yılı Buluntuları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.53-57.; A. Muhibbe Darga. (1983a). Şemsiyetepe Kazıları 1981 Yılı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 4, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.55-62.; A. Muhibbe Darga. (1983b). Şemsiyetepe Kurtarma Kazıları 1982 Yılı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 5, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, ss.91-96.; A. Muhibbe Darga. (1985). Şemsiyetepe 1984 Yılı Kazı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 7, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.119-128.; A. Muhibbe Darga. (1986). Şemsiyetepe Kazıları 1985 Sezonu Sonuçları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 8, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.157-172.; A. Muhibbe Darga. (1987a). Şemsiyetepe Kazıları 1986 Yılı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 9, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.181-187.; A. Muhibbe Darga. (1988). Şemsiyetepe Kazısı, 1987 Sonuçları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 10, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Başkanlığı, Ankara, ss.181-200.

¹⁰⁵ Veli Sevin. (1982). İmikuşağı Kazıları-1981. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 4, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.121-130.

(İTÇ, OTÇ, GTÇ) yerleşmelerine, tabakalarına ait kanıtlar sunmaktadır. Bu yerleşimlerin dışında bölgede gerçekleştirilmiş yüzey araştırmaları neticesinde, Elazığ ve Malatya illeri dışında; Erzincan, Bingöl, Bitlis illerinde de Tunç Çağa tarihlendirilebilecek seramik, çanak-çömlek buluntularında raporlarda ortaya konmuştur¹⁰⁶. Tunç Çağ içinde gelişim gösteren önemli siyasi yapılanmalar arasında

Ayrıca, İmikuşığı'nın Tunç Çağı hakkında yayınlar için bkz.; Veli Sevin. (1983). İmikuşığı Kazıları-1982. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 5, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, ss.137-142.; Veli Sevin. (1984). İmikuşığı Kazıları-1983. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 6, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İzmir, ss.93-102.; Veli Sevin ve Kemalettin Köroğlu. (1985). İmikuşığı Kazıları-1984. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 7, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.163-180.; Veli Sevin ve Zafer Derin. (1986). İmikuşığı Kazıları-1985. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 8, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.181-204.; Veli Sevin. (1987a). İmikuşığı Kazıları-1986. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 9, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.299-333.; Veli Sevin. (1985). İmikuşığı-1984. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*,35:195-196.; Veli Sevin. (1987b). İmikuşığı-1986. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*,37:193-194.; Veli Sevin. (1986a). İmikuşığı-1985. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*, 36:197-198.; Aynur Özfirat and Antonio Sagona. (1996-1997). Early Bronze Age Material From İmikuşığı East-Central Anatolia. *Mediterranean Archaeology*, 9-10:127-149.

¹⁰⁶ Burney, a.g.e., s.157-208.

Ayrıca, bahsi geçen bu yüzey araştırma raporlar için bkz.; Whallon, a.g.e., s.161-258.; Özdoğan ve Harmankaya, a.g.e., p.19-83.; Kökten, (1947), a.g.e., s.456-468.; Jak Yakar ve Ayşe G. Salzman. (1982). Gemerek, Sivas, Malatya Üçgeninde Arkeolojik Bir Yüzey Araştırması. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 2(25):173-179.; Veli Sevin. (1987c). Elazığ-Bingöl İlleri Yüzey Araştırması-1986. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 5, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.1-44.; Veli Sevin. (1988). Elazığ-Bingöl Yüzey Araştırması-1987. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 6, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Başkanlığı, Ankara, ss.451-500.; Bahar, a.g.e., s.503-505.; Aynur Özfirat. (1999). 1997 Yılı Bitlis-Muş Yüzey Araştırması: Tunç ve Demir Çağları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 16, c.II, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.1-22.; Alpaslan Ceylan. (2000). 1998 Yılı Erzincan Yüzey Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 17, c.II, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.181-192.; Ertuğrul Danık. (2002). Yukarı Fırat Bölgesi 2000 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 19, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.79-92.; Alpaslan Ceylan. (2002). 2000 Yılı Erzincan ve Erzurum İlleri Yüzey Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 19, c.II, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.165-178.; Alpaslan Ceylan. (2003). 2001 Yılı Erzincan, Erzurum ve Kars İlleri Yüzey Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 20, c.II, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.311-324.; Alpaslan Ceylan. (2004). 2002 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 21, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.263-272.; Ertuğrul Danık. (2005a). Yukarı Fırat Bölgesi 2003 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 22, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.309-324.; Alpaslan Ceylan. (2005). 2003 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 22, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.189-200.; Di Nocera, (2005), a.g.e., s.326-329.; Ertuğrul Danık. (2006). Yukarı Fırat Bölgesi 2004 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 23, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.155-170.; Alpaslan Ceylan. (2007). 2005 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 24, c.I, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.163-182.; Ertuğrul Danık. (2008). Yukarı Fırat Bölgesi 2006 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 25, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.345-366.; Mehmet Işıklı. (2009). Erzincan

olan Hititler'e ait kısıtlı sayıdaki yerleşim izlerine ise, Yukarı Fırat Bölgesi'nde, özellikle Malatya-Elazığ bölgesinde rastlandığı, tespiti yapılmış olan bu yerleşmelerin, Malatya'da; Arslantepe¹⁰⁷, Pirot Höyük¹⁰⁸, Elazığ'da; İmikuşağı¹⁰⁹, Korucutepe¹¹⁰, Tepecik¹¹¹ ve Norşuntepe¹¹² gibi merkezlerin olduğu, bu merkezlerin de OTÇ-II dönemine son veren ağır bir yangın tabakası üzerinde oldukları belirtilmektedir¹¹³. Bu yangın tabakalarının, I.Hattuşili'nin, Anadolu'nun

Altıntepe Kalesi Yüzeysel Araştırmaları 2006-2007 Çalışmalarının Genel Bir Değerlendirmesi. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 26, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.253-266.; Alpaslan Ceylan vd.. (2009). 2007 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzeysel Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 26, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.133-150.; Alpaslan Ceylan vd.. (2010). 2008 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars, ve Iğdır İlleri Yüzeysel Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 27, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.375-398.; Alpaslan Ceylan vd.. (2011). 2009 Yılı Erzincan Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzeysel Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 28, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.1-19.; Alpaslan Ceylan vd.. (2012). 2010 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzeysel Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 29, c.III, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.49-69.; Alpaslan Ceylan vd.. (2013). 2011 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzeysel Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 30, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Çorum, ss.277-292.; Alpaslan Ceylan vd.. (2015). 2013 Yılı Erzincan-Erzurum İlleri Yüzeysel Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 32, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.71-92.; Alpaslan Ceylan vd.. (2017). 2015 Yılı Erzincan-Erzurum İlleri Yüzeysel Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 34, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Edirne, ss.25-50.; Alpaslan Ceylan vd.. (2018). Erzincan-Erzurum İlleri Yüzeysel Araştırması-2016. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 25, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Bursa, ss.85-102.; Coşkun, (2018), a.g.m., s.125-134.; Alpaslan Ceylan vd. (2019). 2017 Yılı Erzincan-Erzurum İlleri Yüzeysel Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 36, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.169-192.

¹⁰⁷ Marcella Frangipane. (2005). *Dall'Eufrate Al Mediterraneo-Fırat'tan Akdeniz'e*. Ankara İtalyan Kültür Merkezi, Ankara, s.14-18.

Ayrıca, Arslantepe'deki Hitit varlığına yönelik çalışmalar için bkz.; Frangipane, (1993), a.g.e., s.214.; Palmieri, (1983), a.g.e., s.101.

¹⁰⁸ Karaca, (1982), a.g.e., s.71-72.

Ayrıca, Pirot Höyük'teki Hitit izleri hakkında bilgi için bkz.; Karaca, (1983), a.g.e., s.105-106.; Karaca, (1984), a.g.e., s.38-39.

¹⁰⁹ Erkan Konyar. (2007). Elazığ-İmikuşağı Höyüğü'nde Eski Hitit Dönemi: Stratigrafi ve Çanak Çömlek. *Belkis Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan*. (Der.) Metin Alparslan vd., Ege Yayınları, İstanbul, ss.405-415.

Ayrıca, İmikuşağı'ndaki Hitit izleri hakkında bilgi için bkz.; Sevin ve Köroğlu, a.g.e., s.166-169.; Sevin ve Derin, a.g.e., s.182-192.; Sevin, (1987b), a.g.e., s.304-313.

¹¹⁰ van Loon ve Güterbock, (1971), a.g.e., s.50-55.

Ayrıca, Korucutepe'deki Hitit izleri hakkında bilgi için bkz.; van Loon ve Güterbock, (1972), a.g.e., s.81.; Ertem, (1979), a.g.e., s.33-36.; Hayri Ertem. (1982b). Korucutepe Kazısı-1974/1975. *Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:7, T.T.K.B., Ankara, ss.1-11.

¹¹¹ Esin, (1971), a.g.e., s.109-115.

Ayrıca, Tepecik'teki Hitit izleri hakkında bilgi için bkz.; Esin, (1974), a.g.e., s.111.; Esin, (1976), a.g.e., s.108.

¹¹² Hauptmann, (1971), a.g.e., s.72-75.

Ayrıca, Norşuntepe'deki Hitit izleri için bkz.; Hauptmann, (1972), a.g.e., s.89-96.; Hauptmann vd., (1974), a.g.e., s.71-72.

¹¹³ Konyar, a.g.e., s.405.

güneydoğusuna gerçekleştirdiği seferlerle ilişkilendirilebileceğinin olası olduğu düşünülür, fakat bu seferi düzenlerken hangi yolu izlediği de kesin değildir¹¹⁴. Hitit İmparatorluk Dönemi yazılı belgelerinde, bu bölgeden (Malatya-Elazığ), Isuwa bölgesi olarak bahsedildiği, Eski Krallık yazılı kayıtlarında ise bu isimlendirmenin kullanılmadığı, bölgeyle ilgili yapılan yayınlarla ortaya konmuştur¹¹⁵. Isuwa bölgesinin oluşturduğu alanın genel olarak Elazığ bölgesini kapsadığı görüşü daha hakimdir¹¹⁶. Özellikle, Elazığ'daki, Korucutepe kazılarında, Ari-Şarrumma, Ehli-Şarrumma gibi Isuwa krallarına ait mühürlerin bulunması¹¹⁷, Yakar tarafından, Korucutepe'nin, Isuwa'nın başkenti olabileceği fikrini düşündürebileceği olarak değerlendirilmiştir¹¹⁸. Bazı bilim insanlarıncı, Isuwa halkının temelini Hurrilerin oluşturduğu görüşü hakimdir¹¹⁹, yukarda bahsettiğimiz Ari-Şarrumma ve Ehli-Şarrumma'nın Hurri kökenli olduğu, Ertem tarafından da belirtilmektedir¹²⁰. Ertem, aynı yayınında Isuwa adının geçtiği metinleri de ortaya koymuştur. Bu metinlerde II.Tuthaliya dönemine ait KUB XXIII 11 nolu metinde, kralın Isuwa'ya karşı zaferinden, I.Şuppiluliuma ile Mitannili Mattivaza/Kurtivaza arasında yapılan anlaşmanın girişinde Şuppiluliuma'nın düşmanca davranan Isuwa Ülkesi'ne karşı

Ayrıca bkz.; Ceylan, (2015), a.g.e., s.481.; Turgut Yiğit. (1995). Tarih Öncesi ve Hitit Döneminde Isuwa Bölgesi. *A.Ü. D.T.C.F. Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 17(28):233-251.

¹¹⁴ Yiğit, T., (1995), a.g.m., s.243.

¹¹⁵ Stefano de Martino. (2016). Isuwa and Hatti During The Early Hittite Empire (Tuthaliya I-Suppiluliuma I). (Ed.) Šárka Velhartická, *Audias fabulas veteres. Anatolian Studies in Honor of Jana Součková-Siegelová. Culture and History of The Ancient Near East, Brill*,79:98-110.

Ayrıca, benzer ifadeler içeren yayınlar için bkz.; John D. Hawkins. (1998). The Land of Isuwa: The Hieroglyphic Evidence. *3. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, Ankara, ss.281-296.; Horst Klengel. (1968). Die Hethiter und Isuwa. *Oriens Antiquus*,7:63-76.; Hayri Ertem. (1986). Korucutepe'nin Hititler Devri'ndeki Adı Hakkında. *Türk Tarih Kongresi*, 10,c.II, Ankara, ss.577-587.; Yiğit, T., (1995), a.g.m., s.241.; Hamit Z. Koşay. (1970). Sakyol (Pulur) Tarih Öncesi Kazısı. *Türk Tarih Kongresi*, 7,c.I, Ankara, ss.53-61.; Kemalettin Köroğlu. (1996). *Urartu Krallığı Döneminde Elazığ (Alzi) ve Çevresi*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.64.

¹¹⁶ Kemalettin Köroğlu. (1995). Assur-Urartu Yazılı Belgeleri ve Arkeolojik Kalıntılar Işığında Alzi/Enzi Ülkesi(Elazığ Bölgesi) Tarihi Coğrafyası.*Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, ss.359-366.

Ayrıca, benzer bir tanımlama için bkz.; Ertem, (1986), a.g.e., s.577.

¹¹⁷ Hans G. Güterbock. (1973). Hittite Hieroglyphic Seal Impressions from Korcutepe. *Journal of Near Eastern Studies*, 32(1/2):135-147.

¹¹⁸ Yakar, a.g.e., s.372.

¹¹⁹ Aram Kosyan. (2006). An Aryan in Isuwa. Iran & The Caucasus, *Brill*,10(1):1-6.

Ayrıca, benzer bir görüş için bkz.; Ertem, (1986), a.g.e., s.578.; Yakar, a.g.e., s.372.

¹²⁰ Ertem, (1986), a.g.e., s.578.

Ayrıca Hurriler ve Isuwa hakkında bilgi için bkz.; Akın Bingöl. (2013). Hurrilerin Siyasi Organizasyonları. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1):115-133.; Turgut Yiğit. (2005). Hurrilere İlişkin Hititçe Çivi Yazılı Belgelerdeki İlk Kayıtlar. *A.Ü. D.T.C.F. Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 38:55-69.; Adil Alpman. (1981). Hurriler. *A.Ü. D.T.C.F. Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14(25):283-313.; Ekrem Memiş. (2018). Hurri-Mitanni Ortaklığının Eski Yakın Doğu Tarihine Yansımaları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(15):296-303.

zaferinden (KBo II ve Dupl.), III.Hattuşili dönemine ait bir metinde de bu düşmanca tutumu doğrulayan, Isuwa'nın düşman ülkeleri yanında olduğu ve Hitit ülkesine saldırı gerçekleştirerek Tegarama'yı mahvettiğinden, bunun sonucunda da Isuwa'nın, I.Şuppiluliuma'nın Mitanni-Suriye seferi sonunda kesin olarak Hitit hakimiyeti altına girdiğinden bahsetmiştir¹²¹. KBo VI 28 nolu metnin 6-15 satırları arasında bu durum, 12. satırda şöyle anlatılmıştır:

“12-ve Şamuha'yı sınır yaptı. İsuvalı [düşman] geldi ve Tegarama ülkesini sınır yaptı.”¹²²

Kizzuwatna kralı Şunaşşura ile kim olduğu tespit edilemeyen bir Hitit kralı arasında yapılan KBo I 5 nolu anlaşma metninde Isuwa'dan:

“8-[Şimdi] majestemin köleleri İsuwa ülkesi halkı

9-Majesteme karşı düşmanlığa [başladı].

10-ben onun efendisi onlara[savaşa] girdim (ve) İsuwa ülkesini yendim. Fakat (İsuwa halkı) Majestemin önünden

11-kaçtı. (ve) Hurri ülkesine indi. Ben Majeste Hurrilere

12-(haber) gönderdim: “Kölelerimi iade et!” fakat Hurriler,

13-Majesteme şöyle haber gönderdi: “Hayır! (geri veremeyeceğiz)”

olarak bahsedilmiştir¹²³.

Yakar, Elazığ'ın, Isuwa bölgesi içerisinde yer alırken, Malatya'nın ise Armatana ve Tegarama Ülkesi içerisinde yer aldığını, bu iki ülkenin coğrafi sınırlarının tam olarak bilinmemesine rağmen, Hitit belgelerindeki pek çok atıfla güneyde Kizzuwatna, kuzeyde de Isuwa ile sınır oluşturduğunu belirtmektedir¹²⁴. Proto Hitit olarak kabul gören Kuşarra Krallığı'nın bölgedeki hakimiyetinden sonra ise Malatya ve çevresinin uzun süre Hitit egemenliği altında bulunduktan sonra Geç Hitit Dönemi'nde Meliddu Devleti'nin merkezi olarak önem kazandığı aktarılmaktadır¹²⁵.

¹²¹ Ertem, (1986), a.g.e., s.578.

Ayrıca, benzer bir yorumlama için bkz.; Horst Klengel. (1992). *Syria, 3000 to 300 B.C.: A Handbook of Political History*. Akademie Verlag, Berlin, p.109.

¹²² Özlem S. Gavaz. (2008). Hitit İmparatorluk Devri Krallarından I. Suppiluliuma Dönemi'nde Anadolu. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1):21-39.

¹²³ Gavaz, a.g.m., s.30-31.

¹²⁴ Yakar, a.g.e., s.373.

¹²⁵ Gökür Akçadağ. (2016). Malatya Şehir Adı ve Şehrin Tarihi Süreçleri. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*,9:185-206.

Çalışma alanımız içerisinde olan Erzincan ilinin bulunduğu bölgede ise Hitit kaynaklarında Yukarı Ülke¹²⁶ olarak adlandırılan bölge ile komşu olan Azzi ve Hayaşa adında iki politik varlığın olduğu, Hayaşa'nın daha çok Çoruh Vadisi'ni de içine alarak, Erzurum ve Erzincan illerini kapsadığı, Azzi'nin ise daha kuzeyde Karadeniz kıyısına doğru yayılan topraklara hakim olduğu düşünülmektedir¹²⁷. Hayaşa, Hitit Devleti'nin doğu sınırını oluşturmaktaydı¹²⁸. Yakar, Erzurum ve Erzincan yaylalarındaki MÖ 2. binyıl yerleşmelerinin çok az sayıda olmasından dolayı, Azzi-Hayaşa topluluklarına ait devamlı yerleşmelerin Karadeniz Bölgesi'nde yer almış olabileceğini söylemektedir¹²⁹. I.Suppiliuma'nın Yukarı Ülke'den hareket edip, Azzi-Hayaşa Ülkesi ve Kaskalar'a karşı düzenlediği seferlerde, kazandığı ganimetleri ve esirleri Şamuha'ya getirdiğini, II.Mursili KUB XIX 11 nolu metinde şöyle anlatılmaktadır:

“1/2-Fakat babam ileriye doğru yürüdüğü zaman

3-O ülkesinde Hayaşalı düşmanla karşılaşmadı.

4-Böylece babam tekrar Hayaşalı düşmana (karşı)

5-gitti. Fakat onu yine de bulamadı.”¹³⁰

I.Şuppiliuma ile Azzi-Hayaşa Kralı Huqqana arasında yapılan anlaşmayı anlatan KBo 5.3+5.12+19.43a+KUB 26.38+40.35 nolu metinde:

“1-Hatti ülkesi kralı Majeste Şuppiliuma şöyle (der):

2-Bak seni Huqqana'yı arkadaki kahramanı

3-yücelttim ve seni iyi yaptım.

4-Ve seni Hattuşa'da ve Hayaşalılar arasında iyilikle

5-tanıttım. Ve sana kız kardeşimi zevce olarak verdim.”¹³¹

¹²⁶ Tahir E. Şahin. (2014a). *Hayaşa Bölgesi Tarihi-I: Yukarı Ülke/Erzincan-Prehistorik Dönemlerden Romaya*. Berikan Yayınevi, Ankara, s.13-20.

Ayrıca, Hayaşa Bölgesi hakkında detaylı bilgi için bkz.; Tahir E. Şahin. (2014b). *Hayaşa Bölgesi Tarihi-II: Yukarı Ülke/Erzincan-Romalılardan Türklere*. Berikan Yayınevi, Ankara, s.1-224.

¹²⁷ Yakar, a.g.e., s.274.

Ayrıca Azzi-Hayaşa hakkında bilim insanlarının görüşlerini derleyen çalışma için bkz.; Yavuz Günaşdı. (2013). *Karasu (Yukarı) Havzası'ndaki Tarihi ve Arkeolojik Veriler*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, s.66-83.; Strabon'un Hayaşa Bölgesi Kentleri ile alakalı aktardığı bilgileri derleyen bir çalışma için bkz.; Tahir E. Şahin. (2018). Strabon'un Hayaşa Bölgesi Kentleri: Satala'dan Zimara'ya. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 6(15):11-39.

¹²⁸ Ceylan, (2015), a.g.e., s.482.

¹²⁹ Yakar, a.g.e., s.375.

¹³⁰ Gavaz, a.g.m., s.25.

¹³¹ Gavaz, a.g.m., s.26.

şeklinde anlatımlara yer verildiği görülmektedir.

Yukarı Fırat Bölgesi'nde Demir Çağ varlığına girmeden önce, Demir Çağ hakkında kısaca bilgiler vermekte fayda var. Demir Çağ diye tabir edilen dönem, aşağı yukarı MÖ 1200-330 yılları arasında Önasya'da yaşanan tarihsel, kültürel süreci tanımlamak için kullanılır¹³². Yerleşik toplum düzenlerinde demir kullanımı ile başlayan kültürel değişimlere ve demir metalürjisine olan yönelim arkeolojide aşağı yukarı yarım asırlık bir konudur¹³³. Bu dönemde demir madeni kullanımının oldukça artmasıyla, MÖ 9. yy'ın sonlarında silahların ve çoğu araç gerecin yapımında ucuz da olması sebebiyle demir tercih edilmekteydi. Bu gelişmeler Tunç Çağı etkisine son vererek Demir Çağı'nın başlangıcına sebep olmuştur¹³⁴. Demir Çağ sürecinde, Yukarı Fırat Bölgesi'nde görülen kültürel hareketliliğe bakıldığında, MÖ 13. yy'da Hititler'in, güneydoğu bölgelerinde uzak komşusu olan Asur tehdidiyle karşı karşıya kalmış olduğu, ortaya çıkan bu tehdidin, yeni Hitit Krallığı'nın parçalanmasına sebep olup, Yukarı Fırat Bölgesi'nde ve doğusunda tek büyük güç olarak kaldığını göstermiştir¹³⁵. Erken Demir Çağ (MÖ 13. yy) sürecinde, Doğu Anadolu sınırları içinde ilk olarak Uruadri ve Nairi gibi bazı beyliklerin ortaya çıktığı¹³⁶, bu beyliklerin daha sonra örgütlenerek, MÖ 9. yy.'da, I.Sarduri zamanında Van Gölü kıyısındaki Tuşpa'yı¹³⁷ başkent yaptıktan sonra, Asur'a karşı Urartu Devleti'ni kurdukları bilinir¹³⁸. Kurulan bu devletin bölgesel sınırını, batıda Karasu-Fırat Nehirleri, kuzeyde Kuzey Ermenistan Dağları, doğuda İran Azerbaycan'ındaki Savalan Dağları, güneyde Zagros Dağları ile birleşen Doğu Toroslar'ın oluşturduğu

¹³² Kemalettin Köroğlu. (2012). Demir Çağında Önasya ve Urartu Krallığı. *Aktüel Arkeoloji*,30:68-81.

¹³³ Hakkı F. Özdemir. (2007). Demir Çağı: Başlangıcı ve Başlatanları, Anadolu'ya Etkileri Üzerine. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1):501-518.

¹³⁴ Alpaslan Ceylan vd.. (2019). *Türkiye Demir Çağı Araştırmaları Üzerine Değerlendirmeler*.http://www.tayproject.org/downloads/DC_GK_etal.pdf. (20.05.2019).

¹³⁵ Yakar, a.g.e., s.376-377.

¹³⁶ Aylin Ü. Erdem. (2011). Doğu Anadolu'nun Demir Çağı Aşiretleri. *T.Ü.B.A.-A.R. Dergisi*, 14(14):59-68.

Ayrıca, benzer düşüncüyü ifaden eden yayınlar için bkz.; Köroğlu, (2012), a.g.m., s.70.; Altan Çilingiroğlu. (1997). *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı*. Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, İzmir, s.20-21.

¹³⁷ M. Taner Tarhan. (2011). Başkent Tuşpa. *Urartu: Doğu'da Değişim*. (Ed.) Kemalettin Köroğlu ve Erkan Konyar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, ss.288-335.

Ayrıca, Tuşpa hakkında bilgi için bkz.; Çilingiroğlu, a.g.e., s.27.

¹³⁸ Mirjo Salvini. (2011). Urartu Tarihine Genel Bir Bakış. *Urartu: Doğu'da Değişim*. (Ed.) Kemalettin Köroğlu ve Erkan Konyar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, ss.74-101.

Ayrıca, benzer ifade gösteren yayınlar için bkz.; Mehmet Kurt. (2009). Yeni Asur Devleti'nin Kuzey Yayılımı ve Doğu Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası. *Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, 8(1):1-13.; Yakar, a.g.e., s.381-385.

belirtilmektedir¹³⁹. Yazılı metinlerde Uruadri adından ilk olarak Asur kralı I.Salmanassar'a ait bir yazıtta bahsedildiği aktarılmaktadır:

“... O zamanda saltanatımın ilk günlerinde, Uruatri ülkesi bana karşı geldi ve bende ordularımı onlara karşı harekete geçirdim, onların güçlü dağ kalelerine karşı yürüdüm... Himme, Uatgun, Masgun, Salva, Halia, Luha, Nilipahri ve Zingun ülkelerini, 8 ülkeyi ve 51 şehri güçlü orduları ile birlikte fethettim. Yaktım, yıktım bütün mallarımı ganimet olarak aldım ve 3 gün içinde bütün Uruatri ülkesini efendim Asur'un ayağına getirdim...”¹⁴⁰

Yeni Asur Devleti için, yer altı ve yer üstü zenginlikleri sebebi ile büyük bir cazibe merkezi olan Doğu Anadolu, kuzey yayılımı politikaları açısından stratejik öneme sahiptir. Özellikle de Malatya ve çevresi, jeopolitik anlamdaki önemli konumu, maden kaynakları açısından zenginliği sebebi ile Yeni Asur Devleti'nin kuzey yayılımı politikasında önemli bir hedef olmuştur¹⁴¹. Asur'un meydana getirdiği tehlike arz eden büyümesiyle eş zamanlı olarak kurulan Urartu Devleti'nin, Orta Demir Çağı'nda; güneyde Asur, batıda Melitia (Melid, Malatya), Tablani (Tabal/Kayseri civarı) ve Qumaha (Kummuh/Kommagene, Adıyaman/Samsat civarı), Geç Hitit Devletleri başta olmak üzere, Orta Anadolu bölgesinde; Frigler, kuzeybatıda İran'da; Mana ve Medler gibi krallıklarla siyasi ve ticari ilişkiler içerisinde olduğu belirtilmiştir¹⁴². Bu iki büyük devletin MÖ 8.-7. yy'lardaki aralarında geçen mücadelelerin en büyük sebebinin, bölgedeki zengin maden kaynakları olan, demir ve bakır madenlerinin olduğu kabul edilmektedir¹⁴³. Asur Kralı III.Salmanassar'ın (MÖ859-824) son zamanlarında ortaya çıkan otoritenin güçsüzleşmesi ve iç karışıklıklardan sonra tahta çıkan III.Tiglat-pileser (MÖ 745-727), kaybolan bu otorite boşluğunu doldurmuş, orduyu kuvvetlendirip krallığın sınırlarını genişleterek krallığın gücünü yeniden sağlamıştır. III.Tiglat-pileser'in Urartu Kralı III.Sarduri'yi uğrattığı yenilgiyi anlattığı yazıtta Malatya (Milid) ülkesinin de aralarında olduğu birçok ülkenin bir araya gelerek kendisine karşı savaştıklarından bahsetmiştir¹⁴⁴. Bu yazıtta:

¹³⁹ Mirjo Salvini. (2006). *Urartu Tarihi ve Kültürü*. Aksoy B. (Çev), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.25.

¹⁴⁰ Günaşdı, (2013), a.g.t., s.88.

¹⁴¹ Kurt, a.g.e., s.1.

¹⁴² Kemalettin Köroğlu. (2011). Urartu: Krallık ve Aşiretler. *Urartu: Doğu'da Değişim*. (Ed.) Kemalettin Köroğlu ve Erkan Konyar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, ss.12-51.

¹⁴³ Kurt, a.g.e., s.4.

¹⁴⁴ Hüseyin Sever. (1987). Asur Siyasi Tarihinin Ana Devreleri. *A.Ü. D.T.C.F. Dergisi*, 31(1.2):421-428.

“Saltanatımın üçüncü yılında Urartu Ülkesi kralı Sardur isyan etti. Agusi'nin oğlu Mati-İle, Milid (Malatya) Ülkesi (kralı) Sulumal, Gurgım ülkesi (kralı) Tarhulara, Kummuh Ülkesi (kralı) Kustaspi, birbirlerinin kuvvetlerine güvendiler. Beyim (tanrı) Asur'un kuvvet ve kudretine (güvenerek) onlarla savaştım. Onları mağlup ettim, öldürdüm. Dağın uçurum ve dar boğazına onların cesetlerini doldurdum. Arabalarını, sayısız miktarda... aldım. Savaşın ortasında... Sardur'un kendi elimle 72950 kişilik halkını mallarıyla birlikte yakaladım. Sardur canını kurtarmak için geceleyin (savaş alanından) kaçtı ve bir daha görünmedi... ülkesinin sınırına kadar onu takip ettim.”¹⁴⁵

diyerek, günümüz Yukarı Fırat Bölgesi içerisindeki giriştiği fetih hareketlerini anlatmıştır. Yine Asur'da, I.Tukulti-apalesarra dönemine ait bir yazıtta Elazığ bölgesinin oluşturduğu alan olan Isuwa ve kentin adı olarak düşünülen Alzi/Enzi¹⁴⁶ ile ilgili şu ifadeler yer alır:

“Büyük Hatti ülkesinin Milidia kentine ilerledim. Allumarı'nun harcını aldım. İşua ülkesinin Enzatu kentini ve Sugmu ülkesini fethettim. Esirler olarak ülkeme getirdim.”¹⁴⁷

III.Salmanassar dönemine ait başka bir yazıtta da:

“... Bit-Zamani ülkesine hücum ettim. Bit-Zamani'den hareket ettim. Namdanu ve Merusu dağlarını aştım. İşua ülkesindeki Enzite'ye karşı yürüdüm. Enzite'yi tümüyle fethettim. Kentlerini yakıp yıktım, haraç ve ganimet aldım...”

Enzite'den hareket ettim. Arzania ırmağını geçtim. Suhme ülkesine yaklaştım.”¹⁴⁸

ifadesi ile Asur'un, Elazığ ve çevresinde hakimiyet kurduğu ortaya çıkmaktadır. Yazıtta bahsi geçen Suhme (bir üstteki yazıtta Sugmu olarak gördüğümüz) Ülkesi'nin, günümüz Elazığ ve Bingöl illeri sınırları içinde yer almış olabileceği, bazı bilim insanlarınca da Palu'nun bulunduğu lokasyona yerleştirilebileceği¹⁴⁹, başka bir görüşe göre ise Bingöl ve yakın çevresini kapsayan sınırlar içine alınabileceği aktarılmıştır¹⁵⁰. Daha sonra Alzi (Elazığ) ve çevresinin (genel kapsam olarak Yukarı Fırat Bölgesi), Urartu kralı Ispuini (MÖ 830-820) zamanında ya da Ispuini ve Menua (MÖ 820-810) ortak krallığı döneminde¹⁵¹, krallığın yayılım

¹⁴⁵ Sever, a.g.m., s.426.

¹⁴⁶ Köroğlu, (1996), a.g.e., s.53-54.

¹⁴⁷ Köroğlu, (1995), a.g.e., s.361.

Ayrıca Isuwa ve bölge içerisinde yer alan yerlerle alakalı çalışma için bkz.; Pınar Pınarcık. (2012). Urartu Krallığı'nın Tarihi Coğrafyası Hakkında Yeni Öneriler. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 27(2):459-482.

¹⁴⁸ Köroğlu, (1995), a.g.e., s.361.

¹⁴⁹ Pınarcık, a.g.m., s.474.

¹⁵⁰ Serkan Erdoğan. (2017). Çivi Yazılı Kaynaklara Göre Zuhma, Suhme, Suhne/i. *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 3(2):11-22.

Ayrıca Suhme hakkında bilgi için bkz.; Köroğlu, (1996), a.g.e., s.67.

¹⁵¹ Burada belirtilen ortak krallık gerçekten bir ortaklık mı? Yoksa, baba oğul arasında krallığın devamı için gerçekleştirilen bir baba-oğul ilişkisi mi? bunun net olmadığı, Salvini ve Çilingiroğlu

alanına girdiği, Ağrı/Patnos'ta bulunan Anzavurtepe'deki kalenin duvarlarındaki yazıttan görülebilmektedir¹⁵²:

“... İşpuini'nin oğlu Minua, Haldi'nin gücüyle ve Haldi'nin emriyle babasının tahtına oturduğunda... Aynı yıl Alzi ülkesi ayaklandı. Tanrı Haldi, İşpuini oğlu Minua'nın önünden gitti, Qutume kentini yendi, Alzi ülkesini ve Şaşnu ülkesinin topraklarını işgal etti. Qutume kentinde (Minua) bir kale inşa etti...”

Urartu tarihi hakkında genellikle, MÖ 8. yy'ın son yıllarında rakibi olan Asurlular'ın tabletlerinden bilgi edinilmektedir¹⁵³. Urartular'ın, MÖ 6. yy civarında Medlerin kuvvetli bir devlet kurmasıyla kaybolduğu bilinir¹⁵⁴.

Urartular'ın, günümüz Yukarı Fırat Bölgesi içinde; Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Bitlis ve Erzincan illerini kapsayan alanı kontrolü altında tuttuğu aktarılmaktadır¹⁵⁵ (Harita-10). Özellikle kazı ve yüzey araştırması ile tespiti yapılan; Habibuşağı (Elazığ)¹⁵⁶, Kaleköy (Elazığ)¹⁵⁷, Harput Kalesi (Elazığ)¹⁵⁸, Haroğlu (Elazığ)¹⁵⁹, Bağın (Tunceli)¹⁶⁰, Sebeterias (Bingöl)¹⁶¹, Mazgirt (Bingöl)¹⁶², Mazgirt/Kaleköy (Tunceli)¹⁶³, Burmageçit (Tunceli)¹⁶⁴, Palu (Elazığ)¹⁶⁵,

tarafından çalışmalarında değinilen bir konudur. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Salvini, (2006), a.g.e., s.57-58.; Çilingiroğlu, a.g.e., s.28.

¹⁵² Erdoğan, (2014), a.g.m., s.10.

Ayrıca, bu yazıtta değinen başka bir çalışma için bkz.; Köroğlu, (1995), a.g.e., s.364.

¹⁵³ Paul Zimansky. (2011). Urartu ve Çağdaşları. *Urartu: Doğu'da Değişim*. (Ed.) Kemalettin Köroğlu ve Erkan Konyar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, ss.106-121.

¹⁵⁴ Ekrem Akurgal. (1959). *Urartu Medeniyeti*. Anadolu (Anatolia), 4:67-75.

¹⁵⁵ Köroğlu, (2011), a.g.e., s.12-13.

¹⁵⁶ Baki Ögün. (1983). Habibuşağı Kazısı-1982. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 5, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.237-238.

Ayrıca, Habibuşağı'nın Urartu ve Demir Çağı hakkında bilgi için bkz.; Cengiz Işık. (1987). Habibuşağı Nekropolü. *Belleten*, 51(200):549-564.

¹⁵⁷ Tomris Bakır ve Altan Çilingiroğlu. (1987). Kaleköy Kazısı-1979. *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.161-175.

¹⁵⁸ Sami Patacı ve Ergün Laflı. (2013). Elazığ Müzesinde Bir Grup Roma Devri Buluntusu. *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, 23-25 Mayıs, Elazığ, ss.807-820.

¹⁵⁹ Sevin, (1987c), a.g.e., s.4.

¹⁶⁰ Serkan Erdoğan. (2015). Yazılı ve Arkeolojik Verilere Göre MÖ II. ve I. Bin Yılda Tunceli-Bingöl Bölgesi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Eski Çağ Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara, s.158-160.

¹⁶¹ Erdoğan, (2015), a.g.t., s.186-187.

¹⁶² Erdoğan, (2015), a.g.t., s.170-175.

¹⁶³ Erdoğan, (2015), a.g.t., s.175-179.

¹⁶⁴ Erdoğan, (2015), a.g.t., s.162-163.

Ayrıca, Burmageçit ile ilgili detaylı bilgi için bkz.; Oktay Belli. (1993). Der Beschriftete Bronzehelm Des Königs Menua aus Der Festung Burmageçit Bei Tunceli. *Aspects of Art and Iconography : Anatolia and Neighbours, Studies in Honor of Nimet Özgüç*. (Ed.) M.J. Melink vd., Türk Tarih Kurumu, Ankara, ss.61-67.

¹⁶⁵ Erdoğan, (2015), a.g.t., s.180-183.

Ayrıca, Palu hakkında başka bir yayın için bkz.; Murat Katar. (2018). Göğe Baş Uzatmış Bir Kale, Sebeteria (Palu Kalesi ve Palu Kalesi'ndeki Urartu İzleri). (Ed) Enver Çakar vd., *Fırat Üniversitesi*

Yayladere/Holhol (Bingöl)¹⁶⁶, Bahçecik (Elazığ)¹⁶⁷, Maltepe (Malatya)¹⁶⁸, Eski Pertek Kalesi (Tunceli)¹⁶⁹, Kaletepe (Tunceli)¹⁷⁰, Cankurtarantepe (Bingöl)¹⁷¹, Zulümtepe (Bingöl)¹⁷², Çadirkaya/Pekeriç (Erzincan)¹⁷³, Yollarüstü (Erzincan), Şirinkale (Erzincan), Müftüoğlu (Erzincan), Kemah (Erzincan), Yücebelen (Erzincan), Sırataşlar (Erzincan), Çengerli (Erzincan), Taşbulak (Erzincan)¹⁷⁴, Adilcevaz Kef (Bitlis)¹⁷⁵ kaleleri ile Keban bölgesi civarında Gökbelen, Koyunuşağı, Tanrıvermiş ve Örenkaya gibi merkezlerin, madencilik ve diğer kalıntıları ile Urartu etkisinin güçlü bir şekilde hissedildiği, bölgede araştırmalar yapan, dipnotlarda da belirttiğimiz birçok bilim insanı tarafından ifade edilmektedir¹⁷⁶. Bu merkezlerin yanı sıra; Norşuntepe (Elazığ)¹⁷⁷, Tepecik (Elazığ)¹⁷⁸, Değirmentepe (Elazığ)¹⁷⁹, Değirmentepe (Malatya)¹⁸⁰, İmikuşağı (Elazığ)¹⁸¹, Köşkerbaba (Malatya)¹⁸²,

Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, Uluslararası Palu Sempozyumu Bildirileri, c.I, Elazığ, ss.103-112.

¹⁶⁶ Erdoğan, (2015), a.g.t., s.192-194.

¹⁶⁷ Veli Sevin. (2005). Elazığ/Bahçecik Yazıtı ve Urartu Eyalet Sistemi Üzerine Düşünceler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2):379-384.

Ayrıca, Bahçecik hakkında başka bir yayın için bkz.; Erdoğan, (2015), a.g.t., s.160-162.

¹⁶⁸ Veli Sevin. (1986b). Malatya, Elazığ, Bingöl İlleri Yüze Araştırması-1985. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 4, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.279-300.

¹⁶⁹ Erdoğan, (2015), a.g.t., s.164-166.

Ayrıca, Pertek Kalesi'nden bahseden başka bir yayın için bkz.; Ertuğrul Danık. (2005b). Pertek Kalesi. *Vakıflar Dergisi*, 29:397-428.

¹⁷⁰ Erdoğan, (2015), a.g.t., s.167-168.

¹⁷¹ Sevin, (1987c), a.g.e., s.5-9.

Ayrıca, Cankurtarantepe hakkında başka bir yayın için bkz.; Erdoğan, (2015), a.g.t., s.163-164.

¹⁷² Sevin, (1986b), a.g.e., s.284-286.

Ayrıca, Zulümtepe'den bahseden başka yayınlar için bkz.; Sevin, (1987c), a.g.e., s.6-8.; Erdoğan, (2015), a.g.t., s.194-195.

¹⁷³ Günaşdı, (2013), a.g.t., s.161.

¹⁷⁴ Alpaslan Ceylan ve Oktay Özgül. (2016). Erzincan ve Çevresinde Urartular. *Uluslararası Erzincan Sempozyumu Bildiriler*, c.I, 28 Eylül-01 Ekim, Erzincan Üniversitesi, Erzincan, ss.127-147.

Ayrıca Erzincan ilinde bu yerlere ek olarak 2017 yılında tespiti yapılan bazı Demir Çağ-Urartu kaleleri için bkz.; Ceylan, vd., (2019), a.g.e., s.170-173.

¹⁷⁵ Emin Bilgiç ve Baki Ögün. (1964). 1964 Adilcevaz Kazıları Hakkında. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 2(13):102-105.

Ayrıca, Kef Kalesi hakkında detaylı bilgi için bkz.; Emin Bilgiç ve Baki Ögün. (1967). Adilcevaz'da İkinci Mevsim Kazıları-1965. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 14:119-121.; Emin Bilgiç ve Baki Ögün. (1968). 1967 Adilcevaz Kef Kalesi Kazıları. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 1(16):45-49.; Emin Bilgiç ve Baki Ögün. (1974). Adilcevaz Kef Kalesi Kazıları-1972. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 1(21):31-35.

¹⁷⁶ Köroğlu, (1995), a.g.e., s.365.

¹⁷⁷ Hauptmann, (1971), a.g.e., s.71-78.

Ayrıca; Norşuntepe'nin Demir Çağı hakkında yayın için bkz.; Hauptmann, (1972), a.g.e., s.88-99.; Hauptmann vd., (1974), a.g.e., s.72-79.; Hauptmann vd., (1976), a.g.e., s.42-53.; Hauptmann, (1979), a.g.e., s.44-45.; Hauptmann, (1982), a.g.e., s.15-33.

¹⁷⁸ Esin, (1972), a.g.e., s.147.

Ayrıca, Tepecik Demir Çağı hakkında bilgi için bkz.; Esin, (1974), a.g.e., s.111.; Esin vd., (1979), a.g.e., s.84.

¹⁷⁹ Duru, a.g.e., s.14-18.

¹⁸⁰ Esin vd., (1987), a.g.e., s.79.

Şemsiyetepe (Elazığ)¹⁸³, Haraba Şimşat Kalesi (Elazığ)¹⁸⁴ ve Altıntepe (Erzincan)¹⁸⁵

kazılar sonucunda önemli mimari kanıtlar sunar. Burada bahsi geçen merkezler,

Ayrıca, Değirmentepe Demir Çağı hakkında bilgi için bkz.; Esin, (1987b), a.g.e., s.93-101.

¹⁸¹ Veli Sevin. (1995). *İmikuşağı-I (6.-I. Yapı Katları)*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Dizi: VI, Sayı: 47, T.T.K.B., Ankara, s.23-32.

¹⁸² Önder Bilgi. (1987b). Köşkerbaba Höyük-1979. *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, Ankara, ss.217-256.

¹⁸³ A. Muhibbe Darga. (1987b). Şemsiyetepe Kazıları 1978-1979. *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, Ankara, ss.290-298.

¹⁸⁴ Baki Ögün. (1971). Haraba Kazıları-1969. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:2, T.T.K.B., Ankara, ss.39-46.

¹⁸⁵ Tahsin Özgüç. (1961). Altıntepe Kazıları. *Belleten*, 25(98):253-267.

Ayrıca, Altıntepe'nin Urartu ve Demir Çağları hakkında bilgi için bkz.; Tahsin Özgüç. (1964a). Kültepe ve Altıntepe Kazıları Hakkında Yıllık Rapor (1962). *Türk Arkeoloji Dergisi*, 1(12):43-44.; Tahsin Özgüç. (1964b). Altıntepe Kazıları. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 2(13):93.; Refakat Çiner. (1965). Altıntepe (Urartu) İskeletlerine Ait Kalıntıların Tetkiki. *Belleten*, 29(114):225-246.; Kutlu Emre. (1969). Altıntepe Urartu Seramiği. *Belleten*, 33(131):279-301.; Mehmet Karaosmanoğlu vd.. (2005). Altıntepe Kazısı-2003. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 26, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.127-138.; Mehmet Karaosmanoğlu vd.. (2007). Altıntepe Urartu Kalesi 2005 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 28, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.259-270.; Mehmet Karaosmanoğlu vd.. (2008). Altıntepe Urartu Kalesi 2006 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 29, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.497-514.; Mehmet Karaosmanoğlu. (2009). Altıntepe Urartu Kalesi 2007 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 30, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.119-138.; Mehmet Karaosmanoğlu. (2010). Altıntepe Urartu Kalesi 2008 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 31, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.17-34.; Mehmet Karaosmanoğlu vd.. (2011). Altıntepe Urartu Kalesi 2009 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 32, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.164-177.; Mehmet Karaosmanoğlu vd.. (2012). Altıntepe Urartu Kalesi 2010 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 33, c.III, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.303-317.; Mehmet Karaosmanoğlu vd.. (2013). Altıntepe Urartu Kalesi 2011 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 34, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Çorum, ss.137-146.; Mehmet Karaosmanoğlu vd.. (2015a). Altıntepe Urartu Kalesi 2013 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 36, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.137-152.; Mehmet Karaosmanoğlu vd.. (2016). Altıntepe Urartu Kalesi 2014 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 37, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.129-146.; Mehmet Karaosmanoğlu vd.. (2017a). Altıntepe Urartu Kalesi 2015 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 38, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.233-246.; Mehmet Karaosmanoğlu ve Mehmet A. Yılmaz. (2017b). Altıntepe Urartu Kalesi 2016 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 39, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Bursa, ss.387-394.; Birol Can ve Sevda Özel. (2008). 2006 Yılı Altıntepe Jeofizik Araştırmaları. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 23, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.1-16.; Mehmet Karaosmanoğlu vd.. (2014a). Erzincan-Altıntepe Çevresi Yüzeysel Araştırmaları. *Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı*. (Ed.) Hasan Kasapoğlu ve Mehmet A. Yılmaz, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, ss.505-514.; Mehmet Karaosmanoğlu vd.. (2014b). Altıntepe Urartu Kalesi Kazı ve Onarım Çalışmaları 2003-2013. *Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı*. (Ed.) Hasan Kasapoğlu ve Mehmet A. Yılmaz, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, ss.77-96.; Mehmet Karaosmanoğlu vd.. (2015b). Altıntepe Urartu Kalesi (2012) Kazı ve Onarım Çalışmaları. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 34:116-132.; Mehmet Karaosmanoğlu ve Mehmet A. Yılmaz. (2013). Altıntepe Kalesinden Günümüze Yansımalar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(25):275-282.; Günaşdı, (2013), a.g.t., s.167-168.; Mehmet Karaosmanoğlu ve Mehmet A. Yılmaz. (2019). Altıntepe 2017 Yılı Kazı

Yukarı Fırat Bölgesi'ndeki hem Demir Çağ hem de bu dönem içinde büyük etkisi olan Urartu varlığına yönelik, mimari (yerleşim) kalıntıları verdiklerinden dolayı, haklarında bilgi edinilmesi açısından ortaya konmuştur, detaylı bilgi edinilmesi için de dipnotlarla kaynak gösterimi yapılmıştır.

Yukarıda da değindiğimiz üzere MÖ 8. yy başlarında Urartu egemenliği içerisinde yer alan MÖ 2. binyıldan Orta Çağ'a Alzi/Enzi adıyla anılan Elazığ'a¹⁸⁶ birçok yazıtta rastlamaktayız. Bunlardan birkaçına örnek verecek olursak, İşpuini oğlu Menua'nın seferlerine ait Van Müzesi'nde bulunan yazıtın sağ yüzünde¹⁸⁷:

“Tanrı Haldi'nin kudretiyle İşpuini oğlu Menua der ki:... Mana Ülkesi'ne karşı sefere çıktığım zaman, (bu) ülkeyi yakıp yıktım. Aynı yıl, orduyu çağırdım ve sefere çıktım... Şurişilini Şehri'nin ülkesini ve Tarhigama Şehri'ni ele geçirdiler... Şada'alehi boyu;... Hatti Ülkesi tarafındaki Mele Irmağı'nın kıyısındaki... Alzi Ülkesi'nin... bölgesinden, 2113 insan bu yılın (esir sayısı) dır. Kimilerini öldürdüm. Onlardan erkek olanları orduya aldım.”

ifadelerinden Elazığ bölgesindeki fetihe yönelik hareketlerini görmekteyiz. Yine yukarıda değindiği üzere Palu kalesi ile aynı lokasyona ait olduğu düşünülen fakat bu düşüncenin son dönem tarihsel coğrafya anlayışıyla doğrulanmadığı belirtilen¹⁸⁸, Bingöl ilinde yer alan Sebeteria hakkında da Palu kalesinde büyük bir niş içine oyulmuş yazıtta, Sebeteria ve ayrıca Melitia (Malatya) ile ilgili de şu ifadeler yer almaktadır:

“Tanrı Haldi, kendi mızrağıyla sefere çıktı, Şebeteria Şehri'nin ülkesini ele geçirdi, Huzana Şehri'nin ülkesini ele geçirdi ve Supa Şehri'ni de ele geçirdi. Tanrı Haldi güçlü ve tanrı Haldi'nin mızrağı da güçlüdür. Tanrı Haldi'nin kudretiyle İşpuini oğlu Minua sefere çıktı, Şebeteria Şehri'nin ülkesini ele geçirdi, Huzana Şehri'nin ülkesini ele geçirdi ve Supa Bölgesi'ni de ele geçirdi. Hati Ülkesi'ne dek ulaştı.

Tanrı Haldi'ye bu steli diktirdi. Şebeteria Şehri'nde tanrı Haldi'ye bir tapınak (?) yaptırdı. Şebeteria Şehri'nde... Melitia Şehri kralının hayatını, haraç (ödemesi koşulu) ile bağışladı. Tanrı Haldi'nin büyüklüğüyle, İşpuini oğlu Minua, güçlü kral, büyük kral, Biainili Ülkesi kralı ve Tuşpa Şehri'nin kahramanıdır.

Minua der ki: Her kim bu yazıtı tahrip ederse, her kim suç işlerse veya her kim bir başkasını bunları yaptırırsa, tanrı Haldi, tanrı Teişeba, tanrı Şivini, (ve bütün) tanrılar onu güneş ışığından yoksun etsinler...”¹⁸⁹

ve Onarım Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 40, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.617-632.

¹⁸⁶ Köroğlu, (1995), a.g.e., s.359.

¹⁸⁷ Margaret R. Payne. (2006). *Urartu Çivi Yazılı Belgeler Kataloğu*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.62.

¹⁸⁸ Erdoğan, (2015), a.g.t., s.187.

¹⁸⁹ Payne, a.g.e., s.70-71.

MÖ 7. yy ortaları ve sonlarından itibaren, genel olarak ise MÖ 6. yy olduğu düşünülür¹⁹⁰, Urartu Devleti'nin tarih sahnesinden kayboluşuna, Kimmer ve sonrasındaki İskit istila hareketlerinin sebep olduğu düşünülür¹⁹¹. Bu istila hareketlerini gerçekleştiren toplulukların bölgede kalıcılıklarını sağlayan kentsel ya da toplumsal örgütlenme modellerini kurmayıp, göçebe bir toplum modelinde kaldıkları görülmüştür¹⁹². Asur İmparatorluğu da MÖ 7. yy'ın ikinci yarısında, Med ve İskit ittifakı ile Ninive'nin alınması sonucunda, MÖ 605 yılında ortadan kaybolmuştur. Asur ve Urartu gibi güçlü krallıkların ortadan kalkmasıyla başta İskitler olmak üzere, Medler ve Babiller yeni politik güçler olarak Önasya'da aktif rol oynamaya başlamışlardır¹⁹³.

MÖ 6. yy'da, Urartu Ülkesi, Medler ile Lydialılar arasında hakimiyet mücadelesi konusu olmuş, bu mücadele sonunda da Kızılırmak'a kadar olan bölge Medler'in kontrolüne geçmiştir¹⁹⁴. MÖ 6. yy'ın ortalarında ise Medler'in topraklarını Perslere kaybetmesi ile birlikte, MÖ 4. yy'a kadar Karadeniz kıyısı hariç tüm Anadolu'nun Akhemenid İmparatorluğu etkisi altına girdiği bilinir¹⁹⁵. Bölgeye hakim olma mücadeleleri sırasında Armenia kavimlerinin, batıdan göç ederek, Fırat'ın doğusundaki bölgelere geldikleri, Erzen'in çalışmasında değindiği üzere, bazı araştırmacılara göre ise bu göç hareketinin, Kuzey Ege'den, Yunanistan'daki Teselya'nın kuzeyinden ve İlyrya'dan, İlyrya baskısı sebebiyle gerçekleştiği fikri kabul edilmektedir¹⁹⁶. İran'ın Kirmanşah kentinin yakınlarında Behistun kayalığına kazınmış¹⁹⁷, MÖ 6. yy'a tarihlendirilen, Darius'a ait bir yazıtta bölgenin Armina olarak anıldığı görülmüştür¹⁹⁸. Strabon, bölgenin, Kapadokya Ülkesi'nin doğusunda

¹⁹⁰ Yakar, a.g.e., s.385.

Ayrıca, benzer bir tarih aralığı veren yayımlar için bkz.; Şahin, (2014b), a.g.e., s.273.; Akurgal, (1959), a.g.e., s.69.; Erzen, a.g.e., s.40.

¹⁹¹ Yakar, a.g.e., s.285.

Ayrıca, benzer bir ifade için bkz.; Şahin, (2014b), a.g.e., s.273.; Erzen, a.g.e., s.37.

¹⁹² Şahin, (2014b). a.g.e., s.273.

¹⁹³ Erzen, a.g.e., s.40.

¹⁹⁴ Erzen, a.g.e. s.43.

¹⁹⁵ Yakar, a.g.e., s.67.

¹⁹⁶ Erzen, a.g.e., s.43.

¹⁹⁷ Erdoğan, (2004), a.g.e., s.175-176.

Ayrıca, Armenia Bölgesi ile alakalı çalışma için bkz.; Yıldız D. Bozkuş ve Sultan D. Küçükler. (2011). *Armenia: Ermeniler ve Armenia Bölgesi'nin Eski Çağ Tarihi*. Genesis Kitap, Ankara, s.31.

¹⁹⁸ Erzen, a.g.e., s.43.

Ayrıca, bu yazıtta değinen başka bir yayın için bkz.; Maurits van Loon. (1966). *Urartian Art: Its Distinctive Traits in The Light of New Excavations*. Nederlands Instituut voor Het Nabije Oosten, Leiden, p.26.

yer aldığından bahsetmiştir¹⁹⁹. Ksenophon ise Onbinlerin Dönüşü adlı eserinde, Armenia Bölgesi'nden ve Armenialılar'dan detaylı bir coğrafi tanım yapmasa da Kardukh olarak anılan, günümüz Diyarbakır ilini de içine alan bölgenin kuzeyini oluşturduğundan bahseder²⁰⁰. Herodot'un Tarih adlı eserinde, bölgeden, Asurya'nın üst kısmında yer aldığına, içinden Fırat ve Dicle Nehirleri'nin geçtiğine, Halys (Kızılırmak) ırmağının da buradan doğduğuna değindiği görülür²⁰¹. Etnoarkeolojik çalışması başucu kitaplarından olan Yakar, Büyük ve Küçük Armenia olarak anılan bölgesel tanımlamaları anlatırken, Büyük Armenia'nın, Yukarı Fırat'ın doğusunda kalan dağlık alanın büyük bir bölümünü, Van Havzası'nı, Aras Vadisi'ni, Sevan Havzası'nı ve Gürcistan'ın güney ucunu kapsadığını, Küçük Armenia'nın ise Yukarı Fırat'ın batısında, günümüz Erzincan ve Sivas illerini de içine alan bir bölge olduğundan bahseder. Ayrıca Armenia Bölgesi'nin, güneybatıda Sophene, Aşağı ve Yukarı Fırat Vadisi'nin doğu kıyısından Yukarı Dicle Vadisi'ne kadar olan bölgeyi kapsadığını da belirtmiştir²⁰² (Harita-11). Burada adı geçen Sophene Bölgesi, coğrafi olarak günümüz Yukarı Fırat Bölgesi içerisinde yer alan Elazığ ve Tunceli illerinin bulunduğu alana lokalize edilir. Sophene'nin Hitit çivi yazılı belgelerde; Isuwa, Pahhuwa, Zuppa, Urartu yazılı belgelerinde; Şupa (ni), antik çağ kaynaklarında ise; Sophene, Sophenene olarak anıldığı, sınırlarının tarihsel süreç içerisinde sürekli değişim göstermesine rağmen antik kaynaklarda, Fırat Nehri'nin Toros Dağları'ndan ayrıldığı alandan sonra doğuya doğru döndüğü bölge ile Murat Nehri'nin batısı arasında, kuzeyinde Mercan ve Karagöl Dağları bulunan lokasyona sahip olduğu, Armenia Krallığı'nın da doğusunu oluşturduğu, Yıldırım tarafından, bölge hakkında hazırladığı derleme çalışma ile ortaya konmuştur²⁰³. Ayrıca Sophene Bölgesi içerisinde; Harput (Elazığ), Arsamosata (Elazığ) ve Arsameia (Adıyaman) gibi önemli kentlerin olduğu bilinmektedir²⁰⁴. Mitchell, Sophene'nin krallık ikametgahı

¹⁹⁹ Strabon. *Coğrafya-Anadolu (Kitap:XII, XIII, XIV)*. Adnan P. (Çev.), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.3.

²⁰⁰ Ksenophon. (1974). *Anabasis: Onbinlerin Dönüşü*. Tanju G. (Çev). Hürriyet Yayınları, İstanbul, s.121.

Ayrıca, Ksenophon'un Kardukh tanımı için bkz.; Ksenophon, a.g.e., s.111-134.

²⁰¹ Herodot. (2012). *Tarih*. Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi. Müntekim Ö. (Çev). Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, ss.41-405.

²⁰² Yakar, a.g.e., s.70.

²⁰³ Ercüment Yıldırım. (2016). Antik Yazarların Eserlerinde Sophene Bölgesi ile İlgili Anlatımlar. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(7):51-73.

Ayrıca, Sophene bölgesi hakkında daha detaylı bilgi edinebilmek için bkz.; Michal Marciak. (2017). Sophene, Gordyene and Adiabene: Three Regna Minora of Northern Mesopotamia Between East and West. *Brill*, pp.11-160.; Köroğlu, (1996), a.g.e., s.62-63.

²⁰⁴ Güney, a.g.e., s.282-283.

olarak, bu kentler arasında antik adı Carcathiocerta olan, Harput (Elazığ) kenti olduğunu söylemektedir²⁰⁵. Harput'un, MÖ 8. yy'da, Hitit Devleti ile Urartu Devleti arasında sınırda yer alan stratejik bakımdan önemli bir kale olduğu, MÖ 7. yy'da Asur, MÖ 6. yy'da Med, MÖ 5. yy'da Pers egemenliğinde kaldığı, Roma Dönemi'nde İmparator Diocletianus (MS 285-305) tarafından ele geçirildiği, bu dönemde adının, Ziata Kalesi anlamına gelen, Ziata Castellum olarak geçtiği, zamanla da bu kalenin çevresinde kurulan evler ve pazar yerleri burasını bir kent konumuna getirdiği, Güney tarafından hazırlanan çalışma²⁰⁶ ile belirtilmiştir.

Armenia ordularının, Akhamenid İmparatorluğu'nun son kralı olan III. Darius ile birlikte Pers Ülkesi'ni, Büyük İskender'e karşı savundukları, fakat MÖ 333 yılında önce İssus, sonrasında MÖ 331 yılında Gaugamela savaşlarında İskender'in ordularına yenilmekten kurtulamayarak, Hellen kültürünün bu bölgeye yerleşmesine engel olamadıkları aktarılır²⁰⁷. İskender'in, Persler'i hakimiyeti altına alması sonrası bölgedeki Armenialılar'ın bir süre bağımsız kaldıkları, İskender'in ölümünden sonra ise komutanlarından Seleukos'un bölgeyi hakimiyeti altına alıp, vergiye bağladığı bilinmektedir²⁰⁸. MÖ 190 yılında, Romalılar ile Seleukos Kralı III.Antiochos arasında Magnesia'da yapılan savaşta Seleukoslar'ın yenilmesinden sonra, MÖ 188 yılında imzalanan Apameia Barış Antlaşması ile Armenialılar'ın bağımsızlıklarını kazandıkları görülür²⁰⁹. Ayrıca Kommagene'deki hakim güç olan Seleukoslar Dönemi içerisinde, MÖ 163 yılında bir isyan hareketi ile ortaya çıkıp burada krallığını ilan eden Ptolemaios, kurduğu orduyla Kapadokya Krallığı sınırları içinde yer alan Melitene (Malatya)'ye saldırmış fakat, Kapadokya Kralı IV.Ariarates bu saldırıyı püskürtmüştür²¹⁰. Seleukos hakimiyetinin başladığı dönem sırasında,

²⁰⁵ Stephen Mitchell. (1980). Aşvan Kale: Keban Rescue Excavations.*Eastern Anatolia. I. The Hellenistic, Roman and Islamic Sites*. BIA at Ankara Monograph 1, Oxford: British Archaeological Reports, s.8.

²⁰⁶ Güney, a.g.e., s.282.

²⁰⁷ Bozkuş ve Küçük, a.g.e., s.63.

Ayrıca, Ksenophon'un Armenia bölgesi ve Akhamenid ilişkileri ile ilgili bilgilerini derleyen bir çalışma için bkz.; Christopher Tuplin. (2007). A Foreigner's Perspective: Xenophon in Anatolia. *The Achaemenid Impact: on Local Populations and Cultures in Anatolia (Sixth-Fourth Centuries B.C.)*. (Ed.) İnci Delemen vd. Turkish Institute of Archaeology, İstanbul, pp.7-32.

²⁰⁸ Erzen, a.g.e., s.44.

Ayrıca, benzer bir aktarım için bkz.; Bozkuş ve Küçük, a.g.e., s.63.; Yakar, a.g.e., s.71.

²⁰⁹ Oğuz Tekin. (2008). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İletişim Yayınları, I. Baskı, İstanbul, s.165.

Ayrıca, benzer bir aktarım için bkz.; Erzen, a.g.e., s.44-45.

²¹⁰ Kevser T. Özcan. (2015). Hellenistik Dönemin Küçük Bir Krallığı: Kommagene. *Tarih Okulu Dergisi*,23:97-118.

bölgede görülmeye başlayan Hellenleştirme politikasına tepki olarak²¹¹, I.Arsak, MÖ 250 yılında, Arsaklar olarak da bilinen, Parth Krallığı'nı kurmuş ve de zamanla Med, Pers, Babil gibi topluluklara ve Fırat Nehri'ne kadar olan bölge üzerinde egemen olmuşlardır. I.Arsak'ın kardeşi olan II.Tiridates-Arsak'ın, II.Seleukos'u mağlup etmesiyle, Armenia Bölgesi'ndeki egemenlikleri daha sağlam temeller üzerine oturmuştur²¹². MÖ 2. yy sonlarına doğru Armenia'ya saldıran Parthlar, Armenia Kralı Artavasdes'in oğlu Tigranes'i esir olarak aldıktan sonra, MÖ 94 yılında kralın ölümüyle boşalan Armenia tahtına getirmişlerdir²¹³. Roma'nın en büyük düşmanlarından olan Mithradates'in de damadı olan Tigranes, Kapadokya ile Parth İmparatorluğu arasında tampon bölge olarak görülen Armenia'nın hakimiyetini almıştır²¹⁴. Mithradates, Tigranes'i, Kapadokya Kralı Ariobarzanes'in topraklarına saldırmaya ikna edip saldırttıktan sonra, Kapadokya Kralı Ariobarzanes, Roma'ya sığınmıştır²¹⁵. Böylece, Armenia'nın hakimiyetini Parthlar'a vermek istemeyen Romalılar ile Parthlar arasında Armenia Bölgesi bir sorun haline dönüşmüştür²¹⁶.

Roma'nın, MÖ 188 yılında imzalanan Apameia Barışı ile başlayan Küçük Asya'yı fetih hareketleri sonucunda, Batı Anadolu'yu hakimiyetine aldıktan sonra Seleukoslar'la komşu olduğu görülür. Roma'nın, Küçük Asya fetih hareketleri sonucunda, Armenia Krallığı'nın çoğunluğunu oluşturan Seleukoslar özgürlüklerine kavuşup, MÖ 188-10 yılları arasında Artaksias Hanedanlığı'nın Armenia'daki hakimiyeti başlamıştır. MÖ 129 yılında, Provinca Asia olarak bilinen Asya Eyaleti'nin kurulmasıyla, Roma'nın doğuya doğru olan fetih hareketlerinin başladığı bilinir. Roma'nın doğuya doğru genişleme hareketleri üzerine bu durumdan endişe duyan Mithradates, Roma'ya karşı saldırgan bir politika izlemeye başlamıştır. Bu duruma karşılık vermek isteyen Roma Senatosu da komutan Lucullus'u MÖ 69 yılında Pontus Krallığı'nın hakimiyetini ele geçirmesi için görevlendirmiştir. Lucullus'un, Tigranes ve Mithradates ile giriştiği bu mücadele ise yoğun olarak Sophene Bölgesi'nde gerçekleşmiştir²¹⁷. Fakat, Lucullus sadece Pontus Krallığı'nı

²¹¹ Yusuf Kılıç. (2002). Parthlar. *Yeni Türkiye Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*,43:176-180.

²¹² Bozkuş ve Küçük, a.g.e., s.65.

²¹³ Mehmet A. Kaya. (2004a). Romalılar, Parthlar ve Armenia Krallığı (İÖ 92-İS 4). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 19(1):73-86.

²¹⁴ Erzen, a.g.e., s.45.

²¹⁵ Murat Arslan. (2007). *Mithradates VI. Eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı*. Odin Yayıncılık, İstanbul, s.103.

²¹⁶ Kaya, (2004a), a.g.m., s.74.

²¹⁷ Mitchell, (1980), a.g.e., s.8.

değil, Armenia Krallığı'nın da büyük bölümünü ele geçirip, Roma'nın sınırlarını Fırat Nehri'ne kadar ulaştırmıştır²¹⁸. Böylece, Parthlar'la da sınır komşusu olmuştur. Senato, Lucullus'tan sonra doğu sınırlarını genişletme görevini MÖ 65 yılında Pompeius'a vermiş, o da bu görevi başarıyla yerine getirerek, Armenia'nın başkenti Artaksata'ya kadar gelmiştir²¹⁹. MÖ 53 yılında, Parthlar'a karşı sefere çıkan Crassus ise Armenia'dan beklediği yardımı alamayınca, çıktığı doğu seferinde ölmüştür. MÖ 44 yılında, Armenia'ya sefer düzenleme hazırlıklarındayken Roma'da suikasta uğrayan Caesar'ın ölümünden sonra kurulan, Marcus Antonius, Octavianus (Augustus) ve Lepidus'dan oluşan II.Triumvirlik sonrasında ise Antonius, Armenia'yı ele geçirmiştir. Bu olay üzerine Armenia Kralı II.Artavasdes, MÖ 35 yılında Mısır'a kaçmıştır. MÖ 34 yılına gelindiğinde ise Doğu Anadolu üzerine sefere çıkan Antonius, Mısır'a kaçan Artavasdes tarafından anlaşma yapma teklifine, Artavasdes'e güvence vererek kabul etmiş, sonrasında esir alarak İskenderiye'ye götürmüştür. MÖ 33 yılına gelindiğinde, Antonius, Artavasdes'in oğlu II.Artaksias'a saldırmışve bu saldırı sonrasında kendini Armenia Kralı ilan edip sikke bastırmıştır. Antonius bu sırada Octavianus (Augustus) ile çekişme halinde olduğu için, Parthlar'ın baskısı ile Armenia'nın hakimiyeti yeniden II.Artaksias'a geçmiştir. MÖ 29 yılında Augustus, Armenia'yı yeniden kontrolü altına almıştır. MÖ 1 yılında Armenia'da çıkan isyanlar bastırılmış ve krallığa Med soyundan gelen Ariobarzanes getirilmiştir. MS 10 yılından sonra Armenia'nın hakimiyeti, Artaksias Hanedanlığı ile Parthlar arasında gidip gelmiştir²²⁰. Roma ile Parthlar arasındaki mücadele Nero zamanında da devam etmiştir. MS 54 yılında Nero'nun komutanlarından Corbulo ve Paetus, Armenia Krallığı'nı tamamen Roma'ya bağlayıp, aralarındaki uzun ve şiddetli mücadelenin devam etmesi üzerine, MS 63 yılında Nero, Armenia'da ateşkes göstergesi olarak Tiridates'i Armenia Kralı olarak atamıştır. Bu ateşkesle başlayan Nero Barışı, MS 72 yılında Roma İmparatorluğu'nun Suriye Valisi olan Caesennius Paetus'un, Fırat'ın doğusuna gerçekleştirdiği saldırılar sonucu bozulmuştur. Roma, hakimiyetine altına aldığı Armenia'ya ilk başlarda lejyon yerleştirme konusunda emin olamamış, Parthlar'la arasında engel olan Fırat'ı doğal sınır kabul etmiştir. MÖ

²¹⁸ Roma'nın Pontus-Kapadokya sınırı hakkında detaylı bilgiler içeren çalışma için bkz.; Julian Bennet. (2006). The Origins and Early History of The Pontic-Cappadocian Frontier. *Anatolian Studies*,56:77-93.

²¹⁹ Lucullus ve Pompeius'un bu sefer hareketleri, antik tarihçi Eutropius tarafından da ele alınmıştır bkz.; Eutropius. (2007). *Roma Tarihinin Özeti*. Çiğdem M. (Çev), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, ss.145-151.

²²⁰ Bozkuş ve Küçükler, a.g.e., s.81-89.

1. yy'dan beri Akdeniz'in tamamına egemen olan Roma, bu bölgede başka egemen güçlere izin vermemek adına, bölgede bunu gerçekleştirebilecek tek gücün de Parthlar olduğunu bildiği için, Parthlar'la arasında sınır olan Fırat'a, MS 69-79 yılları arasında hüküm sürmüş olan İmparator Vespasianus önderliğinde, lejyonlar yerleştirmiştir²²¹. Fırat'ın, geçiş imkanı en müsait konumları olan; Melitene (Malatya)'ye 12. Fulminata²²², Samosata (Samsat/Adıyaman)²²³'ya 16. Flavia Firma, Zeugma (Gaziantep)'ya 4. Scythica lejyonları yerleştirmiştir²²⁴ (Harita-12). Malatya'daki, 12. Fulminata Lejyonu'nun kurulu olduğu alanın, daha sonra şehir kimliği kazandığı, günümüz Battalgazi İlçesi'ne konumlandırılan bu alanın, Roma'nın sürekli karargah alanı haline geldiği aktarılmıştır²²⁵. Bölgeye konuşlandırılmış bu lejyonların varlığı, MS 114 yılında İmparator Traianus'un, Armenia ve Mezopotamya eyaletlerine yerleşip, Parthlar'ı bozguna uğratana kadar devam ettiği görülmüştür. Fakat sonrasında, imparatorluk tacını giyen halefi Hadrianus, göreve geldiğinde, hem bu eyaletlerdeki hakimiyeti yerel halka geri vermiş hemde ordusunu Fırat hattından geri çekmiştir²²⁶. MS 193 yılında ise İmparator Septimus Severus, kendisine karşı isyan faaliyetlerinde bulunan Pescennius Niger'e sefer düzenleyerek, bu isyanı ve ona bu isyanda yardımda bulunan doğu eyaletleri ile Parthlar'ı da kontrolü altına almıştır. Severus'un gerçekleştirdiği bu sefer sonucunda, Roma'nın doğu sınırı Dicle Nehri'ne kadar genişlemiş, Fırat ise sınır olmaktan çıkıp imparatorluk toprağı olmuştur. Yaklaşık olarak üç yüzyıl boyunca Roma ve Parthlar arasında hakimiyet mücadelesi olmaya devam eden Fırat havzası, sonunda Roma İmparatorluğu'nun Provincia Syria adı

²²¹ Mitchell, (1980), a.g.e., s.9.

Ayrıca, konu hakkında bir başka çalışma için bkz.; Sırrı Tiryaki. (2016). Roma İmparatorluğu'nun Fırat(Euphrates) Hattı(MÖ 129- MS 230). *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkic*, 1(11):217-236.

²²² Ercüment Yıldırım. (2012). Roma-Parth Mücadelesinde Fırat Nehri'nin Jeopolitik Önemi. *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*,7:45-64.

Ayrıca 12. Lejyon hakkında bilgi için bkz.; Oğuz Yarılgış. (2016). *Eskiçağ Yazıları-10*.(Ed) A. Vedat Ç., N. Eda A.Ş. ve Fatih O., Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, ss.127-158.

²²³ Nimet Özgüç. (2009). *Samsat, Sümeysat, Samosata, Kumaha, Hahha, Hahhum Bir Başkent ve Kalenin Uzun Yaşamının 6000 Yıllık Döneminden Kesitler*.Dizi:5, Sayı:1, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.31.

²²⁴ Bu lejyonlarla alakalı detaylı bilgiler içeren birkaç yayın için bkz.; Mehmet A. Kaya. (2003). Anadolu'daki Roma Garnizonları. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 18(2):83-94.; Mehmet A. Kaya. (2004b). Roma Lejyonları ve Anadolu. *A.Ü. D.T.C.F. Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(37):87-98.; Mehmet B. Şenocak. (2014). *Anadolu'da Roma Lejyonları ve Askeri Birlikleri*.Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, ss.38-184.

²²⁵ T.A. Sinclair. (1989). *Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey*. The Pindar Press, Vol.III, London, p.56.

²²⁶ Mitchell, (1980), a.g.e., s.9.

verilen Suriye Eyaleti'ne bağlanmıştır. Bu süreçte, Parth varlığı sona erip yerine Sasaniler Dönemi başlamış, ortaya çıkan bu yeni güç, Roma'nın yeni sorunu olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır²²⁷. MS 297'de İmparator Diocletianus, Roma topraklarına büyük bir Pers saldırısı gerçekleştiğini gördükten sonra, Persler ile barış yapıp, Sophene Bölgesi'nin tamamını, Dicle Nehri'nin batı kıyılarına kadar olan bölgeyi, Roma hakimiyeti altına almıştır. MS 4. yy'da bölge, Roma'ya karşı sorumlu, Pers ya da doğu kökenli yerel yöneticiler tarafından satraplıkla yönetilmiştir. MS 5. yy'ın ortalarına gelindiğinde; Sophene, Mezopotamya, Eufratesia ve Hosroene gibi kentlerin, Roma'nın sınırları içinde görüldüğü, Mitchell tarafından hazırlanan çalışmada, Polemius Silvius'un kronolojiye yönelik hazırladığı Laterculus adlı eser temel alınarak, belirtilmektedir²²⁸. MS 503 yılında, Sophene Satrapı'nın bölgenin tamamını Persler'e savaşmadan teslim ettiğini, daha sonra ise İmparator Justinianus'un bölgeyi yeniden denetim altına aldığı, ardından Persler'in bölgeyi yeniden kazanmak için girişime geçtikleri sırada, Pers kralı Kabades'in ölümü üzerine, bu kuşatmanın kısa sürdüğü, sonrasında Kabades'in halefi II.Chosroes'in Bizans ile barış antlaşması yaptığı, yukarıda bahsi geçen, Mitchell tarafından hazırlanan çalışmayla da aktarılmıştır²²⁹.

²²⁷ Bu paragraftaki bilgiler genel olarak Ercüment Yıldırım tarafından hazırlanıp derlenen; Ercüment Yıldırım. (2013). Roma İmparatorluğu'nun Doğu Sınırlarını Korumak İçin Fırat Nehri Boyunca Kurulan Lejyonlar. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(4):167-182., adlı makaleden yola çıkarak oluşturulmuş ve çeşitli kaynaklarla da desteklenmiştir.

²²⁸ Mitchell, (1980), a.g.e., s.9.

²²⁹ Mitchell, (1980), a.g.e., s.9.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YUKARI FIRAT BÖLGESİ HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMİ

YERLEŞİMLERİ

3.1. ELAZIĞ

Elazığ, günümüz Doğu Anadolu Bölgesi içerisinde, Yukarı Fırat Bölümü'nün batısında, deniz seviyesinden yaklaşık 1067 m. yüksekte bulunan²³⁰, 1834 (Hicri 1250) yılında kurulmuş, yeni bir şehirdir. İlin eski yerleşim yeri, günümüz Elazığ ilinin 5 km kuzey doğusunda, bir kale şehri olarak kurulan Harput'tur²³¹. Elazığ'ın tarihi yeni olmakla beraber, bölgenin tarihi oldukça eskidir. Bu nedenle, Elazığ tarihini anlamak için, ilin kökeni, kaynağı sayabileceğimiz Harput'un tarihi ile ele almak daha doğru olacaktır²³².

İl, Uluova (Mollakendi Ovası, Altınova) içindeki Elazığ Deresi tarafından yarılmış olan, küçük bir ova içerisinde kurulmuştur. Bugün, Elazığ Ovası diye

²³⁰ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2018). *Harput*.<http://elazigkulturturizm.gov.tr/TR-58519/harput.html>. (03.12.2018).

²³¹ Harput-Elazığ Rehberi. (1965). *Yeni Fırat Aylık Sanat ve Fikir Dergisi*, 25:2-12.

²³² T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, a.g.i.s.

Ayrıca, Harput tarihi hakkında farklı kaynaklardan bilgi için bkz.; Ertuğrul Danık. (1997). Orta Çağda Harput Yüzeysel Araştırması-1995. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 14, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.339-367.; Ertuğrul Danık. (1998). Orta Çağda Harput Yüzeysel Araştırması 1996 Yılı Çalışmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 15, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.157-181.; Ertuğrul Danık. (1999). Orta Çağda Harput Yüzeysel Araştırması 1997 Yılı Çalışmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 16, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.161-181.; Ertuğrul Danık. (2000). Orta Çağda Harput Yüzeysel Araştırması 1998 Yılı Çalışmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 17, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.67-80.; Ertuğrul Danık. (2001a). Orta Çağda Harput Yüzeysel Araştırması 1999 Yılı Çalışmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 18, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.17-30.

adlandırılan bu küçük çöküntü alanın, Agavat Mezrası olarak da adlandırıldığı, ovanın kuzey kısmında, üzerinde tarihi Harput şehrinin yer aldığı, arazinin aşınmasıyla oluşan, geniş, dalgalı, yüksek bir düzlüğün bulunduğu bilinir. Elazığ Ovası, yükselme sonucu oluşmuş, genel olarak güneye doğru yönelmiş yontukdüz (peneplen) arazisinden sonra, oldukça dik yamaçlara ayrılmıştır. Ova ile bu yüksek yontukdüz arazi arasındaki yamaçların dik oluşu, ovanın kuzeyinde çok belirgin birikinti konilerinin ve birikinti konileri arasında yamaç molozlarının oluşmasına sebep olmuştur²³³.

Elazığ'ın gelişmesinde, sadece geniş ova kenarlarında kurulmuş olması değil, aynı zamanda Doğu Anadolu'nun diğer birçok merkezine oranla daha elverişli iklim şartlarına sahip olması, çevrenin özellikle yer altı suları bakımından zengin olması gibi etmenler de önemli rol oynamıştır²³⁴. Elazığ'da mevcut iklim özelliklerine göre yıllık ortalama sıcaklık; 12.9 derece, ortalama yağış miktarı; 429.7 mm'dir²³⁵. Tunç Çağı ve öncesindeki tabloya bakıldığında ise, Elazığ'ın içinde yer aldığı Uluova (Altınova)'nın, muhtemelen şuanki iklim özelliğine göre daha nemli olduğu, bu nedenle çok çeşitli tahılların kuru tarımı için, elverişli bir ortam sağlamış olabileceği belirtilmektedir²³⁶.

Çevrenin kısaca belirtilen iklim ve coğrafi koşulları, Elazığ gibi büyük bir merkezin hızlı gelişimini teşvik eden özellikler taşır. Elazığ Ovası ve Uluova, verimliliklerinin yanı sıra, Doğu Anadolu'nun güneyinden, doğuya açılan yolların kapısı durumundadır. Bunun bir sonucu olarak, Palu-Muş üzerinden, Van'a ve İran'a uzanan demiryolu ve karayollarının, Elazığ'dan geçtiği gibi, Diyarbakır ve Güneydoğu Anadolu'ya bağlanan yollarında, Uluovave Hazar çöküntü alanının kenarını takip ederek buralara ulaştığı bilinir. Elazığ, Tunceli üzerinden Doğu Anadolu'nun diğer büyük merkezleriyle de bağlantılıdır. İşte bu doğal şartlar ve ulaşım kolaylıkları, Elazığ'ın yerleşim alanının üstün yönlerini oluşturmaktadır²³⁷.

Yerleşim serüveninin çok eski dönemlerden başladığı bilinen bölgede, birçok yerleşim merkezi bulunmakla beraber, bunlardan en önemlisinin Harput olduğu,

²³³ Erdoğan Akkan. (1972). Elazığ ve Keban Barajı Çevresinde Coğrafya Araştırmaları. A.Ü., D.T.C.F., Coğrafya Araştırmaları Enstitüsü, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 5-6:175-221.

²³⁴ Akkan, a.g.m., s.188.

²³⁵ Akkan, a.g.m., s.187.

²³⁶ Yakar, a.g.e., s.336.

²³⁷ Akkan, a.g.m., s.191.

Harput'un, bir yandan güneyindeki Elazığ Ovası ve Uluova düzlüklerine, bir yandan da kuzeydeki Mürüdü düzlükleri ile Murat Nehri vadisine hakim bir yükselti üzerinde kurulmuş olması, verimli topraklara yakın olmanın yanında hem buralardan geçen doğal yolları kontrol altında tutabilmesi, hem de gelebilecek tehlikelere karşı kolay savunma olanaklarını elinde bulunduruyor olmasının, büyük avantaj sağlamış olduğu bilinmektedir²³⁸. Antik Dönemde de bu önemli konumu, sahip olduğu bereketli topraklar ile birlikte doğu-batı ve kuzey-güney yönünde uzanan yollar üzerinde bulunması (Harita-13), Elazığ'ı binlerce yıl boyunca önemli bir yerleşim bölgesi yapmıştır. Gerek ildeki höyüklerde elde edilen arkeolojik bulgulara, gerekse il sınırları içerisinde yapılan yüzey araştırmalarında belirlenen arkeolojik merkezlerin bulgularına bakıldığında, Elazığ'ın sahip olduğu arkeolojik zenginliklerinin, stratejik konumu ile olan bağlantısına işaret etmektedir²³⁹.

Şehrin isminin geçirdiği değişimlere bakıldığında, 1879 yılında resmen il merkezi haline getirildikten sonra, Mamuret-ül Aziz adı ile anıldığı, Cumhuriyet Dönemi'nde Elazık olarak kullanım gördükten sonra, zamanla Elazığ'a dönüştüğü aktarılmıştır²⁴⁰. Köroğlu'nun il özelinde yaptığı çalışmalarda derlediği bilgilere bakıldığında ise, MÖ II. binyıldan Ortaçağ'a kadar geçen sürede, yazılı belgelerde, Elazığ ve çevresinin genel olarak; Alzi/Enzi²⁴¹ (Harita-14) adı ile karşımıza çıktığı, Elazığ üzerine gerçekleştirilen seferlere ilişkin bazı önemli tarihi coğrafya metinlerinde, bu bölgeden, Hitit Dönemi'nde; Alse yada Alzi, Hitit İmparatorluk Dönemine ait belgelerde; Isuwa, Orta Asur Dönemi'nde; Alzi ve Enzata, Yeni Asur Dönemi'nde; Alzi, Enzi, Enzite, Urartu yazıtlarında; Alzi, bunların dışında Yunan, Roma ve Ortaçağ kaynaklarında ise; Anzetene, Alznik, Alz/Arzn ve Arzanene, Hanzit şeklinde anıldığı belirtilmiştir²⁴².

Elazığ'da, Hellenistik ve Roma Dönemleri'ne ait yerleşimler belirlenmeye çalışılırken, ilde gerçekleştirilmiş olan Keban Barajı Kurtarma Kazıları çerçevesinde elde edilen arkeolojik kazıların ve araştırmaların sonuçlarına göre ilerleme kaydedilmiştir. Fakat bu kazılar gerçekleştirildikten sonraki dönemlerde, belirlenen yerleşimlere ait mimari, seramik, küçük buluntu ve mezarlar hakkındaki bilgilerin

²³⁸ Akkan, a.g.m., s.192.

²³⁹ Patacı ve Lafli, a.g.e., s.808.

²⁴⁰ Akkan, a.g.m., s.194-195.

²⁴¹ Köroğlu, (1995), a.g.e., s.359.

Ayrıca, Alzi hakkında başka bir çalışma için bkz.; Köroğlu, (1996), a.g.e., s.53.

²⁴² Köroğlu, (1995), a.g.e., s.359.

oldukça yüzeysel, raporlarla sınırlı olması dışında yayın yapılmaması büyük bir eksikliklerdir. Eldeki bu veriler değerlendirilerek ve gerekli literatür araştırmaları yapılarak tespit edilen merkezler; mimari görülen merkezler ve seramik, küçük buluntu, mezar görülen merkezler olarak derlenip iki başlık altında bir araya getirilmiştir (Tablo-1). Elazığ ana başlığı altında, şehrin; coğrafi konumu, iklimi, isminin kökeni gibi konulara özet denebilecek şekilde değinilmiş, ilin tarihi coğrafyası ile ilgili bilgiler ise, bu çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan, araştırma tarihçesi ve tarihi coğrafya bölümünde ele alınmıştır. Bu açıklamaya ek olarak söylemek gerekir ki, Elazığ'dan sonra anlatımı yapılan; Malatya, Tunceli ve Erzincan illeri içinde aynı yöntem izlenmiştir.

3.1.1. Mimari Görülen Merkezler

3.1.1.1. Ağın ve Kalaycık Kazıları

Ağın ve Kalaycık Kazıları, iki merkezi gösteren kazılarmış gibi görülmekte, aslında, bu alanlarda gerçekleştirilen, ikiden fazla kazıyı temsil etmektedir. Bu kazılar; Kalaycık Höyüğü²⁴³, Kalaycık (Hereser) Nekropol Alanı²⁴⁴, Kalaycık Höyüğü²⁴⁵, Hoşrik Mevki Kazısı²⁴⁶, Kilise Yazısı (Düzü)²⁴⁷, Ağın Nekropolü Çalışmaları²⁴⁸ adı altında yapılan çalışmalara verilen genel bir isimdir (Harita-15). Bahsi geçen bu mevkiye, 1968 yılında, Ümit Serdaroğlu başkanlığında ön çalışma niteliğinde yüzey araştırmaları²⁴⁹ yapıldıktan sonra, 1968 yılının yaz döneminde, Keban'ın 27 km. kadar güneyinde, Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Klasik Arkeoloji Bölümü'nden, yine Ümit Serdaroğlu başkanlığında kazı çalışmaları başlamış²⁵⁰,

²⁴³ Ümit Serdaroğlu. (1969). 1969 Ağın ve Kalaycık Kazıları. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 2(17):185-210.

²⁴⁴ Ümit Serdaroğlu. (1972). Ağın ve Kalaycık Kazıları-1970. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.7-23.

²⁴⁵ Ümit Serdaroğlu. (1971). Ağın ve Kalaycık Kazıları-1969. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:2, T.T.K.B., Ankara, ss.23-33.

²⁴⁶ Serdaroğlu, (1969), a.g.e., s.189.

²⁴⁷ Serdaroğlu, (1971), a.g.e., s.23.

²⁴⁸ Serdaroğlu, (1972), a.g.e., s.23.

²⁴⁹ Ümit Serdaroğlu. (1970). 1968 Ağın ve Kalaycık Kazıları Ön Raporu. *1968 Yaz Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:1, T.T.K.B., Ankara, ss.26-52.

²⁵⁰ Serdaroğlu, (1969), a.g.e., s.185.

1973 yılında, Keban Barajı'nın su toplama işlemi başlayacağı için sona erdirilmiştir²⁵¹.

Ağın İlçe merkezi ile Elazığ İl merkezi arası mesafe yaklaşık olarak 77 km'dir²⁵². Kıyı şeridi 70 km., yüzölçümü 268 km² olan ilçe; Arapkir, Kemaliye, Çemişgezek ve Keban İlçeleri ile komşudur²⁵³ (Harita-16). Ağın İlçesi'nin, deniz seviyesinden yüksekliği yaklaşık olarak 900 m.'dir. İlçe, kuzeyden Hikmet Sırtı (Hekemat Tepesi) ve Aliuşağı Sırtı, doğudan Erençler Tepesi, batıdan Osmanbaşı Düzü ile çevrilmiş, içinden Andırı ve Hozakpur (Beyelması) Dereleri'nin aktığı bir saha içinde kurulmuştur²⁵⁴. Fırat'ın bir kolu olan Karasu, ilçenin doğu sınırı boyunca uzanmakta ve Keban civarında Murat Nehri ile birleşerek, Fırat Nehri'ni oluşturmaktadır²⁵⁵.

3.1.1.1.1. Kalaycık Höyüğü

Kalaycık Höyüğü, Elazığ'ın Ağın İlçesi'nde, kuzeyden güneye inen ve Murat Nehri ile birleşerek Fırat Nehri'ni meydana getiren Karasu'nun doğusunda yer aldığı, en yüksek noktasının, ülke nirengisine göre 782 m. olduğu, güney yönünde bu yüksekliğin teraslı alanlar sebebi ile azaldığı ve 741 m.'ye kadar düştüğü, tepe kısmının ise nehir kenarından 60-65 m. yükseklikte olduğu belirtilmektedir. Kuzey yönünden, güney yönüne uzunluğunun, terasları ile birlikte, tabanda yaklaşık olarak 260 m. ölçüldüğü aktarılan höyüğün, genişliği 180 m.'dir (Resim-1). Akarsu vadisinin tamamında rastlanan konglomera yapısının, höyüğün birinci tabakasını oluşturduğunu, bu tabakanın altındaki yapının ise kalkerli tabakalardan meydana geldiğini, höyükte ortaya çıkartılan yapılarda kullanılan taş malzemenin ise nehir kenarında bulunan kalker taşı ocağından temin edildiğini, gerçekleştirilen çalışmalar ile öğrenmekteyiz²⁵⁶. Höyüğün, İslami Dönem'den başlayıp, Kalkolitik Dönem'e

²⁵¹ Ümit Serdaroğlu. (1976). Ağın ve Çevresinde Araştırmalar-1972. *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:5, T.T.K.B., Ankara, s.9.

²⁵² T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2018). *Ağın*.<http://elazigkulturturizm.gov.tr/TR-194203/agin.html>. (19.12.2018).

²⁵³ Ağın Kaymakamlığı. (2018). *İlçemizin Coğrafyası*.<http://agin.gov.tr/ilcemizin-cografyasi>. (19.12.2018).

²⁵⁴ Erdal Karakaş. (1996). *Merkezi Fonksiyonları Açısından Ağın, Arapkir ve Kemaliye İlçeleri*. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Elazığ, s.109.

²⁵⁵ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (Ağın). a.g.i.s..

²⁵⁶ Serdaroğlu, (1969), a.g.e., s.186.

uzanan bir tabakalaşma izlediğini de yine bu çalışmalar vasıtası ile görmekteyiz²⁵⁷. İlk tespiti, Robert Whallon ve Sönmez Kantman tarafından²⁵⁸ yapılan höyük, 1968-1970 yılları arasında, Ümit Serdaroğlu başkanlığında kazılmıştır²⁵⁹.

Höyüğüntepesinde I.,II. ve III. nolu teras açmalarında gerçekleştirilen çalışmalarda (Plan-1,2,3), Roma Dönemi'ne ait olduğu belirtilen, bir ucu elips şeklinde, diğer ucu dörtgen formda, ardından ikişer ikişer düzenlenmiş dört odası olan bir evin tabanı ile onu çeviren 0,60-0,75 m. kadar yükseklikte üzeri kireç sıva ve badanalı kerpiç tuğlalardan oluşan duvarların (Resim-2) ortaya çıkarıldığı, evin şiddetli bir yangın aşaması geçirmiş olduğu, bunun sonucu olarak da kerpiç tuğla duvarların ve tabanın, koyu kahverengi ile kırmızı arasında değişen renkler aldığı, ayrıca evin odası içerisinde in situ bulunan, plinthoslu bir topuktan oluşan sütun kaidesinin (Resim-3,4) yanında bulunan yanık vaziyetteki ahşap hatıl ile kerpiç ve yassı taşlardan oluşan parçanın ele geçmesinden dolayı, evin çatısının kerpiçten, düz bir şekilde yapılmış olabileceği, çalışma raporları ile aktarılmıştır²⁶⁰.

Gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucu ele geçen seramiklerin, yerli ve ithal olmak üzere iki tipte olduğu, ithal olan malların teknik özellikleri doğrultusunda MS 2. yy'a tarihlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunun dışında ele geçen bu Roma Dönemi seramiklerinin genel özellikleri, çark yapımı, ince taneli hamurlu, açık kırmızı perdahlı, bej renk astarlı, kırmızı boya ile çizgi süsleme yapılmış olarak aktarılmıştır²⁶¹. Yararlandığımız yayınlarda, bu seramiklere ve mimari yapılara ait gerek fotoğraf gerekse de çizim eksikliği, çalışmamız açısından da olumsuz bir durum oluşturmuştur.

Coşkun tarafından, 2019 yılında yayınlanan çalışmada²⁶², höyükteki tabakalaşma gösterilirken, Roma Dönemi tabakasına değinilmemiştir, bizim çalışmamızda da incelenen raporlarda höyükte Roma tabakasına ait bilgilerle karşılaşılmamıştır, fakat diğer yandan Serdaroğlu'nun, Keban Projesi Çalışmaları kapsamında yayınladığı raporda²⁶³, yukarda tanımlaması yapılan, III. Tepe

²⁵⁷ Serdaroğlu, (1969), a.g.e., s.186-187.

²⁵⁸ Whallon, (1979), a.g.e., s.171-172.

²⁵⁹ Nilgün Coşkun. (2019). Keban Projesi: Ağın-Kalaycık Höyüğü Kurtarma Kazısının Yeniden Değerlendirilmesi. *Belleten*, 83(296):25-57.

²⁶⁰ Serdaroğlu, (1972), a.g.e., s.13.

²⁶¹ Serdaroğlu, (1972), a.g.e., s.10-12.

²⁶² Coşkun, (2019), a.g.m., s.25-26.

²⁶³ Serdaroğlu, (1972), a.g.e., s.13

Çalışmaları adı ile anılan alandaki, Roma Dönemi evine ve seramiklerine ait verilen bilgilerde Roma Dönemi izlerini görmekteyiz. Bunun yanında Coşkun'un aynı çalışmada, höyükte Hellenistik Dönem varlığının görülmediği, sadece Hellenistik Dönem mezar varlığının olduğunu belirttiği görüşü²⁶⁴, bu çalışmada bir alt başlıkta görülen bölümde anlatıldığı gibi hem fikir olunan bir durumdur.

3.1.1.1.2. Kalaycık (Heraser) Nekropol Alanı

Bahçecik Köyü'nden, Kalaycık Höyüğü'ne giden toprak köy yolunun sağında, Kalaycık Höyüğü'nün 500 m. kadar batısında yer alan, köylüler tarafından Heraser Mevki olarak anılan alanın, yüzeyinde görülen küp parçalarına rastlanması sonucu, kazı çalışmalarına başlandığı, kazı planlanmasında A Alanı olarak adlandırılan bu bölgede, 17 adet küp mezarın tespitinin yapıldığı, sonraki dönem kazılarında da benzeri mezarların²⁶⁵ açığa çıktığı aktarılmıştır (Plan-4,5). Tespiti yapılan bu küp mezarların hepsinin, sert ana toprak içine oyuklar açılarak yerleştirildiği²⁶⁶, sonraki dönem kazı çalışmalarında bu kadar derine gömü işleminin yapılmadığının görüldüğü²⁶⁷, küp mezarların ağızlarının, yassı taşlarla desteklendiği, içlerinde ele geçen İskender sikkesi ve unguentariumlar yardımıyla, alanın Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmesinin doğru olacağı belirtilmiştir²⁶⁸. Sağlam olarak açılmış bazı küplerdeki iskeletlerin, hocker biçiminde gömüldüğü (Resim-5), açılan bu küpler içerisinde bir kadına ait olduğu belirtilen iskeletin ayak ucunda, çocuk iskeletine rastlanmasının ve başka bir küpün dip kısmının, kapak gibi kullanılmış olmasının (Resim-6), ilginç bir gömü işlemini gösterdiği, ayrıca bu mezarlar içinde fayans ve camdan yapıldığı söylenen mezar hediyesi bilezik bulunduğu belirtilmiştir²⁶⁹.

²⁶⁴ Coşkun, (2019), a.g.m., s.26.

²⁶⁵ Serdaroglu, (1974), a.g.e., s.17-18.

²⁶⁶ Serdaroglu, (1972), a.g.e., s.14.

²⁶⁷ Serdaroglu, (1974), a.g.e., s.18.

²⁶⁸ Serdaroglu, (1972), a.g.e., s.14.

²⁶⁹ Serdaroglu, (1974), a.g.e., s.18.

3.1.1.1.3. Kalecikler Höyüğü

Kalecikler Höyüğü, Ağın'daki akarsu vadisinin hemen güney tarafında, hem Ağın hem de Pağnikköy yönlerini kontrol edebilecek bir konumda, vadi tabanından 40 m. yükseklikte bulunan bir höyüktür. Höyük, yarı yüksekliğine kadar, kalkerli ana kayadan oluşmaktadır. Kuzey yönü, zaman zaman inen sel suları sebebi ile aşınmış, vadiye uçmuş ve üzerindeki yerleşmenin yarısını da beraberinde götürmüştür. Tepenin ülke nirengisine göre yüksekliği 820 m.'dir. Yanında bulunduğu tepeye, büyük kısmı erozyonla yükselmiş bir boyunla bağlanmıştır²⁷⁰ (Resim-7). İlk olarak 1968 yılında Ümit Serdaroğlu başkanlığında, yüzey araştırması yapılan höyükte, araştırma sonuçlarının verdiği bilgiler değerlendirildiğinde, Kalkolitik Dönem yerleşmesinden başlayan ve Bizans Dönemi ile biten bir tabakalaşmanın olduğu sonucuna varılmışsa da²⁷¹, yine Serdaroğlu başkanlığında aynı alanda gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda; Bizans, Roma, Geç Tunç Dönem tabakaları açığa çıkarılmış²⁷², Kalkolitik Dönem tabakasına ait bir bulguya rastlanmamıştır. Coşkun'un, yakın zamanda, bu kazıdan çıkan seramik buluntular üzerinde yaptığı değerlendirme çalışmasında²⁷³ da, Kalkolitik Dönem'e tarihlendirilebilecek bir mal grubunun olmadığı görülmüştür.

Gerçekleştirilen kazı çalışmalarında, Bizans yapı katının altında, Bizans Dönemi'nden, Geç Roma Dönemi'ne geçiş aşaması olarak belirtilen, üç evreli Roma yerleşmesinin²⁷⁴ tespit edildiği (Plan-6), bu Roma yerleşmesinin çevre duvarının, inşa tekniği yönünden üst tabakadaki Bizans duvarına benzediği, fakat üstündeki bu duvar yapısının aksi yönünde devam ettiği, duvarların yapımında kireç ve harç kullanılmadığı, sadece bazılarında çamur harç kullanıldığı (Resim-8,9), ayrıca, her iki yapı katında da, ne Bizans ne de Roma Dönemi'ne ait çatı kiremitlerine rastlanılmadığı görülmüştür. Buna ek olarak, höyüğün boyun kısmındaki açmalarda gerçekleştirilen çalışmalarda, moloz taş yığıntılarının altında bir evin kireç sıvalı tabanına ve duvarlarının iç yüzeyine rastlandığı, bu alanda ele geçen çanak-çömlek buluntularının, MS 1. ve 2. yy Roma Dönemi'ne²⁷⁵ tarihlendirilmesinden dolayı, evin de Roma evi olma ihtimali yüksektir, fakat yeterli çalışma ve tespit yapılamadığı için

²⁷⁰ Serdaroğlu, (1969), a.g.e., s.190-191.

²⁷¹ Serdaroğlu, (1969), a.g.e., s.191.

²⁷² Serdaroğlu, (1974), a.g.e., s.16-17.

²⁷³ Coşkun, (2018), a.g.m., s.130-132.

²⁷⁴ Serdaroğlu, (1974), a.g.e., s.17.

²⁷⁵ Serdaroğlu, (1971), a.g.e., s.25.

bu düşüncenin doğruluğunu teyit edememekteyiz. Ele geçen çanak-çömlekler arasında çok az sayıda da Hellenistik örneğin görüldüğü aktarılmıştır²⁷⁶. Höyükteki yapı katlarının neredeyse çoğunun yıkımına, bir yangının sebep olduğu görülmüştür²⁷⁷.

Kazılar sonucu ele geçen, yerel ve ithal seramikler arasında, fırça ve daldırma usulü boyanmış, açık kırmızı astarlı, Roma terra sigillataları, ayrıca, iyi kaliteli, yerel, ince taneli hamurlu, kırmızı astar boyalı Roma Dönemi unguentarium parçaları, yerel olan seramiklerin bazılarının üzerinin yivli olduğu belirtilmiştir²⁷⁸. Yine bu alanda kazısı yapılan açmalarda Kalaycık Höyüğü'nde de örneğini görülen Roma Dönemi balık tabağı parçaları²⁷⁹, kahverengi astarlı, ince taneli hamurlu ve üzerine kahverengi boya ile bezeme yapılmış, bezeme, çizgi bantları üzerine çift sıra nokta süsleme ve ters düzenlenmiş yaprak sırası motiflerinden oluşan, ağız kenarı birkaç sıra halinde oluklu, Hellenistik Dönem özellikleri gösterdiği belirtilen seramik parçaları²⁸⁰ raporlarda belirtilmiştir.

3.1.1.1.4. Ağın Nekropol Alanı

Ağın-Pağnikköy akarsu vadisinin ucunda yer alan nekropol alanının, yola inen bir yamacın kalkerli yüzeyine oyulmuş tekli, ikili ve üçlü mezarlardan oluşan bir alanı kapsadığını (Plan-7), tespiti yapılan mezarların, kayaya oyulduktan sonra (Resim-10), gerek yanlarının gerek üzerlerinin, kalker taşı kullanılarak²⁸¹, plaka taşlardan yapılan, parçalı kapaklar ile örtüldüğünü, çalışmalar sonucunda görmekteyiz. Mezarların içerisinde değişik tiplerde unguentarium, bilezik, küpe²⁸², tunç iğneler, gümüş ve altın yüzükler, gerdanlık, ahşap çekmecelere ait tunç kulp, kilit, menteşe ve bunların yanı sıra ölü gömme geleneği olarak, ölünün yüzüne konan, altından ağız ve göz kalıpları²⁸³, oldukça ilgi çekici buluntulardır (Resim-11,12,13,14,15,16,17). Ayrıca, Traianus (MS 98-117), Antonius Pius (MS 138-161) ve Commodus (MS177-192) gibi değişik dönemlere ait sikke buluntuları, mezarlığın

²⁷⁶ Serdaroğlu, (1971), a.g.e., s.25.

²⁷⁷ Serdaroğlu, (1974), a.g.e., s.16.

²⁷⁸ Serdaroğlu, (1972), a.g.e., s.15-20.

²⁷⁹ Serdaroğlu, (1972), a.g.e., s.10-12.

²⁸⁰ Serdaroğlu, (1972), a.g.e., s.17-21.

²⁸¹ Serdaroğlu, (1974), a.g.e., s.17.

²⁸² Serdaroğlu, (1969), a.g.e., s.192.

²⁸³ Serdaroğlu, (1972), a.g.e., s.23.

kullanılışındaki alt ve üst sınırları vermeleri açısından oldukça önemli bir durum olarak belirtilmiştir²⁸⁴. Bu alandaki kazılar 1971 yılında sona ermiştir²⁸⁵.

3.1.1.1.5. Hoşrik Mevki

Hoşrik Mevki, Pağnik Vadisi'nin başlangıcındaki alçak yamacın doğusunda, Kalecikler Höyüğü'nün yaklaşık olarak 800 m. batısında yer almaktadır²⁸⁶.

A alanındaki çalışmalarda, toprak üzerindeki bir duvar ucundan yola çıkarak düzenlenen kazı çalışmalarında rektogonal bir yapı ortaya çıkarılmıştır (Plan-8) (Resim-18). Genişliği 7 m. olan, üç ayrı mekandan oluşan bu yapının, dışardan ayrı girişlerinin olmadığı, mekanlara birbirleri arasından geçildiği, büyük bölümünün ise, tahribata uğramış halde olduğu çalışmalar ile tespit edilmiştir. Yapının yanında çok sayıda çatı kiremiti bulunmuş, birbirini çapraz kesen kanallardan oluşan bir sistemin varlığı görülmüştür. Kanalların, yapının her üç yanında dışarıya açıldıklarından dolayı, hava akımını sağlamak ve akıntı sularını yapı altında tutmamak sebebiyle rutubeti önlemek amacıyla yapılmış olduğu ön görülmektedir. Bu kanalların üzerleri genişçe taşlarla kapatılmış, sonrasında iri taşlı ve kireç harçlı tabaka ile dolgu yapılmıştır²⁸⁷. Yayınlanan çalışma raporlarında, bu kanal sistemine ait fotoğraflara rastlanılmamıştır, fakat tarifi edilen bu sistemin, Köşkerbaba höyükte benzer nitelikte örneğini görmekteyiz²⁸⁸.

Bahsi geçen bu kanal sisteminin üzeri, iri taşlarla ve kireç harçlı bir tabaka ile kaplanmış, daha sonra bu tabakanın üzerine yapının çevresindeki kayalardan kesilme mozaik döşeme yapıldığı görülmüştür. Bu mozaik döşeme üzerinde bulunan, gümüş Diokletianus (MS 284-305) sikkesi bu yapının MS 3. yy sonları ya da 4. yy başlarında var olduğunu göstermesi yönünden oldukça önemlidir. Yapının ne gibi bir

²⁸⁴ Serdaroğlu, (1969), a.g.e., s.192.

²⁸⁵ Serdaroğlu, (1974), a.g.e., s.17.

²⁸⁶ Coşkun, (2018), a.g.m., s.125.

²⁸⁷ Serdaroğlu, (1969), a.g.e., s.189-190.

²⁸⁸ Önder Bilgi. (1987a). Köşkerbaba Höyük Kazısı-1978. *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*.O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, Ankara, ss.189-216-Lev.120:3-121:1.

fonksiyonunun olduğu tespit edilemese de bir granarium (tahıl ambarı) olduğu düşünülmüştür²⁸⁹.

3.1.1.1.6. Kilise Yazısı (Düzü)

Kilise Yazısı (Düzü), Ağın'ın Öğrendik köyü yakınında ve Karasu'nun batı kıyısında, Kalaycık Höyüğü ile karşılıklı bir konumda yer almaktadır. Ağın ve Kalaycık Kazıları kapsamında gerçekleştirilen kazılardan biri olan bu alandaki çalışmalar, Hayri Ertem tarafından yönetilmiş²⁹⁰, alanda yüzey araştırmaları yapan İ. Kılıç Kökten, burada yüzey buluntusu olarak İlk Tunç Çağına ait çanak-çömlek parçaları tespiti yapmıştır²⁹¹ (Resim-19).

Kilise Yazısı (Düzü) tepesi, Kalaycık tepesi kadar yüksek değildir. İki sel yatağı arasında bir dil biçimindedir. Bu alanı yöneten Hayri Ertem'in titiz çalışmaları ile tepeyi dairesel olarak çeviren kalın duvarlar ve kulelerden oluşan Roma Dönemi kalesi ortaya çıkarılmıştır²⁹². Sur duvarları genellikle tepe eğilimini izlemektedir (Resim-20)(Plan-9). Güney ve doğu yönündeki duvarlarda iri amorf taşlar kullanılmışken batıda oldukça düzgün kesimli dörtgen bloklu duvar örgü sistemi dikkat çekmektedir. Açığa çıkarılan bu duvarlarda birkaç istisna hariç, kireç harcına rastlanmaması da dikkat çekmektedir. Genellikle kuru duvar tekniği uygulanmıştır (harçsız). Bu duvarların doğrudan konglomera ana kayaya oturduğu belirtilmiştir²⁹³.

Kazı çalışmaları sırasında hiçbir İslami buluntuya rastlanmayışı, çok az sayıda Bizans malzemesinin gelmesi ve ele geçen sayıca az Roma Dönemi seramik buluntuları, bu alanın yalnızca MS 1. ve 2. yy arasında kullanıldığını göstermiştir²⁹⁴. MS 2. yy sonu 3. yy başı profillerine sahip yerel seramik örnekler de çok azdır. Elde edilen buluntular kalenin, MS 4. yy'dan sonra ve özellikle de Bizans İmparatorluk Çağı'nda bir yerleşme görmediğini ortaya koymaktadır²⁹⁵.

²⁸⁹ Serdaroğlu, (1969), a.g.e., s.189-190.

²⁹⁰ Serdaroğlu, (1971), a.g.e., s.26.

²⁹¹ Kökten, (1972), a.g.e., s.2.

²⁹² Serdaroğlu, (1971), a.g.e., s.26.

²⁹³ Serdaroğlu, (1972), a.g.e., s.14-15.

²⁹⁴ Serdaroğlu, (1971), a.g.e., s.26.

²⁹⁵ Serdaroğlu, (1972), a.g.e., s.15.

3.1.1.2. Aşvan Kazıları

Aşvan Kazıları da Ağın ve Kalaycık Kazıları gibi birden çok kazı topluluğunu temsil etmektedir. Bölgenin ilk tespitini İ. Kılıç Kökten 1945 senesinde Türk Tarih Kurumu adına tarih öncesi araştırmaları adı altındaki çalışmaları ile yapmıştır²⁹⁶. 1958 yılında Charles Burney²⁹⁷, 1967 yılında da Robert Whallon ve Sönmez Kantman²⁹⁸ gibi bilim insanları, bölgede araştırmalar yapmıştır. Aşvan'da Keban Projesi ile başlayan bilimsel araştırma ve kazılar ise, 1968 yılında Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsünden David H. French başkanlığında gerçekleşmiştir. Bu kazılar kapsamında; Aşvan Kale'yi Stephen Mitchell, Çayboyu Höyüğü Steven Diamant, Taşkun Kale'yi Anthony McNicoll ve Taşkun Mevki'ni Svend Helms gibi bilim insanları kazmıştır²⁹⁹ (Plan-10). Hazırlanan bu çalışmada, Hellenistik ve Roma Dönemi varlığı gösteren; Aşvan Kale ile Taşkun Kale yerleşimlerini ele alacağız. Kazısı yapılan Çayboyu ve Taşkun Mevki'nde, Hellenistik ve Roma diyebileceğimiz kayda değer bir buluntu olmadığı için bu merkezlere değinmeyeceğiz.

3.1.1.2.1. Aşvan Kale

Kalenin bulunduğu Aşvan Höyük, Keban Barajı suları altında kalacak alanlardaki geniş kapsamlı arkeolojik kurtarma kazılarının bir parçası olarak, Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü tarafından çalışmaları yapılan, Elazığ'ın kuzey-batısında, Murat Nehri'nin güney yakasında, Aşvan Köyü'nün batısında yer almaktadır. Alanın boyutu, yaklaşık olarak 125 m. ile 100 m. arasındadır ve yerleşim alanlarının yüksekliği de yaklaşık olarak 27 m.'dir³⁰⁰ (Plan-11)(Harita-17). Höyükte yapılan çalışmalar sonucunda, İTÇ-I/II, Demir Çağ, Hellenistik, Roma ve Orta Çağ dönemlerine ait tabakaların varlığı anlaşılmaktadır³⁰¹. Dolayısıyla alanda görülen

²⁹⁶ Kökten, (1947), a.g.e., s.463.

²⁹⁷ David H. French. (1973). Aşvan 1968-1972: The Excavations. *Anatolian Studies*,23:73-91.

²⁹⁸ Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-TAY Projesi. (2019). *Aşvan Kale*.[http://tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=263&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=263&html=ages_detail_t.html&layout=web). (06.01.2019).

²⁹⁹ French vd., (1972), a.g.e., s.45-46.

³⁰⁰ The Year's Work. (1969). Excavations at Aşvan-1968. *Anatolian Studies*,19:3-4.

Ayrıca, Aşvan Kale konum bilgilerini gösteren yayın için bkz.; Stephen Mitchell. (1998). The Aşvan Project. *Ancient Anatolia: Fifty Years' Work by The British Institute at Ankara (British Institute of Archaeology at Ankara Special Publication)*. (Ed.) Roger Matthews, London, pp.85-100.

³⁰¹ Patacı ve Lafli, a.g.e., s.809.

muhtemel zaman aralığının, yaklaşık olarak 4500 yıllık bir süreyi kapsadığı düşünülmektedir³⁰².

Höyükte yapılan ilk dönem kazı çalışmalarında, taş temel üzerine, çamur ya da kerpiç tuğladan yapılmış, iki yapı katından oluşan taban, duvar, ocak, tandır ve ev araç gereçlerinin bulunduğu alan Roma Dönemi olarak tarihlendirilmiş³⁰³, sonraki çalışmalarda bu alanın, MÖ 2.-1. yy'a ait bir Hellenistik Dönem tabakası olduğunun anlaşılması³⁰⁴ ile bu dönem tabakası kendi içinde; Hellenistik-1, Hellenistik-2a,2b tabakaları olarak isimlendirilmiştir (Plan-12,13,14). Hellenistik-1 diye adlandırılan tabaka daha önce Demir Çağı'na tarihlenmekteyken, bu tabakada bulunan ve MÖ 2. yy'dan önceye tarihlenemeyen, yüzeyi aşınmış, tunç sikke buluntusuyla Hellenistik Dönem'e tarihlenmesi gerektiği belirtilmiştir³⁰⁵.

Orta Çağ tabakasında gerçekleştirilen ilk dönem kazılarında ise 3 ve 4 diye tanımlanan evrelerin, Orta Çağ'a tarihlendiği³⁰⁶, fakat bu alan da, yukarıda Roma Dönemi olarak belirlenip, sonradan Hellenistik Dönem olduğu anlaşılan tabakada olduğu gibi, sonraki dönem çalışmalarında, bu yapı katının, OÇ tabakası olduğunu gösteren, belirleyici seramik özelliği olan sırlı seramiklere rastlanmayışı, yapı planının gerek konu gerekse de şekil bakımından, OÇ yapılarından tümüyle farklı oluşu sebebiyle, oldukça eski bir tarihe ait olduğu sonucunu çıkardığı belirtilmiştir. Ayrıca, yapı katının tabanını kesen bir çukurda, MS 4. yy'a tarihlenen, Antakya'da basılmış olduğu akatarılan, bir sikkenin bulunmasıyla, bu tabakanın yine net olmamakla birlikte, MS 4. yy'a tarihlendirilebileceği aktarılmıştır³⁰⁷ (Resim-21,22). Tarihlendirmesinin net bir şekilde ortaya konmadığı bu yapının genel hatları itibariyle; dikdörtgen planlı, iç ve dış duvarları birbirinden ayıran bir koridora sahip, merkezinde 2, çevresinde 21 adet sütun kaidesi bulunmasıyla, sahip olduğu bu plan itibariyle, bir Geç Roma Dönemi tapınak yapısı olabileceği belirtilmiştir³⁰⁸ (Plan-15,16).

³⁰² David H. French. (1968). Aşvan Excavations-1968. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 1(17):71-73.

³⁰³ French, (1971), a.g.e., s.32.

³⁰⁴ David H. French ve Stephen Mitchell. (1972). Aşvan Kazıları-1970/Aşvan Kale. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, s.48.

³⁰⁵ French ve Mitchell, (1976), a.g.e., s.17-18.

³⁰⁶ French vd., (1972), a.g.e., s.47.

³⁰⁷ French vd., (1974), a.g.e., s.28-29.

³⁰⁸ David H. French ve Stephen Mitchell. (1976). Aşvan Kazıları-1972/Aşvan Kale. *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:5, T.T.K.B., Ankara, ss.14-18.

Ayrıca bkz.; Mitchell, (1980), a.g.e., s.41-45.

Kazılar sonucunda yapı tabanlarında bulunan çanak-çömlek miktarının oldukça fazla geldiği, her evrede ele geçen malların genel olarak; kaba, el yapımı, yalın, iyi monokrom ve bazen de iyi kalitede Doğu Roma mallarına kadar değişen bir çeşitlilikte olduğu görülmüştür. Genel olarak bu mallar MÖ 1. yy'ın sonlarına tarihlendirilmektedir (Çizim-1,2,3,4). Bu seramik buluntuların arasında, siyah açık, boğa başlı rython da dikkat çekmektedir (Resim-23). Yine dikkat çeken buluntular arasında, küçük bir kabın içinde, 47'si Ariobarzanes-I ve birisi de Ariarathes-IX'a ait gümüş sikkelerin³⁰⁹, tarihlemede büyük kolaylık sağladığı belirtilmiştir (Resim-24,25,26). Bu sikkelerin çoğu MÖ 66 yılına, bir tanesi de bir ya da iki yıl sonrası bir döneme tarihlendirilmektedir. Bunun yanı sıra birçok tunçtan yapılmış iyi buluntular da ele geçmiştir³¹⁰ (Resim-27)(Çizim-5).

3.1.1.2.2. Taşkun Kale

Taşkun Kale höyüğü, Elazığ il merkezinin 31 km. kuzeybatısında, eski adı Aşvan olan Muratçık Köyü'nün 4 km. güneydoğusunda³¹¹, engebeli bir ovanın kenarında yer almakta, doğu yönünde, vadi kenarlarının dik bir şekilde düştüğü noktada, Kuru Çay'ın Murat Nehri'nin kuzeyine doğru aktığı, küçük bir vadiye bakmaktaydı³¹² (Resim-28). Günümüzde sular altında kaldığı belirtilen höyüğün, deniz seviyesinden yükseliği 820-840 m. arasındadır³¹³. Alanın tespiti ilk kez 1967 yılında, O.D.T.Ü. heyeti tarafından yüzey araştırmaları esnasında yapılmıştır. Alanın sulama kaynakları bakımından zenginliği, çevresinde bereketli topraklara sahip oluşu ve eski yola hakim bir konumda bulunuşu sebebiyle yerleşim gördüğü düşünülmüştür. Bu alandaki kazılar genel olarak Kale ve Kilise yapılarında sürdürülmüştür³¹⁴ (Plan-17,18).

³⁰⁹ Bu ele geçen sikkeler hakkında hazırlanan yayınlar için bkz.; Anthony McNicoll. (1973a). The Aşvan Hoard: Coins of Two Cappadocian Monarchs. *Anatolian Studies*, 23:181-186.; Anthony McNicoll. (1973b). Coins of The Aşvan Project. *Anatolian Studies*,23:187-190.

³¹⁰ French, (1971), a.g.e., s.32.

³¹¹ Patacı ve Lafli, a.g.e., s.809.

³¹² Anthony McNicoll. (1973c). Aşvan Kale 1968-1972: An Interim Report/Taşkun Kale. *Anatolian Studies*,23:159-180.

³¹³ Anthony McNicoll. (1983). *Taşkun Kale: Keban Rescue Excavations Eastern Anatolia*. BIA at Ankara, Monography 6, Oxford: British Archaeological Reports, p.1.

³¹⁴ Anthony McNicoll. (1972). Aşvan Kazıları-1970/Taşkun Kale(N52/2). *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.49-51.

Orta Çağ kalesi olduğu belirtilen kalede³¹⁵ yapılan çalışmalarda, Orta Çağ, İTÇ III sonuna tarihlenen yerleşmeye ait bir oda da bulunduğ³¹⁶, kilise alanındaki çalışmalarda ise, buranın, kale alanındaki gibi OÇ ve İTÇ III evrelerine ek olarak, Geç Roma ya da Bizans Dönemi evrelerini de barındırdığı belirtilmiştir³¹⁷.

Klasik Dönem yerleşmesine, kilisenin altında yapılan çalışmalarda erişilmiştir. Kilisenin yapımı sırasında, yapıdan, çok miktarda taş blok alındığı için bu döneme ait çok az mimari kalıntı ortaya çıkarılabilmektedir. Ortaya çıkarılan bu az miktardaki Klasik Dönem mimari kalıntıları ise üstüne inşa edilen kilise yapısı gibi doğu-batı doğrultusunda uzanan, çok iyi bir şekilde birbirine eklenmiş yontma taşlardan yapılmış iki duvar kalıntısıyla tanımlanabilmektedir. İyi işlenmiş yontma taş bloklar, büyük bir kemer taşı ve silmeler bu yapının oldukça büyük bir yapı olduğunu gösterdiği belirtilmektedir³¹⁸.

Kilise alanında çok az miktarda çanak-çömlek bulunmuştur. Bu malzemeler MÖ 3. ve 2. yy ile Roma ya da Bizans Dönemine tarihlenir³¹⁹. Bulunan Roma Dönemi seramik malların genel özellikleri; koyu kırmızı, devetüyü, pembemsi, kurşunive kremi renkli, sırlı, sert mallardır³²⁰ (Çizim-6).

Taşkun Kalede Hellenistik ve Roma Dönemi özelliklerini dolu dolu göremesek de kısmen ortaya çıkarılan ve net tarihlenmesi yapılamayan kilise altındaki Klasik Dönem mimarisi ve MÖ 3.-2. yy'e tarihlenen çanak-çömlek buluntularıyla burada Roma Dönemine ait izlere rastlamaktayız.

3.1.1.3. Şemsiyetepe

Şemsiyetepe Höyüğü, Baskil İlçesi'ne bağlı, Bilaluşağı Köyü'nün 500 m. güneyinde, Fırat Nehri kıyısındaki, Kumlu Mevki'nde yer almaktadır. Fırat Nehri'nin yatağının ilerlemesi sonucu, höyüğün kuzey ve kuzeybatı kesimi tahrip olmuştur. Höyüğün deniz seviyesinden yüksekliği 680 m., boyutları 65x70 m.,

³¹⁵ McNicoll, (1983), a.g.e., p.7.

³¹⁶ Anthony McNicoll. (1979). Aşvan Kazıları-1973/Taşkun Kale-1973. *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:6, T.T.K.B., Ankara, ss.1-5.

³¹⁷ McNicoll, (1979), a.g.e., s.3-4.

³¹⁸ McNicoll, (1979), a.g.e., s.3-4.

³¹⁹ McNicoll, (1979), a.g.e., s.4.

³²⁰ McNicoll, (1972), a.g.e., s.51.

yüksekliği ise 6 m. dir³²¹. Karakaya Barajı yapımı sebebiyle sular altında kalacağı tahmin edilen höyüğün³²², daha sonra baraj gölü altında kalmayacağı anlaşılmıştır ve bir ören yeri olarak varlığını sürdürmüştür³²³. Höyük, ilk olarak İ. Kılıç Kökten'in, Türk Tarih Kurumu adına yaptığı tarih öncesi araştırmaları esnasında tespit edilmiştir³²⁴ ve Şemsi Höyük adıyla kayıt altına alınmıştır³²⁵. Höyükte ilk sondaj ve kazı çalışmaları ise A. Muhibbe Darga başkanlığında 1978-1979 yıllarında başlayıp³²⁶ 1987 yılında sona ermiştir. Höyükte gerçekleştirilen kazı çalışmalarıyla en üst seviyeden başlayarak; Roma Dönemi³²⁷, Geç Demir Çağı, Orta Demir Çağı³²⁸, Geç Tunç Çağı³²⁹, Orta Tunç Çağı³³⁰, İlk Tunç Çağı³³¹ ve de seramik buluntuyla desteklenen Geç Kalkolitik Dönem³³² evreleri tespit edilmiştir.

Şemsiyetepe'de, Hellenistik ve Roma Dönemine dair izler, höyüğün 1. ve 2. tabakalarını oluşturan Roma Dönemi garnizon kalesi kalıntılarıyla karşımıza çıkmaktadır. Höyüğün tepe kısmında ortaya çıkarılan bu kale, ilk raporlarda Geç Demir Çağı-Roma Dönemi kale yapısı olarak değerlendirilmiştir³³³. Roma Dönemi garnizon kalesinin temel kalıntılarının, İTÇ yerleşmesi üzerine oturtulduğu anlaşılmış, kalenin iç bölümü, kuzeyindeki basamaklı giriş, kapı mil yatağı, mutfak (?), tandır, seki ve in-situ öğütme taşı gibi buluntuların, ortaya çıkarıldığı yayınlanan raporlarda görülmüştür³³⁴. Yapılan kazı çalışmalarında, Roma Dönemi yapılarının, tahrip gören duvarlarının ve taş döşeme kaplamalarının yer yer bir yangın kalıntısı içine oturtulmuş olduğu, yerel kireçtaşı kullanılarak, kuru duvar örgüsü tekniğinde örülmüş bu askeri mimari yapı kalıntılarının, Fırat boyunca uzanan bir kale veya garnizon izlenimi verdiği aktarılmıştır. Dış sur bedenini oluşturan 9 taş sırasından oluşan, doğu-batı yönünde ilerleyen 8 m. boyunda bir duvar, batı yönünde ise kuzeydoğu ve güneybatı doğrultusunda, yaklaşık 3 m. genişliğinde ve 6 m. ye kadar uzunluğu izlenebilen, dışbükey kavisli büyük bir yapının temel kalıntıları da açığa

³²¹ Darga, (1981), a.g.e., s.53.

³²² Darga, (1983a), a.g.e., s.55.

³²³ Darga, (1988), a.g.e., s.181.

³²⁴ Kökten, (1947), a.g.e., s.462.

³²⁵ Kökten, (1947), a.g.e., Lev.LXXVIII.

³²⁶ Darga, (1981), a.g.e., s.53.

³²⁷ Darga, (1987b), a.g.e. s.290.

³²⁸ Darga, (1981), a.g.e., s.53.

³²⁹ Darga, (1988), a.g.e., s.184.

³³⁰ Darga, (1983a), a.g.e., s.56-59.

³³¹ Darga, (1980), a.g.e., s.27.

³³² Darga, (1980), a.g.e., s.30.

³³³ Darga, (1981), a.g.e., s.55.

³³⁴ Darga, (1980), a.g.e., s.27.

çıkartılmıştır. Ayrıca, çalışmalar esnasında höyüğün doğu kısmında (Fırat yönünde), onarım geçirdiği tespit edilen Roma Dönemi sarnıcı, güney kesiminde yapılan çalışmalarda da Roma askeri mimarlık kalıntılarının izlerinin, güneydoğu köşesinde dışbükey kavisli, büyük bir taş yapının açığa çıkarılmasıyla devam ettiği görülmüştür. Bu yapı, doğudan batıya yönelen 1.15 m.-1.35 m. genişliğinde bir ön duvar veya ön sur, güneydoğu yönde ise köşeleri dik açılı olmayan, trapezoid biçimli kuleye ait taş temelleri olan yaklaşık 35 m. genişlikte bir alan içinde ortaya çıkarılmıştır³³⁵ (Plan-19). Höyüğün kuzeydoğusundaki tarla içinde yapılan sondaj kazısında, höyük tepesi yönünde kuzeye yönelen, taş döşemeli bir yolun³³⁶ (Resim-29), güneyde gerçekleştirilen kazı çalışmalarının dış sur bölümünde, eğimli konglomera kaplamanın, batıya doğru ilerlediği ve buradaki yıkıntı toprak kaldırıldıktan sonra, kendini korumuş halde üç sıra taş dizisinin ve su deposunun (Resim-30,31), ayrıca, güneybatıda kaleye ait üçüncü bir çemberin varlığı çalışmalar sonucu görülmüştür³³⁷.

Şemsiyetepe ile ilgili bilgi edinebildiğimiz KST'lerde, Roma Dönemi seramik buluntular hakkında yeterli ve detaylı bilgiye sahip olamıyoruz. Höyükle ilgili ilk KST raporunda, Roma Dönemi seramikleri hakkında, çok az ele geçtiği ve ele geçen bu seramik parçaların, ince hamurlu ve ince cidarlı seramikler olduğu³³⁸ şeklindeki bilgiler dışında detaylı tanım göremiyoruz. Küçük buluntu olarak ise, Roma Dönemi'ne tarihlenen, sadece bir buluntudan bahsedilmiştir; 10-12 cm boyutunda baş kısmı kırık, pençeleri arasında rulo tutan bir kartal figürini olduğu belirtilen bu buluntunun, kaledeki Roma askerlerinin bir simgesi olarak görüldüğü aktarılmıştır³³⁹.

3.1.1.4. İmikuşağı

İmikuşağı Höyüğü, Baskil İlçesi'ne bağlı, eski adı Malhasan olan 9 haneli köyün, kuzeybatı kenarında yer almaktaydı. Malatya'nın 26 km. kuzeyindeki höyük, Fırat'ın kıyısında, Pliosen Dönemi'ne tarihlenen, konglomera bir kayalık üzerine kurulmuştur. Tohma Çayı'nın Fırat'a karıştığı alanın karşı kıyısındadır (Harita-18).

³³⁵ Darga, (1981), a.g.e., s.53-56.

³³⁶ Darga, (1987a), a.g.e., s.186.

³³⁷ Darga, (1986), a.g.e., s.161.

³³⁸ Darga, (1980), a.g.e., s.28.

³³⁹ Darga, (1986), a.g.e., s.161.

Konik bir biçim gösteren höyük, Fırat yatağından 38 m.,ova tabanından ise 20 m. kadar yüksekliktedir³⁴⁰ (Resim-32). Fırat'a bakan kuzey ve batı yönleri, çok sarpdır, güney ve doğu eteklerinde geniş teraslar vardır³⁴¹. Terasları ile birlikte boyutu, kuzey-güney uzantısında 150 m.'den fazla, doğu-batı uzantısında ise 200 m. civarındadır³⁴². Fırat'ın kuzey ve batı yönlerle yaptığı ağır yıkım nedeniyle höyüğün günümüze ancak küçük bir bölümü kalabilmiştir. Bugün büyük bir bölümü Karakaya Baraj Gölü'nün suları altına gömülmüş olan İmikuşağı Höyüğü, Fırat'ın doğu kıyısındaki höyüklerin en büyüğü ve olasılıkla da en önemlisidir³⁴³.

İmikuşağı Höyüğü, ilk kez 1975 yılında,Ümit Serdaroğlu başkanlığındaki bir ekip tarafından saptanmış, 1976 ve 1977 yıllarında, Mehmet Özdoğan tarafından incelenmiş, daha sonra 1981 yılında, Oktay Belli tarafından höyükte yeni bir yüzey araştırması³⁴⁴ gerçekleştirildikten sonra,1981 yılında, Veli Sevin başkanlığında kazılar başlatılmıştır³⁴⁵.

Höyükte gerçekleştirilen kazılarda 14 yapı katı belirlenmiştir. Bunlar yakın dönemden, eski döneme doğru; 1.-3b/a yapı katları: Orta Çağ, 4b/a yapı katı: Hellenistik, 5b/a yapı katı: GDÇ, 6c/a yapı katı: Erken ve Orta Demir Çağı, 7.-8. yapı katı: Son Tunç II (Hitit İmparatorluk Dönemi), 9. yapı katı: Son Tunç Çağı II-Son Tunç Çağı I geçiş evresi (Eski Hitit Devleti Dönemi), 10d/a: Son Tunç Çağı I (Eski Hitit Devleti Dönemi), 11. yapı katı: Son Tunç Çağı I (?), 12.-13. yapı katı: Orta Tunç Çağı II (Koloni Çağı, Geç Evre), 14. yapı katı: OTÇ I olarak tanımlanmıştır³⁴⁶.

İmikuşağı Höyüğü'nün, kültürel evreleri ayrı ayrı incelendiğinde, büyük bir öneme ve zenginliğe sahip bir höyük olduğu görülmektedir. Fakat, çalışmamız açısından, höyüğün Roma Dönemi'ne ait kayda değer bir kültür evresi olmadığı için, çalışmamızın bir diğer dönemi olan, Hellenistik Dönem bulgularını ele alacağız.

Sevin, höyükteki Hellenistik Dönemkültürünün iki evreli olduğunu ve bu evrelerin; erken evre 4b, geç evre 4a olarak adlandırıldığı belirtmektedir. Yapı katı olarak bu yapı katında höyükte yeni bir yapılaşma yerine 5. yapı katı yapılarından

³⁴⁰ Sevin, (1982), a.g.e., s.121.

³⁴¹ Sevin, (1995), a.g.e., s.1.

³⁴² Sevin, (1982), a.g.e., s.121.

³⁴³ Sevin, (1995), a.g.e., s.2-3.

³⁴⁴ Sevin, (1995), a.g.e., s.7.

³⁴⁵ Sevin, (1982), a.g.e., s.122.

³⁴⁶ Sevin, (1995), a.g.e., s.7-8.

yeni düzenlemelerle yararlanılması yoluna gidildiği, örneğin; M2 mekanında (Plan-20), kuzey-güney doğrultulu uzanan GDC mekanının, kuzeybatı ucundaki kapı geçidinin, moloz taşlarla ve kırık kerpiç bloklarından bir duvarla köreltilerek, oda tabanının tümüyle kaldırılıp, iri çakıl taşlarıyla yeni taban oluşturularak (Resim-33,34,35), Hellenistik Dönem kullanımının aktif hale getirildiği aktarılmıştır. Bu yeni mekanlarda, kapı geçit boşluğu saptanamamış olması sebebiyle, bu mekana giriş için, çatıdan giriş şeklinde bir kullanımın olabileceği fikrini düşündürmüştür. Mekanda, birden fazla onarım olduğu da yapılan bu kazı çalışmalarıyla ortaya konmuştur. Höyüğün tepe kısmındaki, sivri ve dar alanda saptanan, az sayıdaki kalıntının ise Hellenistik yapı katının geç evresini oluşturduğu, bu geç evre mimarlığından kalan taş temellerin plan vermediği ve aynı alanda, çamurdan yapılmış, at nalı biçimli, iki ocağın ise sağlam şekilde ele geçtiği belirtilmektedir³⁴⁷ (Plan-21).

Höyükteki Hellenistik Dönem mimari katları içerisinde, erken evreyi temsil eden 4b evresinde ele geçen seramiklerin, sayıca fazla olmasa da, Hellenistik Dönem'in, karakteristik özelliklerine sahip olmaları ve tarihlendirmeye olan katkıları nedeniyle dikkat çektiği, bu seramiklerin; iyi pişirilmiş, çarkta biçimlendirilmiş, hamurları soluk kahve, gri ve krem renklerinde, hamurlarına ince kum, kavkı ve çok az da mika katılmış olan çanak-çömleklerin büyük çoğunluğunun da, ya hamurunun renginde ya da pembe astarlı olduğu³⁴⁸ aktarılmıştır. Seramiklerin bezemelerinde ise, genel olarak; kahve bant, deve tüyü ve koyu deve tüyü bant³⁴⁹, kiremit bant³⁵⁰ tercihlerinin yanı sıra, bezemesiz kullanımın da olduğu gözlemlenmiştir. Bu evre içindeki seramik buluntuların formları; çanak (Çizim-7,8,9,10)-çömlek, vazolar, dipler, boyalı parçalar (Çizim-11) ve matara (Çizim-12)(Resim-36) olarak gösterilebilir³⁵¹. Tümlenebilir ender kaplardan biri olarak gösterilen, cilalı, kırmızı renk astarlı, omuzları üzerinde çift kulplu matara buluntusuna, Anadolu ve daha doğudaki (özellikle; İran'da Akhaimenid, Post-Akhaimenid ya da Part Dönemleri'ne ilişkin merkezler³⁵²) Hellenistik Dönem merkezlerinde de rastlanmış olduğu, Sevin

³⁴⁷ Sevin, (1995), a.g.e., s.69-73.

³⁴⁸ Sevin, (1995), a.g.e., s.76.

³⁴⁹ Sevin, (1995), a.g.e., s.82.

³⁵⁰ Sevin, (1995), a.g.e., s.84.

³⁵¹ Sevin, (1995), a.g.e., s.74-76.

³⁵² Sevin, (1995), a.g.e., s.74.

tarafından belirtilmiştir³⁵³. Kazılarda, 4b (erken) evresine ait hiçbir küçük buluntunun ele geçmediği de aktarılmıştır³⁵⁴.

Höyükteki 4a (geç) evresinde ele geçirilmiş olan seramik buluntularının, genel özelliklerinin ise; iyi pişirilmiş, çark yapımı, hamurları kiremit, kızıl kahve ve soluk kahverengi renginde, 4b (erken) evredekinin aksine, hamurlarının genellikle katkısız ya da çok az kum ve mika katkılı, astarlarının daima hamurunun renginde gözlemlendiği aktarılmıştır. Bu evre içinde ele geçen seramiklerin; çanak-çömlek, tabaklar, vazolar, dipler ve taş kap formlarında olduğu belirtilmiştir³⁵⁵ (Çizim-13). Derin, İmikuşağı 4. yapı katı geç evresinin (4a), Geç Hellenistik-Erken Roma dönemlerine tarihlenebileceğini³⁵⁶, sayıca az olmalarına rağmen, seramiklerin önemli bir bölümünün, “Doğu Sigillatası A³⁵⁷” örnekleriyle yakın benzerlik içinde bulunmasından dolayı, MÖ 1.-MS 1. yy içinde bir yere konulmaları gerektiğine işaret etmektedir. Ayrıca, 4b evresinde olduğu gibi 4a evresinde de küçük buluntu niteliğinde herhangi bir eserin ele geçmediği aktarılmıştır³⁵⁸.

3.1.1.5. Resulkahya Kalesi

Baskil İlçesi, Merkez Bucak’a bağlı, Resulkahya Köyü’nün içinde bulunan höyüğün üzerinde, modern köy yerleşimi yer almaktadır. Höyük üzerinde gözlemlenen kale sur duvarları, yerleşim sebebiyle büyük ölçüde tahrip olmuştur. Tahrip olan bu kale sur duvarlarının, 150x50 m.’lik höyüğün, doğu yönündekibir bölümünü kaplamış olabileceği belirtilmiştir. Ertuğrul Danık başkanlığında gerçekleştirilen, Yukarı Fırat Bölgesi Arkeolojik Yüzey Araştırmaları çalışmalarında değinildiği üzere, bu kale yapısı sadece höyüğün doğu yönünde yarım daire bir burç ve burçtan devam eden duvarlarıyla, temel düzeyinden 70.80 cm. bir çıkıntı şeklinde görülmektedir³⁵⁹ (Plan-22). Ev ve bahçelerle çevrili yüzeydeki tahribat sebebiyle

³⁵³ Sevin, (1995), a.g.e., s.76.

³⁵⁴ Sevin, (1995), a.g.e., s.77.

³⁵⁵ Sevin, (1995), a.g.e., s.77-79.

³⁵⁶ Zafer Derin. (1994). Aşağı Fırat Havzası’ndaki(Elazığ-Malatya Bölgesi) Yerleşim Merkezlerinde Ele Geçen ‘Doğu Sigillatası A Türü Keramikler’*Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Dergisi*,2:149-172.

³⁵⁷ Doğu Sigillatları hakkında detaylı bilgi içeren çalışma için bkz.; Levent Zoroğlu. (1986). Samsat’da Bulunan Doğu Sigillatları İlk Rapor. *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi(Ayrı Basım)*,3:61-100.

³⁵⁸ Sevin, (1995), a.g.e., s.80.

³⁵⁹ Danık, (2002), a.g.e., s.81.

seramik buluntuya rastlanılmamıştır. Danık, kale duvarlarındaki teknikten yola çıkarak, gerek Keban gerekse de Karakaya baraj projeleri sebebiyle gerçekleştirilen kazılarda görülen, balık kılçığı şeklindeki duvar örgü tekniğine benzerliğinden dolayı, kalenin MS 5.-6. yy'larda yapılmış bir Roma garnizon kalesi olduğunu söylemektedir³⁶⁰.

Resulkahya Kalesi ile ilgili bilgilerimiz, sadece yüzey araştırması raporuyla var olduğundan, burada bu yüzey araştırması öncesi ve sonrasında herhangi bir çalışma yapılmamış olmasından dolayı oldukça kısıtlı ve eksiktir.

3.1.1.6. Pağnik Öreni

Pağnik Öreni Höyüğü, Keban Baraj Gölü su toplamaya başlamadan önce, Elazığ il merkezinin yaklaşık olarak 25 km. kuzeybatısında, Ağın İlçesi'nin 3 km. güneydoğusunda, eski adı "Pağnik" olan, Kaşpınar Köyü'nde yer alan bir höyüktür³⁶¹. Höyükteki kazılar, Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü ve O.D.T.Ü.'nün katkıları³⁶² ile 1968 ve 1971 yılları arasında, dört sezon boyunca, Richard Harper başkanlığında gerçekleştirilmiştir³⁶³.

Bu alandaki kazılar, Fırat'ın batı kıyısındaki, Roma sınır kalesinde ve kalenin hemen yakınındaki küçük boyuttaki höyükte gerçekleştirilmiştir³⁶⁴. Höyükteki kazılar, 1968 yılında gerçekleştirilip tamamlanmıştır³⁶⁵. Bu kazılar neticesinde höyüğün, ele geçen çanak-çömlek parçaları ve mezar buluntuları sayesinde Tunç Çağı'na tarihlenmesi gerektiği belirlenmiştir³⁶⁶.

Roma kalesindeki çalışmalar, kalenin, kuzey, batı ve güney bölümlerinde³⁶⁷; Kuzeybatı Köşe Kulesi, I. Kule (At nalı biçimli kule), II. Kule, Küçük Kapı, Kale İç

³⁶⁰ Danık, (2002), a.g.e., s.81.

³⁶¹ Patacı ve Lafli, a.g.e., s.809.

³⁶² Richard P. Harper. (1971). Pağnik Öreni Kazısı-1969. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:2, T.T.K.B., Ankara, ss.91-98.

³⁶³ The Year's Work, (1969), a.g.e., p.4.

Ayrıca, Pağnik Öreni sonuç yayını için bkz.; Richard P. Harper. (1972a). Pağnik Öreni Roman Fort-1971. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies (Special Number in Honour of the Seventieth Birthday of Professor Seton Lloyd)*,22:27-28.

³⁶⁴ The Year's Work, (1969), a.g.e., p.4.

³⁶⁵ The Year's Work. (1970). Pağnik Öreni-1969. *Anatolian Studies*,20:3-6.

³⁶⁶ Harper, (1971), a.g.e., s.91.

³⁶⁷ The Year's Work, (1969), a.g.e., p.4.

Yapıları, Güneybatı Yapı Dizisi, Güney Köşe Kulesi olarak isimlendirilen alanlarda gerçekleşmiştir³⁶⁸. Toplamda onbir kule yapısı açığa çıkartılan³⁶⁹ kalenin, yapımında kullanılmış olan taşların, hepsi olmasa da büyük kısmının çevredeki başka yapılardan sökülerek getirilip kullanıldığı, gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda anlaşılmıştır (Plan-23)(Resim-37). Harper, kalenin kuzey ve batı bölümlerinde ilk yerleşme safhasının çok kısa süreli olduğunu, mimari üslup ve kule biçimlerine bakılarak MS 4. yy içinde yapılmış olabileceğini, fakat kesin tarih verebilecek bir belge bulunamadığından dolayı, net tarihlendirme yapmaktan kaçınmak gerektiğini belirtmiştir. III. kule ile ana kapı girişi arasındaki bölümde, duvarlar ve iki evreli yerleşme dolgusundan, eski olanında, biri Constantius II, diğeri Julianus'a ait olan ve MS 355-361 yıllarına tarihlenen, iki sikkenin bulunması ile kalenin, ilk kullanımının ve yapımının MS 4. yy'ın üçüncü çeyreği içinde yer almış olabileceği, aynı alanda, üst tabaka içinde bulunan ve MS 393-395 yıllarına tarihlenen, Theodosius I sikkesi ile de son kullanımının MS 4. yy'ın sonlarında olabileceği, yapılan çalışmalar sonucunda belirtilmektedir. En üst kısımdaki moloz kalıntıların arasında ele geçen, muhtemelen MS 457-474 yıllarına tarihlenen, Leo I'e ait olduğu aktarılan, sikke buluntusu, MS 5. yy sonlarında bile Pağnik Ören'in taşlarının başka bir yapıda kullanılmak için sökülmeğe başladığını göstermektedir³⁷⁰. Kale beden duvarları, on bir tane, yarım daire ya da at nalı biçimli ve çıkıntı yapan kule ile desteklenmiştir, kapı sayısı ise toplamda dört tanedir. Kaleye anagirişin, III. kulenin kuzeyinde yer alan, 4 m. genişliğindeki II. kapı geçidinden olduğu tespit edilmiştir (Resim-38). Kalenin duvarları oluşturulurken; kuru taş duvar, harçlı duvar, balık kılıcı görünümü kaba taş duvar teknikleri tercih edilmiştir³⁷¹ (Resim-39,40,41).

Kaledeki kazı çalışmalarında, yukarıda bir kısmına değindiğimiz sikkelerin yanı sıra, ayrıca; Caesareia Cappadociae'da basıldığı belirtilen, Nero'ya ait gümüş bir sikke, Arcadius'a ait bazı MS 4. yy sikkeleri³⁷² ile yine Caesareia Cappadociae'da basıldığı belirtilen, kötü durumda Antoninus Pius'a ait sikke³⁷³ buluntuları

³⁶⁸ Harper, (1971), a.g.e., s.91-93.

³⁶⁹ Richard P. Harper. (1972b). Pağnik Öreni Kazıları-1970. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.119-126.

³⁷⁰ Richard P. Harper. (1974). Pağnik Öreni Kazıları-1971. *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:4, T.T.K.B., Ankara, ss.103-108.

³⁷¹ Harper, (1972b), a.g.e., s.119-121.

³⁷² Harper, (1971), a.g.e., s.93.

³⁷³ Harper, (1972b), a.g.e., s.121.

çalışmalarda ele geçmiştir. Maalesef, bu alanla ilgili yayınlarda, belirttiğimiz bu sikkelere ait detaylı bir yayına rastlanmamıştır.

Seramik buluntularla da ilgili, yayınlarda detaylı bilgi görememekteyiz, sadece oldukça çeşitli çanak-çömlek buluntusunun olduğuna³⁷⁴, ayrıca ince maldan yapılmış, üzerinde Yunan grafitosu ile “Marcellus’un” yazısı bulunan küçük bir ağız parçasının³⁷⁵ ele geçtiğine dair bilgiler verilmiştir (Resim-42,43).

Kalede gerçekleştirilen kazılar esnasında ele geçirilen üzeri yazıtlı blok parçalar da dikkate değerdir. Bunlara; kireç taşından, şans getirmesi için Ant. Makeis (?) tarafından, Men’e adanmış yazıtlı sunak³⁷⁶ (Resim-44) ile üzerinde adının yazılı olması gereken bölümü eksik olan, A. Caesennius Gallus’un (MS 80-82 yılları arasında Galatya Kapadokya Valisi) emri altındaki taburun diktiği bir yapı yazıtı örnek olarak verilebilir³⁷⁷ (Resim-45).

3.1.1.7. Haraba/Şimşat Kalesi

Üzerinde, Şimşat Kalesi’nin bulunduğu Haraba Tepe, Elazığ il merkezinin 55 km. doğusunda, Palu İlçesi’nin güneybatısında, eski adı Haraba, şimdiki adı Örencik olan köyün 600 m. kuzey-kuzeydoğusunda yer almaktadır³⁷⁸. Gülüşkür Köprüsü’nün 5 km. ilerisinde, yüksekliği 46,86 m. olan kale, kuzey ve doğu kısımlarından Murat Nehri ile çevrilmiştir. Tepenin güneyi hariç, diğer yamaçları oldukça diktir³⁷⁹ (Resim-46,47). Tepe, doğal olarak kalkerlerden oluşmasıyla diğer höyüklerden farklı bir durum göstermektedir. Yapılan jeofizik araştırmalar neticesinde, kale yapılırken bulunduğu yerdeki kalkerlerin kullanılmadığı, bu kalker taşların buraya başka bir alandan geldiği belirlenmiştir³⁸⁰. Baki Ögün başkanlığında, 1969 yılında başlatılan kazılar³⁸¹, 1973 yılına kadar sürmüştür. Ögün, daha önce bu bölgede yapmış olduğu

³⁷⁴ Harper, (1971), a.g.e., s.94.

³⁷⁵ Harper, (1972b), a.g.e., s.120.

³⁷⁶ Harper, (1971), a.g.e., s.92.

³⁷⁷ Harper, (1974), a.g.e., s.104.

³⁷⁸ Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-TAY Projesi. (2019). *Haraba Tepe/Elmapınar*. [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=1252&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=1252&html=ages_detail_t.html&layout=web). (20.02.2019).

³⁷⁹ Ögün, (1971), a.g.e., s.39.

³⁸⁰ Ali Yaramancı. (1971). Jeofizik Araştırmaları-1969. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:2, T.T.K.B., Ankara, ss.1-12.

³⁸¹ Baki Ögün. (1974). Haraba-1973. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*,24:33.

tetkik gezisinde, alanın önemli bir yer olduğu kanısına vararak, bu alanda araştırma yapmaya karar vermiş ve çalışmalara başlamıştır³⁸².

Gerçekleştirilen kazılar neticesinde, kalede; Geç Hitit, Urartu, Hellenistik³⁸³, Roma ve Orta Çağ (Selçuklu)³⁸⁴ kültür evrelerine ait mimari ve seramik buluntulara rastlanmıştır.

Kalede, 1969 yılında, deneme çukuru olarak açılan A, B, C, D çukurlarında ve şehir surunda çalışmalara başlanmıştır³⁸⁵, A çukurunda, büyük kerpiç yapı içinde, çapları ve formları birbirinden farklı, muhtemelen de ahşap sütunların kaideleri olarak kullanıldığı belirtilen, iki sütun kaidesi bulunmuştur³⁸⁶ (Resim-48). Aynı çukur içinde, muhtemelen MÖ 4. yy'a veya Erken Hellenistik Dönem'e tarihlendirilebileceği söylenen, siyah glazurlü, Attik çanak parçası (Resim-49) buluntusu dikkat çekmiştir. C çukurunda ise, Hellenistik Dönem mimari yapı anlamında, önemli buluntu ise, ana kaya üzerine oturtulmuş, rektogonal bloklarla, harçsız bir şekilde örülmüş, Hellenistik Dönem kale duvarına ait bir kule yapısıdır. Bu çukurda, Hellenistik kuleden başka sağlam bir yapıya rastlanmadığı için, tarihlendirme açısından, kolaylık sağladığı belirtilmiştir³⁸⁷ (Resim-50). Alanda, Roma Dönemi'ne ait mimari yapı katına dair detaylı bilgi bulunmamaktadır, sadece D çukurunda, Hellenistik, Roma ve sonraki dönemlere ait yapı katlarının birbiri içine girdiklerinden dolayı, bir plan vermediğine, doğuda açılan bir sondaj çukurunda da büyük bloklarla inşa edilmiş, kireç taşlarla ve kireç harçla örülmüş küçük sur duvarının Roma Dönemi'ne ait olabileceğine değinilmiştir³⁸⁸.

Kalede yapılan kazılarda, ele geçen Hellenistik ve Roma Dönemi seramiklerin, form olarak; kandiller, tabaklar, unguentariumlar, camdan koku şişeleri ve pişmiş toprak su boruları (künk) olarak görüldüğü, ele geçen Hellenistik kandilin, bikonik gövdeli, kısa emzikli, hamuru kiremit renginde, astarsız vede kulbunun kırık durumda olduğunun görüldüğü aktarılmıştır (Resim-51)(Çizim-14). Geç Roma veya Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenen, yuvarlak kaideli, kaidesi gövdeden sert bir

³⁸² Ögün, (1971), a.g.e., s.39.

³⁸³ Ögün, (1971), a.g.e., s.40.

³⁸⁴ Baki Ögün. (1972). Haraba Kazısı-1970. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.73-78.

³⁸⁵ Ögün, (1971), a.g.e., s.40.

³⁸⁶ Baki Ögün. (1979). Haraba Kazısı-1973. *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:6, T.T.K.B., Ankara, ss.25-32.

³⁸⁷ Ögün, (1971), a.g.e., s.40-41.

³⁸⁸ Ögün, (1972), a.g.e., s.75.

profille ayrılmış, gövdenin üzeri ise ağız kenarından başlayan iki kuşakla çevrili, açık sarımtırak renkli, astarsız kaide de önemli buluntular arasında gösterilmiştir (Resim-52). Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen, pişmiş topraktan, hamuru kirli sarımtırak renkli unguantariumun (Resim-53), Roma Dönemi'ne tarihlendirilen, pişmiş topraktan, içi ve dışı kırmızı astarlı, çark yapımı tabağın³⁸⁹ (Resim-54), yeşilimtrak, ağız kenarı dışa doğru yelpaze şekilli, silindirik boyunlu, yanmadan dolayı bir kısmı erimiş cam koku şişesinin (Resim-55), bol mikalı, ince taneli, hamuru kiremit renginde, geniş dışa dönük ağızlı, ağız kenarından kaideye doğru daralan, yivli saksının (Resim-56), Şimşat Kalesi'nde ele geçen, seramik ve çanak-çömlek örneklerinden³⁹⁰, olduğu belirtilmiştir.

3.1.1.8. Görgüşan Kalesi

Kale, Merkez İlçe'ye bağlı, Kepektaş (Görgüşan) Köyü'nün 2 km. kuzeydoğusunda, Karaçavuş (Şanık) Köyü'nün 1 km. güneybatısında, bu iki köy arasındaki yolun güneyindeki, derin dere yatağının kuzey yamaçlarında yer alan ve yerel halk tarafından "Kaletepe" olarak isimlendirilen doğal tepe üzerinde kuruludur (Harita-19). Kuzeybatı-güneydoğu yönünde 25x15 m. ölçülerinde dikdörtgen bir plana sahiptir³⁹¹ (Plan-24).

Kalenin giriş kısmının, muhtemelen kuzeybatı yönünde olabileceği, düzgün ve kaba yontu taşlardan yapılmış olması gereken yapı malzemesinin ise, bölgenin diğer kalelerinde de görüldüğü gibi, çevresinde bulunan köylerdeki evlerin yapımı için kullanılmış olabileceği belirtilmektedir. Kale içinden ve çevresinden toplanan, sınırlı sayıda, kaba işçilikli ve niteliksiz seramiklerin, Geç Roma ve Orta Çağ'a tarihlenebileceği, bu durumdan dolayı da kalenin, Geç Roma Dönemi'nde kullanıldığı, Orta Çağ'da kısmen kullanılıp terk edildiği ya da Geç Roma yerleşimi üzerine, Orta Çağ'da bir kale yapısının oluşturulduğunu düşünmenin mümkün gözükteği, yapılan tespit çalışmaları ile ortaya konmuştur³⁹².

³⁸⁹ Ögün, (1971), a.g.e., s.42.

³⁹⁰ Ögün, (1979), a.g.e., s.27.

³⁹¹ Danık, (2006), a.g.e., s.161.

³⁹² Danık, (2006), a.g.e., s.161.

Kaleye ait bilgiler, 2004 yılında gerçekleştirilen, Yukarı Fırat Bölgesi Arkeolojik Yüzey Araştırmaları ile sınırlı olduğu için, ne mimarisini tanımlama ne de seramik çeşitliliğini ortaya çıkarma açısından eksiktir.

3.1.1.9. Haroğlu Kalesi

Harolu Kalesi, Baskil İlçesi'nin 12 km. kuzeydoğusunda, Baskil-Elazığ karayolunun 3-4 km. kadar kuzeyinde yer almaktadır. Malatya üzerinden gelip, Fırat kıyılarından Harput'a doğru uzanan doğal geçitlerin ve Elazığ Ovası'na giriş noktasında, oldukça stratejik bir konumda bulunduğu belirtilen, 70x100 m. boyutlarındaki kalenin, sarp bir kalker kayalık üzerinde kurulduğu, ilk olarak da 1900 yılında C.F. Lehmann-Haupt tarafından keşfedildiği, Sevin tarafından açıklanmıştır³⁹³.

Kalenin, Roma Dönemi mimarisine, seramik buluntularına ya da küçük buluntularına dair bilgilerimiz yok denecek kadar az olmasına rağmen, Veli Sevin, kalenin, Urartular'a ait olduğunu, fakat Hellenistik ve Roma Dönemleri'nde de yerleşim gördüğünü³⁹⁴ belirtmesinden dolayı, biz de çalışmamızda bu kale yapısına yer verdik.

Urartular'a özgü, kayaya oyulmuş, basamaklı tünel ve sarnıcıyla dikkat çeken kalenin üzerinde (Plan-25), Roma Dönemi ve büyük oranda da Orta Çağ ile ilişkili bir yerleşmenin olduğunun düşünülmesinden dolayı, güney eteklerindeki kayaya oyulmuş sur temel yuvaları ve sarnıçları dışında, Urartu mimarisine dair izlere pek rastlanmadığı, yine Sevin tarafından ortaya konmuştur³⁹⁵.

3.1.1.10. Yeniköy/Gavur Höyüğü

Yeniköy Höyüğü, Pulur (Sakyol)'un doğusundaki, Luluşağı Köyü'nün 3 km. kuzeyinde, Çemişgezek karayolu ile Tahar Çayı arasında, karayolundan 190 m. içerde (Harita-20), yerel halk tarafından, Yeniköy Höyüğü ya da Gavur Höyük adı ile

³⁹³ Sevin, (1987c), a.g.e., s.11.

³⁹⁴ Sevin, (1988), a.g.e., s.452.

³⁹⁵ Sevin, (1987c), a.g.e., s.11.

anılan bir höyüktür (Resim-57). 1968-1971 yılları arasında, Pulur (Sakyol) kazı çalışmaları sırasında, kazıyı yürüten heyet tarafından, çevrede yapılan yüzey araştırmaları sırasında tespiti yapılan höyüğün³⁹⁶, aynı yıl, İ. Kılıç Kökten tarafından gerçekleştirilen, Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları kapsamında incelenmiş, tarih öncesi herhangi bir belgeye, yerleşmeye rastlanmadığı³⁹⁷ aktarılmıştır.

Höyükte, kısa zaman içinde ve küçük bir alanda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında, 3 yapı katının açığa çıkartıldığı; I. Yapı Katının; Roma veya Erken Bizans Dönemi, II. ve III. Yapı Katının ise; Karaz/Erken Tunç Dönemleri'ne³⁹⁸ tarihlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Höyükteki, Roma-Erken Bizans Dönemi'ne ait mimari yapıların duvarları, köylüler tarafından sökülerek kaldırıldığı³⁹⁹ için bu döneme ait mimari bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır. 1972 senesi kazı çalışmasının raporu niteliğindeki yayında verilen bilgilere göre⁴⁰⁰, I. Yapı Katında çıkan seramik buluntuları, Roma-Erken Bizans Dönemi olarak kabul edilmiş, seramiklerin genel olarak; ince hamurlu (kaba hamurlu da mevcut), deve tüyü zemin üzerine kırmızı ya da kahverengi boya bezemeli, mika katkılı, süsleme olarak da çizi bezemeli, haç motifli, zikzak çizgi işlemeli özelliklere sahip olduğu⁴⁰¹ aktarılmıştır (Resim-58,59,60).

3.1.2. Seramik, Küçük Buluntu ve Mezar Görülen Merkezler

Çalışmamız, genel başlık olarak, Yukarı Fırat Bölgesi Hellenistik ve Roma Dönemi Yerleşimleri olduğu için, yukarda yerleşim görülen merkezlere değindikten sonra, raporlarda ve yayınlarda, bu dönemlere ait sadece seramik, küçük buluntu ve mezar buluntularının olduğu merkezler bu başlık altında; merkez isimleri, ilçeleri ve buluntu tipleri olarak genel olarak ortaya konacaktır. Bu bağlamda;

³⁹⁶ Hamit Z. Koşay. (1976). Yeniköy Höyüğü Kazısı-1972. *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:5, T.T.K.B., Ankara, ss.175-194.

³⁹⁷ Kökten, (1976), a.g.e., s.3.

³⁹⁸ Sinclair, a.g.e., p.97.

³⁹⁹ Koşay, a.g.e., s.176.

⁴⁰⁰ Koşay, a.g.e., s.177.

⁴⁰¹ Koşay, a.g.e., s.177-179.

Merkez İlçe'ye bağlı, Aşağı İçme Köyü'nde⁴⁰² yer alan, Korucutepe'de⁴⁰³; Roma Dönemi'ne tarihlendirilen iki mezar odasında, Maximianus (MS 306-308) ve Faustina (MS 146) Dönemleri'ne ait olduğu söylenen, iki adet sikke bulunduğu⁴⁰⁴, Elazığ-Baskil karayolunun kuzeyinde, Örençay (Hinsor) Köyü'nün doğusunda yer alan, Hinsor Höyük'te⁴⁰⁵ yüzeyden toplanan seramik buluntuların Hellenistik-Roma karakterinde olduğu⁴⁰⁶, Baskil İlçesi, Höyük Köyü'nün kuzeybatısında yer alan Höyük Köyü Höyüğü'nde, Hellenistik Dönem seramik buluntulara rastlandığı⁴⁰⁷, Elazığ il merkezinin güneyinde, Merkez İlçe'ye bağlı, Hicret Mahallesi'nde yer alan, Venk Höyük 1,2,3 isimli höyüklerde, yapılan yüzey araştırmaları esnasında Hellenistik ve Roma Dönemleri'netarihendirilen, seramik buluntuların ele geçtiği⁴⁰⁸, Merkez İlçe'ye bağlı, Karaçavuş (Şanik) Köyü'nün doğusunda yer alan, Şanik Düz Yerleşmesi adı verilen alanda yapılan, yüzey araştırmaları sırasında Roma Dönemi'ne tarihlendirilen, amorf durumda kaba seramik buluntuların toplandığı⁴⁰⁹, Elazığ il merkezinin doğusunda, Altınova'da yer alan, Makaraz Tepe adıyla da anılan⁴¹⁰, Tepecik Höyük'te, sadece bir adet Roma Dönemi'ne tarihlendirilen unguentarium parçasının bulunduğu⁴¹¹, Elazığ il merkezinin güneydoğusunda, Elazığ-Bingöl karayolunun güneyinde, Karşıbağ (Kehli) Köyü'nün güneybatısında yer alan Kehlitepe Höyük yüzeyinde, Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen, seramiklere rastlandığı⁴¹², Kovancılar İlçesi, Saraybahçe (Çınaz) Köyü'nün batısında, Elazığ-Bingöl yolunun güneyinde yer alan, Çınaz Höyük 1 adı verilen höyükte gerçekleştirilen yüzey araştırmaları esnasında, Roma Dönemi seramik buluntularının tespit edildiği⁴¹³, Merkez İlçe'ye bağlı, Sultanuşağı Köyü'nün güneyinde yer alan, Yığmatepe Nekropol Alanı'nda, yüzeyden toplanan pişmiş topraktan parçaların, Hellenistik ve Roma Dönemi lahit parçaları olarak

⁴⁰² Maurits N. van Loon ve Giorgio Buccellati. (1969) The Excavation at Korucutepe Near Elazığ. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 1(17):79-82.

⁴⁰³ Maurits N. van Loon. (1970). Korucutepe Near Elazığ-1969. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*,20:9-11.

⁴⁰⁴ Ertem, (1982b), a.g.e., s.5.

⁴⁰⁵ Danık, (2005a), a.g.e., s.311.

⁴⁰⁶ Sevin, (1988), a.g.e., s.452-453.

⁴⁰⁷ Danık, (2002), a.g.e., s.82.

⁴⁰⁸ Danık, (2005a), a.g.e., s.311.

⁴⁰⁹ Danık, (2006), a.g.e., s.158.

⁴¹⁰ Ünsal, a.g.m., s.325.

⁴¹¹ Esin, (1971), a.g.e., s.109.

⁴¹² Danık, (2005a), a.g.e., s.313.

⁴¹³ Danık, (2008), a.g.e., s.346.

değerlendirildiği⁴¹⁴, Merkez İlçe'ye bağlı, Sakabaşı (Pıncırik) Köyü'nün güneydoğusunda, ovalık alan içindeki dere yatağında yer alan Pıncırik Höyük-I ve aynı köye bağlı Cami Mezrası'nın güneyindeki sırtlar üzerinde yer alan Pıncırik Höyük-II'de, yüzeyden toplanan seramikler arasında, Hellenistik ve Roma Dönemi'ne tarihlendirilen, seramik buluntuların ele geçtiği⁴¹⁵, Merkez İlçe, Karaçavuş (Şanık) Köyü'ne bağlı, Sorkunpınarı (Mavaluşağı) Mezrası'nın güneybatısında yer alan Mavaluşağı Höyüğü'nün çevresinden toplanan seramikler arasında, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen seramiklerin de toplandığı⁴¹⁶, Merkez İlçe, Serince (Şüşnaz) Köyü'nün güneydoğusunda, Alayaprak (Kurbankapan) Mezrası'nın kuzeyinde, düz bir arazi üzerinde yer alan Hırbul Düz Yerleşimi etrafından toplanan seramik buluntular arasında, Hellenistik ve Roma Dönemleri'ne tarihlendirilen parçaların ele geçtiği⁴¹⁷, Merkez İlçe, Korucu (Genefik) Köyü'nün kuzeybatısında, Mastar Dağı yamaçlarına yakın bir alanda, Hoşirik Düz Yerleşmesi'nin doğusunda yer alan Genefik Nekropol Alanı'nda, yüzeyden toplanan pişmiş toprak parçaların, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen, lahit parçaları olarak değerlendirildiği⁴¹⁸, Baskil İlçesi, Aydınlar Bucağı, Akuşağı Köyü'ndeki, Akuşağı Höyük-I ve Akuşağı Höyük-II'de yüzeyden toplanan seramiklerin arasında, Hellenistik ve Roma Dönemleri'ne tarihlendirilen, buluntuların tespit edildiği⁴¹⁹, Elazığ il merkezinin doğusunda, Yurtbaşı (Hoğu) Kasabası'nın merkezinde yer alan Hoğu Höyük'te, yüzey seramik buluntuları arasında, Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen, seramiklerin ele geçtiği⁴²⁰, Merkez İlçe, Sarıbük (Kürdemlik) Köyü'nün kuzeydoğusunda, Keban Baraj Gölü alanına bakan bir sırtın üstündeki yamaçlarda yer alan Kılto Yamaç Yerleşimi'nde, Hellenistik ve Roma Dönemleri'ne tarihlendirilen, iri kum katkılı, ucuz kap parçalarının ele geçtiği⁴²¹, Elazığ il merkezinin güneydoğusunda, Alışam (Harmanpınarı), Yukarı Ağınsı (Elmapınar) ve Aşağı Ağınsı (Kavakaltı) Köyleri'nin oluşturduğu üçgen içinde⁴²², Elazığ'ın en önemli höyüklerinden olan Norşuntepe'de gerçekleştirilen Akropol Kazıları

⁴¹⁴ Danık, (2006), a.g.e., s.159.

⁴¹⁵ Danık, (2006), a.g.e., s.156.

⁴¹⁶ Danık, (2006), a.g.e., s.157.

⁴¹⁷ Danık, (2006), a.g.e., s.157.

⁴¹⁸ Danık, (2006), a.g.e., s.159.

⁴¹⁹ Danık, (2002), a.g.e., s.81-82.

⁴²⁰ Danık, (2005a), a.g.e., s.314.

⁴²¹ Danık, (2006), a.g.e., s.158.

⁴²² Harald Hauptmann. (1970). Norşuntepe-1969. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*,20:11-13.

esnasında tespit edilen, nekropol alanın Geç Roma Dönemi'ne tarihlendiği, bu nekropol alan içinde bulunmuş olan bir taş sandukanın içinden, aynı döneme ait kilden bir kandilin ele geçtiği⁴²³, Pertek-Palu arasında yer alan, büyük bir höyük üzerinde yer alan Yarımca Köyü'nde, köylüler tarafından, gelişigüzel açılan, derin çukurların içinden toplanan, içi kirli sarı renkli, çark yapımı, iyi pişirilmiş seramiklerin, Roma Dönemi'ne tarihlendirilebileceği⁴²⁴, Pertek-Palu arasında yer alan, Yeniköy Mezrası'nda, Kapıaçmaz (Sığan) ve Seydili Köyleri arasında yer alan Pınartepe Höyüğü'nde, kaçak kazılar sonucunda açılan çukurlardan toplanan seramikler arasında, Roma Dönemi özelliği gösterdiği belirtilen, seramik parçalarına rastlandığı⁴²⁵, Elazığ il merkezinin güneydoğusunda, Elazığ-Bingöl karayolunun güneyinde, Güntaş (Kövenk) Köyü'nün içinde yer alan Kövenk Höyük'te, Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen seramiklerin ele geçtiği⁴²⁶, Merkez İlçe, Gökçe (Lotoğlu) Köyü'nün batısında, Malatya-Diyarbakır demiryolu hattının güneyinde, düzlük bir alanda yer alan Lotoğlu Höyük'te, ele geçen seramik buluntular arasında, Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen, bol miktarda seramik parçaya rastlandığı⁴²⁷. Merkez İlçe, Sarıbük (Kürdemlik) Köyü'nün doğusunda yer alan, Çakılhan Düz Yerleşimi'nde ele geçen seramik buluntular arasında, Roma veya Bizans Dönemleri'ne tarihlendirilebilecek seramik parçalara rastlandığı⁴²⁸, Merkez İlçe, Korucu (Genefik) Köyü'nün güneybatısında, Mastar Dağı'nın yamacında yer alan, Hoşirik Düz Yerleşimi içinde, Roma veya Bizans Dönemi'ne tarihlendirilebileceği belirtilen, kaba seramik, tuğla, kiremit parçalarına rastlandığı⁴²⁹, bölgede gerçekleştirilen yüzey araştırmaları kapsamında, karşımıza çıkmaktadır.

3.2. MALATYA

Günümüz Doğu Anadolu Bölgesi'nin, Yukarı Fırat Bölümü'nde yer alan Malatya, doğuda Elazığ, güneydoğuda Diyarbakır, güneyde Adıyaman, batıda Kahramanmaraş ve Sivas, kuzeyde yine Sivas, kuzeydoğuda da Erzincan illeri ile

⁴²³ Hauptmann, (1972), a.g.e., s.88.

⁴²⁴ Kökten, (1976), a.g.e., s.2-3.

⁴²⁵ Kökten, (1976), a.g.e., s.3.

⁴²⁶ Danık, (2005a), a.g.e., s.313.

⁴²⁷ Danık, (2006), a.g.e., s.155-156.

⁴²⁸ Danık, (2006), a.g.e., s.158.

⁴²⁹ Danık, (2006), a.g.e., s.158.

çevrilidir⁴³⁰ (Harita-21).Strabon, Malatya'dan, Kapadokya'nın güneyinde, Amanos ve Antitauros dağları ile çevrilmiş geniş bir ova ve Kapadokya'nın, on valiliğinden biri olan, Kataonia ile Fırat arasında, Kommagene'ye sınır olduğunu belirterek bahseder⁴³¹, Ramsay'in çalışmasında gösterdiği üzere, Ptolemy'nin de şehrin konumunu, aynı lokasyona verdiği görülmüştür⁴³². Güneydoğu Toroslar'a ait Beydağı yüksek kütesinin kuzeyinde, Fırat Nehri'ne doğru gelişmiş hafif eğimli bir ova üzerinde bulunan Malatya'nın, bu alanda kurulup gelişmesinde, hafif eğimli bir topoğrafyaya, çevre bölgelerden kolay ulaşım ve su kaynaklarına sahip olması ile birlikte, Beydağı'ndan sağlanan, bol debili karstik kaynaklar, etkili olmuştur⁴³³. Yüzölçümü 12.313km²⁴³⁴ olan bölgenin, deniz seviyesinden yüksekliği 910 ile 960 m. arasındadır. Şehrin yer aldığı Malatya Platosu'nda, en yüksek kesimler, 1500 m.'ye kadar varmaktadır⁴³⁵.

Malatya'nın, ilk olarak günümüz konumuna göre, 4 km. kuzeydoğusunda bulunan, Orduzu Mahallesi'ndeki, Arslantepe Höyüğü'nde, kent kimliği kazandığı bilinmektedir⁴³⁶. MÖ 3500'lerden itibaren, Malatya'nın, Arslantepe'nin⁴³⁷ kontrolünde, Hattuş, Kültepe, Tegarama (Gürün), Taranta (Darende), Melit (Malatya), Samusat (Samsat), Urşu (Urfa) güzergahında yer alan önemli bir şehir konumunda olduğu aktarılmaktadır⁴³⁸. Malatya'nın ismine, MÖ 2. binyıl başlarında Kültepe vesikalarında Melita⁴³⁹, Hitit vesikalarında Maldia, Asur İmparatorluk Dönemi vesikalarında Meliddu, Melide, Melid, Urartu kaynaklarında ise Melitea⁴⁴⁰ olarak rastlandığı, dipnotlarda gösterilen yazarların çalışmalarında, belirtilmektedir⁴⁴¹.

⁴³⁰ Ekrem Demir. (2002). Malatya Şehrinde Yerleşmenin Evrimi. *Türk Coğrafya Dergisi*,38:19-57.

⁴³¹ Strabon, a.g.e., s.3.

⁴³²William M. Ramsay. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*.Mihri P.(Çev.), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s.346.

⁴³³ Sabri Karadoğan. (2001). Kuruluş Yeri Açısından Malatya Şehri ve Yakın Çevresinin Jeomorfolojisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1): 27-56.

⁴³⁴ T.C. Malatya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2014). *Malatya Kültür Envanteri*.Malatya Valiliği, Malatya, s.2.

⁴³⁵Demir, a.g.e., s.19.

⁴³⁶ Mahir Akturan. (1989). *Eski Malatya Nekropolü Kazısı-1976*. (Der.) Nezh Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.1.

⁴³⁷ Palmieri, (1981b), a.g.e., p.101.

⁴³⁸ Akçadağ, a.g.m., s.190-191.

⁴³⁹ Ekrem Memiş. (2010). *Eskiçağ Türkiye Tarihi (En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar)*. Ekin Basım-Yayın Dağıtım, Bursa, s.177.

⁴⁴⁰ Frangipane, (2005), a.g.e., s.13.

⁴⁴¹ Memiş, a.g.e., s.177.

Malatya'nın, yukarıda; coğrafik, tarihsel konumu ve isminin kökeni gibi temel bilgilerine, kısaca değindikten sonra, Malatya sınırları içerisinde yer alan ve Hellenistik-Roma Dönemi özelliklerine göre; mimari görülen merkezler ile seramik, küçük buluntu ve mezar görülen merkezler olarak iki başlık altında ortaya konacaktır. Ancak, Doğu Anadolu Bölgesi'nin genelinde gördüğümüz bir durum olan, bölgede yeterli çalışma yapılmamasından kaynaklı, bilgi yetersizliği, Malatya için de geçerlidir. Yukarda açıkladığımız iki başlıktan, ikincisi olan, seramik, küçük buluntu ve mezar görülen merkezler başlığı içerisinde, Kültür ve Turizm bakanlığı ile Malatya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü imkanları ile hazırlanan, Malatya Kültür Envanteri adlı yayında, Hellenistik ve Roma Dönemi olarak belirtilen merkezlerdeki seramik buluntular ve kaya mezarları fazla detaylı bir çalışma olmadığı için yalnızca; bulunduğu ilçesi, buluntunun tipi ve dönemi olarak ortaya konacaktır. Kültür Envanteri'nden yararlanarak değineceğimiz bu merkezlerde, bilimsel kazı çalışmaları gerçekleştirilmemiştir, fakat, kayıt altına alan yerleri burada göstermemizdeki temel sebep, bölgenin aslında, özellikle Roma izleri anlamında, ne kadar zengin olduğudur.

3.2.1. Mimari Görülen Merkezler

3.2.1.1. İmamoğlu Höyük

Battalgazi İlçesi'nde, Malatya'nın yaklaşık 15 km. kuzeydoğusunda, Eski Malatya (Battal Gazi)'yi İmamoğlu Köyü'ne bağlayan yolun üzerinde, İmamoğlu Köyü'nün de yaklaşık olarak 500 m. güneybatısında yer alan, İmamoğlu Höyüğü'nün (Harita-13), deniz seviyesinden yüksekliği 693 m., boyutu ise; doğu-batı yönünde 140 m., kuzey-güney doğrultusunda 150 m.'dir⁴⁴². O.D.T.Ü.'nün, desteği ile gerçekleşen⁴⁴³ kazılar, O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi kapsamında, 1980 yılında başlamış⁴⁴⁴, Karakaya Baraj Gölü alanı içinde bulunduğu için, barajın 1986 yılında su tutmaya başlamasıyla höyük, ada haline dönüşmüştür ve 1987 yılında, su

⁴⁴² Uzunoğlu, (1983), a.g.e., s.131.

Ayrıca, konum bilgileri için bkz.; Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-TAY Projesi. (2019). *İmamoğlu Höyük*. [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=1438&html=ages_detail_t.html&lay](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=1438&html=ages_detail_t.html&layout=web) out=web. (05.03.2019).

⁴⁴³ Uzunoğlu, (1987), a.g.e., s.205.

⁴⁴⁴ Edibe Uzunoğlu. (1981). Malatya İmamoğlu Höyüğü 1980 Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3.T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.17-19.

üzerinde kalan alanda son çalışmalar yapılarak, kazılar sona ermiştir⁴⁴⁵. Höyükten, ilk kez İ.K. Kökten, 1945 yılındaki, Tarih Öncesi Araştırmaları çalışmaları kapsamında, İmamlı Höyük olarak bahsetmiştir⁴⁴⁶. Daha sonra bölgede çalışmalar yapan, Ümit Serdaroğlu ve Mehmet Özdoğan gibi bilim insanlarınca, tekrar belgelenmiş⁴⁴⁷, Edibe Uzunoğlu tarafından da 1980-1987 yılları arası, kazı çalışmaları sürdürülmüştür (Plan-26). Kazı çalışmaları sonucunda, höyükteki tabakalanma; I. Kültür Katı; Geç Hellenistik-Roma Dönemi⁴⁴⁸, II. Kültür Katı; Demir Çağ⁴⁴⁹, III. Kültür Katı; GTC⁴⁵⁰, IV. Kültür Katı; OTÇ, V. Kültür Katı; OTÇ-I, VI. Kültür Katı; İTÇ⁴⁵¹ olarak belirlenmiş, ayrıca, Mehmet Özdoğan'ın 1977 yılında, höyükte yapmış olduğu yüzey araştırmaları sırasında toplanan çanak-çömlekler arasında en eski örneğin, Kalkolitik Dönem'e⁴⁵² ait olduğu belirtilmiştir.

Höyükteki, Hellenistik ve Roma Dönemi kültür tabakası, tepe açmalarında gerçekleştirilen çalışmalarda açığa çıkarılmış⁴⁵³, höyüğün, I. Kültür Tabakası olan bu tabakaya ait üç kültür evresi, kendi içinde saptanmıştır. I-a adı verilen evreyi, saltaşı taban döşeme, I-b adı verilen evreyi, kurutaş duvar temeli, I-c adı verilen evreyi, L biçimli muhtemelen bir kuleye ait olduğu düşünülen bir temel temsil etmektedir. I-c evresine ait yapının temelleri, diğer evrelerin yapılarına göre daha iyi korunmuş bir vaziyette ortaya çıkarılmış, bu evre yapısının duvarı, taş temel ile kerpiç üst yapı arasına konulan balçık içine, ahşap hatılların yerleştirilmesigibi ilginç bir teknik göstermesi açısından ilgi çekici bulunmuştur. Bu alanda bulunan, terrasiğillata parçalarının, yapıyı MÖ 1.- MS 1. yy arasına tarihlendirmeye yardım ettiği aktarılmıştır. Ayrıca, höyüğün güney eteklerinde yapılan kazı çalışmalarında, Geç Hellenistik Dönem'e tarihlendirilebileceği belirtilen; kase, tas, kaba işçilikli mutfak çömleği ve ağırlıkları ile⁴⁵⁴, Erken Roma Dönemi özellikleri gösterdiği belirtilen çanak-çömlek parçalarının, ele geçtiği görülmüştür. Höyükteki, Geç Hellenistik-Erken Roma Dönemi kültür tabakasına ait mimari kalıntılar 1983 yılı çalışmalarında

⁴⁴⁵ Uzunoğlu, (1988), a.g.e., s.71.

⁴⁴⁶ Kökten, (1947), a.g.e., s. 456.

⁴⁴⁷ Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-TAY Projesi. (2019). İmamoğlu Höyük. a.g.i.s.

⁴⁴⁸ Uzunoğlu, (1981), a.g.e., s.17.

⁴⁴⁹ Uzunoğlu, (1983), a.g.e., s.132.

⁴⁵⁰ Uzunoğlu, (1984), a.g.e., s.237.

⁴⁵¹ Uzunoğlu, (1985), a.g.e., s.184-185.

⁴⁵² Özdoğan ve Harmankaya, a.g.e., p.45.

⁴⁵³ Uzunoğlu, (1981), a.g.e., s.17-18.

⁴⁵⁴ Uzunoğlu, (1983), a.g.e., s.132-134.

kaldırılmıştır⁴⁵⁵. Sonraki kazı sezonlarında, höyüğün doğusunda bulunan tarlada, tarım toprağının kaldırılması sonucu, höyükte tespit edilen Roma yerleşmesi ile çağdaş olduğu belirtilen, Erken Roma Dönemi yerleşmesi açığa çıkartılmış, ancak, derine inme çalışması yapılmadığından dolayı, alttaki tabakalaşma anlaşılammıştır⁴⁵⁶.

3.2.1.2. Köşkerbaba Höyük

Höyük, Malatya'nın kuzeydoğusunda, ilden, yaklaşık olarak 32 km. uzaklıkta⁴⁵⁷, Battalgazi İlçesi'nde⁴⁵⁸, Malatya'dan Meydancık Köyüne giden yolun solunda, Fırat Nehri'nin batı yakasında yer almaktadır⁴⁵⁹ (Harita-22). Meydancık Köyü'ne giden yolun karşısında bulunan, Göçkerbaba mezarının (Resim-61) kuzeyinde yer alan höyük, Fırat'ın, nehir yatağı seviyesinden 38 m., deniz seviyesinden de 673 m. yüksekliktedir. Höyüğün, kuzey-güney yönünde uzunluğu 93 m., doğu-batı yönünde 94 m., kuzeybatı-güneybatı yönünde 135 m., güneybatı-kuzeydoğu yönünde de 75 m.'dir. Yaşadığı dönem kesin olarak bilinmeyen, bölge halkı tarafından, Göçker, Göçkerbaba gibi isimlerle anılan, söylentilere göre de höyüğün üzerinde yaşamış olan yadır, çok uzun boylu olması ile ün yapmıştır. Bu söylentiler ve mezarının da olması sebebiyle, höyük, Göçkertepe olarak adlandırılmış, daha sonra kazı izni için müracaat edildiğinde, Köşkerbaba olarak resmi kayıtlara geçmiştir⁴⁶⁰. Höyük, Ümit Serdaroğlu'nun 1975 yılında gerçekleştirdiği, Aşağı Fırat Havzası Araştırmaları çalışmasında, Meydancık-I (Göçkertepe)⁴⁶¹ adıyla kayda alındıktan sonra, O.D.T.Ü.'nün katkılarıyla, 1978-1984 yılları arasında⁴⁶², Önder Bilgi başkanlığında, arkeolojik kurtarma kazıları sürdürülmüştür. Bu kazılar sonucunda, höyükteki tabakalaşmanın; I. Kültür Katı (A);

⁴⁵⁵ Uzunoğlu, (1984), a.g.e., s.236-237.

⁴⁵⁶ Uzunoğlu, (1987), a.g.e., s.212.

⁴⁵⁷ Bilgi, (1987a), a.g.e., s.189.

⁴⁵⁸ Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-TAY Projesi. (2019). *Köşkerbaba Höyük*. [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=8969&html=ages_detail_t.html&lay](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=8969&html=ages_detail_t.html&layout=web) (10.03.2019).

⁴⁵⁹ Önder Bilgi. (1979). Köşkerbaba Höyük-1978. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*,29:203.

⁴⁶⁰ Bilgi, (1987a), a.g.e., s.189-190.

⁴⁶¹ Ümit Serdaroğlu. (1977). *Aşağı Fırat Havzasında Araştırmalar-1975*. O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No:1, Ankara, s.120.

⁴⁶² Bilgi, (1980), a.g.e., s.113.

Ayrıca, bitiş raporu için bkz.; Önder Bilgi. (1985b). Köşkerbaba Höyük-1984. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*,35:201-202.

Osmanlı Dönemi, II. Kültür Katı (B); Roma Dönemi, III. Kültür Katı (C); Demir Çağ (Urartu Dönemi)⁴⁶³, IV. Kültür Katı (D); İTÇ-III⁴⁶⁴, şeklinde olduğu tespit edilmiştir (Plan-27).

Höyükte, I. Kültür Katı olan, A katındaki, Osmanlı mimarisinin altında, iki evreli, Roma mimari tabakalarına erişilmiş⁴⁶⁵ (Plan-28,29,30), üst ve alt Roma diye adlandırılan bu evreye ait kazılar, 1980-1981 çalışmalarıyla tamamen açığa çıkartılmıştır⁴⁶⁶. Ortaya çıkan bu mimari yapının, genel hatlarıyla, etrafı küçük yarım daire planlı kulelerle çevrili bir savunma sistemine ve bu savunma sisteminin çevrelediği, kare planlı bir haberleşme veya gözetleme fonksiyonlarına sahip olabileceği belirtilen bir kule ile bu kuleye bitişik olarak yapılmış, bir binadan oluştuğu aktarılmıştır. Ortaya çıkarılan bu binanın, girişinin güney yönünde olduğu, tabanının taş döşemeli olduğu ve batı yönünde de bir atık su kanalına sahip olduğu görülmüştür (Resim-62,63). Binanın girişi, güneyden olmasına karşın, yerleşmenin etrafını çeviren savunma sistemine girişin ise kuzeybatıdan olduğu ortaya çıkmıştır⁴⁶⁷. Bir savunma sisteminin içinde yer aldığı belirlenen, Roma Dönemi ikinci tabakasına ait mimari kalıntıları oluşturan duvarların, genellikle; beyaz ve beyazımsı renkte işlenmiş taşlardan oluşturulmuş, aralarına kırma ve küçük taşlarla ilave edilmiş, örgü duvarlar olduğu belirtilmiştir (Resim-64). Ayrıca yapı içinde taş döşeme üzerinde, taştan ve kerpiçten yapılmış ocak açığa çıkarılmıştır⁴⁶⁸ (Resim-65).

Kazı çalışmalarında ele geçen Roma Dönemi seramik parçaları, üç grupta toplanmıştır. Bunlar; birinci gruba dahil olan mutfak kapları, ikinci gruba dahil olan terra sigillata türü küçük boyutlu ithal mallar ve üçüncü gruba dahil olan yerel yapım terra sigillatalardır. Birinci grubu oluşturan mutfak kaplarının, genel olarak; siyah veya bej renk astarlı, perdahsız⁴⁶⁹, çark yapımı, hamurları mineral katkı⁴⁷⁰, pişirilmeleri iyi olmayan, genellikle bezemesiz olduğu, formu olarak ise; kulplu veya kulpsuz çanak-çömlek ve testilerin tercih edildiği tespit edilmiştir⁴⁷¹. İkinci grubu

⁴⁶³ Bilgi, (1980), a.g.e., s.114-117.

⁴⁶⁴ Bilgi, (1983a), a.g.e., s.90-92.

⁴⁶⁵ Bilgi, (1980), a.g.e., s.114.

⁴⁶⁶ Önder Bilgi. (1982). Köşkerbaba Höyük-1980/1981. *Recent Archaeological Research in Turkey. Anatolian Studies*,32:16-17.

⁴⁶⁷ Bilgi, (1980), a.g.e., s.114-115.

⁴⁶⁸ Bilgi, (1987b), a.g.e., s.219.

⁴⁶⁹ Bilgi, (1980), a.g.e., s.116.

⁴⁷⁰ Bilgi, (1987a), a.g.e., s.193.

⁴⁷¹ Bilgi, (1987b), a.g.e., s.220.

oluşturan, ithal terra sigillata mallarının, arasındaki bir örneğin iç kısmında Grekçe yazılmış üretici damgasına rastlanmıştır⁴⁷², bu terra sigillataların genel olarak; kırmızı veya koyu bej rengi tonunda astarlı, çok iyi perdahlı, ince hamur katkılı, çark yapımı ve iyi pişirilmiş özelliklerinde olduğu belirtilmiştir, form olarak da; yuvarlak gövdeli veya keskin omuzlu çanakların olduğu aktarılmıştır. Üçüncü grubu oluşturan yerel yapım terra sigillataların ise; el yapımı, astarı dökülmüş, perdahsız, kalitesiz hamurlu ve iyi pişirilmemiş olduğu tespit edilmiştir. Form olarak ise kulplu veya kulpsuz çanak örnekler ele geçmiştir⁴⁷³ (Resim-66,67)(Çizim-15,16).

Bilgi, seramik buluntularının değerlendirilmesi sonucunda, höyükteki, Roma Dönemi kültür varlığının, MS 1. ve 2. yy'a tarihlenmesi gerektiğini, Kapadokya Eyaleti'nin, doğusunda yer alan Melitene'deki, XII. Fulminata Lejyonu'nun⁴⁷⁴, İmparator Titus Vespasianus zamanında kurulduğu bilindiği için, Roma Dönemi yerleşmesinin de bu sebepten dolayı, MS 72 yılına tarihlenmesinin⁴⁷⁵ doğru olacağını belirtmiştir⁴⁷⁶.

Malatya'da, konumuz açısından, Hellenistik ve Roma Dönemi mimari kalıntıları sunan, Köşkerbaba ve İmamoğlu Höyükleri dışında, Özgen Karaca tarafından kazısı gerçekleştirilmiş olan, Pirot Höyük'te, Bizans yapı katının altında Erken Roma Dönemi'ne tarihlendirilebileceği belirtilen, birbirine dik iki duvar ile bir yapının iki odasına ait küçük bir bölümün ortaya çıkarıldığı, ayrıca MS 1. yy'a ait terra sigillata örneklerine rastlandığı⁴⁷⁷, höyüğün tepe kısmında, bu seramik türüne sıklıkla rastlandığı, bu seramik parçaların yanı sıra İmparator Valerino'ya ait bir bronz sikkenin de ele geçtiği, kazı raporlarında ortaya konmuştur⁴⁷⁸.

⁴⁷² Bilgi, (1980), a.g.e., s.116.

⁴⁷³ Bilgi, (1987b), a.g.e., s.221.

⁴⁷⁴ Timoty B. Mitford. (1998). The Roman Frontier on The Upper Euphrates. *Ancient Anatolia: Fifty Years' Work by The British Institute at Ankara (British Institute of Archaeology at Ankara Special Publication)*. (Ed.) Roger Matthews, London, p.260.

⁴⁷⁵ A. H. M. Jones. (1971). *The Cities of The Eastern Roman Provinces (2. Baskı)*. Oxford University Press, Ely House, London, p.181-182.

⁴⁷⁶ Bilgi, (1980), a.g.e., s.116.

⁴⁷⁷ Karaca, (1983), a.g.e., s.105.

⁴⁷⁸ Karaca, (1984), a.g.e., s.39.

3.2.2. Seramik, Küçük Buluntu ve Mezar Görülen Merkezler

Bir önceki başlıkta, mimari anlamda Hellenistik ve Roma Dönemi yerleşiminin izlerini gördüğümüz, kazısı yapılan, İmamoğlu ve Köşkerbaba höyüklerinharicinde, Malatya'nın 24 km. kuzeydoğusunda Fırat Nehri'nin 50 m.güneyinde⁴⁷⁹, eski adı İmamoğlu olan⁴⁸⁰ İmamlı Köyünün 1,5 km. doğusunda⁴⁸¹ bulunan, kazısı gerçekleştirilen ve bölgenin önemli arkeolojik alanlarından biri olan, Değirmentepe'de, II. Kültür Katını temsil eden, Demir Çağ'a⁴⁸² ait kale kalıntıları⁴⁸³ içinde karışık halde Geç Roma/Bizans Dönemi'ne tarihlendirildiği belirtilen, seramik parçaların ele geçmesi⁴⁸⁴, kalenin Demir Çağ sonrası, Roma ve Orta Çağ'da da kullanım gördüğü fikrini kuvvetlendirdiği belirtilmiştir⁴⁸⁵.

Mehmet Özdoğan tarafından gerçekleştirilen, Aşağı Fırat YüzeY Araştırmaları çerçevesinde ise; Arguvan İlçesi, Karababa Köyü'ndeki, Karababa Höyük, Yazıhan İlçesi, Eğribük Köyü'ndeki Kadioturan Tepesi, Battalgazi İlçesi, Kuluşağı Köyü'ndeki, Kuluşağı Kale, Battalgazi İlçesi, Meydancık Köyü'ndeki, Meydancık Kale Mevki, Yeşilyurt İlçesi, Mahmutlu (Mahmudu) Köyü'ndeki, Tilkitepe gibi yerleşim alanlarında, yüzeyden toplanan seramik buluntular arasında Klasik Çağ'a (Roma?) tarihlendirilebilecek buluntulardan bahsedilmiştir⁴⁸⁶.

Yukarıda belirtilen, kazılardanve yüzey araştırmalarından başka, kazısı yapılmamış, fakat, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile T.C. Malatya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nce, 2014 yılında hazırlanan, Malatya'nın kültürel varlıklarını ortaya koyan, Malatya Kültür Envanteri isimli çalışmada, sit alanı olarak tescili yapılan veya tescili önerilen, Hellenistik ve Roma Dönemleri'ne tarihlendirilen, seramik ve mezar buluntularına rastlanan merkezlere de çalışmamızda kısaca değineceğiz.

Akçadağ İlçesi'nde; Ganıpınarı Mevki'ndeki, Akçadağ Höyüğü (Arga Tepesi)'nde Roma Dönemi seramik, Aktepe Mahallesi'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne

⁴⁷⁹ Ufuk Esin. (1987c). Değirmentepe-1986. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*,37:184-185.

⁴⁸⁰ Özdoğan ve Harmankaya, a.g.e., s.46.

⁴⁸¹ Esin, (1980), a.g.e., s.91.

⁴⁸² Esin, (1987c), a.g.e., s.184.

⁴⁸³ Esin, (1983), a.g.e., s.40.

⁴⁸⁴ Esin, (1987c), a.g.e., s.184.

⁴⁸⁵ Esin, (1983), a.g.e., s.40.

⁴⁸⁶ Özdoğan ve Harmankaya, a.g.e., p.23-50.

tarikhendirilen Aktepe I,II,III,IV,V,VI,VII,VIII,IX,X,XI,XII Kaya Mezar Odaları, Bağköy/Osmanuşağı Urumlar Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi Bağköy-Dumduum Kaya Mezar Odası, Bağköy/Ebeler Mahallesi, İbikpınarı/Çeşmenler Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarikhendirilen Bağköy-G Kaya Mezar Odası, Bağköy Mahallesi, Nicer Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarikhendirilen Bağköy Nicer Mevki Kaya Nişi, Şıhlar Mahallesi, Bayramtepesi Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarikhendirilen seramik parçaları bulunan, Bayramtepesi Mevki Arkeolojik Yerleşimi, Bağköy/Guruklar Mahallesi'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarikhendirilen Culfabağı Kaya Mezar Odası Nişi, Keller Mahallesi, Çatalfeyz Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarikhendirilen Çatalfeyz Tümülüsü, Bağköy Mahallesi, Dağ Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarikhendirilen Çerkeztepe Tümülüsü, Aydınlar Mahallesi, Fırıntepe Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarikhendirilen Fırıntepe (Kalendertepe) I,II,III,IV Tümülüsleri, Gölpınar Mahallesi, Sultansuyu Barajının güneyindeki, Geç Roma Dönemi'ne tarikhendirilen Gölpınar Tümülüsü, Güneşli Mahallesi, Rışvanpınarı Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarikhendirilen Güneşli I-II Tümülüsleri, Bağköy Mahallesi, Güney Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarikhendirilen Güney Kaya Mezar Odası, Altunlu Mahallesi, Keremis Mevki'ndeki,seramik buluntu veren Höyüktepe (Keremis) Tümülüsü ve Düz Yerleşimi, İkinciler Mahallesi'ndeki, Roma Dönemi'ne tarikhendirilen seramik ve duvar kalıntısı veren İkinciler Höyüğü, Yalınkaya/Kaş Mahallesi, İnkaya Mevki'ndeki, Roma Dönemi seramik buluntusu veren İn Mağarası Yerleşimi, Doğanlar Mahallesi, Kale Mevki'ndeki, yoğun Roma Dönemi seramiği ve mimari izler veren Kale Arkeolojik Yerleşimi, Darıca Mahallesi, Büyükdere Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarikhendirilen Kalmışattepe Tümülüsü, Doğantepe/Çınar Mahallesi, Karaçağıl Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarikhendirilen Karaçağıl Tümülüsleri ve Antik Mezarlık Alanı, Taşevler Mahallesi, Karaçakıl Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarikhendirilen I,II,III nolu Karaçakıl Tümülüsleri, Kozalak Mahallesi, Yığılı Çakıltepe (Karadağ) Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarikhendirilen Karadağ I,II,III Tümülüsleri, Keller Mahallesi, Yıldırım Kayası Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarikhendirilen Kellerin Saylağı Mevki Tümülüsü, Bahri/Pınarlı Mahallesi, Kışlayolu Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarikhendirilen Kışlayolu Tümülüsü, Ören Mahallesi'ndeki, Roma Dönemi'ne tarikhendirilen Ören Höyüğü, Bahri/Kırıkhan Mahallesi, Örentepesi Mevki'ndeki, Roma Dönemi seramik buluntusu veren Örentepesi Höyüğü, Karapınar Mahallesi, Seyfolar (Tahir)

Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Seyfolar-Mezarlıktepe Arkeolojik Yerleşimi, Aydınlar Mahallesi, Ağlındere Mevki'ndeki, Geç Roma seramik buluntusu veren Sultansuyu Arkeolojik Yerleşimi, Keller Mahallesi, Yıldırım Kaya Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen kaya mezarı yapısı veren Yıldırım Kaya (Gavur Kayası)⁴⁸⁷, ilçede, tescili yapılan yada tescili önerilen Roma Dönemi buluntu veren merkezlerdir ve genellikle MS 2. ve 3. yy'a tarihlendirilir (Tablo-2). Hellenistik Dönem'e tarihlendirilecek seramik, buluntu veya mezar yapısı bu ilçede belirtilmemiştir.

Arapgir İlçesi'nde; Alıçlı Mahallesi, Gebenarası Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Gebenarası Mevki Kaya Mezar Odası, Alıçlı Mahallesi, Never Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Never Mevki Kaya Mezar Odası, Çobanlı Mahallesi'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen seramik buluntusu ve gözetleme kulesi fonksiyonu olabileceği düşünülen mimari izleri olan Karatepe Arkeolojik Gözetleme Alanı, Koru Mahallesi, Kızıltepe Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Kızıltepe I,II,III,IV Tümülsleri, Onar Mahallesi, Kayadibi Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Onar Kaya Mezarları, Ormansırtı Mahallesi, Yazı Mevki'ndeki, 13 adet Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Ormansırtı Kaya Mezarları, Gözeli Mahallesi, Kuyulan Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Roma Yolu Kalıntıları, Konducak Mahallesi, Saray Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen duvar ve mezar yapısı izleri olan Saray Mezrası Arkeolojik Yerleşimleri I,II,III,IV ile aynı mahalle ve mevki içinde yer alan Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Saray Mezrası I,II,III Tümülsleri, Yeşilyayla Mahallesi, Temürük Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Temürük Mevki Kaya Mezar Odası, Yazılı Mahallesi, Karamuk Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Yazılı Köyü Kaya Mezar Odası, Osmanpaşa Mahallesi'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Yazılımağara Kaya Mezar Odası, Suceyin Mahallesi, Taşköprü Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne ait olduğu düşünülen Taş Köprü⁴⁸⁸, Arapkir İlçesi'nde, kayda alınan Roma Dönemi izleri görülen merkezlerdir (Tablo-3). Bu ilçede de Akçadağ'da olduğu gibi Roma izleri genel olarak MS 2.-3. yy'lara tarihlendirilmektedir. Hellenistik Dönem izine rastlanılmamıştır.

⁴⁸⁷ T.C. Malatya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, a.g.e., s.106-148.

⁴⁸⁸ T.C. Malatya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, a.g.e., s.156-213.

Arguvan İlçesi'nde; Armutlu Mahallesi, Akbeltepe Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Akbeltepe-4 Tümülüsü, Çavuş Mahallesi, Çavuş Gedigi Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen seramik buluntusu ve tümülüsü bulunan Çavuştepesi Arkeolojik Yerleşimi, Karahöyük Mahallesi, Ağtepe Mevki yakınındaki, Hellenistik ve Roma Dönemi seramik buluntusu veren Karahöyük, Armutlu Mahallesi, Karayığma Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Karayığma-5 Tümülüsü, Bozan Mahallesi, Kepez Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Kayabaşı I ve II Tümülüsleri, Bahçeli Mahallesi, Levenge Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlenen seramik buluntusu veren Levenge Arkeolojik Yerleşim ve Mezarlık Alanı, Armutlu Mahallesi, Yığmatepe Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Yığmatepe I,II,III Tümülüsleri, Arguvan İlçesinde tescili yapılan veya önerilen merkezler⁴⁸⁹ olmakla beraber, bu merkezlerde de Roma Dönemi genel olarak MS 2.-3. yy'lar arasındadır (Tablo-4).

Battalgazi İlçesi'nde; Furuncu Köyü'ndeki Fırıncı/Furuncu Höyüğü'nde Roma Dönemi seramik, Karamildan Mevki'ndeki, Karamildan Tepesi'nde Roma Dönemi seramiğin yanı sıra Roma Dönemi sikke, Karatepe/Kadircülü Mahallesi'ndeki, Kaletepe Höyüğü'nde Roma Dönemi seramik⁴⁹⁰, Meydanbaşı Mahallesi'ndeki, Titus döneminde yapımına başlandığı, Justinianus döneminde de bitirildiği belirtilen, MS 1. yy'a tarihlendirilen Eski Malatya Kale Suru⁴⁹¹, Karahan Mahallesi, Kırklar Mevki'nde yer alan⁴⁹², 2012 yılında Malatya Müzesi tarafından temizlik ve sondaj çalışmaları yapılan ve bu çalışmalar sırasında Roma Dönemi'ne tarihlendirilen sikke⁴⁹³ buluntusu veren, Kırk Kardeşler Mezarlığı, ilçede tescili yapılan veya tescili önerilen Roma izleri sunan merkezlerdir (Tablo-5).

Darende İlçesi'nde; Ağılbaşı Mahallesi, Eski Yerleşim Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Ağılbaşı Merdivenli Sarnıç I-II, Balaban Mahallesi, Ağpınar (Maltepesi) Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen seramik buluntusu veren Ağpınar Antik Nekropol Alanı, Ağılbaşı Mahallesi, Asmina Kayalığı Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Asmina (Esmehan)

⁴⁸⁹ T.C. Malatya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, a.g.e., s.226-239.

⁴⁹⁰ T.C. Malatya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, a.g.e., s.52-55.

⁴⁹¹ T.C. Malatya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, a.g.e., s.253.

⁴⁹² T.C. Malatya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, a.g.e., s.264.

⁴⁹³ Tevhit Kekeç ve Hüseyin Şahin. (2013). Malatya-Battalgazi İlçesi Kırk Kardeşler Mezarlığı (Mezarlık-Kümbetler) 2012 Yılı Sondaj ve Temizlik Çalışmaları. *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 22, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Adana, ss.85-98.

Kayası Taşörgülü Mağara Yerleşimi, Gaziköy Mahallesi, Bozhöyük Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen seramik buluntusu veren Bozhöyük Arkeolojik Yerleşimi ve Tümülüsü, Yukarı Ulupınar Mahallesi, Balaban Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Bozyumru Sırtı Tümülüsü, Ayvalı/Şeref Mahallesi, Gürlek Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Çingiraklıtepe I,II,III Tümülüsleri, Ağılbaşı Mahallesi, Kurdolar Mevki'ndeki, Roma Dönemi'nde kullanıldığı düşünülen Çatalkaya Gözetleme Yeri, Gaziköy Mahallesi, Dabanoğlu Mevki'ndeki, Roma Dönemi'nde de kullanıldığı düşünülen Dabanoğlu (Gala) Arkeolojik Yerleşimi, Ağılbaşı Mahallesi, Eski Yerleşim Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Dımdım Kaya Mezar Odası, Yeniköy Mahallesi, Şuğul Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Dumdum Kaya Mezar Odası, Ayvalı Mahallesi, Höyüktepesi Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen seramik buluntusu veren Hanönü (Hantepe) Tümülüsü, Yukarı Ulupınar Mahallesi, Balaban Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne ait olabileceği düşünülen Karaziyaret Tümülüsü, Yenice Mahallesi, Sekicik Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne ait olduğu düşünülen duvar kalıntısı olan Sekicik Mevki Duvar Kalıntısı, Yukarı Ulupınar Mahallesi, Balaban Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Seyirtepesi Tümülüsü, Ağılbaşı Mahallesi, Ergiören Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne ait olabileceği düşünülen yapı taşları olan Ergiören Arkeolojik Yerleşimi, Ayvalı/Cumhuriyet Mahallesi, Hamamönü Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'nde barınma ve tapınım alanı olarak işlev gördüğü düşünülen Hamamönü Mağarası Kaya Tapınağı, Irmaklı Mahallesi, Hantoros Mevki'ndeki, Roma Dönemi'nde barınma ve korunma amaçlı kullanıldığı düşünülen ve seramik buluntusu veren Hantoros Kalesi Arkeolojik Yerleşimi ve Hamam Kalıntısı, Yenice Mahallesi, Yazı Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen İkitepe Tümülüsü, Ağılbaşı Mahallesi, Kurdolar Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne ait olduğu düşünülen gözetleme yeri olan ve seramik buluntusu veren Kale Höyüğü (Ağılbaşı), Yeniköy Mahallesi, Kale Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen seramik buluntusu ile gözetleme alanı ve mezar alanı tespit edilen Kale Höyüğü (Yeniköy), Yukarı Ulupınar Mahallesi, Balaban Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Karahöyük Tümülüsü, Yeniköy Mahallesi, Kavalak Mevki'ndeki, Roma Dönemi'nde kullanıldığı düşünülen Kavalak Arkeolojik Yerleşimi, Yenice Mahallesi, Yazı Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlenebileceği belirtilen Korucutepe Tümülüsü, Gaziköy Mahallesi, Küçükkattepe Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Küçükkattepe Tümülüsü, Yenice

Mahallesi, Çakırtepesi Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Maltepe I ve II Tümülüsleri⁴⁹⁴, Yenice Mahallesi'nde yer alan⁴⁹⁵ 1989 yılında Malatya Müzesi başkanlığında kurtarma kazısı yapılan ve çalışmalar sonucunda mezar içerisinden Geç Hellenistik-Erken Roma Dönemi'ne tarihlendirilebilecek yüzük, kase, cam ve altın buluntusu veren Maşattepe Tümülüsü⁴⁹⁶ (Resim-68,69,70,71), Hacı Derviş Mahallesi'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Roma Hamamı Kalıntısı, Irmaklı Mahallesi, Hantoros Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Sarıboyun Tümülüsü, Ozan Mahallesi, Mescit Mevki'ndeki, düzgün kesme taşlarla oluşturulmuş Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Anıt Mezar, Ayvalı/Cumhuriyet Mahallesi'nde yer alan Geç Roma Dönemi'ne ait anıtsal bir yapı olduğu düşünülen ve seramik buluntusu da veren Cıngıllı Kale Anıtsal Yapı Kalıntısı⁴⁹⁷, ilçede tescilli ve tescili önerilen Hellenistik ve Roma Dönemi merkezleridir (Tablo-6).

Doğanşehir İlçesi'nde; Erkenek/Gedikağzı Mahallesi'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Bentağzı Kaya Mezar Odası, Reşadiye Mahallesi, Çamurlu Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen, kırmızımsı renkli, çark yapımı, kum katkısı fazla olan seramik buluntusu veren Çamurlu Mezrası Arkeolojik Yerleşimi, Söğüt Mahallesi, Çıtlıklıningedik Mevki'ndeki, Roma Dönemi'nde de yerleşim görmüş olabileceği belirtilen Çıtlıklıntepe Höyüğü, Söğüt Mahallesi, Çukurkavak Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen mezarlığı olan Çukurkavak Arkeolojik Yerleşimi ve Antik Mezarlık Alanı, Erkenek Mahallesi, Tülüce (Kışla) Mevki'ndeki, Roma Dönemi yerleşiminin izlerinin olduğu belirtilen Deliklitaş Arkeolojik Yerleşimi, Sürgü Mahallesi, Dervişin Tepesi Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilebilecek yerleşim izlerinin olduğu belirtilen Dervişin Tepesi Arkeolojik Yerleşimi, Günedoğru Mahallesi, Sekili-İçmece Mevki'ndeki, ince tesseralardan yapılmış üzerinde ağaç ve otlayan bir ceylan betimi bulunan Roma Dönemi'ne tarihlendirilmiş taban mozaïği olan Günedoğru Köyü Mozaikli Alan, Gürobası Mahallesi, Nalbant Mevki'ndeki, taş örgülü duvara sahip, renkli tesseralardan geometrik motifle oluşturulmuş Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen taban mozaïği olan Gürobası Köyü Mozaikli Alan, Reşadiye Mahallesi, Çamurlu Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen seramik buluntusu veren Hozna

⁴⁹⁴ T.C. Malatya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, a.g.e., s.286-322.

⁴⁹⁵ T.C. Malatya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, a.g.e., s.325.

⁴⁹⁶ Cumali Ayabakan. (1991). Maşattepe Tümülüsü Kurtarma Kazıları. *Müze Kurtarma Kazıları Semineri, 1*, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.49-62.

⁴⁹⁷ T.C. Malatya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, a.g.e., s.326-341.

Ziyareti Arkeolojik Yerleşimi, Erkenek/Gedikağzı Mahallesi, Kale Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen seramik buluntusu ve kaya mezarı olan Kale Mevki Arkeolojik Yerleşimi ve Kaya Mezar Odaları I-II, Örencik/Kale Mahallesi'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen seramik buluntusu olan Kaletepe Arkeolojik Yerleşimi, Erkenecek Mahallesi, Kilisecik Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen mezarı olan Kilisecik Mevki Kaya Mezar Odaları I-II, Polat Mahallesi, Kraltepesi Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen yoğun miktarda yüzey seramiği bulunan Kraltepesi Arkeolojik Yerleşimi, Gürobası Mahallesi, Kurudağ Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne ait kale ve mezarlık alanı olarak kullanılmış olabileceği belirtilen üzerinde Roma Dönemi seramik buluntusu da veren Kurudağ Kalesi Arkeolojik Yerleşimi, Reşadiye Mahallesi'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Reşadiye I-II Tümülüsleri, Doğu Mahallesi'ndeki, yapımının MÖ 66 yılında başladığı ve Roma İmparatoru Theodosius Magnus (MS 379-382) döneminde bitim aşamasına geldiği belirtilen, sur duvarları olan Roma Sur Kalıntıları, Kelhalil Mahallesi, Yantepesi Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen bir gözetleme kulesi yapısı olduğu belirtilen Yantepesi Arkeolojik Yerleşimi/Gözetleme Yeri⁴⁹⁸, ilçede tescili yapılmış ve tescili önerilen merkezler olarak karşımıza çıkmaktadır (Tablo-7).

Hekimhan İlçesi'nde; İpekyolu (Girmana) Mahallesi'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Alabasar Tümülüsü, Kurşunlu Mahallesi'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen seramik buluntuları veren Karanlık Mağara Kaya Barınağı ve Tepe Üzeri Arkeolojik Yerleşimi, Beykent Mahallesi, Kayabaşı Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen seramik buluntuları olan Kayabaşı Kale Kaya Barınağı, İpekyolu (Girmana) Mahallesi'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen seramik buluntuları veren Kirman Kale Yerleşmesi, Kurşunlu Mahallesi, Kurşunlu Kalesi Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen gözetleme kulesi izi, duvar izi ve seramik buluntuları olan Oğlak Kalesi Roma Gözetleme Alanı, İpekyolu (Girmana) Mahallesi'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Taşhöyük Tümülüsü, Kurşunlu Mahallesi, Yaylayolu Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Yaylayolu Tümülüsleri 1,2,3,4,5,6,7,8, Yeşilpınar Mahallesi'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen renkli tesseralarla yapılmış mozaikli alana ve seramik buluntulara sahip Yeşilpınar Mozaikli Alan, Kocaözü Mahallesi, Ziyarettepe Mevki'ndeki, Roma

⁴⁹⁸ T.C. Malatya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, a.g.e., s.374-396.

Dönemi'ne tarihlendirilen Ziyarettepe Kaya Mezar Odaları I,II,III,IV⁴⁹⁹, ilçedeki tescili yapılmış ve tescili önerilmiş merkezlerdir (Tablo-8).

Kale İlçesi'nde; Kale Mahallesi, Köyiçi Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen kale suru kalıntıları olan Kale Höyüğü⁵⁰⁰, ilçenin tescilli Roma Dönemi izi görülen arkeolojik sit alanıdır (Tablo-9).

Kuluncak İlçesi'nde; Bicir Mahallesi, Taşlıtarla Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlenebileceği düşünülen seramik buluntulara sahip olan Bicir Köyü Yamaç Yerleşimi, Kaynarca Mahallesi, Kızılgarç Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen geometrik, bitkisel ve stilize hayvan motifi bezemeli mozaik alanı, duvarı ve pişmiş topraktan su borusu buluntusu veren Tosunbükü Mezrası Mozaikli Alan⁵⁰¹, ilçenin tescili yapılmış Roma Dönemi izleri görülen arkeolojik sit alanlarıdır (Tablo-10).

Pütürge İlçesi'nde; Taşmış Mahallesi, Çermik Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen kale sur kalıntısı olan Kerar Kalesi Yerleşimi⁵⁰², ilçede tescili yapılan Roma Dönemi izi olan arkeolojik sit alanıdır (Tablo-11).

Yazıhan İlçesi'nde; Alican Mahallesi'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlenen seramik buluntusu veren Alican Tümülüsü, Epreme Mahallesi, Kanlıdere Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlenen seramik buluntusu veren Arılık Kaya Barınağı Yerleşimi I-II, Fethiye/Hürriyet Mahallesi'ndeki, Hellenistik ve Roma Dönemleri'ne tarihlendirilen seramik buluntuları olan Fethiye Höyüğü, Karaca Mahallesi, Kuruçay Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen seramik buluntusu veren Hacı Höyüğü (Kale), Epreme/Bektaşlar Mahallesi'ndeki, Geç Roma Dönemi barınma alanı olarak kullanıldığı düşünülen Hıdırlaz/Hıdırlez Kaya Kilisesi-Barınağı, Akyazı Mahallesi, Karagediği Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Karabel (Karagediği) Tümülüsü, Erecek Mahallesi'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Üçtepe Tümülüsleri I,II,III⁵⁰³, tescili yapılan veya tescili önerilen Roma Dönemi izlerine rastlanılan arkeolojik sit alanlarıdır (Tablo-12).

⁴⁹⁹ T.C. Malatya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, a.g.e., s.410-429.

⁵⁰⁰ T.C. Malatya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, a.g.e., s.445.

⁵⁰¹ T.C. Malatya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, a.g.e., s.448-450.

⁵⁰² T.C. Malatya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, a.g.e., s.457.

⁵⁰³ T.C. Malatya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, a.g.e., s.465-470.

Yeşilyurt İlçesi'nde; Ortaköy Mahallesi, Bürücek Yaylası Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen gözetleme kulesi kalıntısı olan Bürücek Yaylası Arkeolojik Yerleşimi, Atalar Mahallesi, Fadıloymağı Mezrası Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen karakol yapısı olduğu düşünülen mimari izlere ve yoğun seramik buluntuya sahip olan Cihankalesi Arkeolojik Yerleşim Alanı, İkizce-Fatih Mahallesi, Elemendik Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Gözbaba Tümülüsü, Görgü (Cafana) Mahallesi'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Höyüktepe Tümülüsü, Mollakasım Mahallesi, Şabandede Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilebileceği belirtilen Kaletepe Höyüğü, Taftacık Mevki'ndeki, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen, içinde cam koku şişeleri ve duvar yapısı açıkta olan mezar olan Roma Mezarı, Görgü (Cafana) Mahallesi'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Tavşanburuntepe Tümülüsü, Çayırköy Mahallesi, Üçtepeler Mevki'ndeki, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Üçtepe Tümülüsleri I,II,III⁵⁰⁴, ilçedeki tescilli yapılan veya tescilli önerilen Roma Dönemi izleri görülen arkeolojik sit alanlarıdır (Tablo-13).

Malatya'da, kazısı yapılmış, tescil altına alınmış veya tescilli önerilmiş arkeolojik merkezleri, yukarda ele aldık. Başlıklardan ikincisi olan seramik, küçük buluntu ve mezar başlığı içinde göstermeye çalıştığımız merkezlerde, seramiklerin tipolojik özelliklerine değinilmediği, sadece Hellenistik veya Roma Dönemi'ne ait oldukları, yararlandığımız yayında ortaya konmuştur. Tümülüs ve Kaya Mezarlar genel olarak değerlendirilince; Tümülüslerin, dromoslu, üzerleri moloz taşlarla ve kaya parçalarıyla yükseltildiği, kaya mezarların ise genel olarak, oda içinde sağda ve solda klineli, kemerli, nişli özellikler gösterdiği belirtilmiştir⁵⁰⁵.

3.3. TUNCELİ

Günümüz Doğu Anadolu Bölgesi'nin, Yukarı Fırat Bölümü'nde yer alan Tunceli, kuzeyi ile batısında Munzur Dağları ve Karasu Irmağı, doğusunda Bingöl Dağları ve Peri Suyu, güneyinde ise Keban Baraj Gölü ile çevrilidir⁵⁰⁶. Tunceli ile

⁵⁰⁴ T.C. Malatya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, a.g.e., s.478-488.

⁵⁰⁵ Çağatay Yücel. (2017). Malatya Tümülüsleri Hakkında Bir Değerlendirme. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1): 161-174.

⁵⁰⁶ T.C. Tunceli Valiliği, (2012b), a.g.e., s.7.

komşu olan iller ise doğuda Bingöl, güneybatısında Elazığ ve Malatya, kuzeyinde Erzincan, kuzeydoğusunda Erzurum illeridir (Harita-23). Dağlık ve engebeli alanlardan oluşan Tunceli'nin, deniz seviyesinden yüksekliği 1000 m.'nin üzerindedir. Güneyden, kuzeye ve kuzeydoğuya doğru oluşan bu yükseklik sebebiyle, bölgedeki bütün akarsuların kuzeyden güneye doğru akarak, güneyde yer alan Keban Baraj Gölü'ne dökülmektedir⁵⁰⁷.

Günümüzde Tunceli olarak bilinen bu alan, 1935 yılına kadar Dersim adıyla anılmaktaydı⁵⁰⁸. Tarih boyunca, pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış Dersim, Osmanlı Dönemi'nde sancak merkezi durumunda varlığını devam ettirdikten sonra 1935 Tunceli Kanunu ile Tunceli adını almıştır⁵⁰⁹. Dersim adı, Farsça'da kapı anlamına gelen "der" ve gümüş anlamına gelen "sim" sözcüklerinden oluşan, Türkçe karşılık olarak, Gümüşkapı anlamına gelen, Zazaca'da da Deyr-sim olarak bilinen bir tamlamadır⁵¹⁰. Dersim adlandırmasından önce ise bölgenin; Daranis, Daranalıs, Daranati isimleriyle anıldığı söylenmektedir⁵¹¹. Bu şekilde bir isimlendirilmenin kullanılması, Pers Kralı Dara'nın MÖ 519 yılında Doğu Anadolu ile birlikte Tunceli yöresini de fethetmesi sonucu yörenin, kralın adıyla ilişkilendirildiği fikri ağır basmaktadır⁵¹². Ayrıca, bölgenin, bu kullanımlara ek olarak Daiaini şeklinde isimlendirildiği de görülmektedir⁵¹³. Bu bilgiler toplanıp, genel olarak bakıldığında, Tunceli olarak bilinen alanın, geçmiş dönem adlarına; Daiaini, Daranis, Daranalıs, Daranati, Dersim, Mameki ve Kalan olarak rastlamaktayız⁵¹⁴.

Tunceli'ye ait, konum, bu konumun önemi, isminin kökeni ve kullanımı hakkında bilgilere değindikten sonra, aşağıda anlatacağımız merkezler, derlenip, buluntu özelliklerine göre de tabloda gösterilmiştir (Tablo-14).

Ayrıca, Tunceli'nin konumu hakkında yararlanılan yayınlar için bkz.;T.C. Tunceli Valiliği. (2012a). *Tunceli İl Yıllığı*. Anıt Matbaa, Ankara, s.17.;T.C. Tunceli Valiliği. (2012b). *Bir Tutam Tunceli*. Anıt Matbaa, Ankara, s.7.

⁵⁰⁷ Erdoğan, (2015), a.g.t., s.6.

⁵⁰⁸ Mesut Özcan. (2014). Cumhuriyetin Türkçe "Dersim Türküleri". 2. *Uluslararası Tunceli (Dersim) Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 20-22 Eylül, Tunceli Üniversitesi, Tunceli , ss.736-753.

⁵⁰⁹ Savaş Sertel. (2014). 1938 Sonrasında Tunceli Milletvekillerinin İskanla İlgili Çalışmaları. 2. *Uluslararası Tunceli (Dersim) Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 20-22 Eylül, Tunceli Üniversitesi, Tunceli, ss.209-231.

⁵¹⁰ Ali Kaya. (2010). *Başlangıcından Günümüze Dersim Tarihi*. Demos Yayınları, İstanbul, s.19.

⁵¹¹ İbrahim Tosun ve Ali Koç. (2017). Tunceli İli Adlarının Köken, Yapı ve Anlamları. *Turkish Studies International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(34):411-421

⁵¹² Kaya, a.g.e., s.19.

⁵¹³ F. Schrader. (1907). *Atlas de Geographie Historique*. Librairie Hachette Et Cie, Paris, Carte-3.

⁵¹⁴ Tosun ve Koç, a.g.e., s.420.

3.3.1. Mimari Görülen Merkezler

3.3.1.1. Eski Pertek Kalesi

Günümüzde, Keban Baraj Gölü sınırları içinde bulunan Kale, Pertek ilçe merkezinin güneyinde yer alan, yüksek bir kayalık alana kuruludur (Resim-72,73). Bu alanın, aynı zamanda, büyük bir kısmı Keban Baraj Gölü altında kaybolan, Eski Pertek Yerleşiminin⁵¹⁵ kuzeyinde bulunduğu belirtilmiştir⁵¹⁶.

Ertuğrul Danık, kale ile yaptığı çalışmalarda buradan ilk bahsedenlerin ve çalışma yapanların; Evliya Çelebi, Vital Cuinet, Nurettin B. Ardıç, Naşit Uluğ, Albert Gabriel, Nazmi Sevgen, İlhan Akçay, Cenap Osmanoğlu, Aysıl Tükel, Ömür Bakırer, Murat Erdil, Kenan Güven, Muhammed Beşir Aşan ve Thomas Alain Sinclair gibi isimler olduğundan bahseder⁵¹⁷.

Kalenin, iç kale ve dış surlar olmak üzere iki bölümden meydana geldiği (Plan-31), üzerindeki yerleşimin ise, Urartu Dönemi'ne ait kaya basamakları, su sarnıcı, sunak alanı ve kült amaçlı yapılmış nişlere sahip olduğu için, bu döneme gidebileceği, genel olarak da Beylikler ve Osmanlı Dönemi'ne, yani Orta Çağ'a ait olduğu belirtilmiştir⁵¹⁸. Kuzey ve batı yönlerinde bulunan ve kısmen temel izlerine rastlanılan dış surların bir bölümü ile yüzeydeki sayıca az seramik buluntuları, dış surların, Roma/Bizans Dönemleri'nde kurulduğunu gösterdiği aktarılmıştır⁵¹⁹. Kuzey surların, doğuya doğru uzanan bölümünde bulunan, dikdörtgen payandanın alt seviyesinde, yarım daire kale/burç izlerinin ve dış surların genel olarak, Geç Roma/Erken Bizans Dönemleri'nde tasarlandığını, Orta Çağ'da önemini yitirmesine rağmen, Osmanlı Dönemi'nde (16. yy)yeniden onarımı yapılarak kullanıldığı belirtilmiştir⁵²⁰. Kaledeki Urartu işçiliği, kalenin bu dönemde kullanıldığını

⁵¹⁵ Sinclair, a.g.e., s.100.

⁵¹⁶ Erdoğan, (2015), a.g.e., s.164.

⁵¹⁷ Danık, (2005b), a.g.e., s.405.

Ayrıca, bahsedilen bu isimlerden birkaçının yayını için bkz.; İlhan Akçay. (1966). Pertek Kalesi. *Yeni Fırat Sanat ve Fikir Dergisi*, 32:32.; Cenap Osmanoğlu. (1966a). Harput Çevresindeki Kaleler ve Beylikler. *Yeni Fırat Sanat ve Fikir Dergisi*, 32:8-11.

⁵¹⁸ Ertuğrul Danık. (2004). Yukarı Fırat Bölgesi 2002 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 21, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.139-154.

⁵¹⁹ Erdoğan, (2015), a.g.t., s.165.

⁵²⁰ Danık, (2004), a.g.e., s.146-147.

düşündürse de, Urartu sonrası, özellikle Hellenistik ve Roma Dönemleri'ne dair kesin verilerin olmadığı, Danık tarafından belirtilmektedir⁵²¹.

Yapılan yayın taramalarında, Tunceli'de Hellenistik ve Roma Dönemleri'ne ait, Eski Pertek Kalesi dışında mimari özellik veren bir yerleşime rastlanmamıştır. Fakat, bu dönemlere ait seramik ve mezar buluntularla karşılaşmaktayız. Bu seramik ve mezar buluntulara, ikinci başlığımız olan; seramik, küçük buluntu ve mezar görülen merkezler, adı altında değineceğiz.

3.3.2. Seramik, Küçük Buluntu ve Mezar Görülen Merkezler

Merkez İlçe'ye bağlı, Anbar Köyü ile Birman Mezrası arasında yer alan⁵²², yerel halkın Birman Kalesi⁵²³ olarak adlandırdığı, Mazgirt Dağları'nın batı eteğinde bulunan, Anbar Kalesi'nde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında ele geçirilen seramik buluntular arasında, az miktarda Hellenistik-Roma Dönemi seramik parçaları tespit edilmiştir⁵²⁴.

Merkez İlçe'ye bağlı, Karakoç Mevki, Sinan Köyü'nün batısında, bir tepe üzerinde kurulu olan Sinan Kalesi'nde gerçekleştirilen yüzey araştırması sonucunda, az miktarda Hellenistik-Roma Dönemleri'ne tarihlendirilen seramik parçası tespit edilmiştir⁵²⁵.

Pertek İlçesi, Pınarlar merkezine bağlı, Çalıözü (Vasgirt) Köyü'nün güneyinde yer alan, Vasgirt (Wasini) Mevki'nde, Urartu Dönemi'nden ziyade, Hellenistik-Roma Dönemleri'ne tarihlendirilmesinin daha uygun olacağı belirtilen kaya mezarlar ile aynı alanda gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında ele geçen Hellenistik-Roma Dönemleri'ne tarihlendirilen seramik buluntuların tespiti yapılmıştır⁵²⁶.

⁵²¹ Danık, (2005b), a.g.e., s.408.

⁵²² Serkan Erdoğan. (2018). Demir Çağ ve Hellenistik Dönem Tunceli Yüzey Araştırması-2016. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 35, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Bursa, ss.447-468.

⁵²³ Cenap Osmanoğlu. (1966b). Tunceli'nde Tarih. *Yeni Fırat Sanat ve Fikir Dergisi*,29:16-17.

⁵²⁴ Danık, (2004), a.g.e., s.142.

⁵²⁵ Danık, (2004), a.g.e., s.142-143.

Ayrıca, aynı kale hakkında başka bir yayın için bkz.; Osmanoğlu, (1966b), a.g.e., s.16.

⁵²⁶ Danık, (2002), a.g.e., s.82-83.

Çemişgezek İlçesi, Gedikler Bucağı, eski adı Aşağıvartinik olan Aşağıdemirbük Köyü'nde⁵²⁷ yer alan, Aşağıdemirbük, yerel halk tarafından da Yığmatepe olarak adlandırılan tümülüsün, bölge arkeolojisi açısından değerlendirilerek Hellenistik-Roma Dönemi tümülüsü olması gerektiği belirtilmiştir⁵²⁸.

Çemişgezek İlçe merkezinin batısında, Tahar Çayı Vadisi'nin sarp kalker kayaları üzerine oyulmuş, yirmiye yakın kaya odasından oluşan Derviş Hücreleri (İn Delikleri)'nin Hellenistik Dönem'de inşa edilip⁵²⁹, Geç Hellenistik Dönem'de bölgede bağımsız bir krallık olarak varlığını sürdürmüş olan, Sophene Krallığı ile ilişkili bir kutsal alan ya da kaya tapınağı olabileceği belirtilmiştir⁵³⁰.

İl merkezinin batısında, Çemişgezek İlçe merkezinin doğusunda, Ulukale köy yerleşimi içinde sarp bir kayalık tepe üzerine kurulu olan Ulukale'de, tespiti yapılan kaya mezarlarının Hellenistik Dönem'e tarihlendirilebileceği belirtilmiştir⁵³¹.

Hozat İlçe merkezinin batısında, Kalecik Köyü-Yeşil Segedik (Gökçe) Mezrası'nın doğusundaki tepe sırtında, yerel halk tarafından Kurnikler Mevki olarak adlandırılan, Yeşil Segedik (Gökçe) Kaya Mezarları, gösterdiği kare plan, bir eşikli girişe sahip oluşu, oda mezarların içinde izlenen dikdörtgen biçimli oyukları, kayaya oyulmuş kline ve sekileri gibi özellikler göstermesinden dolayı, Geç Roma Dönemin'e tarihlendirmenin mümkün olduğu belirtilmiştir⁵³².

Nazmiye İlçe merkezinin kuzeydoğusunda, Dereova Köyü, Maltümü Mevki'nde yer alan Dereova-Maltümü Höyüğü'nde ele geçen seramik ve tuğla parçalarının Geç Roma-Bizans Dönemi'ne ait olabileceği belirtilmiştir⁵³³.

Ayrıca, bu alan hakkında başka yayınlar için bkz.;Ertuğrul Danık. (2001b). Vagirt Kaya Mezarları Hakkında İlk Gözlemler. *İdol Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Dergisi*,9:12-16.; Erdoğan, (2015), a.g.t., s.190.

⁵²⁷ T.C. Tunceli Valiliği, (2012a), a.g.e., s.127.

⁵²⁸ Erdoğan, (2018), a.g.e., s.449.

⁵²⁹ Erdoğan, (2018), a.g.e., s.449.

⁵³⁰ Erdoğan, (2015), a.g.t., s.199.

⁵³¹ Erdoğan, (2018), a.g.e., s.451-452.

⁵³² Erdoğan, (2018), a.g.e., s.454-455.

Ayrıca, Yeşil Segedik hakkında başka bir yayın için bkz.; Serkan Erdoğan ve Korkmaz Şen. (2019). Yeşil Segedik (Gökçe) Kaya Mezarları ve Surp Kevork (Kahraman Segedik) Kilisesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,4:287-306.

⁵³³ Erdoğan, (2018), a.g.e., s.457.

Pertek İlçesi, Pınarlar (Paşavenk) bucağının kuzeyinde⁵³⁴, bucağının kurulu bulunduğu çukurdan yükselen tepe üzerinde, platonun başlangıcında yer alan, Kalecik Höyük ve Yamaç Yerleşimi'nde yapılan yüzey araştırmaları sırasında Hellenistik ve Roma Dönemleri'ne tarihlendirilen seramik parçalara rastlandığı belirtilmiştir⁵³⁵.

İl merkezinin güneydoğusunda, Mazgirt İlçesi'nde, etrafı Munzur ve Kert Dağları ile çevrili, yüksek ve büyük bir kireçtaşı bloğundan oluşan düzlük alan üzerine kurulu olan Mazgirt Kalesi'nde, gerçekleştirilen yüzey araştırmaları esnasında, Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen seramik buluntuların tespit edildiği belirtilmiştir⁵³⁶.

Pertek İlçesi⁵³⁷, Çemçeli Köyü, Örtülü (Rabat) Mezrası yakınlarında yer alan, Tunceli'nin bilinen en büyük arkeolojik yerleşimlerinden biri olduğu belirtilen, Rabat Kalesi'nin çevresinde ve üzerinde bulunan seramik buluntular arasında Hellenistik Dönem özelliği gösteren seramik malların olduğu, bunun yanı sıra tasarımlarıyla, Hellenistik ya da Roma Dönemi'ne ait olabileceği düşünülen tek odalı kaya mezarların olduğu belirtilmiştir⁵³⁸.

Son araştırma raporları, bu çalışma hazırlanırken yayınlanan, Tunceli iline ait yüzey araştırması sonuçlarında, Pertek İlçesi'nde yer alan, Kurbizak/Kurmizak Kalesi'nde tespiti yapılmış olan ve Urartu Dönemi'ne tarihlendirilen basamaklı yapının, son dönem çalışmaları ile Hellenistik-Roma Dönemleri'ne tarihlendirilmesinin daha doğru olacağı, Pertek İlçesi'nde tespiti yapılan Konaklar&Deren Tepesi Kalesi'nde, kayıt altına alınan kaya mezarların mimari özelliklerinin, Hellenistik-Roma Dönemleri'ne tarihlendirilmesinin daha uygun olacağı, Pertek İlçesi'ndeki Beydamı&Keşiştepe Kalesi'nde kayıt altına alınan seramik parçalarının Hellenistik-Roma Dönemleri'ne tarihlendirilebileceği, Çemişgezek İlçesi'ndeki araştırmalarda tespiti yapılan, Pırkani Mevki'ndeki, Pırkani Kaya Mezarları'nın da Roma Dönemi'ne tarihlendirilebilecek temel mimari

⁵³⁴ Erdoğan, (2015), a.g.t., s.149.

⁵³⁵ Danik, (2002), a.g.e., s.84.

⁵³⁶ Erdoğan, (2015), a.g.t., s.170-175.

⁵³⁷ Osmanoglu, (1966b), a.g.e., s.16.

⁵³⁸ Erdoğan, (2015), a.g.t., s.184-186.

unsurlardan ve arcosolium'dan yoksun olması sebebi ile Roma Dönemi'nden daha erken bir döneme, Hellenistik Dönem'e tarihlendirilebileceği⁵³⁹, ortaya konmuştur.

3.4. ERZİNCAN

Erzincan, günümüz Doğu Anadolu Bölgesi'nin, Yukarı Fırat Bölümü'nde, deniz seviyesinden yaklaşık 1185 m. yükseklikte yer almaktadır. İli, kuzeyde Gümüşhane-Bayburt, güneyde Tunceli, doğuda Erzurum, batıda Sivas, güneydoğuda Bingöl, güneybatıda Elazığ-Malatya ve kuzeybatıda Giresun illeri çevrelemektedir⁵⁴⁰ (Harita-24). Fırat Nehri'nin kollarından olan, Karasu ve doğu-batı doğrultusunda geçilen Kars'tan gelen demiryolu ile Sivas-Erzurum ve Trabzon-Malatya'dan gelen karayolunun düğümlendiği bir konumda bulunmaktadır⁵⁴¹. Bu konum, Doğu Anadolu, Doğu Karadeniz ve İç Anadolu coğrafyası arasında bir geçiş noktası oluşturmasından dolayı, Erzincan'ı önemli kılan sebeplerdendir⁵⁴². Erzincan, genel yapısı itibarıyla, dağlar ve platolar ile kaplı bir ildir⁵⁴³. Bölgenin bu coğrafi yapısı gereği, stratejik doğal geçitlerin yer aldığı, özellikle Fırat ve Kelkit Nehirleri'nin vadileri, eski çağlardan beri Anadolu, Karadeniz ve Transkafkasya yollarının önemli bir bölümünü oluşturduğu görülmektedir⁵⁴⁴.

Erzincan ve çevresinin, Hititler'e ait çivi yazılı belgelerde, Azzi-Hayasa olarak adlandırıldığı, birbirlerine yakın konumda bulunan, Azzi ve Hayasa kentlerinin sınırlarının, güneyde Isuwa, batıda Hatti-Yukarı Ülke, kuzey yada kuzeybatısında ise Kaşka yerleşimlerinden oluştuğu değerlendirilmiştir⁵⁴⁵ (Harita-25). Ayrıca, Nizamettin Parlak, hazırladığı çalışmada, Erzincan isminin, klasik

⁵³⁹ Serkan Erdoğan. (2019). Demir Çağ ve Hellenistik Dönem Tunceli Yüzey Araştırması-2017. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 36, c.III, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.349-370.

⁵⁴⁰ Erzincan Özel İdaresi. (1999). *Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Erzincan*. Dönence Basım ve Yayın, İstanbul, s.8.

⁵⁴¹ Yavi, a.g.e., s.234.

⁵⁴² Yavuz Günaşdı. (2015). Erzincan Sıraşlar Kalesi. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(9):113-131.

Ayrıca bkz.;İbrahim Üngör ve Yavuz Günaşdı. (2016). Yüzey araştırmaları Işığında Erzincan İli Höyükleri. *Uluslararası Erzincan Sempozyumu Bildiriler*, c.I, 28 Eylül-01 Ekim, Erzincan Üniversitesi, Erzincan, ss.423-441.

⁵⁴³ Erzincan Özel İdaresi, a.g.e., s.14.

⁵⁴⁴ Şafak Bozgun. (2016). İÖ 2. Binyılda Hitit Çivi Yazılı Belgelere Göre Erzincan ve Çevresi. *Uluslararası Erzincan Sempozyumu Bildiriler*, c.I, 28 Eylül-01 Ekim, Erzincan Üniversitesi, Erzincan, ss.113-126.

⁵⁴⁵ Bozgun, a.g.e., s.113.

Yunan kaynaklarında; Aziris (Justiniapolis), Ermeni kaynaklarında; Erez, Erzng, Erznga, Bizans kaynaklarında; Aringam, Arsengen, Aringan, Arsingan, Erzingan, Arap kaynaklarında; Erzencan, Erzenkan, Erzinkan, Osmanlı kaynaklarında ise Erzincan olarak kaydedildiğini belirtmiştir⁵⁴⁶. Strabon'un Akilisene⁵⁴⁷ olarak bahsettiği yerin, Erzincan ili olduğu, Kaymakçı tarafından önerilmiştir⁵⁴⁸.

Erzincan ve çevresi, bugüne kadar Doğu Anadolu'daki diğer illere kıyasla en az araştırılan bölgeler arasında yer almaktadır⁵⁴⁹. Roma'nın, bölgede hakimiyet sahibi olduğunu, tarihi coğrafya kısmında değinildiği gibi, bilmemize rağmen, arkeolojik araştırma ve kazı eksikliğinden dolayı, Erzincan'da bu dönem izlerini, yoğun olarak görememekteyiz. Yüzeysel araştırmaları çalışmalarıyla tespiti yapılan birkaç merkezdeki seramik buluntularla Roma Dönemi izlerine değineceğiz.

3.4.1. Mimari Görülen Merkezler

Bu başlık altında değineceğimiz, Roma Dönemi kalıntıları, bize mimari bir buluntu göstermekten ziyade, Oxford Üniversitesi'nden, Timothy B. Mitford tarafından gerçekleştirilen, Erzincan Survey 2000⁵⁵⁰ adlı yüzeysel araştırması raporunda tespiti yapılan, Erzincan ili içerisindeki Roma Dönemi yollarını göstermeye yönelik olacaktır.

Sivas-Erzincan yolunun kuzeyinde, Çimen Dağları'nın batı bölümünün sonundan başlayan Roma Dönemi yol kalıntılarının, Sivas-Erzincan yolu üzerinden doğu-batı uzantılı bir şekilde yüksek tepelere kadar çıkarak ve Nicopolis'e doğru kavis yaptığının, Refahiye İlçesi'ndeki, Melik Şerif Köyü'nün güneyinden, Kemah yönüne olan güzergahta tespiti yapılan Cengerli Köyü'ndeki kale yerleşimi olabileceği düşünülen izlerin, Köçevi, Elmalı ve Ermelik Köyleri'nde muhtemelen gözetleme kulesi fonksiyonu olduğu düşünülen kalıntıların, Melik Şerif Köyü'nün güneybatısından, İliç İlçesi'ne doğru olan güzergahta, Kuruçay Mevki'nde tespiti

⁵⁴⁶ Nizamettin Parlak. (2016). Klasik Kaynaklarda Erzincan'ın Yeri ve Önemi. *Uluslararası Erzincan Sempozyumu Bildiriler*, c.I, 28 Eylül-01 Ekim, Erzincan Üniversitesi, Erzincan, ss.355-365.

⁵⁴⁷ Strabon, a.g.e., s.39.

⁵⁴⁸ Salih Kaymakçı. (2016). Antik Çağda Erzincan ve Çevresindeki Tapınım-Kültürler. *Uluslararası Erzincan Sempozyumu Bildiriler*, c.I, 28 Eylül-01 Ekim, Erzincan Üniversitesi, Erzincan, ss.275-282.

⁵⁴⁹ Ceylan, (2000), a.g.e., s.181.

⁵⁵⁰ Timothy B. Mitford. (2002). Erzincan Survey-2000. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 19, c.II, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.37-38.

yapılan muhtemelen Roma Dönemi'ne ait olduğu düşünülen yolun, Refahiye İlçesi'nin güneyinden, Kemah ve İliç İlçeleri'ne giden modern yol arasında yer alan ve 3-4 m.'lik bir kısmı tespit edilen Tepe Yolunun, İliç İlçesi'nde, Karabudak Çayı'nın üzerindeki Decius (Traianus Decius) Köprüsü'nden çıkan taş döşemeli Roma yolunun⁵⁵¹, Mitford'un tespitleri doğrultusunda, kesin tarihlendirme yapmaktan kaçındığı, fakat elde ettiği verilere göre, Roma Dönemi'ne tarihlendirilebileceğini söylediği, yol, gözetleme kulesi ve kale yerleşimi izleridir.

3.4.2. Seramik, Küçük Buluntu ve Mezar Görülen Merkezler

Erzincan'daki, Hellenistik-Roma Dönemi seramik izlerini de yine bölgede gerçekleştirilen yüzey araştırmalarıyla görmekteyiz. Bunun dışında ildeki yapılan sınırlı sayıdaki kazılarda bu döneme ait buluntular raporlanmamıştır (Tablo-15).

Atatürk Üniversitesi'nden, Alpaslan Ceylan ve beraberindeki bir ekip tarafından gerçekleştirilen, Erzincan ve Erzurum illerini kapsayan, yüzey araştırmaları sırasında, Otlukbeli İlçesi'nin batısında, Avcıçayırı Köyü'nün içerisinde yer alan Avcıçayırı Höyük'te, yüzeyden toplanan seramik buluntular arasında Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen parçaların toplandığı⁵⁵², Otlukbeli İlçesi'nin kuzeydoğusunda, etrafı yüksek dağlarla çevrili, Tercan İlçesi'nden, Bayburt'a giden tarihi yolu kontrol eden stratejik bir konumda bulunduğu belirtilen, Otlukbeli Yerleşmesi'nde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında, Avcıçayırı Höyük'te olduğu gibi, Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen seramik buluntuların ele geçtiğini⁵⁵³ bu raporda görmekteyiz.

⁵⁵¹ Mitford, (2002), a.g.e., s.37-38.

⁵⁵² Alpaslan Ceylan vd. (2016). 2014 Yılı Erzincan-Erzurum İlleri Yüzey Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 33, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.447-472.

⁵⁵³ Ceylan vd., (2016), a.g.e., s.450.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ

4.1. SONUÇ

İç Anadolu, Karadeniz, Güneydoğu Anadolu, Kafkaslar, İran, Suriye-Mezopotamya arasında kavşak niteliğinde bulunan, kuzeyinde Çoruh-Kelkit sıra dağları, güneyinde Güneydoğu Toroslar, batısında Kızılırmak ve doğusunda Rion-Kura diğer taraftan Urmiye Gölü ile sınırı olan, günümüz Doğu Anadolu Bölgesi'nin, kendi içinde ayrılan, dört bölümünden biri olan Yukarı Fırat Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi'nin, batı bölümünü oluşturmaktadır. Diğer üç bölüme (Yukarı Murat-Van, Erzurum-Kars ve Hakkari Bölümü) göre, daha ılımlı bir iklime ve düz ovalara sahip olan Yukarı Fırat, günümüz coğrafi sınırlandırma anlayışına göre; Elazığ, Malatya, Erzincan, Tunceli, Bingöl ve Bitlis illerini sınırları içine almaktadır. Bölgenin komşularını, kuzeyde; Gümüşhane ve Bayburt, batıda; Sivas ve K.Maraş/Elbistan, güneyde; Adıyaman, Şanlıurfa, Diyarbakır, Batman ve Siirt, doğuda; Muş, Van, Hakkari, kuzeydoğuda; Erzurum illeri oluşturmaktadır.

Yukarı Fırat'ın, yukarıdaki paragrafta da değinildiği gibi, Doğu Anadolu içindeki diğer bölümlere nazaran, elverişli iklim koşulları, engebesinin az, düzlük alanlarının fazlalığı, Fırat'ın bereketli sulak yapısı, tarih öncesi dönemden bu yana yaşamsal faaliyetler açısından, toplumlar için oldukça cazibe merkezine dönüşmesine sebep olmuştur. Bölgede gerçekleştirilmiş olan, gerek yüzey araştırmaları gerekse de kazı çalışmaları bu fikri desteklemektedir. Hazırlanan bu çalışmanın, tarihi coğrafya kısmında da görüleceği üzere, Paleolitik, Neolitik ve Kalkolitik Dönem izlerinin, Yukarı Fırat'ın batı kısmını oluşturan; Elazığ ve Malatya illerinde yoğunlaştığı

görülmüştür. Bu dönemleri takip eden, Tunç Çağları ile birlikte, kültürel hareketliliğin daha da hız kazandığı görülmüştür. Özellikle, Hitit ve bunun yanında Karaz Kültürü olarak bilinen Erken Transkafkasya (yoğun olarak Erzurum merkezli olsa da) kültür öğelerini, yanı sıra, Hitit tabletlerinde Isuwa olarak adlandırılan, genel kapsam olarak, Elazığ, Malatya illerini içine alan bölge ve yine Hitit yazılı kaynakları vasıtasıyla öğrendiğimiz, günümüz Erzincan, Tunceli illerini içine alan Azzi-Hayaşa topluluklarının, Yukarı Fırat genelinde, gerek kazılar gerekse yüzey araştırmaları raporları, gerekse de bölge hakkında hazırlanmış olan, kaynakçalarını verdiğimiz yayınlarla, varlık gösterdiğini bilmekteyiz. Demir Çağı'na gelindiğinde ise, Doğu Anadolu genelinde varlıkları yazılı kaynaklar vasıtasıyla da bilinen Asur, Urartu, Med, Pers, Akhamenid gibi kültürlerin bölgede büyük önem oluşturdukları görülmektedir⁵⁵⁴.

Dönem olarak, hazırlanan bu çalışmanın ana teması olan, Hellenistik ve Roma Dönemleri, gerçekleştirilen kazı sayısının azlığı, araştırma eksikliği gibi sebeplerle geri planda kalmıştır. Yukarı Fırat Bölgesi içerisinde, bu dönemlere ait yerleşim, seramik, küçük buluntu ve mezar izlerine yine Elazığ ve Malatya bölgesinde, diğer illere (Erzincan, Tunceli, Bitlis, Bingöl) göre daha yoğun rastlamaktayız. Patacı ve Laflı tarafından hazırlanan çalışmada⁵⁵⁵, özellikle Elazığ'ın, Hellenistik-Roma Dönemleri'nde önemli kırsal bir yerleşme olduğuna dikkat çekilmişse de bu bilgiyi doğrulayacak somut verilere sahip değiliz. Elazığ ve Malatya'da diğer illere göre bu denli fazla Hellenistik ve Roma izlerine rastlanıyor oluşunun, bölge içerisinde yer alan Armenia Bölgesi'nin, Hellenistik Krallıklar olan; Kapadokya, Pontus, Kommagene, doğu kökenli krallıklar olan; Akhamenid, Pers, Parth ve bölgeye Küçük Asya'da hakimiyet kurarak giriş yapan ve sınırlarını Fırat'a kadar genişleten Roma, gibi güçlerin arasındaki hakimiyet mücadelesine sahne olması sebep olmuştur. Burada söylenen Armenia Bölgesi'nin sınırları içerisinde sadece Elazığ ve Malatya olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü, bu iki şehrin bulunduğu lokasyon olarak daha çok, Sophene Bölgesi gösterilmektedir. Elazığ ve Malatya, Armenia'nın içinden geçen Fırat'ın, batı kısmını oluşturduklarından dolayı, özellikle, Roma'nın, Kapadokya ve Armenia arasında, doğal sınır olarak, Fırat'ı

⁵⁵⁴ Paleolitik, Neolitik, Kalkolitik, Tunç Çağları, Karaz Kültürü, Demir Çağı, Asur, Urartu varlığı gösteren bu merkezlere, tarihi coğrafya kısmında değinilip, haklarında bilgi sahibi olunması açısından gerekli yayınlar dipnot olarak gösterilmiştir.

⁵⁵⁵ Patacı ve Laflı, a.g.e., s.808.

belirlenmesi sebebi ile bu mücadelelerin bu noktalarda yoğunluk göstermesi olağan görünmektedir.

Yukarı Fırat genelinde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ortaya çıkan görünüm, genel olarak, Roma Dönemi izlerinin, Hellenistik Dönem izlerine göre daha yoğun olduğudur. Hellenistik Dönem'e ait izlerin, kazı çalışmaları sonucunda, Elazığ'da mimari, seramik, küçük buluntu ve mezar vermesiyle burada yoğunluk gösterdiğini görmekteyiz (Tablo-1). Malatya'da ise kazı çalışmaları sonucunda İmamoğlu Höyük'te I. kültür tabakasının Geç Hellenistik-Roma Dönemleri'ne tarihlendirilmesiyle, Malatya'da gerçekleştirilen kazılarla ve yüzey araştırmaları sonucu, seramik, mezar buluntularıyla, burada da az da olsa Hellenistik Dönem varlığının tespiti yapılmıştır (Tablo-2/13). Tunceli ve Erzincan illerinde ise, sadece yüzey çalışmaları sonucuyla tespiti yapılmış olan, Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen, seramik, mezar ve Tunceli'de Derviş Hücreleri (İn Delikleri) adı verilen kaya odasının, Hellenistik Dönem'e ait bir tapınak alanı olabileceği fikri sonucunda, burada da Hellenistik Dönem varlığının kısıtlı da olsa ortaya konduğunu görmekteyiz. Hem Hellenistik hem de Roma dönemlerine ait kazı ve yüzey araştırması eksikliğinden dolayı, Yukarı Fırat içerisindeki, bilgi eksikliğimizin en fazla olduğu yerler ise, çalışma alanımızın içinde olan, Bingöl ve Bitlis illeridir. Bingöl'de, Veli Sevin tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmaları neticesinde, Urartu varlığının büyük önem gösterdiği, Bingöl'ün kayalık ve elverişsiz arazi koşullarından dolayı, sonraki dönemlerde pek tercih edilmediği belirtilmiştir⁵⁵⁶. Bitlis'te, Bitlis Kalesi Kazıları'nı yürüten Gülşen Baş, kalenin kesin inşa tarihinin bilinmediğini, fakat, bazı yazılı kaynaklarda buranın, Büyük İskender'in komutanlarından Badlis tarafından kurulduğu, şehrin adının da buradan geldiği, fikrinin olduğunu, bu düşüncenin doğruluğu kanıtlayan veri olmadığını, ifade etmektedir⁵⁵⁷. Bu bilginin doğruluğu net olmadığı ve bu döneme ait kayda değer bir buluntu ortaya konmadığı için, Bitlis'te, Hellenistik Dönem varlığı görülmüştür demek, iddialı bir çıkarım olsa da, görülmemiştir demek de kazı ve araştırma eksikliğinden dolayı mümkün görünmemektedir. Bu çalışmada, kazı, yüzey araştırması ve kültür envanteri kayıtlarına göre, Yukarı Fırat Bölgesi içerisindeki illerde incelenen 191 merkezde görülen, Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen mimari,

⁵⁵⁶ Sevin, (1986b), a.g.e., s.282-286.

⁵⁵⁷ Gülşen Baş. (2017). *Bitlis Kalesi Kazı Çalışmaları*. Edebiyat Fakültesi Panelleri. (Ed.) Zeki Taştan vd., Hiper Yayın, İstanbul, ss.277-292.

seramik, küçük buluntu ve mezar izlerinin, tüm ele alınan bu merkezler içindeki oranı yaklaşık olarak %16.5'dir (Grafik-1). Hellenistik Dönem'e ait bu kalıntıların bölge içerisinde %10.4'lük bir yüzde ile seramik, %3.54'lük bir yüzde ile mezar, %1.55'lik bir yüzde ile mimari ve %1.01'lik bir yüzde ile de küçük buluntu şeklinde temsil edildiğini, bu kalıntıların illere göre dağılımına bakıldığında da Elazığ'ın daha yoğun Hellenistik izlere sahip olduğunu ardından ise Tunceli, Malatya ve Erzincan illerinin geldiğini görmekteyiz (Grafik-2,3,4,5,6).

Yukarı Fırat Bölgesi'nde ele aldığımız, 191 merkezin, yaklaşık olarak %83.5'inde ise Roma Dönemi varlığının, hem mimari hem de seramik, küçük buluntu ve mezar kalıntıları ile öne çıktığını görmekteyiz (Grafik-7). Roma Dönemi kalıntı türüne göre yayılımın ise %29'luk bir yüzde ile mezar, %28.7'lik bir yüzde ile seramik, %22.1'lik bir yüzde ile mimari, %3.7'lik bir yüzde ile de küçük buluntu şekilde dağıldığını, bu kalıntıların illere göre dağılımında ise Malatya'nın daha yoğun Roma Dönemi izlerine sahip olduğunu ardından da Elazığ ve Tunceli illerinin geldiğini görmekteyiz (Grafik-8,9,10,11). Burada verilen bu yüzdelik dilimler, bölge içerisinde gerçekleştirilen tüm kazıları ve yüzey araştırmalarını kapsamamakta, çalışmamızın konusu açısından, ele aldığımız Hellenistik ve Roma Dönemi izleri görülen merkezler içinde, bu iki dönemin, bu merkezler içerisindeki, karşılaştırmalarına yönelik oluşturulmuştur. Başka bir deyişle, eldeki bilimsel verilere dayanarak, bölgede daha çok Hellenistik Dönem mi yoksa Roma Dönemi mi? daha geniş izler bırakmış bunun cevabını görmek adına verilen yüzdeliklerdir. Ayrıca, hazırlanan bu çalışmanın, üçüncü bölümü içerisinde, kayda değer bir buluntu, raporlarda ortaya konmadığı için, başlık olarak verilip, ayrıntılı anlatımı yapılmayan Bitlis ve Bingöl illerinden, Bitlis'te, 2005 yılı Bitlis Kalesi kazı çalışmalarında, MS 4. yy'a tarihlendirilmiş Roma Dönemi sikkesi buluntusu raporda⁵⁵⁸ belirtilmiştir.

Bölge içerisinde, Roma Dönemi kalıntılarının, daha yüksek oranda görülmesinde, Roma'nın, Küçük Asya'yı fetih hareketlerine başlamasıyla, sınırlarını Fırat'a kadar genişletmesi sonucu, bölgede hakimiyet mücadelelerine sahne olan Armenia Bölgesi'ni, eline geçirmek ya da en azından bu bölgenin kontrolünü sağlamak, gibi faktörlerin, kalıntıların yoğun görülmesine sebep olduğu düşünülür. Fakat, bu mücadeleler, Roma'nın, güçlü bir imparatorluk olmasına rağmen, hem

⁵⁵⁸ Kadir Pektaş. (2007). 2004-2005 Yılları Bitlis Kalesi Kazısı. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 28, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.501-518.

Hellenistik Krallıklar (Pontus, Seleukos, Kapadokya, Kommagene), hem de doğu kökenli krallıklar (Pers, Parth) ile, üstünlük sağlayacağı, kolay bir rekabet ortamı yaşamayacağını göstermiştir. MÖ 1. yy'da, Akdeniz coğrafyasının tamamına egemen olan Roma'nın, bölgede başka güçlü devlet varlığına izin vermemek adına, bu bölgeye gelebilecek tek tehdidin de, Parthlar olduğu gerçeğini bildiği için, Fırat boyunca gelebilecek bu Parth tehdidini engellemeye yönelik lejyonlar yerleştirdiği görülmüştür. Malatya'daki (12. Fulminata), Adıyaman/Samsat'daki (16. Flavia Firma) ve Gaziantep/Zeugma'daki (4. Scythica), Roma'nın, bu düşünceyle Fırat boyunca yerleştirdiği lejyonlardır. Malatya'da konuşlandırılmış olan 12. Fulminata lejyonunun varlığı sebebiyle, yakın komşusu Elazığ'da da, bu lejyonun bıraktığı etkiye dair izler görülmüştür. Bu etkiye yönelik izlere, çalışmanın ileriki sayfalarında değinilmiştir.

Bölgedeki mimari kalıntılar, sadece burada konuşlanmış olan lejyonlardan dolayı, askeri fonksiyonlu olabileceğini akla getirmektedir, fakat kazı çalışmalarıyla, bölge genelinde, özellikle de Elazığ ve Malatya illerinde, kale fonksiyonlu yapıların yanı sıra; ev, ambar gibi günlük yaşam fonksiyonu olan, yapıların varlığı da görülmüştür. Elazığ'da, gerçekleştirilen kazı çalışmalarında açığa çıkartılan, Ağın Kalaycık Höyüğü'ndeki, üzeri kireç sıvalı, badanalı, kerpiç tuğlalarla oluşturulmuş duvarı olan, sütun kaidesi bulunan, tabanı açığa çıkarılan dikdörtgen biçimli Roma ev yapısı, Hoşrik Mevki'nde açığa çıkartılan rektogonal duvar biçimli, geçişlerin kendi içinde olduğu üç ayrı mekandan oluşan, atık su boşaltımı için kanalları olan mozaikli Roma ev yapısı, bahsettiğimiz gibi askeri fonksiyondan uzak, günlük yaşam kullanımına uygun, mimari kanıtlardır. Hoşrik Mevki'de, yapı içinde görülen, atık su veya başka bir amaçla kullanım için oluşturulan, bu kanal sisteminin benzeri, Malatya Köşkerbaba'da gerçekleştirilen kazılarda da görülmüştür. Her iki alanda görülen bu sistemin kullanılması, benzer mimari anlayış tarzını göstermektedir. Fakat, bu iki alanda aynı sistemin kullanılması, aralarında bir birlik var demek için yetersiz olsa da, bu yorumu yapabilmemiz açısından büyük bir ipucu gibi görünmektedir.

Kilise Yazısı (Düzü), Şemsiyetepe, Pağnik Öreni ve Görgüşan Kalesi'nde ise, bahsettiğimiz askeri kullanım fonksiyonuna uygun yapıların, varlığının görülmesi önemlidir. Kilise Yazısı (Düzü) adı verilen tepe üzerindeki çalışmalarda, tepeyi dairesel olarak çevreleyen kalın sur duvarlarına ve kulelere sahip olması, bu askeri

kullanım fonksiyonunu iyice gözler önüne sermektedir. Bu kale yapısı oluşturulurken, bazı bölümlerde iri amorf taşlar, bazı bölümlerde ise düzgün kesilmiş taş blokların kullanıldığı, yapılan kazı çalışmalarıyla ortaya konmuştur. Aşvan Kale’de gerçekleştirilen çalışmalarda ise, kullanım amacı, askeri kullanıma yönelik olmasa da, OÇ tabakasındaki kazılar devam ederken, tabakanın OÇ özelliğinde olmadığı daha geç bir döneme tarihlenmesi gerektiği, ortaya çıkan bu yeni mekanın, dikdörtgen planı, iç ve dış duvarlara sahip oluşu, iç odada 2, dış duvarlarda 21 adet sütun kaidesinin olması sebebiyle, net olmamakla birlikte, kazıyı gerçekleştiren ekip tarafından, Geç Roma Dönemi’ne (MS 4. yy) tarihlenmesi gerektiği görüşünü ortaya çıkarmıştır. Tabi bu değerlendirmenin, doğruluğu kesin olmadığı için, Aşvan Kale’de, Roma Dönemi’ne tarihlendirilen bir tapınak yapısı vardır demek, oldukça iddialı bir söylem olmaktan öteye geçemeyecektir. Şemsiyetepe höyüğü de raporlarda belirtildiği üzere, yerel kireçtaşı kullanılarak kuru duvar tekniği ile oluşturulan, iç ve dış sur duvarlarına ve de trapezoid biçimli bir kuleye sahip olması sebebiyle, bölgedeki önemli kalıntılar bırakmış olan, ender Roma Dönemi garnizon kalesi olduğu belirtilen yapılarından. Pağnik Öreni adı verilen kazı merkezinde ise, açığa çıkartılmış, yarım daire yada at nalı biçimli de denebilecek 11 kule yapısı, kale içi yapıları, 4 adet kale giriş kapısı ile MS 4. yy’a tarihlendirilen, bölgedeki önemli, diğer bir Geç Roma Dönemi kalesidir. Ayrıca, kalede ortaya çıkarılmış olan MS 80-82 yılları arasında, Roma’nın, Galatya-Kapadokya valisi olan, Caesennius Gallus’a ait taburun diktiği, yapı yazıtının bulunuşu, Roma’nın bölgedeki varlığının kanıtları arasında gösterilebilir. Roma Dönemi’ne tarihlendirilen, bu kale yapılarının yanı sıra yine Elazığ sınırları içinde yer alan, Haraba/Şimşat Kalesi’nde, gerçekleştirilen kazı çalışmalarıyla, ana kayaya oturtulmuş, harçsız, rektogonal bloklarla örülmüş, Hellenistik Dönem’e tarihlendirmesi yapılan kule yapısının açığa çıkartılması da Hellenistik Krallıkların, bölgede giriştikleri mücadelelere verdikleri önemi gösterir niteliktedir.

Elazığ’da, kazı çalışmalarına göre Roma Dönemi varlığı yoğunluk gösterse de, Malatya’da sınırlı sayıdaki kazılar içerisinde, İmamoğlu Höyük’te açığa çıkartılan, Geç Hellenistik-Erken Roma Dönemleri’ne tarihlendiği belirtilen, L biçimli, taş temel ile üst yapı için kullanılan kerpiç duvar arasına balçık konulup,

aşşap hatıllar⁵⁵⁹ ile desteklenerek ilginç bir teknik özellik gösteren kule yapısına ait temel buluntusu, kazısı gerçekleştirilen bir başka merkez olan, Köşkerbaba Höyük'te açığa çıkartılan, Roma Dönemi'ne tarihlendirilen, kare planlı, etrafı yarım daire planlı haberleşme veya gözetleme fonksiyonları olduğu düşünölen, kuleleri bulunan ve yapı içerisinde atık su kanalı döşemesine sahip kazı merkezleri haricinde, mimari anlamda buluntu veren başka merkeze rastlanmamıştır. Fakat, çalışmanın, Malatya başlığının içinde, seramik, küçük buluntu ve mezar görölen merkezler, başlığı altında kullanılan, Malatya Kültür Envanteri kataloğunda, birçok gözetleme ve haberleşme fonksiyonu olduğu düşünölen kule yapılarının kayda alınması, bu alanlarda kazı yapılsa da Roma'nın, bölge içerisinde verdiği askeri mücadeleye, ne derece önem verdiğini göstermektedir. Yararlanılan bu envanter kataloğunda, elbette sadece kule ve mimari yapı kayıtları yoktur, bunun haricinde bölgede tespiti yapılan höyüklerde toplanan seramiklerin, mezarların kayıtlarına da rastlamaktayız. Roma'nın, stratejik anlamda önemli gördüğü Malatya'ya, yerleştirmiş olduğu lejyon faaliyetleri, bu yoğunluğu görmemizin temel sebebi olarak değerlendirilmelidir.

Tunceli'de ise, yapılan yayın taramaları sonucunda, Eski Pertek Kalesi'nde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında, kalenin, kuzey dış sur duvarlarının, doğu bölümünde açığa çıkartılmış olan, yarım daire biçimli, kale/burç kalıntılarının, seramik buluntulardan yola çıkarak, Geç Roma/Bizans Dönemi'ne tarihlendirilebileceğinin söylenmesinin dışında, mimari anlamda bir tespit yapılmamıştır. Bu duruma, bölgede, Hellenistik ve Roma Dönemleri yoğun yaşanmamıştır demekten ziyade, ilde yeteri kadar kazı çalışmasının gerçekleştirilmemiş olması sebep gösterilebilir. Erzincan'da da, tarihi coğrafya bölümünde değindiğimiz gibi, yazılı kaynaklar vasıtasıyla bildiğimiz, Roma'nın, Armenia Bölgesi üzerinde gerçekleştirmeye çalıştığı, bölgeye hakim olmak için giriştiği mücadeleler sonucu, il ve çevresinde bulunduğunu bilmekteyiz, fakat, Tunceli'de eksikliği görölen kazı çalışmaları, Erzincan için de geçerli olduğundan dolayı, elimizde bilimsel veriler ortaya koyacak yeterli kanıt yoktur.

Yukarı Fırat Bölgesi içerisinde, kazısı yapılan merkezlerdeki çalışmalar sonucunda ele geçen, Hellenistik-Roma Dönemi seramikleri, hazırlanan bu

⁵⁵⁹Kalaycık Höyüğü'nde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında Roma Dönemi'ne tarihlendirilen ev yapısının içinde, yanık aşşap hatil ile kerpiç ve yassı taşların bir arada bulunması, bu tekniğın Kalaycık Tepe Höyüğünde de kullanılmış olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Bkz.; Serdaroğlu, (1972), a.g.e., s.13.

çalışmanın üçüncü bölümünde, raporlar içinde değinildikleri kadarıyla ele alınmıştır. Çünkü bu raporlar dışında, bu buluntuların çalışıldığı bir yayına rastlanılmamıştır. Yine, bu raporlara dayanarak, Roma Dönemi seramiklerinin genel itibariyle, Kalaycık Höyüğü'nde; yerel ve ithal olmak üzere, çark yapımı, ince hamurlu, açık kırmızı perdahlı, bej astarlı, kırmızı boya ile çizgi süslemeli olduğu, Kalecikler Höyüğü'nde; yerel, açık kırmızı astarlı, boyaması fırça ve daldırma tekniğiyle yapılmış, ince hamurlu, üzerindeki süslemenin kahverengi boya ile bezeme usulü yapılmış olduğu, Taşkun Kale'de; koyu kırmızı, deve tüyü, pembemsi, kurşuni renkli, sırlı ve sert hamurlu olduğu, Şemsiyetepe'de; ince hamurlu ve ince cidarlı olduğu, Haraba/Şimşat Kalesi'nde; bol mikalı, ince hamurlu, hamuru kiremit renginde olduğu, Yeniköy/GavurHöyüğü'nde; ince hamurlu, deve tüyü astar üzerine, kırmızı yada kahverengi boya bezemeli, mika katkılı, çizi bezemeli olduğu, Köşkerbaba'da; çark yapımı, kırmızı, siyah, bej renk astarlı, perdahlı ve perdahsız, hamurlarının mineral katkılı olduğu, görülmüştür. Ayrıca, İmikuşağı'nda ele geçen, çark yapımı, ince kum, kavkı ve az miktarda mika katkılı hamuru olan, soluk kahve, gri ve krem renginde boyandığı görülen, iyi pişirilmiş Hellenistik Dönem seramik buluntuları, diğer bölgelerde ele geçen, Hellenistik Dönem seramik özelliklerini yaygın eksikliğinden dolayı tam olarak bilemesek de, İmikuşağı'ndaki örneklerle bakıp, çıkarım yapabilmemiz, bilgi edinebilmemiz açısından önemlidir. Burada adları verilen merkezlerde görülen, bu seramik özelliklerinin hemen hemen birbirine yakın özellikte olduğu görülmektedir. Buradan yola çıkarak, merkezler arası etkileşimin olduğu sonucunu çıkartabiliriz.

Hazırlanan bu çalışma, Yukarı Fırat coğrafyası içerisindeki kazı çalışmalarının yetersizliği, yapılan kazı çalışmalarının ise Keban ve Karakaya Barajları'nın, yapımları sırasında, bölgedeki kültürel mirası sular altında bırakmamak adına hızlı bir şekilde çalışarak, yeterli titizliğin gösterilememesi gibi etkenlerle, arkeoloji bilimi adına, oldukça üzüntü verici bir durumdur. Bölgede, son yıllarda, özellikle Alpaslan Ceylan tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmaları gibi çalışmaların sayısının artması, bunun yanında, bahsi geçen bu barajların yapımından sonra, sular altında kalmamış, arkeolojik merkezlerin, kazılarının başlatılarak, kültürel mirasımıza kazandırılmaları, Doğu Anadolu ve özelinde Yukarı Fırat arkeolojisi açısından büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- Abay, E. (2006). Geç Uruk “öküşünden” Sonra Güneydoğu Anadolu’da Siyasi Yapılanma ve Bölgeselleşme Eğilimleri. *Hayat Erkanal’a Armağan; Kültürlerin Yansıması*. (Ed.) Avunç, B., Komer Kitabevi, İstanbul, ss.25-32.
- Ağaldağ, S. (1988). *En Eski Çağlardan Bizans Dönemine Kadar Malatya Tarihi*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, ss.102-107.
- Ağin Kaymakamlığı. (2018). *İlçemizin Coğrafyası*.<http://agin.gov.tr/ilcemizin-cografyasi>. (19.12.2018).
- Ainsworth, W.F. (1888). *A Personal Narrative of the Euphrates Expedition*. Kegan Paul, Vol.II, Trench & Co., London. p.92.
- Akçadağ, G. (2016). Malatya Şehir Adı ve Şehrin Tarihi Süreçleri. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*,9:185-206.
- Akçay, İ. (1966). Pertek Kalesi. *Yeni Fırat Sanat ve Fikir Dergisi*,32:32.
- Akkan, E. (1972). Elazığ ve Keban Barajı Çevresinde Coğrafya Araştırmaları. *A.Ü., D.T.C.F., Coğrafya Araştırmaları Enstitüsü, Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 5-6:175-221.
- Akturan, M. (1989). *Eski Malatya Nekropolü Kazısı-1976*. (Der.) Başgelen, N. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.1.
- Akurgal, E. (1959). Urartu Medeniyeti. *Anadolu (Anatolia)*,4:67-75.
- Akurgal, E. (2005). *Anadolu Kültür Tarihi*.TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara,s.8.
- Alpman, A. (1981). Hurriler. *A.Ü. D.T.C.F. Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14(25):283-313.
- Aras, O. ve Işıkli, M. (2018). *Doğu Anadolu Arkeolojisinde Atlı Kavimler Sorunu. I. Doğu Anadolu Arkeolojisi alıştayı: Prehistorik Dönemlerden Demir Çağların Sonuna Kadar Doğu Anadolu. Özet Kitabı*, <http://doguarksem.wixsite.com/darksem>. (15.04.2019).
- Arslan, M. (2007). *Mithradates VI. Eupator: Roma’nın Büyük Düşmanı*. Odin Yayıncılık, İstanbul, s.103.

- Arslantaş, Y. (2008). Paleolitik Çağda Elazığ Yöresi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.18:2, Elazığ, ss.367-377.
- Ayabakan, C. (1991). Maşattepe Tümülüsü Kurtarma Kazıları. *Müze Kurtarma Kazıları Semineri, 1*, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.49-62.
- Bahar, H. (1988). Elazığ-Bingöl ve Tunceli İllerinde Prehistorik Araştırmalar-1987. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, 6*, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Başkanlığı, Ankara, ss.501-527.
- Bakır, T. ve Çilingiroğlu, A. (1987). Kaleköy Kazısı-1979. *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.161-175.
- Baltacı, F. (2004). Keban Baraj Gölü ve Çevre Sorunları. *Ağın Düşün ve Sanat Dergisi*, 156-157:26-27.
- Baş, G. (2017). *Bitlis Kalesi Kazı Çalışmaları*.Edebiyat Fakültesi Panelleri. (Ed.) Taştan, Z., Duman, M.Z. ve Akköprü, E., Hiper Yayın, İstanbul, ss.277-292.
- Başgelen, N. (2014). Doğu Anadolu'nun Dağarası Ovalarında Geçmişin Boyalı Gizemleri. *Toprağın Altından Kağıdın Arkeoloji Üzerine Sunulardan Seçmelerle*. (Der.) Kıran, S., Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.149.
- Baykara, İ. ve Gülseven, B. (2018). *Doğu Anadolu'da Alt ve Orta Paleolitik Dönemler: Gürgürbaba Tepesi Buluntuları*. I. Doğu Anadolu Arkeolojisi Çalıştayı: Prehistorik Dönemlerden Demir Çağların Sonuna Kadar Doğu Anadolu. Özet Kitabı, <http://doguarksem.wixsite.com/darksem>. (20.04.2019).
- Belli, O. (1985). Doğu Anadolu Bölgesinde Antik Demir Metalurjisinin Araştırılması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, 3*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.365-378.
- Belli, O. (1988). Yukarı Fırat Bölgesinin Eski Metalurjik Faaliyetlerinin Araştırılması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, 6*, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Başkanlığı, Ankara, ss.333-343.
- Belli, O. (1993). Der Beschriftete Bronzehelm Des Königs Menua aus Der Festung Burmageçit Bei Tunceli. *Aspects of Art and Iconography : Anatolia and Neighbours, Studies in Honor of Nimet Özgüç*, (Ed.) Melink, M.J., Porada, E. ve Özgüç, T. Türk Tarih Kurumu, Ankara, ss.61-67.
- Belli, O. (2000). Doğu Anadolu'da Saptanan Obsidyen Yatakları ve Atölyeleri. *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi:1932-1999*. İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss.301-307.
- Belli, O. ve Konyar, E. (2003). *Doğu Anadolu Bölgesinde Erken Demir Çağı Kale ve Nekropoller*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, ss.1-2.
- Bennet, J. (2006). The Origins and Early History of The Pontic-Cappadocian Frontier. *Anatolian Studies*, 56:77-93.

- Bilgi, Ö. (1979). Köşkerbaba Höyük-1978. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*, 29:203.
- Bilgi, Ö. (1980). Köşkerbaba (Gökçerbaba) Höyük 1979 Yılı Kazıları Sonuçları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.113-119.
- Bilgi, Ö. (1981). Köşkerbaba Höyük Kazısı 1980 Yılı Sonuçları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.83-86.
- Bilgi, Ö. (1982). Köşkerbaba Höyük-1980/1981. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*,32:16-17.
- Bilgi, Ö. (1983a). Köşkerbaba Höyük 1981 Dönemi Kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 4, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.89-93.
- Bilgi, Ö. (1983b). Köşkerbaba Höyük Kazıları-1982. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 5, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, ss.113-116.
- Bilgi, Ö. (1984). 1983 Dönemi Malatya-Köşkerbaba Höyük Kurtarma Kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 6, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İzmir, ss.49-54.
- Bilgi, Ö. (1985a). 1984 Dönemi Malatya-Köşkerbaba Höyük Kurtarma Kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 7, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.143-149.
- Bilgi, Ö. (1985b). Köşkerbaba Höyük-1984. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*,35:201-202.
- Bilgi, Ö. (1987a). Köşkerbaba Höyük Kazısı-1978. *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*, O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, Ankara, ss.189-216.
- Bilgi, Ö. (1987b). Köşkerbaba Höyük-1979. *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*, O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, Ankara, ss.217-256.
- Bilgiç, E. ve Öğün, B. (1964). 1964 Adilcevaz Kazıları Hakkında. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 2(13):102-105.
- Bilgiç, E. ve Öğün, B. (1967). Adilcevaz'da İkinci Mevsim Kazıları-1965. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 14:119-121.
- Bilgiç, E. ve Öğün, B. (1968). 1967 Adilcevaz Kef Kalesi Kazıları. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 1(16):45-49.
- Bilgiç, E. ve Öğün, B. (1974). Adilcevaz Kef Kalesi Kazıları-1972. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 1(21):31-35.

- Bingöl, A. (2013). Hurrilerin Siyasi Organizasyonları. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1):115-133.
- Bozgun, Ş. (2016). İÖ 2. Binyılda Hitit Çivi Yazılı Belgelere Göre Erzincan ve Çevresi. *Uluslararası Erzincan Sempozyumu Bildiriler*, c.I, 28 Eylül-01 Ekim, Erzincan Üniversitesi, Erzincan, ss.113-126.
- Bozkuş, Y.D. ve Küçüker, S.D. (2011). *Armenia: Ermeniler ve Armenia Bölgesi'nin Eski Çağ Tarihi*. Genesis Kitap, Ankara, ss.31-89.
- Burney, C.A. (1958). Eastern Anatolia in The Chalcolithic and Early Bronze Age. *Anatolian Studies*,8:157-209.
- Can, B. ve Özel, S. (2008). 2006 Yılı Altıntepe Jeofizik Araştırmaları. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 23, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.1-16.
- Cauvin, J. (1983). Cafer Höyük Kazısı 1982 Yılı Raporu. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 5, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, ss.65-66.
- Cauvin, J. ve Aurenche, O. (1980). Premiers Sondages Sur Le Site Neolithique De Cafer Höyük (Region De Malatya, Turquie). *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.175-180.
- Cauvin, J. ve Aurenche, O. (1981). Cafer Höyük-1980. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.119-120.
- Cauvin, J. ve Aurenche, O. (1985). La Campagne De Fouilles 1984 A Cafer Höyük. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 7, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.17-21.
- Cauvin, J. ve Aurenche, O. (1987). Cafer Höyük-1979. *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.65-75.
- Cauvin, J., Cauvin, M.C., Gerfaud, P.A. ve Helmer, D. (1991). Les Travaux De 1986-1988 Sur Le Site Neolithique Preceramique De Cafer Höyük (Malatya-Turquie). *Anatolia Antiqua*,1:4-10.
- Ceylan, A. (2000). 1998 Yılı Erzincan Yüzev Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 17, c.II. T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.181-192.
- Ceylan, A. (2002). 2000 Yılı Erzincan ve Erzurum İlleri Yüzev Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 19, c.II, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.165-178.
- Ceylan, A. (2003). 2001 Yılı Erzincan, Erzurum ve Kars İlleri Yüzev Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 20, c.II, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.311-324.

- Ceylan, A. (2004). 2002 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzev Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 21, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.263-272.
- Ceylan, A. (2005). 2003 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzev Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 22, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.189-200.
- Ceylan, A. (2007). 2005 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzev Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 24, c.I, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.163-182.
- Ceylan, A. (2015). *Doğu Anadolu Araştırmaları-II: Erzurum, Erzincan, Kars, Iğdır (2008-2014)*. Atatürk Üniversitesi, Erzurum, ss.39-482.
- Ceylan, A. ve Özgöl, O. (2016). Erzincan ve Çevresinde Urartular. *Uluslararası Erzincan Sempozyumu Bildiriler*, c.I, 28 Eylül-01 Ekim, Erzincan Üniversitesi, Erzincan, ss.127-147.
- Ceylan, A., Bingöl, A. ve Topaloğlu, Y. (2009). 2007 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzev Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 26, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.133-150.
- Ceylan, A., Bingöl, A., Günaşdı, Y., Üngör, İ., Özgöl, O. ve Ceylan, N. (2016). 2014 Yılı Erzincan-Erzurum İlleri Yüzev Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 33, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.447-472.
- Ceylan, A., Bingöl, A., Günaşdı, Y., Üngör, İ., Özgöl, O. ve Ceylan, N. (2017). 2015 Yılı Erzincan-Erzurum İlleri Yüzev Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 34, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Edirne, ss.25-50.
- Ceylan, A., Bingöl, A., Topaloğlu, Y. ve Günaşdı, Y. (2010). 2008 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars, ve Iğdır İlleri Yüzev Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 27, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.375-398.
- Ceylan, A., Bingöl, A., Topaloğlu, Y. ve Günaşdı, Y. (2011). 2009 Yılı Erzincan Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzev Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 28, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.1-19.
- Ceylan, A., Bingöl, A., Topaloğlu, Y. ve Günaşdı, Y. (2012). 2010 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzev Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 29, c.III, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.49-69.

- Ceylan, A., Bingöl, A., Topaloğlu, Y., Günaşdı, Y., Üngör, İ. ve Özgül, O. (2013). 2011 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzev Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 30, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Çorum, ss.277-292.
- Ceylan, A., Bingöl, A., Topaloğlu, Y., Günaşdı, Y., Üngör, İ., Özgül, O. ve Ceylan, N. (2015). 2013 Yılı Erzincan-Erzurum İlleri Yüzev Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 32, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.71-92.
- Ceylan, A., Günaşdı, Y., Üngör, İ., Özgül, O., Ceylan, N. ve Kalmış, G. (2018). Erzincan-Erzurum İlleri Yüzev Araştırması-2016. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 25, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Bursa, ss.85-102.
- Ceylan, A., Kozbe, G., Polat, Y., Sivas, T., Sivas, H., Şahin, I. ve Topaloğlu, Y. (2019). *Türkiye Demir Çağı Araştırmaları Üzerine Değerlendirmeler*. http://www.tayproject.org/downloads/DC_GK_etal.pdf. (20.05.2019).
- Ceylan, A., Özgül, O., Ceylan, N., Üngör, İ. ve Günaşdı, Y. (2019). 2017 Yılı Erzincan-Erzurum İlleri Yüzev Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 36, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.169-192.
- Coşkun, N. (2018). Keban Projesi: Ağın Hoşrik Mevki ve Kalecikler Kurtarma Kazılarına Yeni Bir Bakış. *Anadolu Araştırmaları*,21:124-153.
- Coşkun, N. (2019). Keban Projesi: Ağın-Kalaycık Höyüğü Kurtarma Kazısının Yeniden Değerlendirilmesi. *Belleten*, 83(296):25-57.
- Çilingiroğlu, A. (1997). *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı*. Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, İzmir, ss.20-27.
- Çiner, R. (1965). Altın-tepe (Urartu) İskeletlerine Ait Kalıntıların Tetkiki. *Belleten*, 29(114):225-246.
- Danık, E. (1997). Orta Çağda Harput Yüzev Araştırması-1995. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 14, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.339-367.
- Danık, E. (1998). Orta Çağda Harput Yüzev Araştırması 1996 Yılı Çalışmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 15, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.157-181.
- Danık, E. (1999). Orta Çağda Harput Yüzev Araştırması 1997 Yılı Çalışmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 16, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.161-181.
- Danık, E. (2000). Orta Çağda Harput Yüzev Araştırması 1998 Yılı Çalışmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 17, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.67-80.

- Danık, E. (2001a). Orta Çağda Harput Yüzey Araştırması 1999 Yılı Çalışmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 18, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.17-30.
- Danık, E. (2001b). Vosgirt Kaya Mezarları Hakkında İlk Gözlemler. *İdol Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Dergisi*,9:12-16.
- Danık, E. (2002). Yukarı Fırat Bölgesi 2000 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 19, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.79-92.
- Danık, E. (2004). Yukarı Fırat Bölgesi 2002 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 21, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.139-154.
- Danık, E. (2005a). Yukarı Fırat Bölgesi 2003 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 22, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.309-324.
- Danık, E. (2005b). Pertek Kalesi. *Vakıflar Dergisi*,29:397-428.
- Danık, E. (2006). Yukarı Fırat Bölgesi 2004 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 23, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.155-170.
- Danık, E. (2008). Yukarı Fırat Bölgesi 2006 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 25, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.345-366.
- Darga, A.M. (1980). Şemsiyetepe 1979 Yılı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.27-30.
- Darga, A.M. (1981). Şemsiyetepe Kazıları 1980 Yılı Buluntuları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.53-57.
- Darga, A.M. (1983a). Şemsiyetepe Kazıları 1981 Yılı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 4, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.55-62.
- Darga, A.M. (1983b). Şemsiyetepe Kurtarma Kazıları 1982 Yılı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 5, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, ss.91-96.
- Darga, A.M. (1985). Şemsiyetepe 1984 Yılı Kazı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 7, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.119-128.
- Darga, A.M. (1986). Şemsiyetepe Kazıları 1985 Sezonu Sonuçları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 8, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.157-172.

- Darga, A.M. (1987a). Şemsiyetepe Kazıları 1986 Yılı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 9, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü, Ankara, ss.181-187.
- Darga, A.M. (1987b). Şemsiyetepe Kazıları 1978-1979. *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*, O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, Ankara, ss.290-298.
- Darga, A.M. (1988). Şemsiyetepe Kazısı, 1987 Sonuçları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 10, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Başkanlığı, Ankara, ss.181-200.
- de Martino, S. (2016). Isuwa and Hatti During The Early Hittite Empire (Tuthaliya I-Suppiluliuma I). (Ed.) Šárka Velhartická, *Audias fabulas veteres. Anatolian Studies in Honor of Jana Součková-Siegelová. Culture and History of The Ancient Near East*, Brill,79:98-110.
- Demir, E. (2002). Malatya Şhrinde Yerleşmenin Evrimi. *Türk Coğrafya Dergisi*, 38:19-57.
- Demir, T. (2015). *Arkeolojik Veriler Işığında Geç Tunç-Erken Demir Çağı Geçiş Sürecinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Değişim*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.21.
- Derin, Z. (1994). Aşağı Fırat Havzası'ndaki (Elazığ-Malatya Bölgesi) Yerleşim Merkezlerinde Ele Geçen 'Doğu Sigillatası A Türü Keramikler'. *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Dergisi*,2:149-172.
- di Nocera, G.M. (2005). 2003 Archaeological Survey in The Malatya Territory. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 22, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.325-336.
- di Nocera, G.M. (2006). Settlements, Population and Lanscape on The Upper Euphrates Between V and II Millenium BC. Results of The Archaeological Survey Project 2003-2005 in The Malatya Plain. *Proceeding of The 5th International Congress on The Archaeology of The Ancient Near East*, Vol.1, Universidad Autonoma de Madrid, Madrid, pp.633-645.
- Duru, R. (1979). Değirmentepe Höyüğü Kazısı-1973. *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:6, T.T.K.B., Ankara, ss.13-24.
- Emre, K. (1969). Altıntepe Urartu Seramiği. *Belleten*, 33(131):279-301.
- Erarslan, A. (2004). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Kentleşme Sürecinin Başlangıç Evreleri (MÖ 5000-1900)*. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s.4.
- Erdem, A.Ü. (2011). Doğu Anadolu'nun Demir Çağı Aşiretleri. *T.Ü.B.A.-A.R. Dergisi*, 14(14):59-68.
- Erdoğan, S. (2004). *Yerli ve Yabancı Kaynaklara Göre Dersim ve Çevresindeki Arkeolojik Araştırmalar-I*. Kalan Yayınları, Ankara, ss.16-176.

- Erdoğan, S. (2014). Urartu Egemenliğinin Yukarı Fırat Bölgesindeki Tarihsel Gelişimi. *Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(5):7-36.
- Erdoğan, S. (2015). *Yazılı ve Arkeolojik Verilere Göre MÖ II. ve I. Bin Yılda Tunceli-Bingöl Bölgesi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Eski Çağ Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara, ss.6-160.
- Erdoğan, S. (2017). Çivi Yazılı Kaynaklara Göre Zuhma, Suhme, Suhne/i. *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 3(2):11-22.
- Erdoğan, S. (2018). Demir Çağ ve Hellenistik Dönem Tunceli Yüzeysel Araştırması-2016. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 35, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Bursa, ss.447-468.
- Erdoğan, S. (2019). Demir Çağ ve Hellenistik Dönem Tunceli Yüzeysel Araştırması-2017. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 36, c.III, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.349-370.
- Erdoğan, S. ve Şen, K. (2019). Yeşil Segedik (Gökçe) Kaya Mezarları ve Surp Kevork (Kahraman Segedik) Kilisesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,4:287-306.
- Erol, O., Akkan, E., Elibüyük, M. ve Doğu, A.F. (1987). Aşağı Fırat Bölgesinde Bugünkü ve Kuvaterner'deki Doğal Çevre Koşulları. *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.1-28.
- Ertem, H. (1972a). Han İbrahim Şah Kazısı 1970 Yılı Ön Raporu. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 1(19):87-92.
- Ertem, H. (1972b). Han İbrahim Şah Kazısı-1970. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.63-74.
- Ertem, H. (1974). Han İbrahim Şah Kazısı-1971. *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:4, T.T.K.B., Ankara, ss.59-69.
- Ertem, H. (1979). Korucutepe-1973. *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:6, T.T.K.B., Ankara, ss.33-41.
- Ertem, H. (1982a). *Keban Projesi Han İbrahim Şah Kazısı 1970-1971*. Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.13-22.
- Ertem, H. (1982b). Korucutepe Kazısı-1974/1975. *Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:7, T.T.K.B., Ankara, ss.1-14
- Ertem, H. (1986). Korucutepe'nin Hititler Devri'ndeki Adı Hakkında. *Türk Tarih Kongresi*, 10, c.II, Ankara, ss.577-587.
- Erzen, A. (1992). *Doğu Anadolu ve Urartular*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Dizi:20, Sayı:8b, T.T.K.B., Ankara, ss.2-45.

- Erzincan Özel İdaresi. (1999). *Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Erzincan*. Dönence Basım ve Yayın, İstanbul, s.8.
- Esin, U. (1971). Tepecik Kazısı-1969. *Keban Projesi-1969 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:2, T.T.K.B., Ankara, ss.107-130.
- Esin, U. (1972). Tepecik Kazısı-1970. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.139-158.
- Esin, U. (1974). Tepecik Kazısı-1971. *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:4, T.T.K.B., Ankara, ss.109-135.
- Esin, U. (1975a). Tepecik-1974. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*,25:46-49.
- Esin, U. (1975b). Tülintepe-1974. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*,25:50-51.
- Esin, U. (1976). Tepecik Kazısı-1972. *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:5, T.T.K.B., Ankara, ss.101-117.
- Esin, U. (1979). Tülintepe Kazısı-1973. *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:6, T.T.K.B., Ankara, ss.115-125.
- Esin, U. (1980). Değirmentepe Kazısı-1979. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 2*, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.91-99.
- Esin, U. (1982). Tepecik Kazısı-1974. *Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:7, T.T.K.B., Ankara, ss.71-118.
- Esin, U. (1983). Değirmentepe (Malatya) Kazısı 1981 Yılı Sonuçları. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 4*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.39-48.
- Esin, U. (1984). Değirmentepe (Malatya) Kurtarma Kazısı 1983 Yılı Raporu. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 6*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İzmir, ss.11-29.
- Esin, U. (1986). Tepecik ve Tülintepe'ye (Altınova, Elazığ) Ait Bazı Metal ve Cüruf Analizleri. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 2*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.69-79.
- Esin, U. (1987a). Tülintepe'ye Ait Obsidyen Hidrasyonu Yaş Tayinleri Hakkında Diğer Bir Görüş. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 3*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.79-85.
- Esin, U. (1987b). Değirmentepe Kazısı-1979. *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.89-115.
- Esin, U. (1987c). Değirmentepe-1986. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*,37:184-185.

- Esin, U. ve Arsebük, G. (1974a). Tülintepe Kazısı-1971. *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:4, T.T.K.B., Ankara, ss.137-159.
- Esin, U. ve Arsebük, G. (1974b). Tülintepe Kazısı-1971. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 2(20):63-78.
- Esin, U. ve Arsebük, G. (1982). Tülintepe Kazısı-1974. *Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:7, T.T.K.B., Ankara, ss.119-133.
- Esin, U. ve Arsebük, G. (1983). 1982 Yılı Değirmentepe (Malatya) Kurtarma Kazısı. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 5, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, ss.71-79.
- Esin, U. ve Harmankaya, S. (1985). 1984 Değirmentepe (Malatya) Kurtarma Kazısı. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 7, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.53-85.
- Esin, U. ve Harmankaya, S. (1986). 1985 Değirmentepe (Malatya-İmamlı Köyü) Kurtarma Kazısı. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 8, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.95-137.
- Esin, U. ve Harmankaya, S. (1987). Değirmentepe (Malatya) Kurtarma Kazısı 1986. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 9, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.79-125.
- Esin, U. ve Harmankaya, S. (1991). İkiz Höyük (Kuluşağı, Malatya) Kurtarma Kazısı. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 12, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.325- 344.
- Esin, U., Arsebük, G. ve Özdoğan, M. (1987). Değirmentepe Kazısı-1978. *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.77-87.
- Esin, U., Arsebük, G., Korfmann, M., Boessneck, J. ve von den Driesch, A. (1976). Tülintepe Kazısı-1972. *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:5, T.T.K.B., Ankara, ss.119-174.
- Esin, U., Boessneck, J. ve von den Driesch, A. (1979). Tepecik Kazısı-1973. *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:6, T.T.K.B., Ankara, ss.79-114.
- Eutropius. (2007). *Roma Tarihinin Özeti*. Çiğdem M. (Çev), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, ss.145-151.
- Frangipane, M. (1991). Excavations at Arslantepe Malatya The 1989 Campaign. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 12, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, A.Ü. Basımevi, Ankara, ss.209-223.
- Frangipane, M. (1992). The 1990 Excavations Arslantepe-Malatya. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 13, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.177-195.

- Frangipane, M. (1993). The Results of The 1991 Campaign at Arslantepe-Malatya. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 14*, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.213-229.
- Frangipane, M. (1994). Excavations at Arslantepe-Malatya 1982. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 15*, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.211-228.
- Frangipane, M. (1995a). Arslantepe 1994: A Fourth Millenium Temple/Palace. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 17*, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.169-182.
- Frangipane, M. (1995b). Arslantepe-Malatya Results of The 1993 Season. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 16*, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.165-176.
- Frangipane, M. (1998). Arslantepe 1996: The Finding of An E.B.I “Royal Tomb”. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 19*, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.291-309.
- Frangipane, M. (2005). *Dall’Eufrate Al Mediterraneo-Fırat’tan Akdeniz’e*. Ankara İtalyan Kültür Merkezi, Ankara, ss.13-27.
- Frangipane, M. ve Balossi, F. (2004). The 2002 Exploration Campaign at Arslantepe-Malatya. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 25*, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.397-404.
- Frangipane, M., Balossi, F.R. ve Akgül, H.Ç. (2014). Arslantepe 2011-2012 Yılı Kazı Sonuçları: İlk Tunç Çağı I’ın Yeni Buluntuları. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 35*, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Muğla, ss.456-469.
- Frangipane, M., Balossi, F.R. ve Akgül, H.Ç. (2015). Arslantepe’de 2013 Yılı Kazı Sezonu: İlk Tunç I ve Geç Kalkolitik Tabakalarının Yeni Buluntuları. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 36*, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.177-189.
- Frangipane, M., di Nocera, G.M., Hauptmann, A., Morbidelli, P., Palmieri, A., Sadori, L., Schultz, M. ve Schultz, T.S. (2001). New Symbols of A New Power in A Royal Tomb From 3000 BC Arslantepe (Malatya-Turkey), *Palèorient, 27*(2):105-139.
- French, D.H. (1968). Aşvan Excavations-1968. *Türk Arkeoloji Dergisi, 1*(17):71-73.
- French, D.H. (1971). Aşvan Kazısı-1969. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:2, T.T.K.B., Ankara, ss.31-33.
- French, D.H. (1973). Aşvan 1968-1972: The Excavations. *Anatolian Studies, 23*:73-91.
- French, D.H. ve Mitchell, S. (1972). Aşvan Kazıları-1970/Aşvan Kale. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, s.48.

- French, D.H. ve Mitchell, S. (1976). Aşvan Kazıları-1972/Aşvan Kale. *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:5, T.T.K.B., Ankara, ss.14-18.
- French, D.H., Mitchell, S., Diamant, S., Aksoy, B., McNicoll, A., Helms, S., Hillman, G., Williams, D., Harrison, M., Hall, G., McBride, S. ve Riddell, A. (1974). Aşvan Kazıları-1971. *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:4, T.T.K.B., Ankara, ss.25-58.
- French, D.H., Mitchell, S., Diamant, S., McNicoll, A. ve Helms, S. (1972). Aşvan Kazıları-1970. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.45-53.
- Gavaz, Ö.S. (2008). Hitit İmparatorluk Devri Krallarından I. Suppiluliuma Dönemi'nde Anadolu. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1):21-39.
- Günaşdı, Y. (2013). *Karasu (Yukarı) Havzası'ndaki Tarihi ve Arkeolojik Veriler*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, s.66-83.
- Günaşdı, Y. (2015). Erzincan Sırataşlar Kalesi. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(9):113-131.
- Günaşdı, Y. (2016). Doğu Anadolu Kaya Resimleri Işığında Doyumlu Kaya Panoları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*,39:391-407.
- Güney, E. (2013). *Trakya'nın, Anadolu'nun Tarihi Coğrafya Bölgeleri ve Antik Kentleri*.Edge Akademi, Ankara, ss.30-282.
- Güterbock, H.G. (1973). Hittite Hieroglyphic Seal Impressions from Korcutepe. *Journal of Near Eastern Studies*, 32(1/2):135-147.
- Harmankaya, S. (2019). *Türkiye İlk Tunç Çağı Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme*.http://tayproject.org/downloads/ITC_SH.pdf. (28.04.2019).
- Harmankaya, S. (2019). *Türkiye Kalkolitik Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme*.http://tayproject.org/downloads/Kalkolitik_SH.pdf. (25.04.2019).
- Harmankaya, S. (2019). *Türkiye Neolitik Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme*.http://tayproject.org/downloads/Neolitik_SH.pdf. (25.04.2019).
- Harper, R.P. (1971). Pağnik Öreni Kazısı-1969. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:2, T.T.K.B., Ankara, ss.91-98.
- Harper, R.P. (1972a). Pağnik Öreni Roman Fort-1971. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies (Special Number in Honour of the Seventieth Birthday of Professor Seton Lloyd)*,22:27-28.
- Harper, R.P. (1972b). Pağnik Öreni Kazıları-1970. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.119-126.

- Harper, R.P. (1974). Pağnik Öreni Kazıları-1971. *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:4, T.T.K.B., Ankara, ss.103-108.
- Harput-Elazığ Rehberi. (1965). *Yeni Fırat Aylık Sanat ve Fikir Dergisi*,25:2-12.
- Hauptmann, H. (1970). Norşuntepe-1969. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*,20:11-13.
- Hauptmann, H. (1971). Norşuntepe Kazısı-1969. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:2, T.T.K.B., Ankara, ss.71-90.
- Hauptmann, H. (1972). Norşuntepe Kazıları-1970. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.87-118.
- Hauptmann, H. (1979). Norşuntepe Kazıları-1973. *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:6, T.T.K.B., Ankara, ss.43-78.
- Hauptmann, H. (1982). Norşuntepe Kazıları-1974. *Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:7, T.T.K.B., Ankara, ss.13-70.
- Hauptmann, H. ve von den Driesch, A. (1976). Körtepe Kazıları-1972. *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:5, T.T.K.B., Ankara, ss.25-39.
- Hauptmann, H., Boessneck, J. ve von den Driesch, A.(1976). Norşuntepe Kazıları-1972. *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:5, T.T.K.B., Ankara, ss.41-100.
- Hauptmann, H., Wafler, M., von Kock, D., Malec, F. ve Storch, G. (1974). Norşuntepe Kazıları-1971. *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:4, T.T.K.B., Ankara, ss.71-102.
- Hawkins, J.D. (1998). The Land of Isuwa: The Hieroglyphic Evidence. 3. *Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, Ankara, ss.281-296.
- Heredot. (2012). *Tarih*. Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi. Müntekim Ö. (Çev). Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, ss.41-405.
- Huntington, E. (1902). The Valley of The Upper Euphrates River and Its People. *Bulletin of The American Geographical Society*, 34(4):301-310.
- Huntington, E. and Lehmann, C.F. (1901). Weitere Berichte Über Forschungen in Armenian und Commagene. *Zeitschrift für Ethnologie*,33:173-209.
- Işık, C. (1987). Habibuşağı Nekropolü. *Belleten*, 51(200):549-564.
- Işıklı, M. (2009). Erzincan Altın-tepe Kalesi Yüzey Araştırmaları 2006-2007 Çalışmalarının Genel Bir Değerlendirmesi. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 26, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.253-266.

- Işıklı, M. (2014). Yükseklerde Arkeoloji Yapmak: Doğu Anadolu Arkeolojisinin Dünü-Bugünü. *Arkeolojiyle Geçen Bir Yaşam İçin Yazılar: Veli Sevin'e Armağan*. (Ed.) Özfirat, A., Ege Yayınları, İstanbul, ss.1-12.
- Işıklı, M. (2015). Karaz Kültürünün Ortaya Çıkış Hikayesi. *Şehr-i Kadim Aziziye; Edebiyat, Tarih, Kültür, Sanat Dergisi*,4:46-53.
- Jones, A.H.M. (1971). *The Cities of The Eastern Roman Provinces (2. Baskı)*. Oxford University Press, Ely House, London, p.181-182.
- Kalkan, A. (2009). *Etnoarkeolojinin Anadolu'da Uygulanabilirliği*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, ss.123-124.
- Karaca, Ö. (1981). Pirot Höyük 1980 Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, DSİ Basım ve Foto-Film İşletme Müdürlüğü Matbaası, Ankara, ss.109-114.
- Karaca, Ö. (1982). Pirot Höyük 1981 Kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 4, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.69-74.
- Karaca, Ö. (1983). Pirot Höyük 1982 Kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 5, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, ss.103-107.
- Karaca, Ö. (1984). Pirot Höyük 1983 Kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 6, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü, İzmir, ss.37-48.
- Karadoğan, S. (2001). Kuruluş Yeri Açısından Malatya Şehri ve Yakın Çevresinin Jeomorfolojisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1):27-56.
- Karakaş, E. (1996). *Merkezi Fonksiyonları Açısından Ağın, Arapkir ve Kemaliye İlçeleri*. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Elazığ, s.109.
- Karakuş, U. (2012). Coğrafya Eğitimi İçin Önemli Bir Kaynak: Birinci Türk Coğrafya Kongresi. *Marmara Coğrafya Dergisi*,25:198-212.
- Karaosmanoğlu, M. (2009). Altın-tepe Urartu Kalesi 2007 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 30, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.119-138.
- Karaosmanoğlu, M. (2010). Altın-tepe Urartu Kalesi 2008 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 31, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.17-34.
- Karaosmanoğlu, M. Korucu, H. ve Yılmaz, M.A. (2017a). Altın-tepe Urartu Kalesi 2015 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 38, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.233-246.

- Karaosmanoğlu, M. ve Yılmaz, M.A. (2013). Altıntepe Kalesinden Günümüze Yansımalar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(25):275-282.
- Karaosmanoğlu, M. ve Yılmaz, M.A. (2017b). Altıntepe Urartu Kalesi 2016 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 39, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Bursa, ss.387-394.
- Karaosmanoğlu, M. ve Yılmaz, M.A. (2019). Altıntepe 2017 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 40, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.617-632.
- Karaosmanoğlu, M., Can, B. ve Korucu, H. (2007). Altıntepe Urartu Kalesi 2005 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 28, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.259-270.
- Karaosmanoğlu, M., Can, B. ve Korucu, H. (2008). Altıntepe Urartu Kalesi 2006 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 29, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.497-514.
- Karaosmanoğlu, M., Korucu, H. ve Caner, E. (2014a). Erzincan-Altıntepe Çevresi Yüzey Araştırmaları. *Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı*. (Ed.) Kasapoğlu, H. ve Yılmaz, M.A., Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, ss.505-514.
- Karaosmanoğlu, M., Korucu, H. ve Yılmaz, M.A. (2011). Altıntepe Urartu Kalesi 2009 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 32, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.164-177.
- Karaosmanoğlu, M., Korucu, H. ve Yılmaz, M.A. (2012). Altıntepe Urartu Kalesi 2010 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 33, c.III, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.303-317.
- Karaosmanoğlu, M., Korucu, H. ve Yılmaz, M.A. (2013). Altıntepe Urartu Kalesi 2011 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 34, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Çorum, ss.137-146.
- Karaosmanoğlu, M., Korucu, H. ve Yılmaz, M.A. (2014b). Altıntepe Urartu Kalesi Kazı ve Onarım Çalışmaları 2003-2013. *Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı*. (Ed.) Kasapoğlu, H. ve Yılmaz, M.A., Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, ss.77-96.
- Karaosmanoğlu, M., Korucu, H. ve Yılmaz, M.A. (2015a). Altıntepe Urartu Kalesi 2013 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 36, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.137-152.

- Karaosmanoğlu, M., Korucu, H. ve Yılmaz, M.A. (2015b). Altın-tepe Urartu Kalesi (2012) Kazı ve Onarım Çalışmaları. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*,34:116-132.
- Karaosmanoğlu, M., Korucu, H. ve Yılmaz, M.A. (2016). Altın-tepe Urartu Kalesi 2014 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 37, c.I T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.129-146.
- Karaosmanoğlu, M., Özkan, H., Öztürk, N., Can, B. ve Korucu, H. (2005). Altın-tepe Kazısı-2003. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 26, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.127-138.
- Katar, M. (2018). Göge Baş Uzatmış Bir Kale, Sebeteria (Palu Kalesi ve Palu Kalesi'ndeki Urartu İzleri). (Ed.) Çakar, E., Çelik, K. ve Kısa, Y. *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, Uluslararası Palu Sempozyumu Bildirileri*, c.I, Elazığ, ss.103-112.
- Kaya, A. (2010). *Başlangıcından Günümüze Dersim Tarihi*. Demos Yayınları, İstanbul, s.19.
- Kaya, M.A. (2003). Anadolu'daki Roma Garnizonları. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 18(2):83-94.
- Kaya, M.A. (2004a). Romalılar, Parthlar ve Armenia Krallığı (İÖ 92-İS 4). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 19(1):73-86.
- Kaya, M.A. (2004b). Roma Lejyonerleri ve Anadolu. A.Ü. D.T.C.F. Tarih Bölümü *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(37):87-98.
- Kaymakçı, S. (2016). Antik Çağda Erzincan ve Çevresindeki Tapınımlar-Kültler. *Uluslararası Erzincan Sempozyumu Bildiriler*, c.I, 28 Eylül-01 Ekim, Erzincan Üniversitesi, Erzincan, ss.275-282.
- Keban, Karakaya, Gölköy, Karababa. (1976). *O.D.T.Ü Keban Projesi Aşağı ve Yukarı Fırat Havzaları Baraj Göl Alanları Araştırmaları*. T.T.K.B., Ankara, s.8.
- Kekeç, T. ve Şahin, H. (2013). Malatya-Battalgazi İlçesi Kırk Kardeşler Mezarlığı (Mezarlık-Kümbetler) 2012 Yılı Sondaj ve Temizlik Çalışmaları. *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 22, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Adana, ss.85-98.
- Kılıç, Y. (2002). Parthlar. *Yeni Türkiye Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*,43:176-180.
- Klengel, H. (1968). Die Hethiter und Isuwa. *Oriens Antiquus*,7:63-76.
- Klengel, H. (1992). *Syria, 3000 to 300 B.C.: A Handbook of Political History*. Akademie Verlag, Berlin, p.109.

- Kobayashi, K. ve Sagona, A. (2008). A Survey of Obsidian Sources in The Provinces of Erzurum, Erzincan, Rize and Bitlis-2006. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 25, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.185-196.
- Koçak, Ö. ve Şahin, H. (2002). Eskiçağ Tarihi Araştırmalarında Jeopolitiğin Yeri. *Anadolu Araştırmaları*, 16:337-374.
- Konyar, E. (2007). Elazığ-İmikuşağı Höyüğü'nde Eski Hitit Dönemi: Stratigrafi ve Çanak Çömlek. *Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan*. (Der.) Alparslan, M., Doğan, M. ve Peker, A.H. Ege Yayınları, İstanbul, ss.405-415.
- Kosyan, A. (2006). An Aryan in Isuwa. Iran & The Caucasus, *Brill*, 10(1):1-6.
- Koşay, H.Z. (1970). Sakyol (Pulur) Tarih Öncesi Kazısı. *Türk Tarih Kongresi*, 7, c.I, Ankara, ss.53-61.
- Koşay, H.Z. (1971). Pulur (Sakyol) Kazısı-1969. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:2, T.T.K.B., Ankara, ss.99-107.
- Koşay, H.Z. (1976). *Keban Projesi Pulur Kazısı 1968-1970*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:3, Ankara, s.2.
- Koşay, H.Z. (1976). Yeniköy Höyüğü Kazısı-1972. *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:5, T.T.K.B., Ankara, ss.175-194.
- Koşay, H.Z. ve Weaver, M.E. (1972). Pulur (Sakyol) Kazısı-1970. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.127-138.
- Kozbe, G. (1987). *Van-Dilkaya Höyüğü 1984-1986 Kazı Dönemlerinde Ele Geçen Erken Transkafkasya Çanak Çömleği*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, s.1.
- Kökten, İ.K. (1947). 1945 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları. *Bellekten*, 11(43):463.
- Kökten, İ.K. (1971). Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları-1969. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:2, T.T.K.B., Ankara, ss.13-21.
- Kökten, İ.K. (1972). Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları-1970. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.1-2.
- Kökten, İ.K. (1974). Keban Baraj Gölü Alanında Diptarih Araştırmaları-1971. *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:4, T.T.K.B., Ankara, ss.1-11.
- Kökten, İ.K. (1976). Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları-1972. *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:5, T.T.K.B., Ankara, ss.1-8.

- Köroğlu, K. (1995). Assur-Urartu Yazılı Belgeleri ve Arkeolojik Kalıntılar Işığında Alzi/Enzi Ülkesi(Elazığ Bölgesi) Tarihi Coğrafyası. *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*. T.T.K.B., Ankara, ss.359-366.
- Köroğlu, K. (1996). *Urartu Krallığı Döneminde Elazığ (Alzi) ve Çevresi*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, ss.53-67.
- Köroğlu, K. (2011). Urartu: Krallık ve Aşiretler. *Urartu: Doğu'da Değişim*. (Ed.) Köroğlu, K. ve Konyar, E., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, ss.12-51.
- Köroğlu, K. (2012). Demir Çağında Önasya ve Urartu Krallığı. *Aktüel Arkeoloji*, 30:68-81.
- Ksenophon. (1974). *Anabasis: Onbinlerin Dönüşü*. Gökçöl, T. (Çev). Hürriyet Yayınları, İstanbul, s.111-134.
- Kunç, Ş. ve Çukur, A. (1987). Bakır Buluntularda İz Element Dağılımı. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 3, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.97-105.
- Kurdaş, K. (2014). *ODTÜ Yıllarım: Bir Hizmetin Hikayesi*. O.D.T.Ü. Yayıncılık, Ankara, ss.179-196.
- Kurt, M. (2009). Yeni Asur Devleti'nin Kuzey Yayılımı ve Doğu Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası. *Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, 8(1):1-13.
- Lynch, H.F.B. (1901). *Armenia Travels and Studies*. Longmans, Green and Co., Vol.II, London, pp.160-470.
- Marciak, M. (2017). Sophene, Gordyene and Adiabene: Three Regna Minora of Northern Mesopotamia Between East and West. *Brill*, pp.11-160.
- McNicoll, A. (1972). Aşvan Kazıları-1970/Taşkun Kale (N52/2). *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*, O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.49-51.
- McNicoll, A. (1973a). The Aşvan Hoard: Coins of Two Cappadocian Monarchs. *Anatolian Studies*,23:181-186.
- McNicoll, A. (1973b). Coins of The Aşvan Project. *Anatolian Studies*,23:187-190.
- McNicoll, A. (1973c). Aşvan Kale 1968-1972: An Interim Report/Taşkun Kale. *Anatolian Studies*,23:159-180.
- McNicoll, A. (1979). Aşvan Kazıları-1973/Taşkun Kale-1973. *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*, O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:6, T.T.K.B., Ankara, ss.1-5.
- McNicoll, A. (1983). *Taşkun Kale: Keban Rescue Excavations Eastern Anatolia*. BIA at Ankara, Monography 6, Oxford: British Archaeological Reports, pp.1-7.
- Memiş, E. (2010). *Eskiçağ Türkiye Tarihi (En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar)*. Ekin Basım-Yayın Dağıtım, Bursa, s.177.

- Memiş, E. (2018). Hurri-Mitanni Ortaklığının Eski Yakın Doğu Tarihine Yansımaları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(15):296-303.
- Mergen, A.B. (2017). Bitlis İli Güroymak ve Tatvan İlçeleri Tarih Öncesi Dönem 2015 Yılı Yüze Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 34, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Edirne, ss.203-210.
- Mitchell, S. (1980). Aşvan Kale: Keban Rescue Excavations. *Eastern Anatolia. 1. The Hellenistic, Roman and Islamic Sites*. BIA at Ankara, Monograph 1, Oxford: British Archaeological Reports, pp.8-9.
- Mitchell, S. (1998). The Aşvan Project. *Ancient Anatolia: Fifty Years' Work by The British Institute at Ankara (British Institute of Archaeology at Ankara Special Publication)*. (Ed.) Matthews, R., London, pp.85-100.
- Mitford, T.B. (2002). Erzincan Survey-2000. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 19, c.II. T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.37-38.
- Mitford, T.B. (1998). The Roman Frontier on The Upper Euphrates. *Ancient Anatolia: Fifty Years' Work by The British Institute at Ankara (British Institute of Archaeology at Ankara Special Publication)*. (Ed.) Matthews, R. London, p.260.
- Mountjoy, S. (2005). *Rivers in World History The Tigris and Euphrates Rivers*. Chelsea House Publishers, Philadelphia, pp.7-8.
- Osmanoğlu, C. (1966a). Harput Çevresindeki Kaleler ve Beylikler. *Yeni Fırat Sanat ve Fikir Dergisi*,32:8-11.
- Osmanoğlu, C. (1966b). Tunceli'nde Tarih. *Yeni Fırat Sanat ve Fikir Dergisi*, 29:16-17.
- Öğün, B. (1971). Haraba Kazıları-1969. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:2, T.T.K.B., Ankara, ss.39-46.
- Öğün, B. (1972). Haraba Kazısı-1970. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.73-78.
- Öğün, B. (1974). Haraba-1973. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*,24:33.
- Öğün, B. (1979). Haraba Kazısı-1973. *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:6, T.T.K.B., Ankara, ss.25-32.
- Öğün, B. (1983). Habibuşağı Kazısı-1982. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 5, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.237-238.
- Özbek, M. (2003). Değirmentepe (Kalkolitik Çağ) Bebeklerinde İlginç Bir Adet: Baş Bağlaması. *Bellekten*, 67(242):369-385.

- Özcan, K.T. (2015). Hellenistik Dönemin Küçük Bir Krallığı: Kommagene. *Tarih Okulu Dergisi*,23:97-118.
- Özcan, M. (2014). Cumhuriyetin Türkçe “Dersim Türküleri”. 2. *Uluslararası Tunceli (Dersim) Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 20-22 Eylül, Tunceli Üniversitesi, Tunceli, ss.736-753.
- Özdemir, H.F. (2007). Demir Çağı: Başlangıcı ve Başlatanları, Anadolu’ya Etkileri Üzerine. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1):501-518.
- Özdemir, M.A. ve Özgen N. (2004). Keban Barajından Su Kaçakları ve Sunduğu Doğal Potansiyel. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1):65-86.
- Özdoğan, M. (2000). Aşağı Fırat Yüzey Araştırması. *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi:1932-1999*. İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss.314-317.
- Özdoğan, M. ve Harmankaya, S. (1977). *Lower Euphrates Basin 1977 Survey*. M.E.T.U. Lower Euphrates Project Publications, Series:1, No:2, İstanbul, p. 45.
- Özfirat, A. (1999). 1997 Yılı Bitlis-Muş Yüzey Araştırması: Tunç ve Demir Çağları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 16, c.II, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.1-22.
- Özfirat, A. and Sagona, A. (1996-1997). Early Bronze Age Material From İmikuşağı East-Central Anatolia. *Mediterranean Archaeology*, 9-10:127-149.
- Özgüç, N. (2009). *Samsat, Sümeysat, Samosata, Kumaha, Hahha, Hahhum Bir Başkent ve Kalenin Uzun Yaşamının 6000 Yıllık Döneminden Kesitler*. Dizi:5, Sayı:1, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.31.
- Özgüç, T. (1961). Altıntepe Kazıları. *Belleten*, 25(98):253-267.
- Özgüç, T. (1963). Yeni Araştırmaların Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi. *Anadolu (Anatolia)*,7:23-49.
- Özgüç, T. (1964a). Kültepe ve Altıntepe Kazıları Hakkında Yıllık Rapor (1962). *Türk Arkeoloji Dergisi*, 1(12):43-44.
- Özgüç, T. (1964b). Altıntepe Kazıları. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 2(13):93.
- Palmieri, A. (1970). Excavations at Arslantepe (Malatya)-1968. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 1(18):99-107.
- Palmieri, A. (1974). Arslantepe (Malatya) Report on The Excavations 1971-1972. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 1(21):137-146.
- Palmieri, A. (1977). The 1973 and 1975 Campaigns at Arslantepe (Malatya). *Türk Arkeoloji Dergisi*, 2(24):123-132.

- Palmieri, A. (1980). Aspects of Proto-Urban Culture in Arslantepe (Malatya). *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.109-111.
- Palmieri, A. (1981a). The 1980 Excavations at Arslantepe. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.73-76.
- Palmieri, A. (1981b). Excavations at Arslantepe(Malatya). *Anatolian Studies*, 31:101-119.
- Palmieri, A. (1983). Arslantepe Excavations-1982. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 5, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, ss.97-101.
- Palmieri, A. (1984a). Excavations at Arslantepe-1983. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 6, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İzmir, ss.71-78.
- Palmieri, A. (1984b). Arslantepe-1983. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*,34:207-208.
- Palmieri, A. (1985a). Arslantepe-1984. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*,35:181-182.
- Palmieri, A. (1985b). 1984 Excavations at Arslantepe. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 7, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.29-36.
- Palmieri, A. (1986). The 1985 Campaign at Arslantepe-Malatya. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 8, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.67-74.
- Palmieri, A. ve Di Nocera, G.M. (1999). The Metal Objects From The Royal Tomb at Arslantepe (Malatya-Turkey) and Metalwork Development in The Early Bronze Age. (Ed.) Milano, L., de Martino, S., Fales, F.M., Lanfranchi, G.B. Landscapes. *Territories, Frontiers and Horizons in The Ancient Near East Papers Presented to The XLIV Rencontre Assyriologique Internationale*, Vol.3, Sargon, Padova, pp.179-190.
- Palmieri, A. ve Frangipane, M. (1987). Excavations at Arslantepe-1986. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 9, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.127-129.
- Palmieri, A. ve Frangipane, M. (1990). The 1988 Campaign at Arslantepe-Malatya. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 11, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.191-201.
- Palumbi, G. (2011). The Chalcolithic of Eastern Anatolia. *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia: 10.000-323 B.C.E.* (Ed.) Gregory McMahon and Sharon Steadman. Oxford University Press, New York, p.205-226.

- Palumbi, G. and Chataigner, C. (2014). The Kura-Araxes Culture from The Caucasus to Iran, Anatolia and The Levant: Between Unity and Diversity. A Synthesis. *Paléorient*, 2(40):247-260.
- Parlak, N. (2016). Klasik Kaynaklarda Erzincan'ın Yeri ve Önemi. *Uluslararası Erzincan Sempozyumu Bildiriler*, c.I, 28 Eylül-01 Ekim, Erzincan Üniversitesi, Erzincan, ss.355-365.
- Patacı, S. ve Lafli, E. (2013). Elazığ Müzesinde Bir Grup Roma Devri Buluntusu. *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, 23-25 Mayıs, Elazığ, ss. 807-820.
- Payne, M.R. (2006). *Urartu Çivi Yazılı Belgeler Kataloğu*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.62.
- Pektaş, K. (2007). 2004-2005 Yılları Bitlis Kalesi Kazısı. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 28, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.501-518.
- Pınarcık, P. (2012). Urartu Krallığı'nın Tarihi Coğrafyası Hakkında Yeni Öneriler. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 27(2):459-482.
- Puglisi S.M. ve Palmieri, A. (1968). Researches in Malatya District (1965-1966). *Türk Arkeoloji Dergisi*, 2(15):81-101.
- Ramsay, W.M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. Mihri P.(Çev.), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s.346.
- Sagona, A. (2011). Anatolia and The Transcaucasus Themes and Variations CA. 6400-1500 B.C.E..*The Oxford Handbook of Ancient Anatolia: 10.000-323 B.C.E.* (Ed.) McMahon, G. and Steadman, S. Oxford University Press, New York, pp.683-703.
- Sagona, A. (2014). The Kura-Araxes Culture Complex: A History of Early Research. *Arkeolojiyle Geçen Bir Yaşam İçin Yazılar: Veli Sevin'e Armağan*. (Ed.) Özfirat, A., Ege Yayınları, İstanbul, ss.21-32.
- Sagona, A. ve Sagona, C. (2009). Encounters with The Divine in Late Prehistoric Eastern Anatolia and Southern Caucasus. *Altan Çilingiroğlu'na Armağan: Yukarı Denizin Kıyısında Urartu Krallığı'na Adanmış Bir Hayat*. (Ed.) Sağlamtimur, H., Abay, E., Derin, Z., Erdem, A.Ü., Batmaz, A., Dedeoğlu, F., Erdalkıran, M., Baştürk, M.B. ve Konakçı, E., Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, ss.537-563.
- Sagona, A. ve Zimansky, P. (2015). *Arkeolojik Veriler Işığında Türkiye'nin En Eski Kültürleri MÖ 1.000.000-550*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, ss.9-140.
- Salvini, M. (2006). *Urartu Tarihi ve Kültürü*. Aksoy B. (Çev), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.25-58.
- Salvini, M. (2011). Urartu Tarihine Genel Bir Bakış. *Urartu: Doğu'da Değişim*. (Ed.) Köroğlu, K. ve Konyar, E., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, ss.74-101.

- Saraçoğlu, H. (1989). *Doğu Anadolu Bölgesi*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları Öğretmen Kitapları Dizisi:176, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ss.1-470.
- Schrader, F. (1907). *Atlas de Geographie Historique*. Librairie Hachette Et Cie, Paris, Carte-3.
- Serdaroğlu, Ü. (1969). 1969 Ağın ve Kalaycık Kazıları. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 2(17):185-210.
- Serdaroğlu, Ü. (1970). 1968 Ağın ve Kalaycık Kazıları Ön Raporu. *1968 Yaz Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:1, T.T.K.B., Ankara, ss.26-52.
- Serdaroğlu, Ü. (1971). Ağın ve Kalaycık Kazıları-1969. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:2, T.T.K.B., Ankara, ss.23-33.
- Serdaroğlu, Ü. (1972). Ağın ve Kalaycık Kazıları-1970. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.7-23.
- Serdaroğlu, Ü. (1974). Ağın ve Kalaycık Kazıları-1971. *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:4, T.T.K.B., Ankara, ss.13-18.
- Serdaroğlu, Ü. (1976). Ağın ve Çevresinde Araştırmalar-1972. *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:5, T.T.K.B., Ankara, s.9.
- Serdaroğlu, Ü. (1977). *Aşağı Fırat Havzasında Araştırmalar-1975*. O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No:1, Ankara, s.120.
- Sertel, S. (2014). 1938 Sonrasında Tunceli Milletvekillerinin İskanla İlgili Çalışmaları. 2. *Uluslararası Tunceli (Dersim) Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 20-22 Eylül, Tunceli Üniversitesi, Tunceli, ss.209-231.
- Sever, H. (1987). Asur Siyasi Tarihinin Ana Devreleri. *A.Ü. D.T.C.F. Dergisi*, 31(1.2):421-428.
- Sevin, V. (1982). İmikuşığı Kazıları-1981. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 4*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.121-130.
- Sevin, V. (1983). İmikuşığı Kazıları-1982. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 5*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, ss.137-142.
- Sevin, V. (1984). İmikuşığı Kazıları-1983. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 6*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü, İzmir, ss. 93-102.
- Sevin, V. (1985). İmikuşığı-1984. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*,35:195-196.

- Sevin, V. (1986a). İmikuşığı-1985. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*,36:197-198.
- Sevin, V. (1986b). Malatya, Elazığ, Bingöl İlleri Yüzey Araştırması-1985. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 4, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.279-300.
- Sevin, V. (1987a). İmikuşığı Kazıları-1986. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 9, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.299-333.
- Sevin, V. (1987b). İmikuşığı-1986. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*,37:193-194.
- Sevin, V. (1987c). Elazığ-Bingöl İlleri Yüzey Araştırması-1986. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 5, c.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.1-44.
- Sevin, V. (1988). Elazığ-Bingöl Yüzey Araştırması-1987. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 6, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Başkanlığı, Ankara, ss.451-500.
- Sevin, V. (1995). *İmikuşığı-I (6.-1. Yapı Katları)*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Dizi: VI, Sayı: 47, T.T.K.B., Ankara, ss.1-32.
- Sevin, V. (2005). Elazığ/Bahçecik Yazıtı ve Urartu Eyalet Sistemi Üzerine Düşünceler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2):379-384.
- Sevin, V. ve Derin, Z. (1986). İmikuşığı Kazıları-1985. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 8, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.181-204.
- Sevin, V. ve Köroğlu, K. (1985). İmikuşığı Kazıları-1984. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 7, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.163-180.
- Sinclair, T.A. (1989). *Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey*. The Pindar Press, Vol.III, London, ss.97-116.
- Strabon. *Coğrafya-Anadolu (Kitap:XII, XIII, XIV)*. Adnan P. (Çev.), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, ss.3-39.
- Şahin, T.E. (2014a). *Hayaşa Bölgesi Tarihi-I: Yukarı Ülke/Erzincan-Prehistorik Dönemlerden Romaya*. Berikan Yayınevi, Ankara, ss.13-20.
- Şahin, T.E. (2014b). *Hayaşa Bölgesi Tarihi-II: Yukarı Ülke/Erzincan-Romalılardan Türklere*. Berikan Yayınevi, Ankara, ss.1-224.
- Şahin, T.E. (2018). Strabon'un Hayaşa Bölgesi Kentleri: Satala'dan Zımara'ya. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 6(15):11-39.
- Şenocak, M.B. (2014). *Anadolu'da Roma Lejyonları ve Askeri Birlikleri*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, ss.38-184.

- Şerifoğlu, T.E. (2007). The Malatya-Elazığ Region During The Middle Bronze Age: A Re-Evaluation of The Archaeological Evidence. *Anatolian Studies*, Vol.57, British Institute at Ankara, Cambridge University Press, pp.101-114.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2018). *Harput*.<http://elazigkulturturizm.gov.tr/TR-58519/harput.html>. (03.12.2018).
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2018). *Ağın*.<http://elazigkulturturizm.gov.tr/TR-194203/agin.html>. (19.12.2018).
- T.C. Malatya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2014). *Malatya Kültür Envanteri*.Malatya Valiliği, Malatya, ss.2-488.
- T.C. Tunceli Valiliği. (2012a). *Tunceli İl Yıllığı*. Anıt Matbaa, Ankara, s.17.
- T.C. Tunceli Valiliği. (2012b). *Bir Tutam Tunceli*.Anıt Matbaa, Ankara, s.7.
- Tarhan, M.T. (2011). Başkent Tuşpa. *Urartu: Doğu'da Değişim*. (Ed.) Koroğlu, K. ve Konyar, E., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, ss.288-335.
- Taylor, J.G. (1868). Journal of a Tour in Armenia, Kurdistan and Upper Mesopotamia with Notes of Researches in the Deyrsim Dagħ in 1866. *Journal of The Royal Geographical Society of London*,38:281-361.
- Tekin, O. (2008). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İletişim Yayınları, I. Baskı, İstanbul, s.165.
- Texier, C. (2002). *Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*.(Çev). Suat, A., Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, ss.15-148.
- The Year's Work. (1969). Excavations at Aşvan-1968. *Anatolian Studies*,19:3-4.
- The Year's Work. (1970). Pağnik Öreni-1969. *Anatolian Studies*,20:3-6.
- Tiryaki, S. (2016). Roma İmparatorluğu'nun Fırat (Euphrates) Hattı (MÖ 129- MS 230). *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkic*, 1(11):217-236.
- Tiryaki, S. (2018). Başlangıçtan Orta Demir Çağı'na Kadar Dağlık Doğu Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Yapısı. *Tarih Okulu Dergisi*,37:621-661.
- Topaloğlu, R. (2013). *Doğu Anadolu Araştırmaları Işığında Pasinler (Hasankale) Bölgesi Keramiklerinin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, s.10.
- Tosun, İ. ve Koç, A. (2017). Tunceli İli Adlarının Köken, Yapı ve Anlamları. *Turkish Studies International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(34):411-421
- Tozer, H.F. (1881). *Turkish Armenia and Eastern Asia Minor*. Longmans, Green and Co., London, pp.187-310.
- Tuplin, C. (2007). A Foreigner's Perspective: Xenophon in Anatolia. *The Achaemenid Impact: on Local Populations and Cultures in Anatolia (Sixth-*

Fourth Centuries B.C.). (Ed.) Delemen, İ., Casabonne, O., Karagöz, Ş. ve Tekin, O. Turkish Institute of Archaeology, İstanbul, pp.7-32.

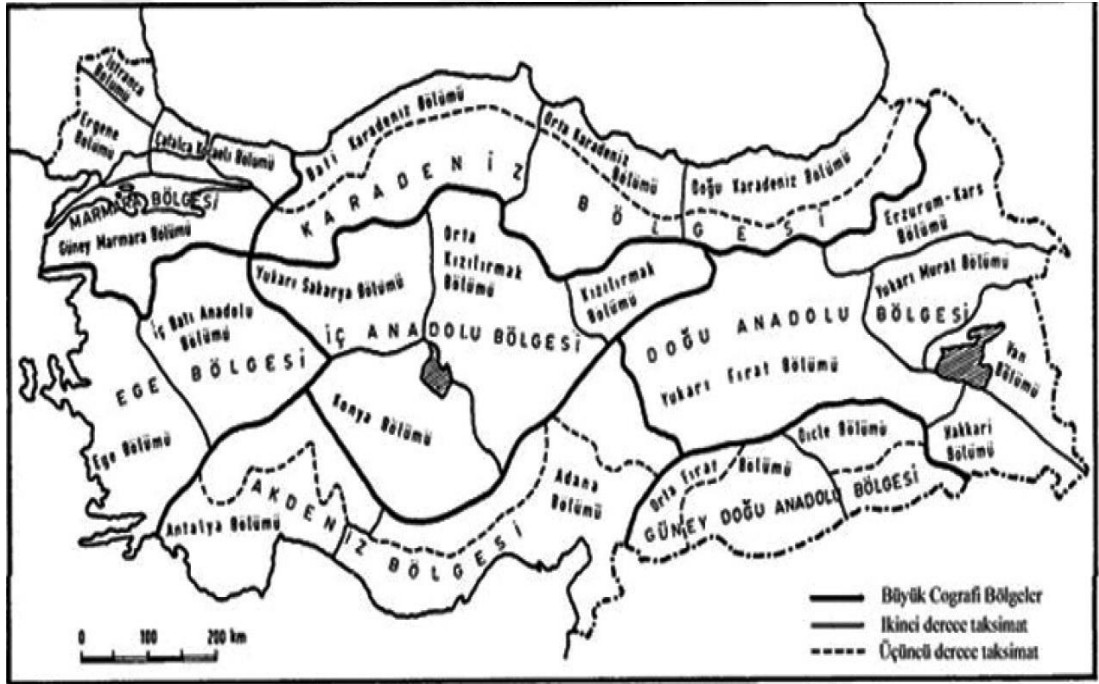
- Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-TAY Projesi. (2019). *Aşvan Kale*. [http://tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=263&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=263&html=ages_detail_t.html&layout=web). (06.01.2019).
- Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-TAY Projesi. (2019). *Haraba Tepe/Elmapınar*. [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=1252&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=1252&html=ages_detail_t.html&layout=web). (20.02.2019).
- Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-TAY Projesi. (2019). *İmamoğlu Höyük*. [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=1438&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=1438&html=ages_detail_t.html&layout=web). (05.03.2019).
- Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-TAY Projesi. (2019). *Köşkerbaba Höyük*. [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=8969&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=8969&html=ages_detail_t.html&layout=web). (10.03.2019).
- Uzunoğlu, E. (1981). Malatya İmamoğlu Höyüğü 1980 Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 3*, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.17-19.
- Uzunoğlu, E. (1983). İmamoğlu Höyüğündeki 1981 Yılı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 4*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.131-136.
- Uzunoğlu, E. (1984). Malatya İmamoğlu Höyüğünde 1983 Yılı Kazı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 6*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İzmir, ss.235-243.
- Uzunoğlu, E. (1985). İmamoğlu Kazıları 1984 Yılı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 7*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.181-199.
- Uzunoğlu, E. (1986). Malatya-İmamoğlu Höyüğünde 1985 Yılı Kazı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 8*, c.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.213-229.
- Uzunoğlu, E. (1987). Malatya İmamoğlu Höyüğü 1986 Yılı Kazısı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 9*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.205-228.
- Uzunoğlu, E. (1988). Malatya İmamoğlu Höyüğü 1987 Yılı Kazısı Sonuçları. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 10*, c.I, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Başkanlığı, Ankara, ss.71-94.
- Üngör, İ. ve Günaşdı, Y. (2016). Yüzeysel araştırmaları ışığında Erzincan İli Höyükleri. *Uluslararası Erzincan Sempozyumu Bildiriler*, c.I, 28 Eylül-01 Ekim, Erzincan Üniversitesi, Erzincan, ss.423-441.
- Ünsal, V. (2012). Doğu Anadolu'da (Malatya-Elazığ) Karaz Türü Yerleşmeler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2):320-331.

- van Loon, M. (1966). *Urartian Art: Its Distinctive Traits in The Light of New Excavations*. Nederlands Instituut voor Het Nabije Oosten, Leiden, p.26.
- van Loon, M. ve Güterbock, H.G. (1971). Korucutepe Kazısı-1969. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:2, T.T.K.B., Ankara, ss.47-69.
- van Loon, M. ve Güterbock, H.G. (1972). Korucutepe Kazısı-1970. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.79-85.
- van Loon, M.N. (1970). Korucutepe Near Elaziğ-1969. Recent Archaeological Research in Turkey. *Anatolian Studies*,20:9-11.
- van Loon, M.N. ve Buccellati, G. (1969). The Excavation at Korucutepe Near Elaziğ. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 1(17):79-82.
- von Moltke, H. (1969). *Moltke'nin Türkiye Mektupları*. Örs, H. (Çev.), Remzi Kitabevi, İstanbul, s.152.
- Whallon, R. (1979). *An Archaeological Survey of The Keban Reservoir Area of East-Central Turkey*. Memoirs of The Museum of Anthropology University of Michigan, No:6, Ann Arbor, s.161.
- Whallon, R. ve Kantman, S. (1969). Early Bronze Age Development in The Keban Reservoir, East-Central Turkey. *Current Anthropology The University Chicago Press Journals*, 10(1):128-133.
- Yakar, J. (2007). *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi*. Tunç ve Demir Çağlarında Kırsal Kesimin Sosyo-Ekonomik Yapısı. Selen H. R. (Çev.), Homer Kitabevi, İstanbul, ss.67-385.
- Yakar, J. ve Salzman, A.G. (1982). Gemerek, Sivas, Malatya Üçgeninde Arkeolojik Bir Yüzey Araştırması. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 2(25):173-179.
- Yalçinkaya, I., Beck, H.M. ve Albrecht, G. (1987). Fırat Vadisinde Adıyaman, Samsat ve Malatya-Kuruçay Çevrelerinde Paleolitik Gözlemler-1979. *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri:1, No:3, T.T.K.B., Ankara, ss.29-39.
- Yaramancı, A. (1971). Jeofizik Araştırmaları-1969. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları, Seri:1, No:2, T.T.K.B., Ankara, ss. 1-12.
- Yarlıgaş, O. (2016). *Eskiçağ Yazıları-10*. (Ed.) Çelgin, A.V., Şahin, N.E.A. ve Onur, F., Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, ss.127-158.
- Yavi, E. (1994). *Doğu Anadolu ve Erzincan-Eskiçağdan Günümüze Doğu Anadolu Bölgesinin Geri Kalmışlığı Üzerine Bir Değerlendirme*. T.C. Erzincan Valiliği İl Özel İdaresi Yayını, Ankara, ss.4-234.
- Yıldırım, A. (2006). Karakaya Barajı ve Doğal Çevre Etkileri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*,6:32-39.

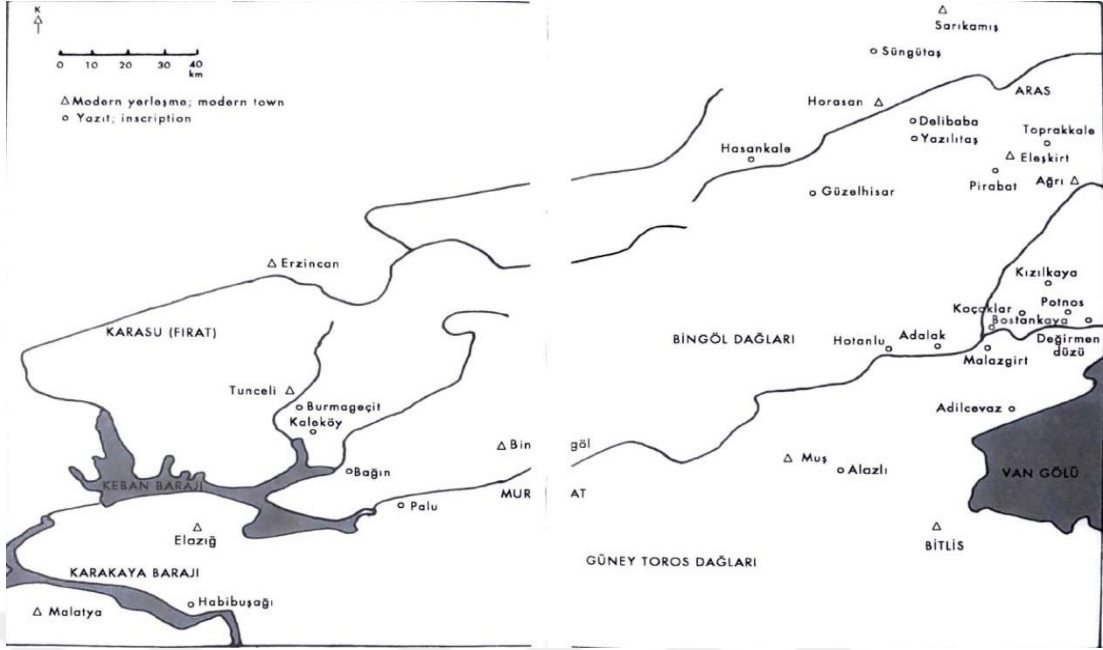
- Yıldırım, E. (2012). Roma-Parth Mücadelesinde Fırat Nehri'nin Jeopolitik Önemi. *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*,7:45-64.
- Yıldırım, E. (2013). Roma İmparatorluğu'nun Doğu Sınırını Korumak İçin Fırat Nehri Boyunca Kurulan Lejyonlar. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(4):167-182.
- Yıldırım, E. (2016). Antik Yazarların Eserlerinde Sophene Bölgesi ile İlgili Anlatımlar. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(7):51-73.
- Yılmaz, M., Gül, A. ve Solak K. (2003). Yukarı Fırat Nehri'nin Sivas-Erzincan Arasında Kalan Bölümünde Yaşayan Capota Umbla (Heckel, 1843)'nın Büyüme Performansları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2):23-40.
- Yiğit, A. (1996). Türkiye'nin Doğu Bölgelerinin Yeniden Belirlenmesi Hakkında Düşünceler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1):357-376.
- Yiğit, T. (1995). Tarih Öncesi ve Hitit Döneminde Isuwa Bölgesi. *A.Ü. D.T.C.F. Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 17(28):233-251.
- Yiğit, T. (2003). İlk Tunç Çağının Son Evresinde Anadolu'nun Siyasal Görünümü. *A.Ü. D.T.C.F. Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 21(33):167-182.
- Yiğit, T. (2005). Hurrilere İlişkin Hititçe Çivi Yazılı Belgelerdeki İlk Kayıtlar. *A.Ü. D.T.C.F. Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*,38:55-69.
- Yorke, V.W. (1896). A Journey in The Valley of The Upper Euphrates. *The Geographical Journal*, 8(5):453-472.
- Yücel, Ç. (2017). Malatya Tümülüsleri Hakkında Bir Değerlendirme. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1):161-174.
- Zimansky, P. (2011). Urartu ve Çağdaşları. *Urartu: Doğu'da Değişim*. (Ed.) Köroğlu, K. ve Konyar, K., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, ss.106-121.
- Zoroğlu, L. (1986). Samsat'da Bulunan Doğu Sigillatları İlk Rapor. *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi (Ayrı Basım)*,3:61-100.

EKLER

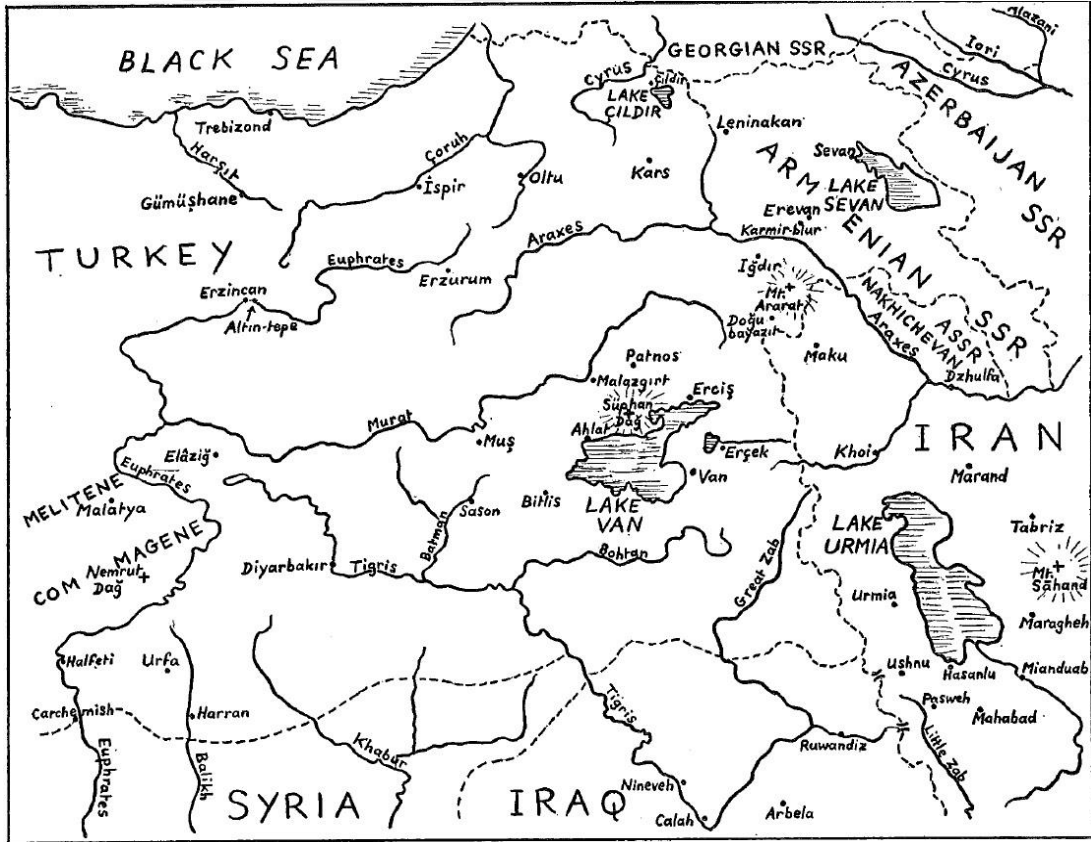
HARİTALAR

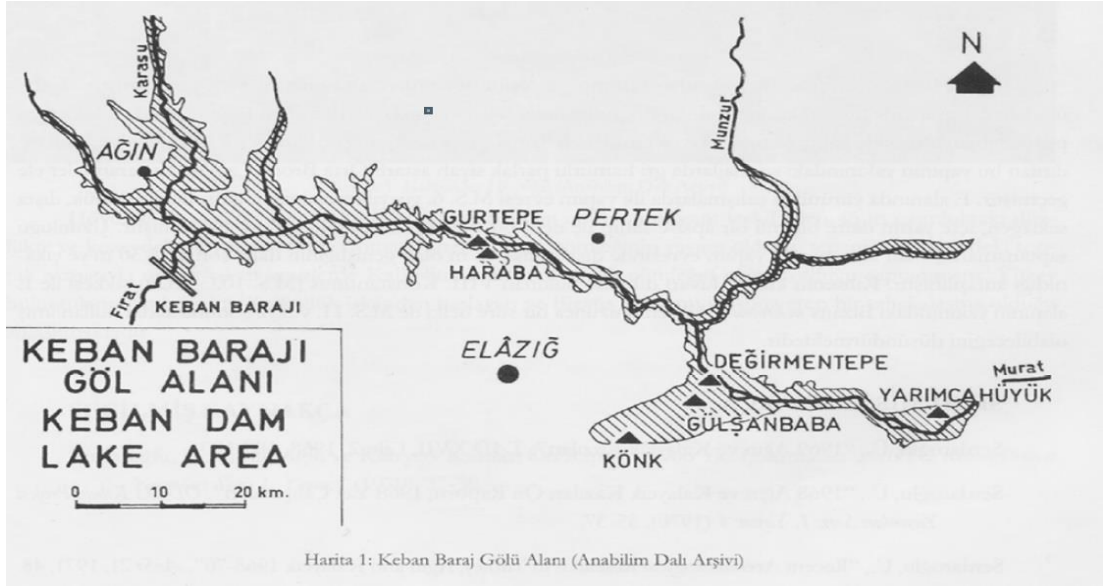
Harita-1: I. Coğrafya Kongresinde Belirlenen Doğu Anadolu Sınırları.

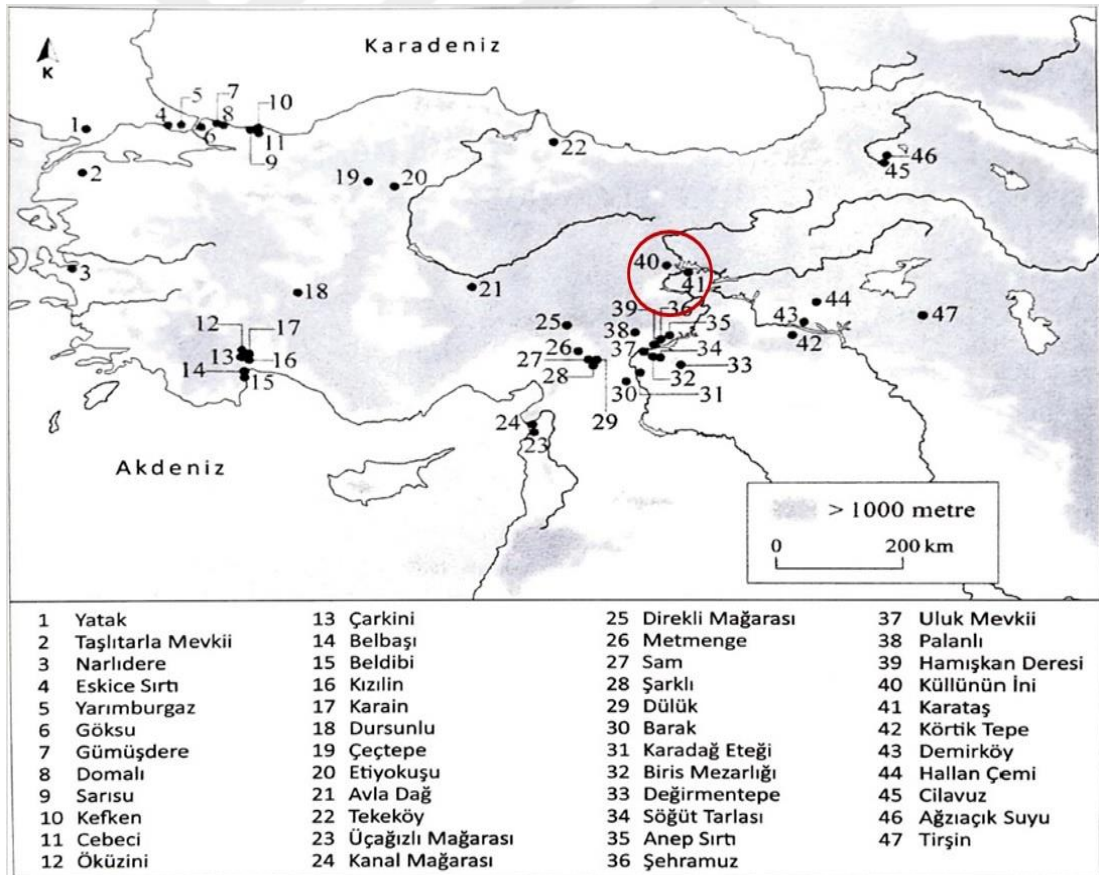
Harita-2: Yukarı Fırat Bölgesi.

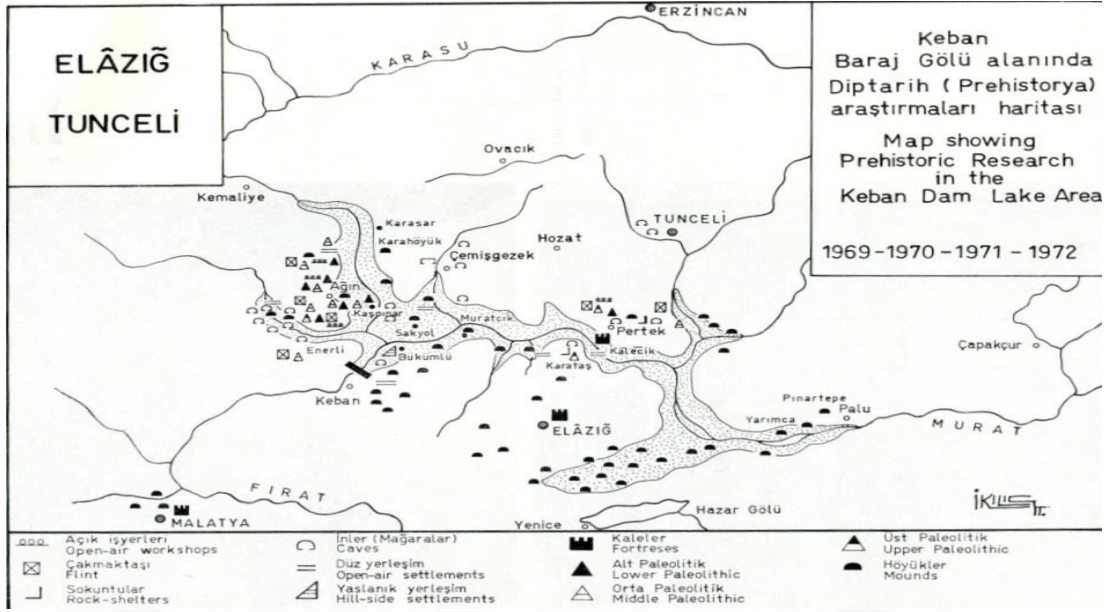
Harita-3: Loon'a Göre Doğu Anadolu.

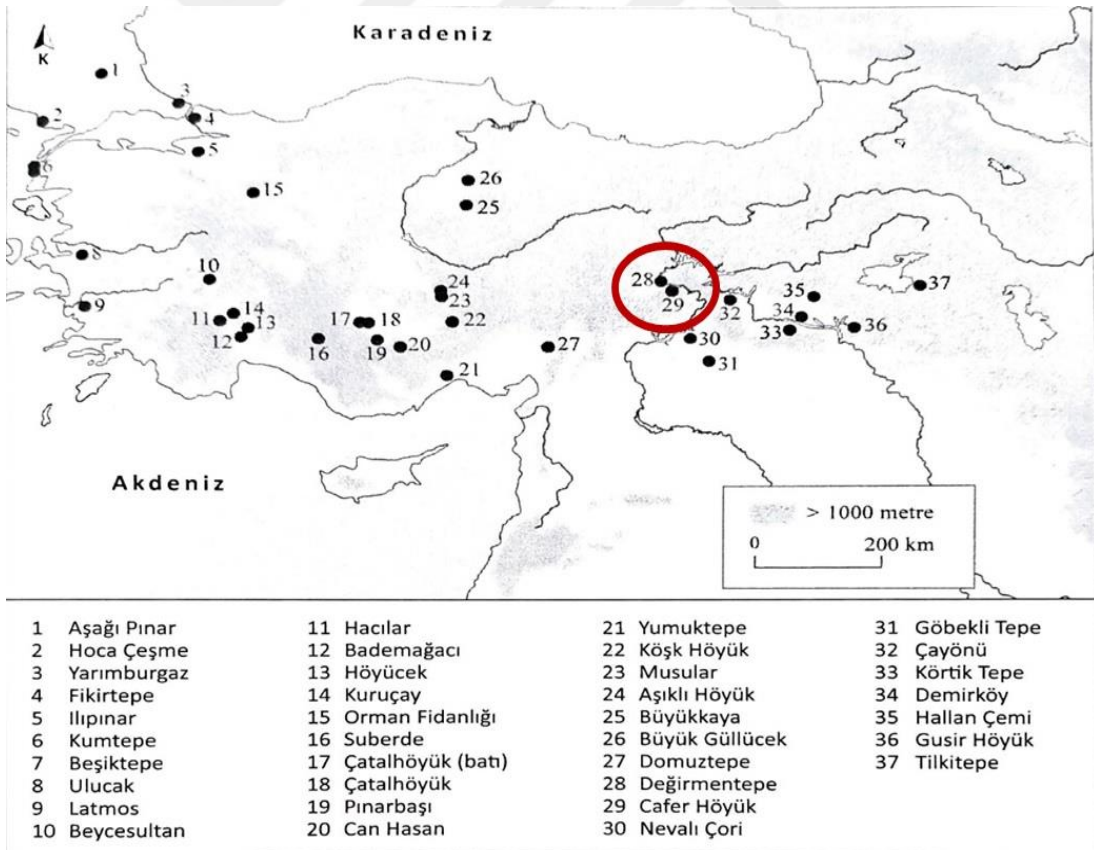
Harita-4: Keban Baraj Gölü Alanı.

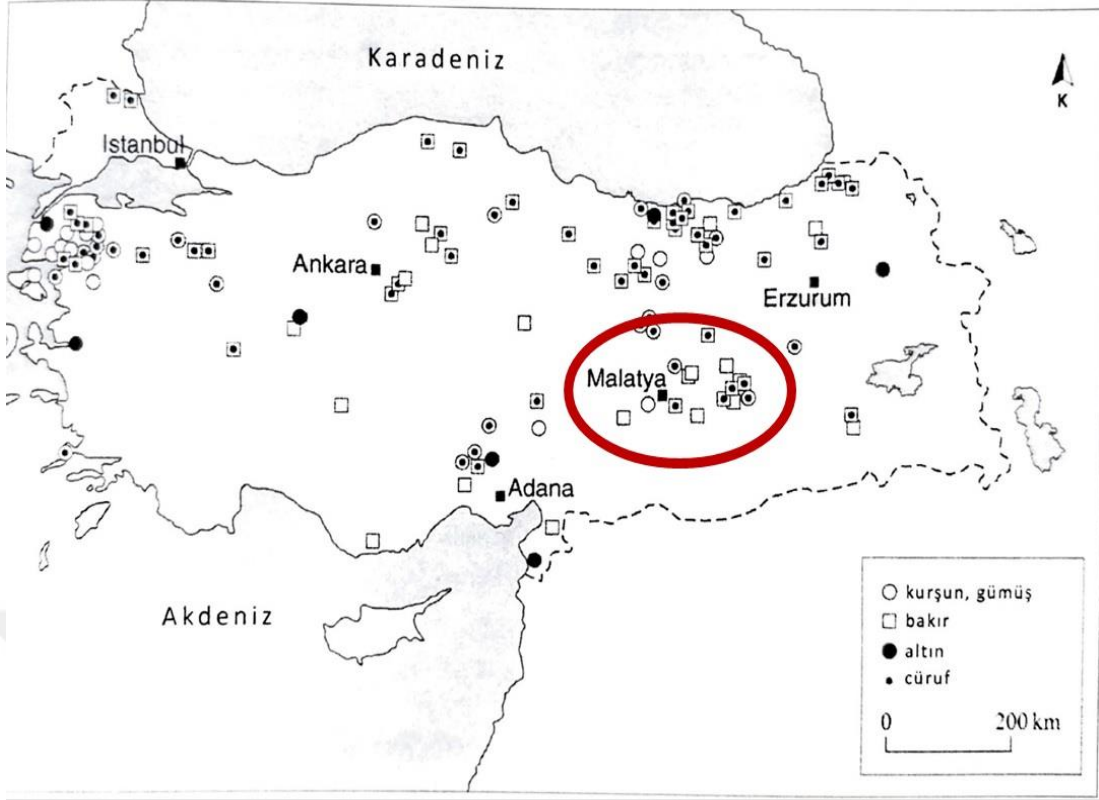
Harita-5: Türkiye'deki Paleolitik ve Epi-Paleolitik Yerleşim Yerleri.

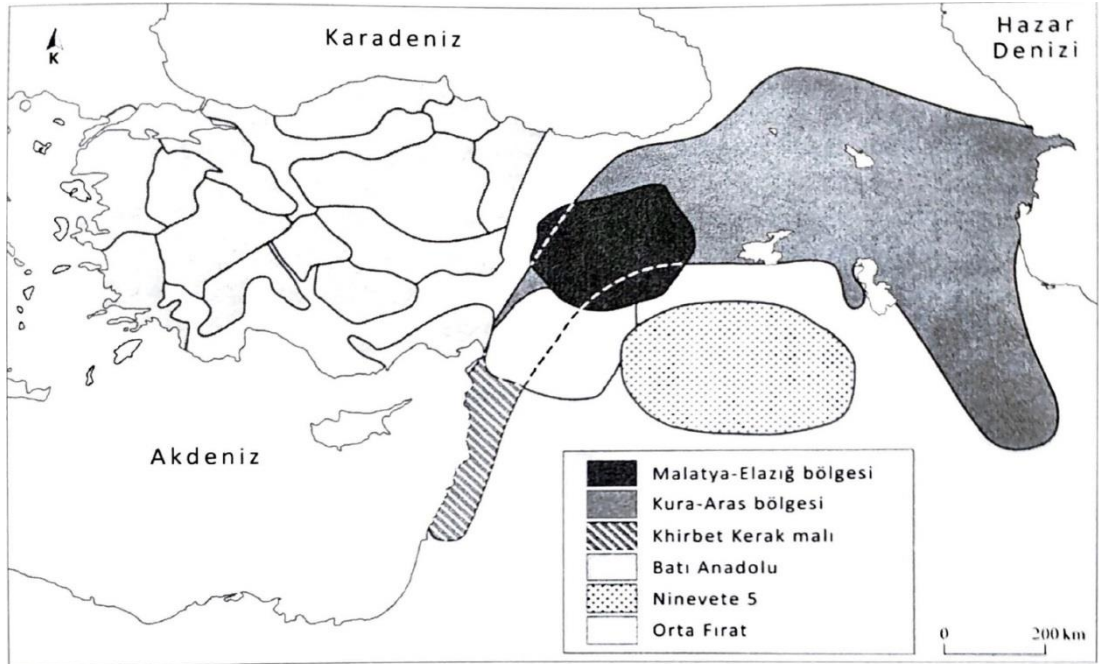
Harita-6: Keban Baraj Gölü Alanındaki Tarih Öncesi Merkezler.

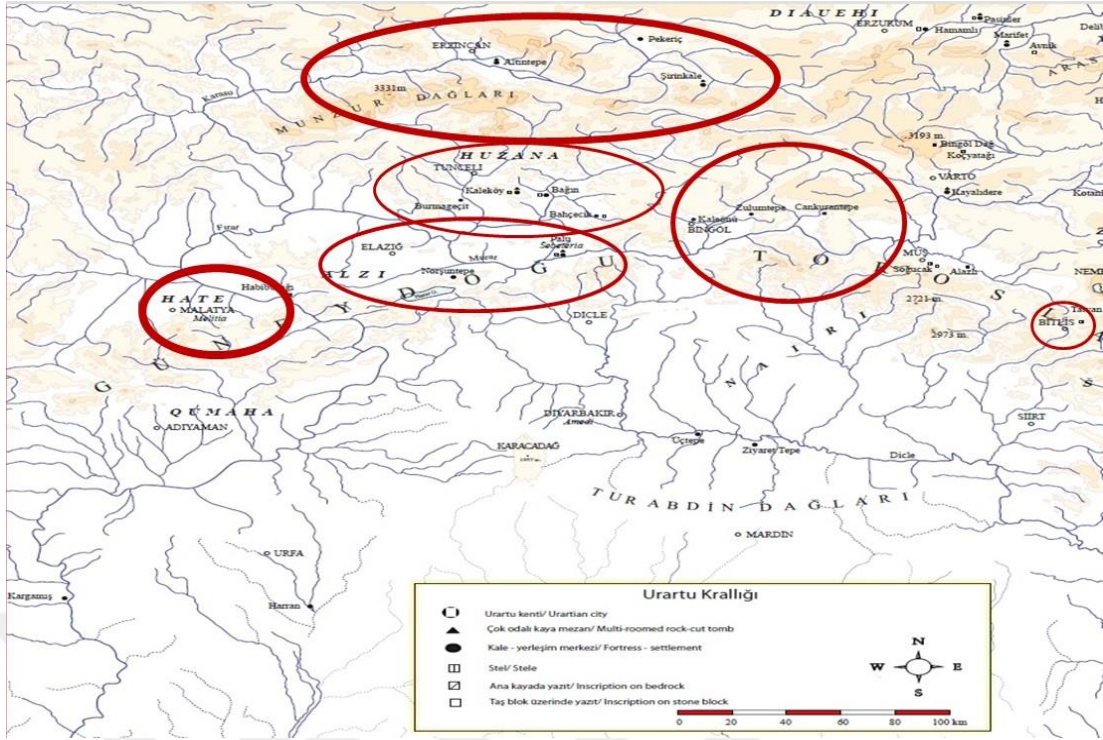
Harita-7: Türkiye ve Yukarı Fırat Bölgesinde Yer alan Çanak Çömleksiz Neolitik Yerleşimler.

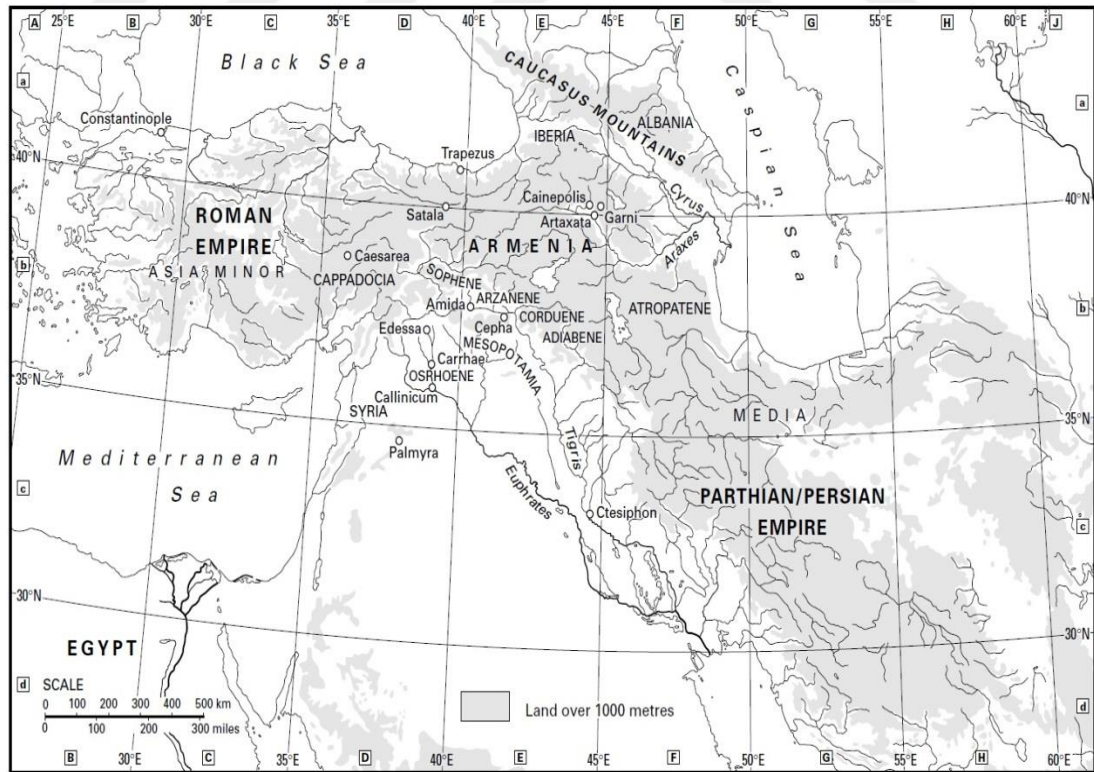
Harita-8: Türkiye’de Eski Çağda Madencilikle İlgili Bulgulara Sahip Buluntu Yerleri.

Harita-9: İlk Tunç Çağı’nda Anadolu’daki Başlıca Kültür Bölgeleri.

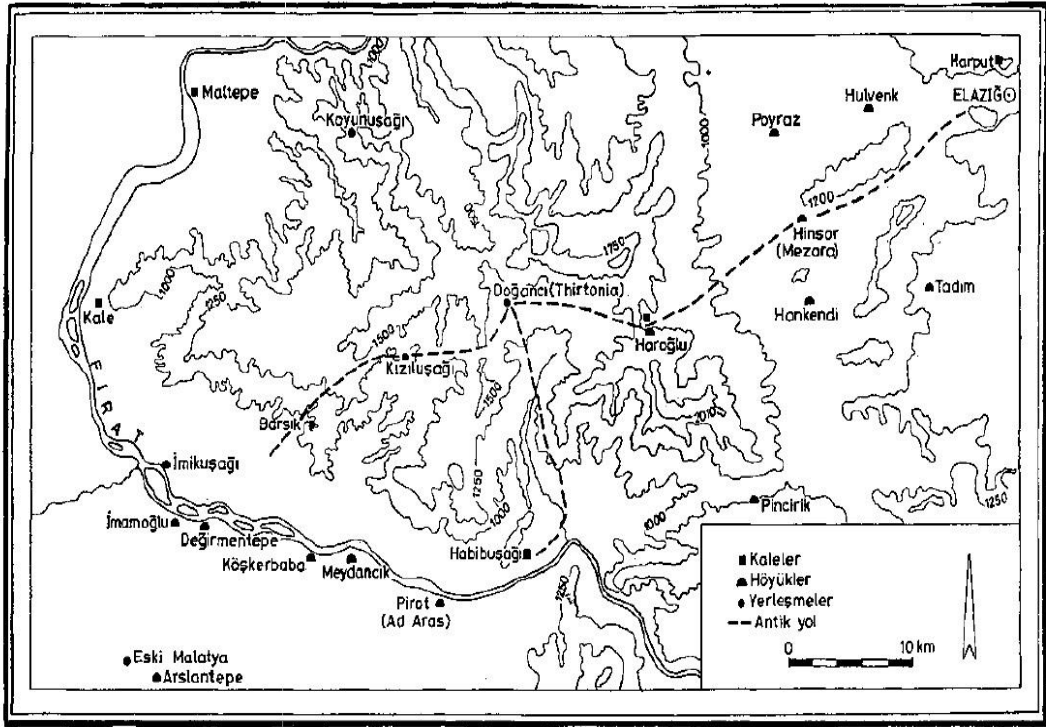
Harita-10: Yukarı Fırat Bölgesi İçindeki Urartu Yayılımı.

Harita-11: Armenia Bölgesi ve Komşuları.

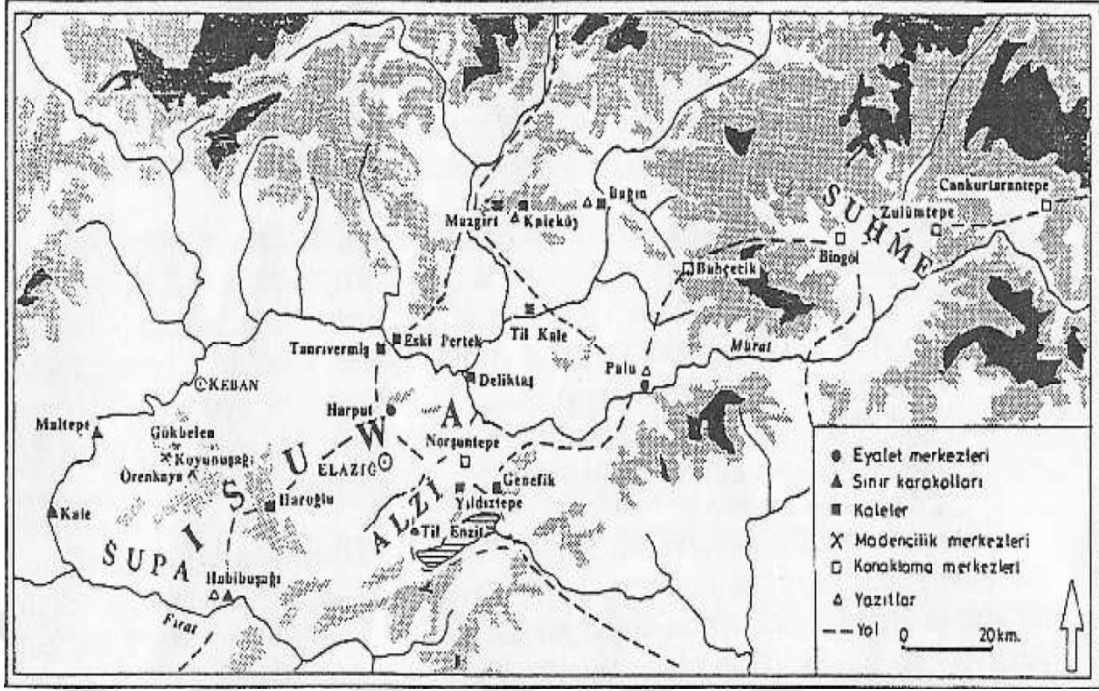

Harita-12: Roma İmparatorluk Sınırları ve Lejyon Merkezleri.

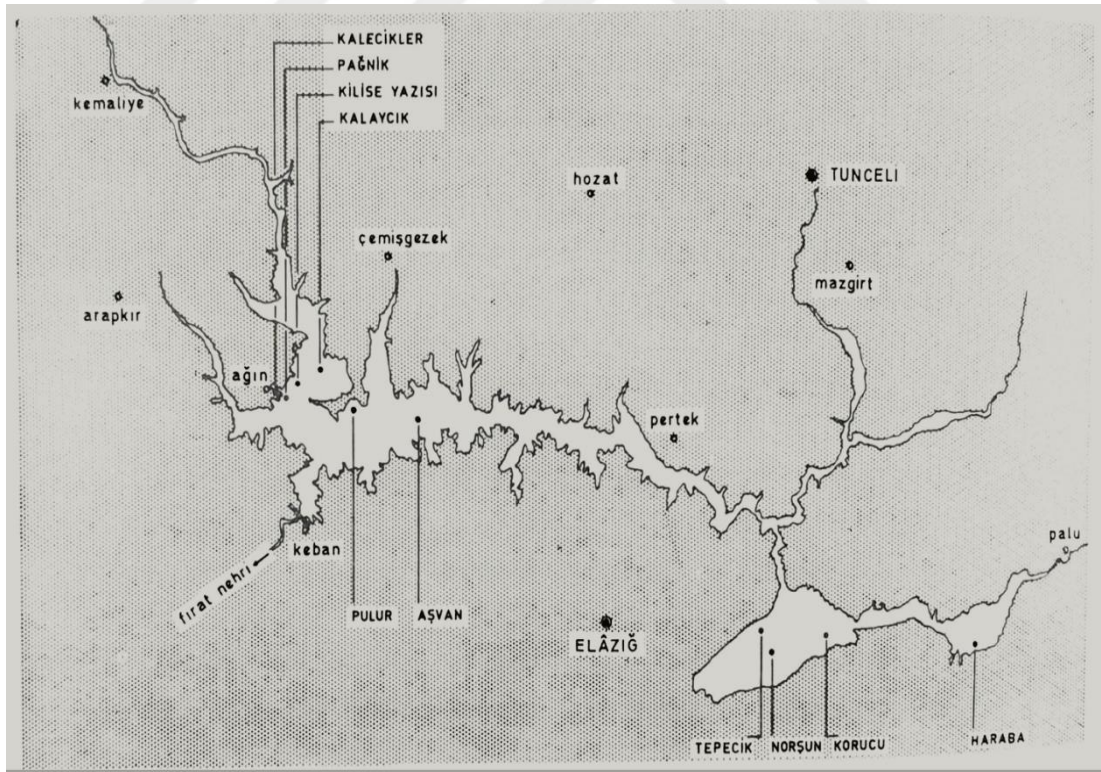

Resim : 1 – Malatya - Harput arasındaki eski ulaşım sistemini gösterir harita

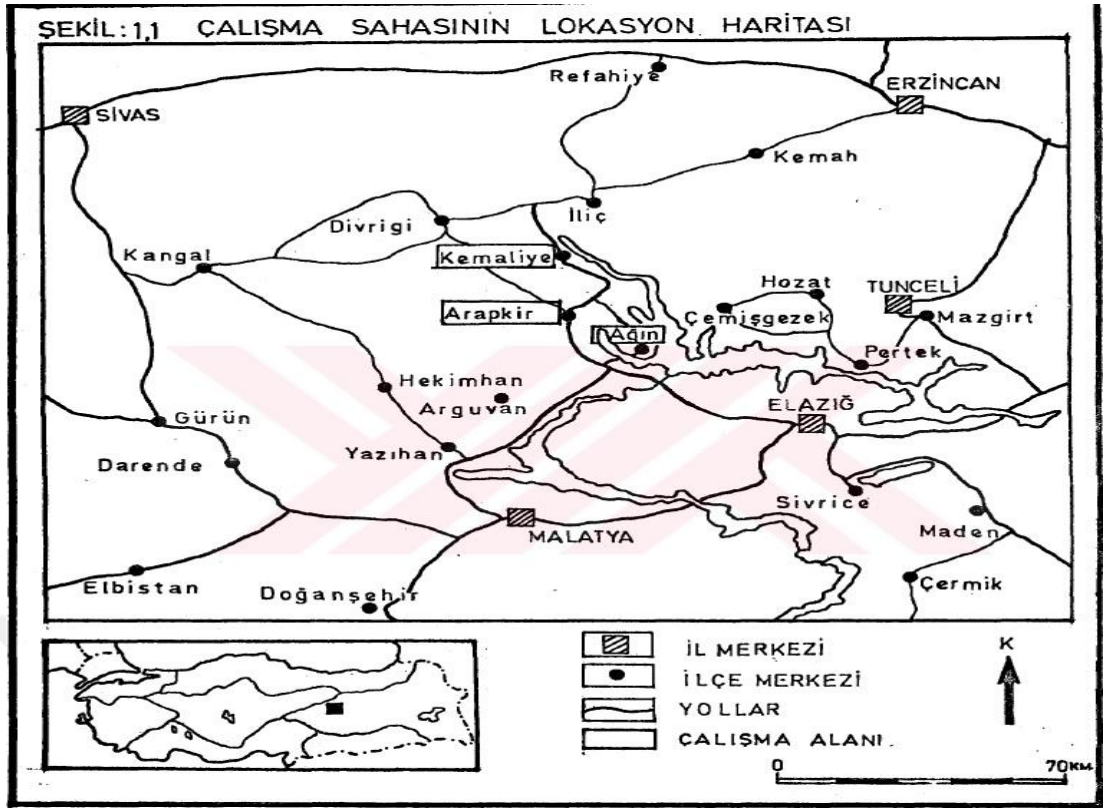
Harita-13: Malatya-Harpur Arasındaki Eski Ulaşım Ağı.

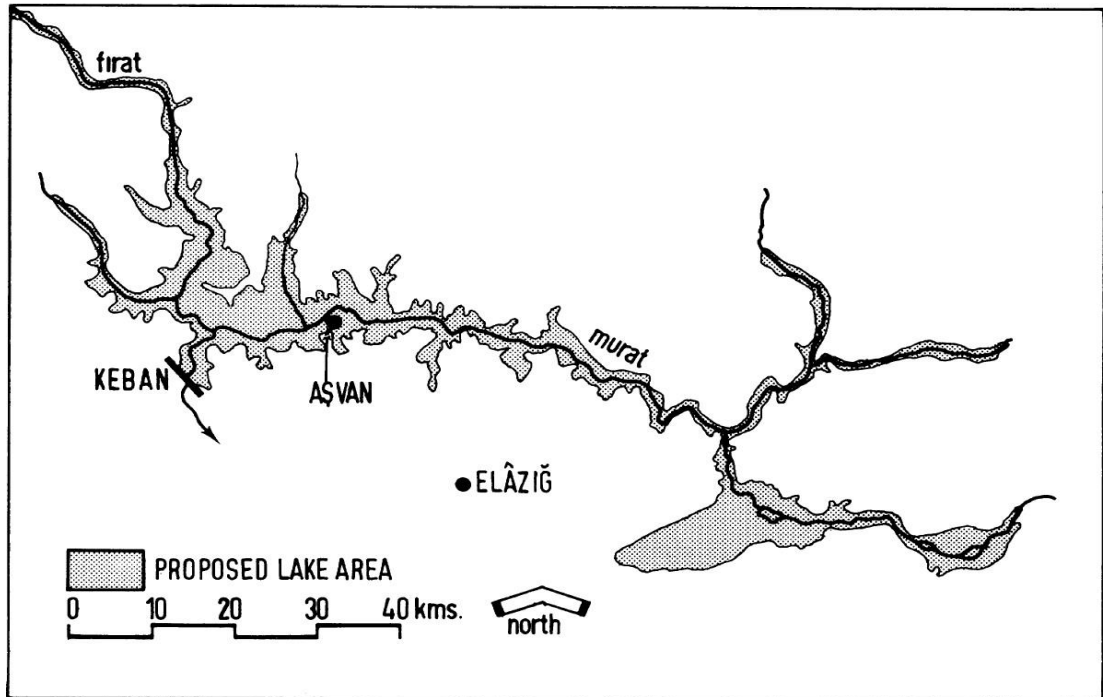
Harita-14: Alzi Ülkesi ve Çevresindeki Urartu Yerleşimleri.

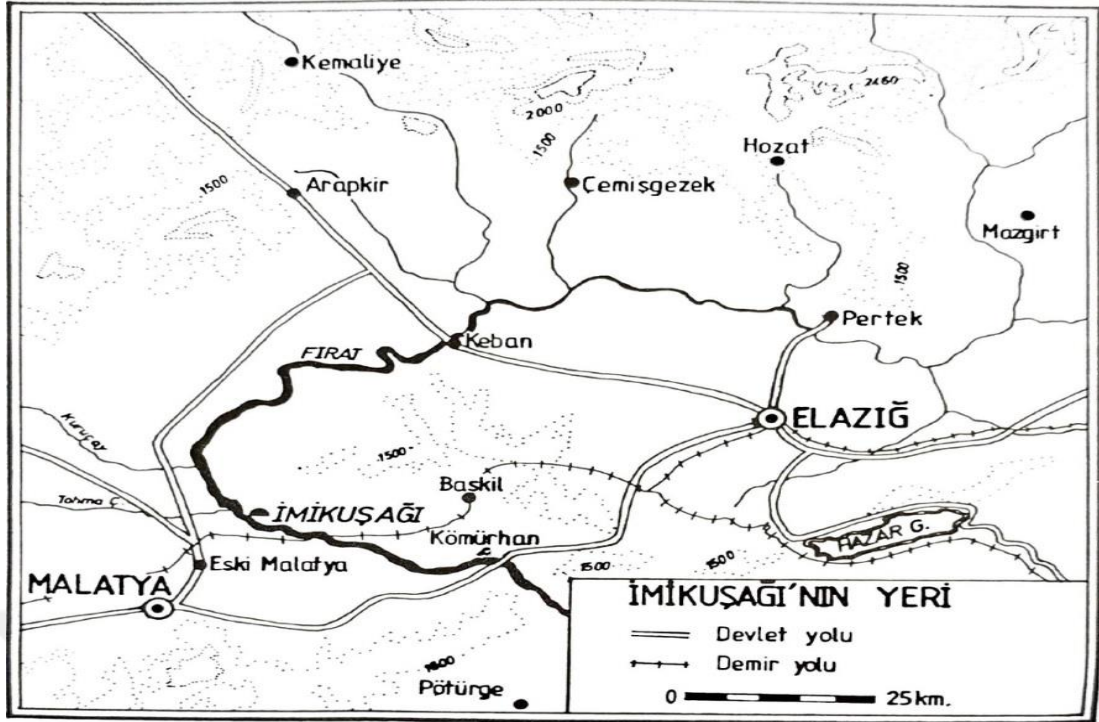
Harita-15: Ağın ve Kalaycık Kazıları Adı Altındaki Kazılar.

Harita-16: Ağın ve Çevre İlçeleri.

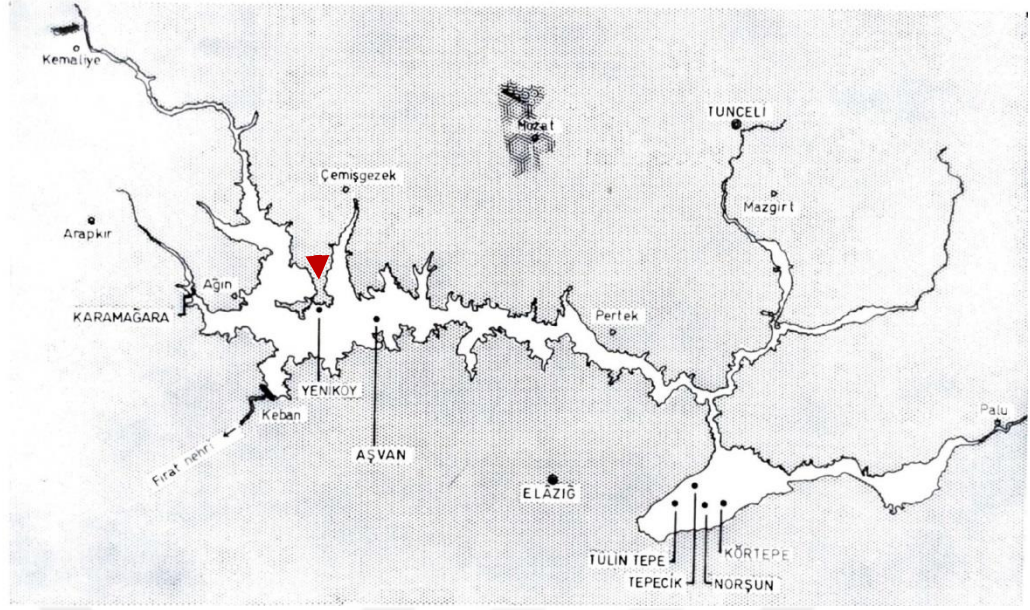
Harita-17: Keban Bölgesi ve Aşvan.

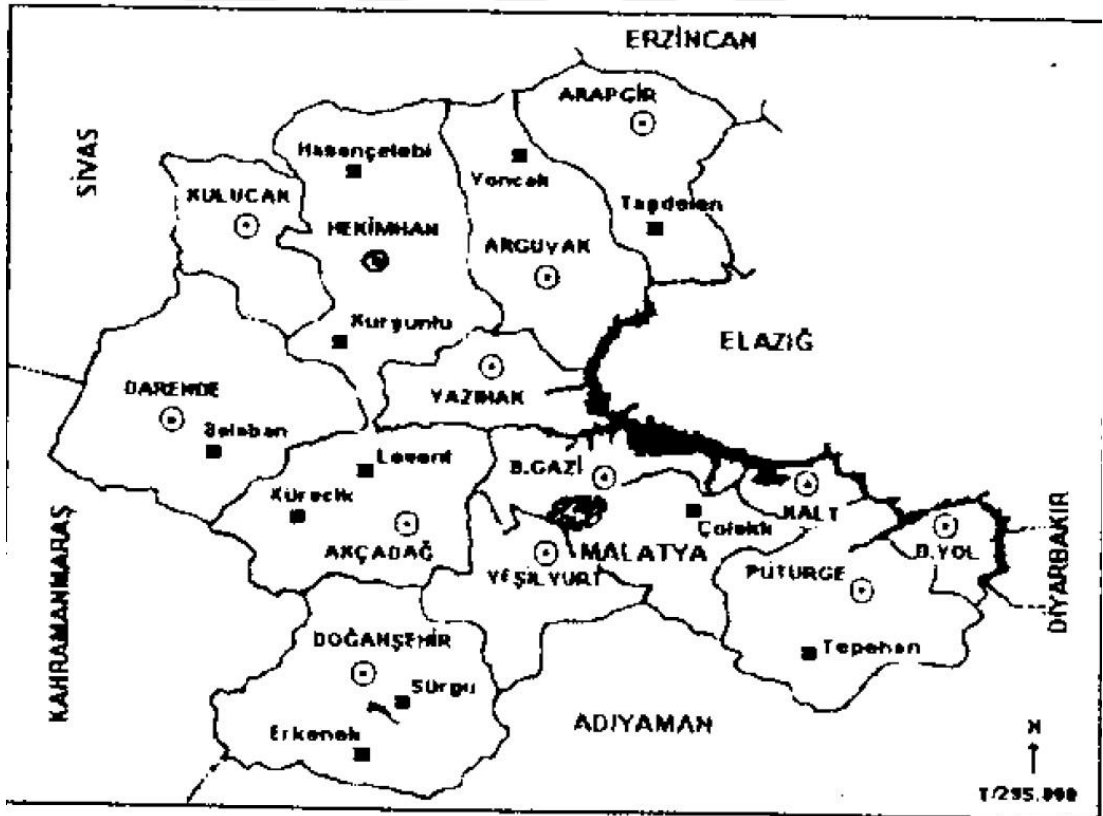
Harita-18: İmikuşagi'nin Konumu.

Harita-19: Görgüşan Kalesinin Yeri.

Harita-20: Yeniköy Höyüğünün Yeri.

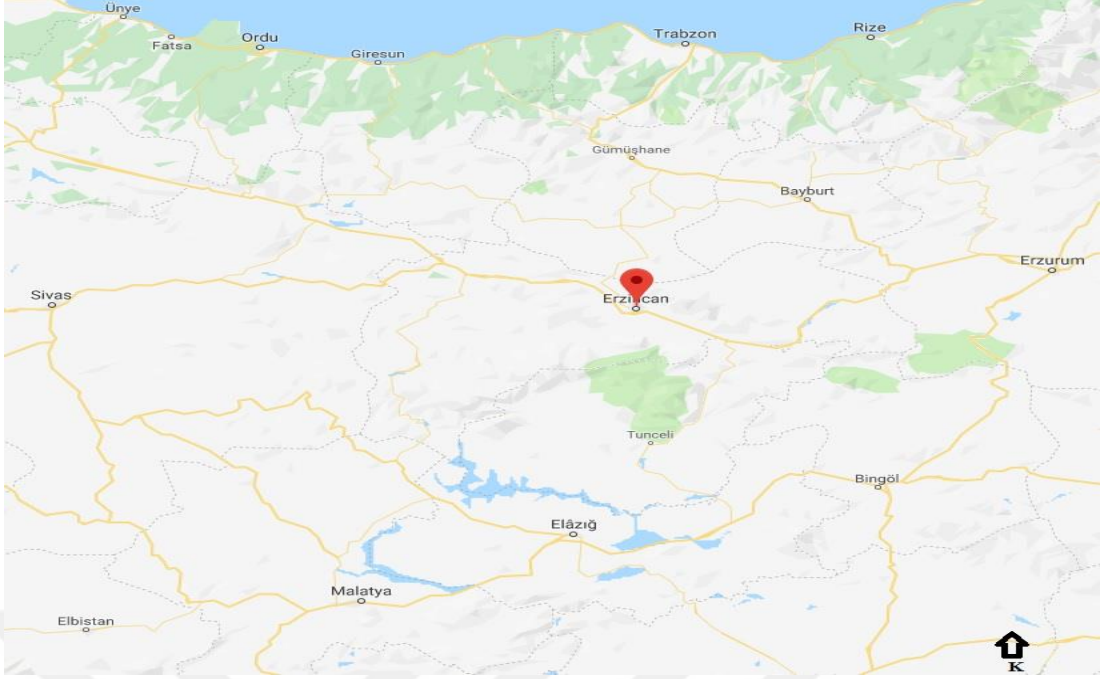
Harita-21: Malatya ve Çevre İlleri.

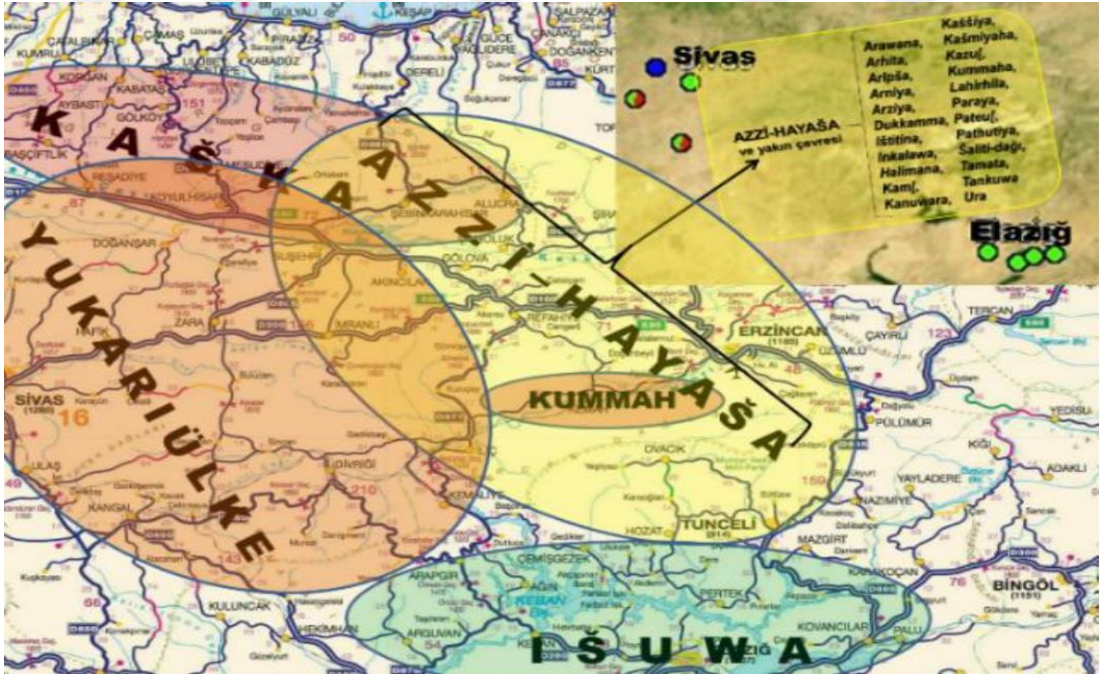
Harita-22: Köşkerbaba Höyük Bölge Haritası.

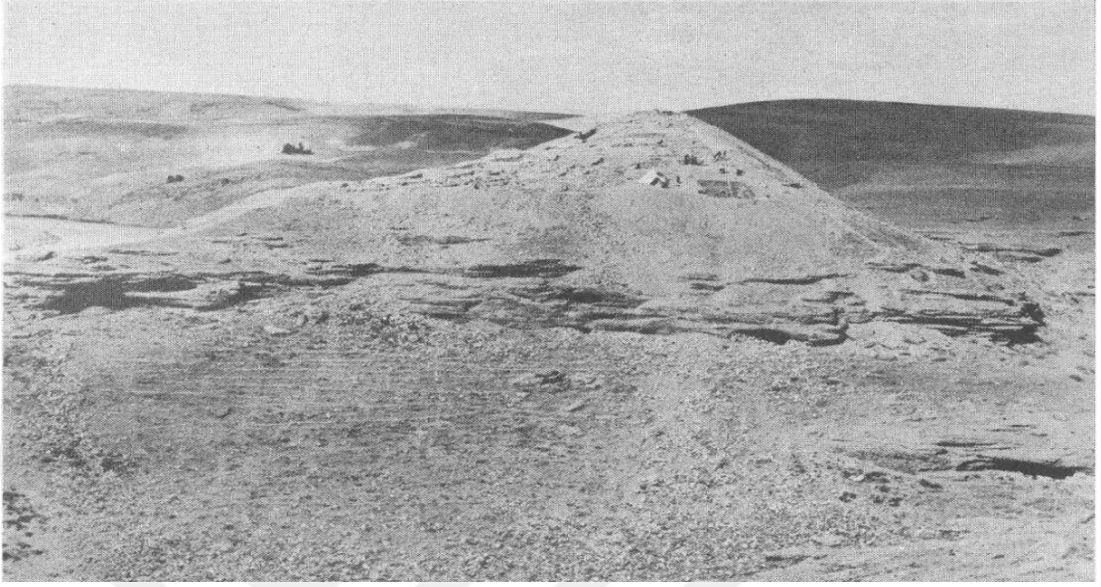
Harita-23: Tunceli'nin Konumu ve Komşu İlleri.

Harita-24: Erzincan'ın Konumu ve Komşu İlleri.

Harita-25: Hitit Çivi Yazılarına Göre Erzincan ve Çevresi.

RESİMLER**Resim-1:** Kalaycık Tepe Höyüğü.**Resim-2:** Kalaycık Tepe Höyüğü Kireç Sıvalı Roma Evi Odası.

Resim-3: Kalaycık Tepe Höyüğü in situ Sütun Kaideli Roma Evi.

Resim-4: Kalaycık Tepe Höyüğü Roma Dönemi Açmaları.

Resim-5: Kalaycık (Hereser) Nekropol Alanı Pitos Mezar İçindeki İskelet Buluntu.

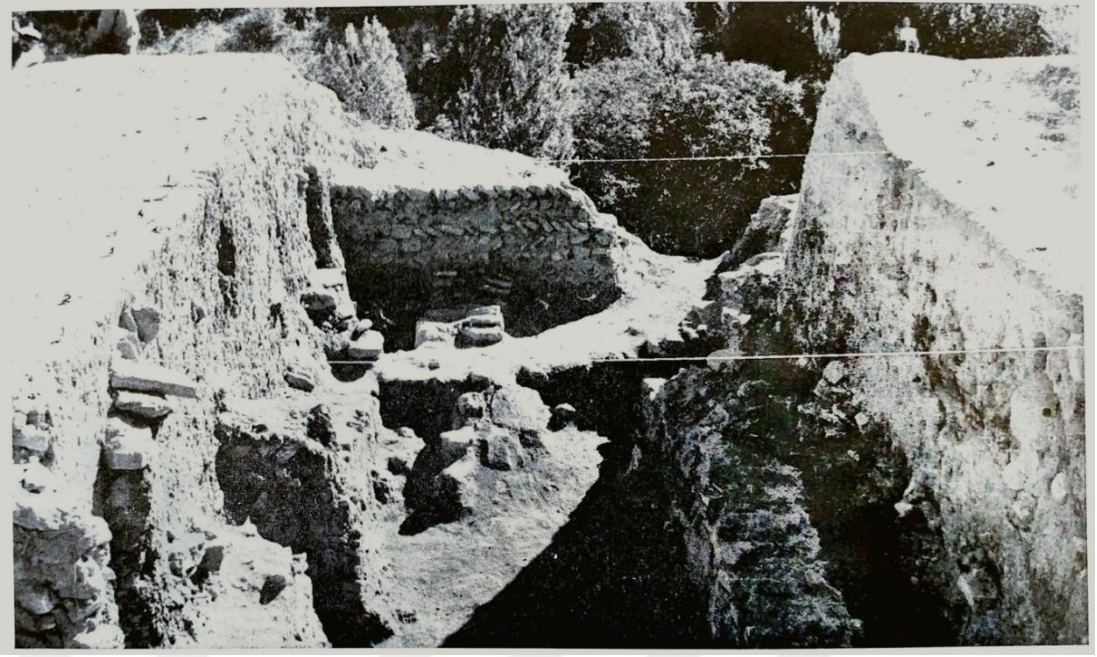
Resim-6: Kalaycık (Hereser) Nekropol Alanı Pitos Mezar Ağızına Kapak Olarak Kullanılan Açık Kap.

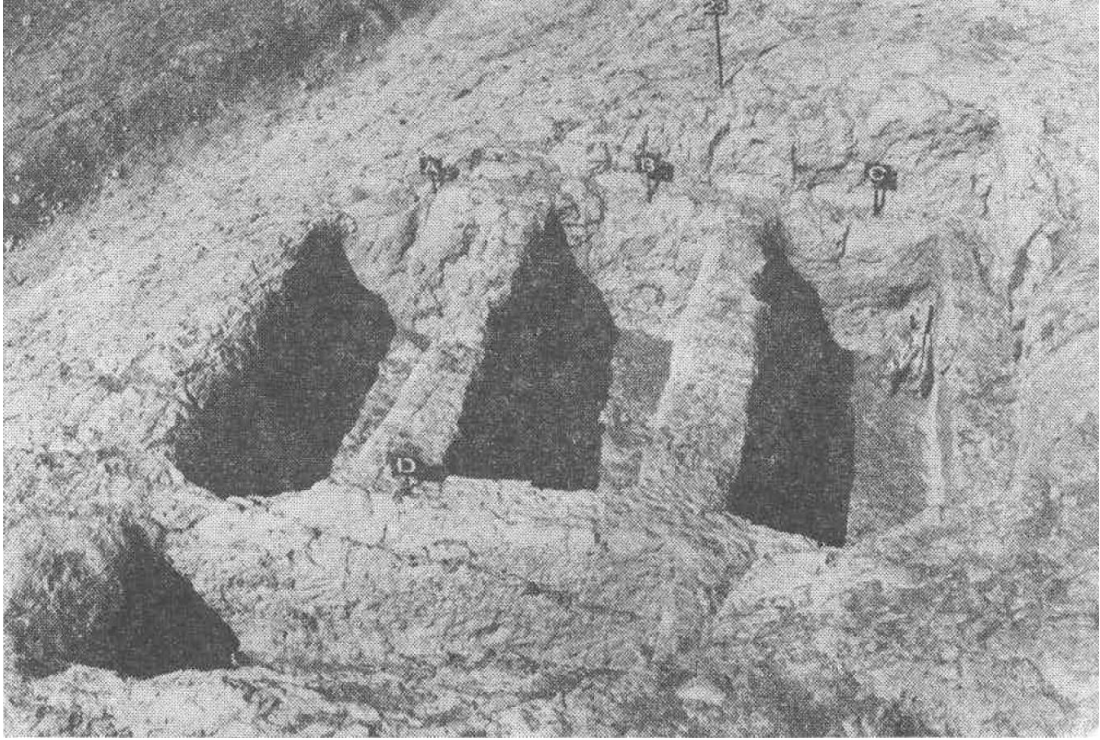
Resim-7: Kalecikler Höyüğü Tepenin Genel Görünümü.

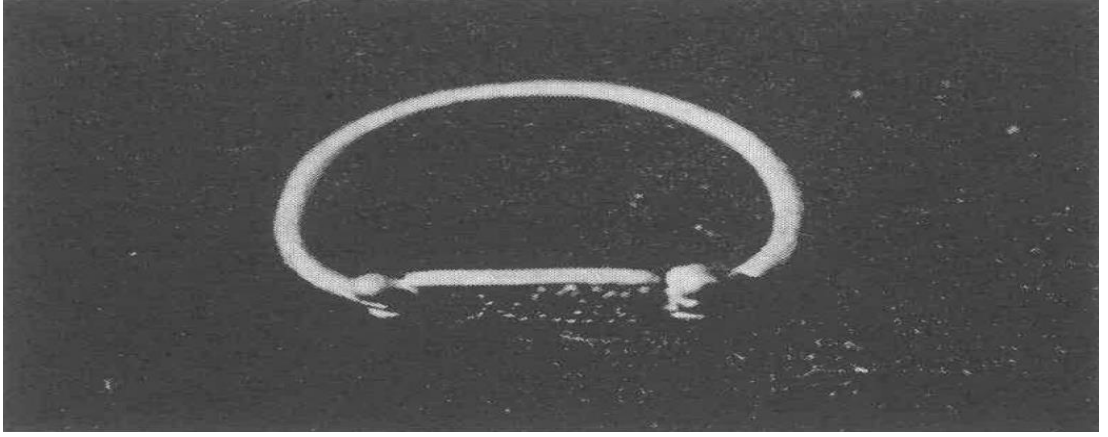
Resim-8: Kalecikler Höyüğü Roma Yapı Katı.

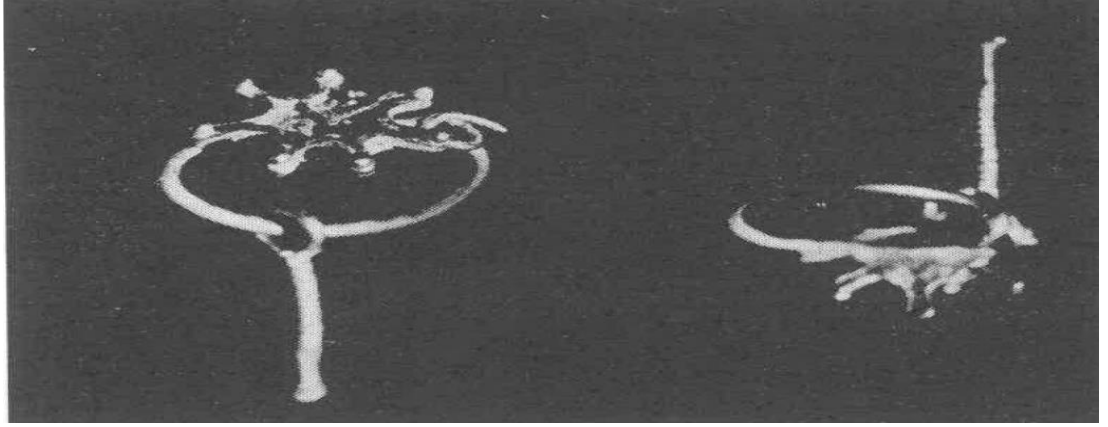
Resim-9: Kalecikler Höyüğü Roma Yapı Katı Duvar Görünümü.

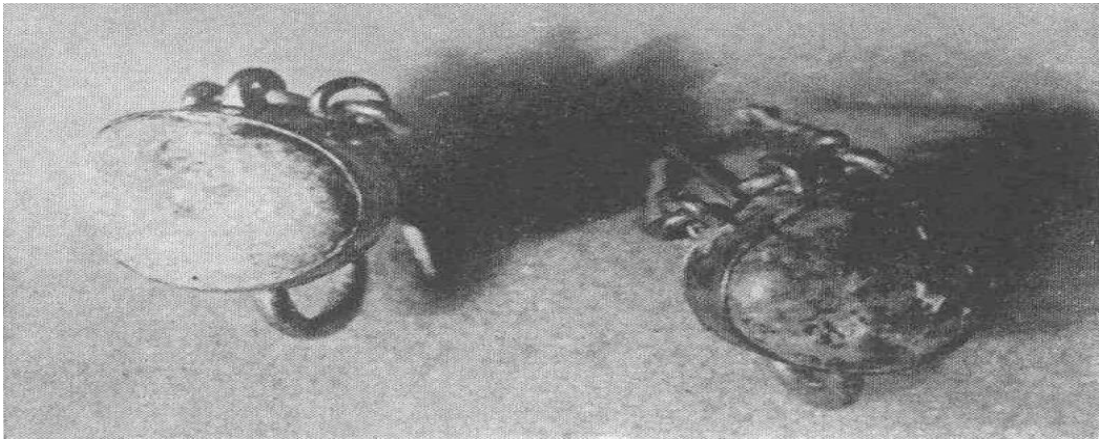
Resim-10: Kalecikler Höyüğü Nekropol Alanı Mezarları.

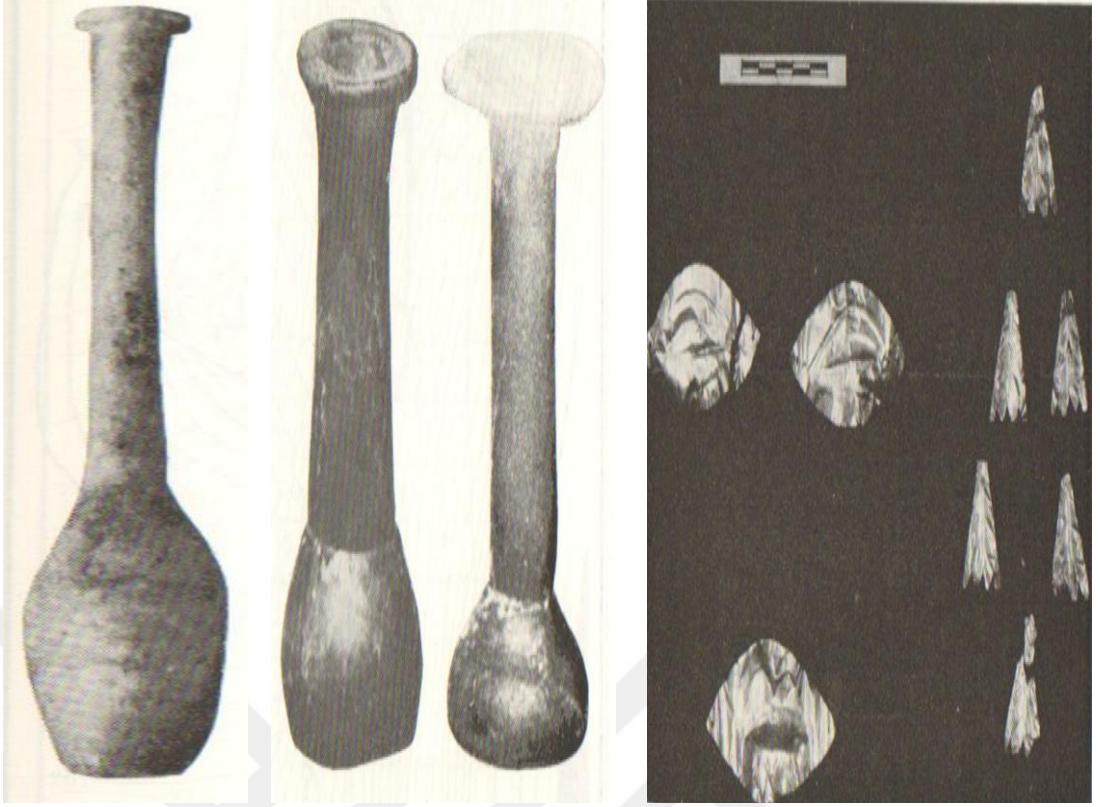
Resim-11: Ağın Nekropol Buluntuları.

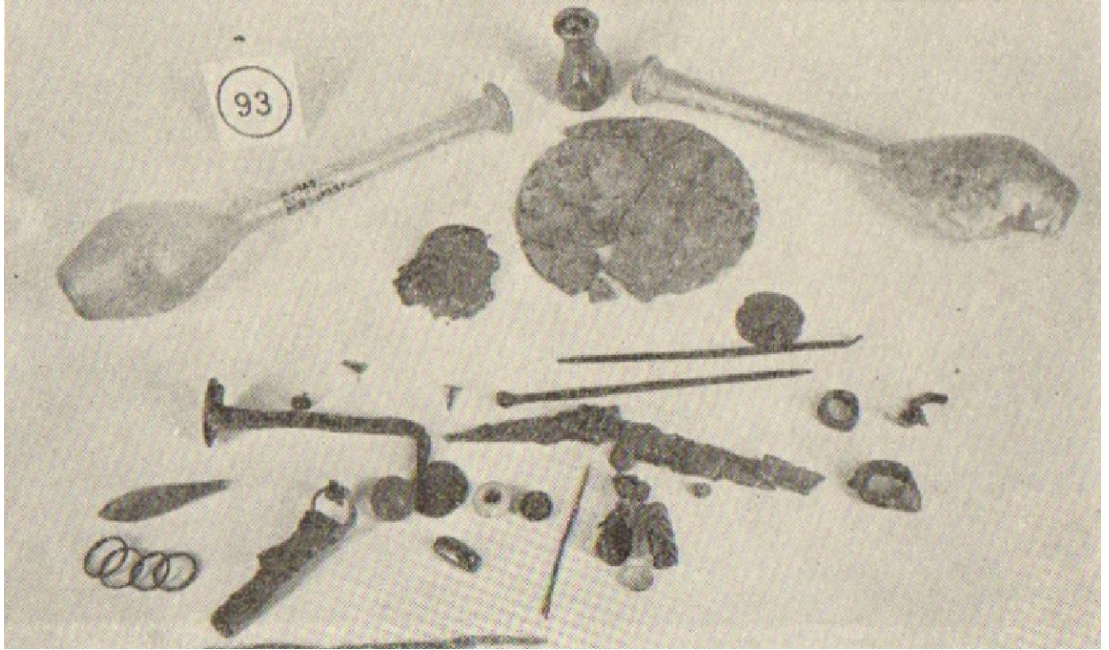
Resim-12: Ağın Nekropol Buluntuları.

Resim-13: Ağın Nekropol Buluntuları.

Resim-14,15,16: Ağın Nekropol Alanı Buluntuları.

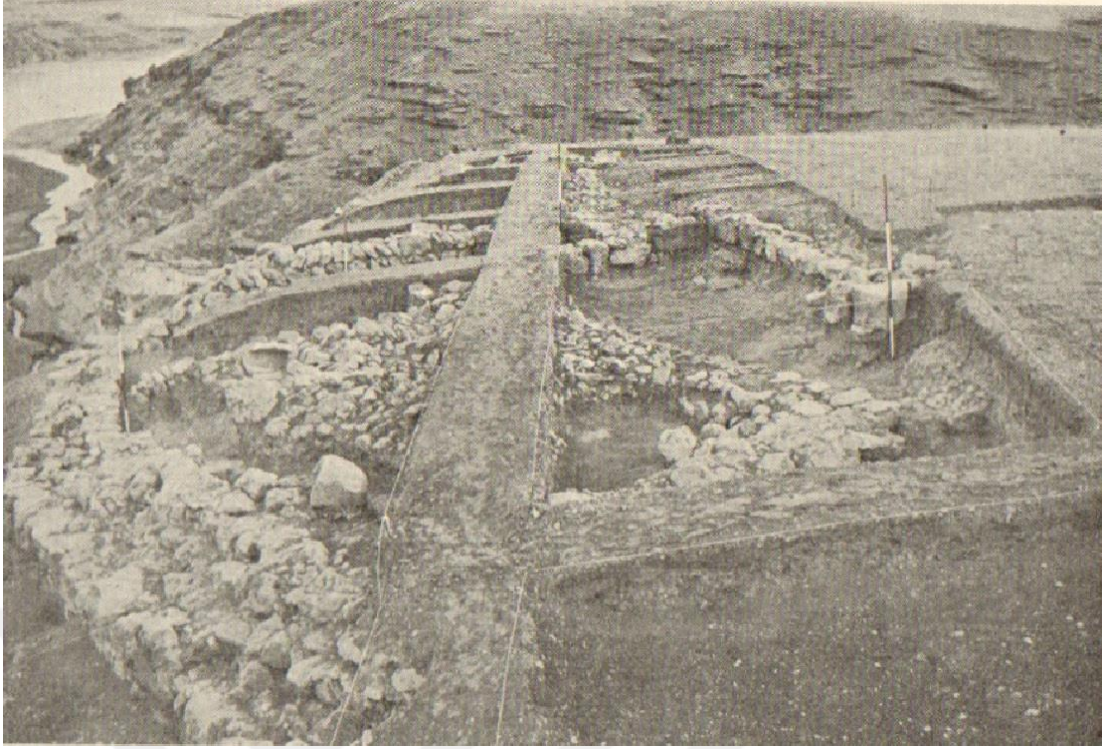
Resim-17: Ağın Nekropol Buluntuları.

Resim-18: Hoşrik Mevkii A Alanındaki Yapı.

Resim-19: Kilise Yazısı (Düzü) Görünüm.

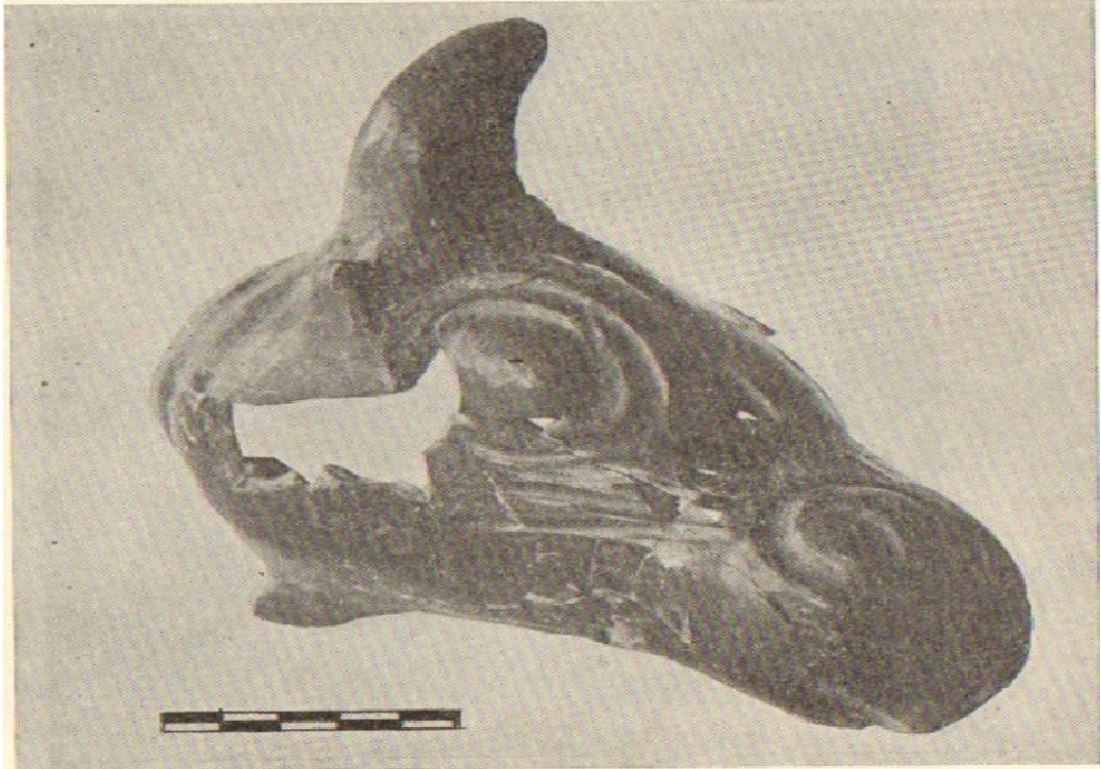
Resim-20: Kilise Yazısı (Düzü) Sur Duvarları.

Resim-21: Aşvan Kale MS. 4. yy Yapı Katı.

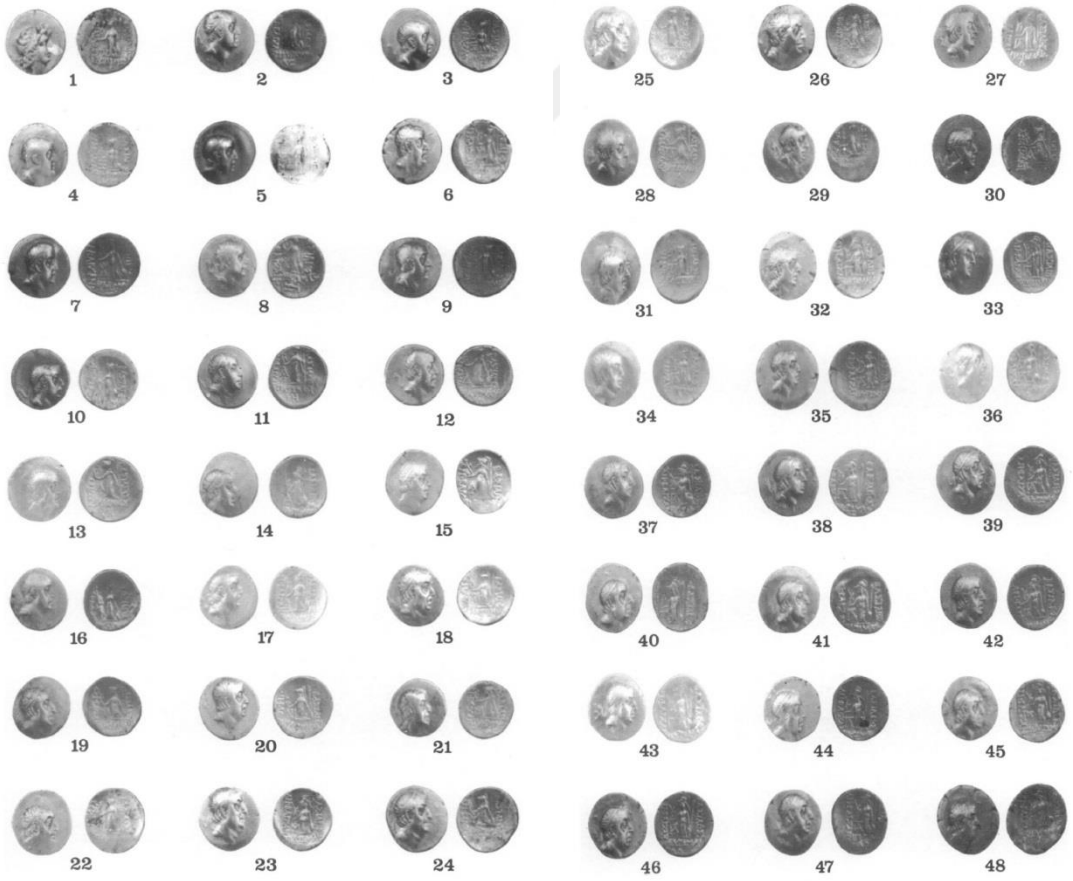
Resim-22: Aşvan Kale Geç Roma Dönemi Yapı Katı Doğudan Görünüm.

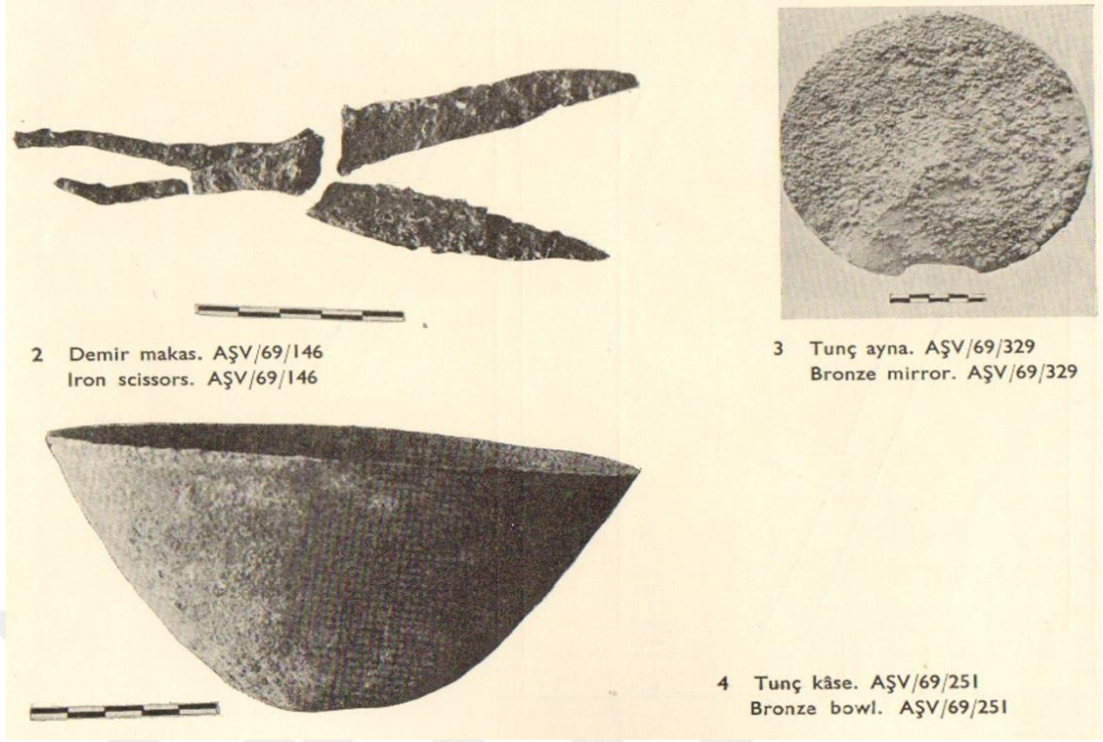
Resim-23: Aşvan Kale Hellenistik Dönem Rython.

Resim-24: Aşvan Kale Hellenistik Dönem Sikke Buluntuları.

Resim-25,26: Aşvan Kale Hellenistik Dönem Sikke Buluntuları.

Resim-27: Aşvan Kale Hellenistik Dönem Tunç Buluntular.

Resim-28: Taşkun Kale Güneyden Görünüm.

Resim-29: Şemsiyetepe Taş Döşemeli Roma Yolu.

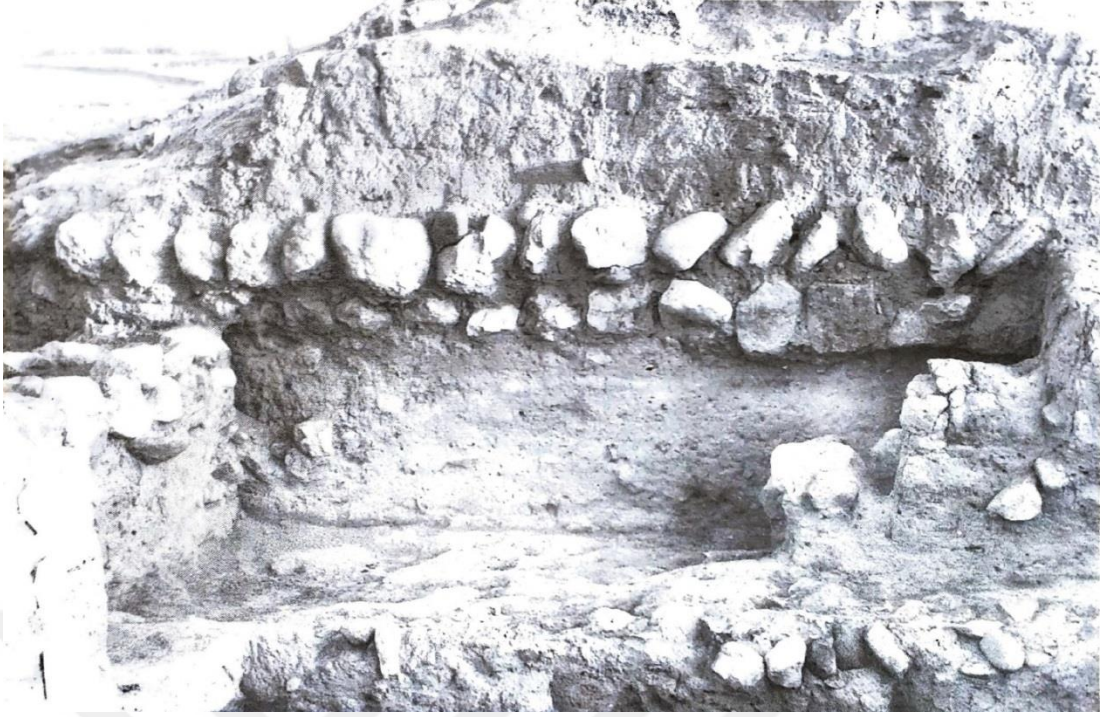
Resim-30: Şemsiyetepe Güney Sur Duvarı.

Resim-31: Şemsiyetepe Roma Dönemi Su Deposu.

Resim-32: İmikuşığı Genel Görünümü.

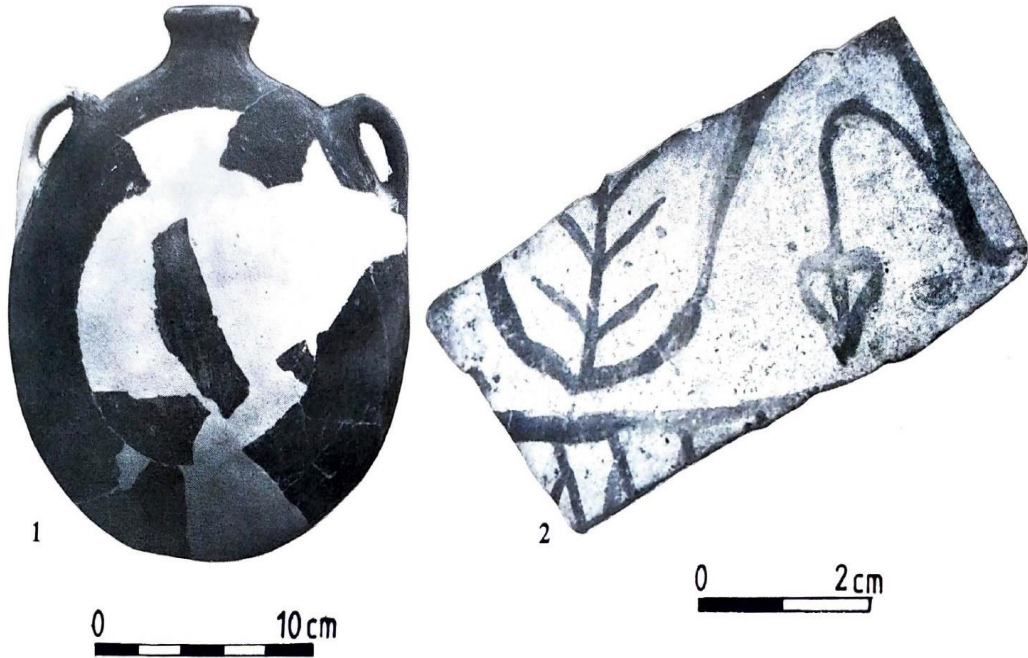
Resim-33: İmikuşığı Hellenistik Duvar.

Resim-34: İmikuşığı Hellenistik Taş/kerpiç Taban.

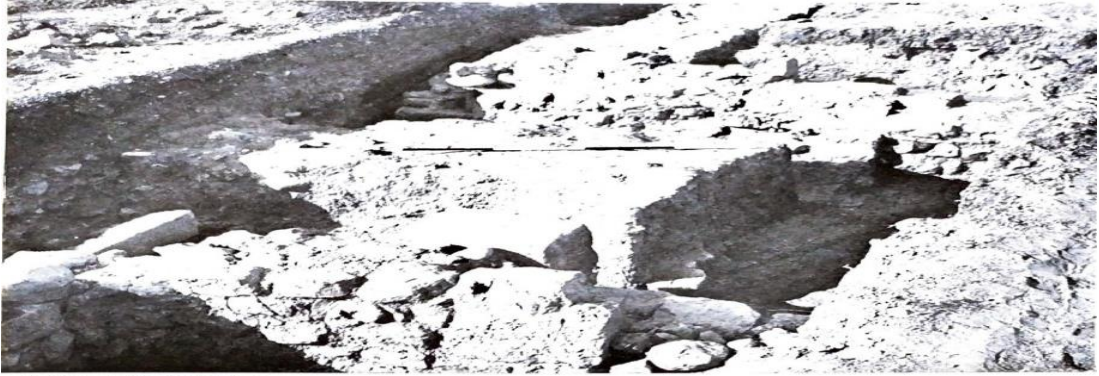
Resim-35: İmikuşığı Hellenistik Taş/kerpiç Taban.

Resim-36: İmikuşığı Hellenistik Dönem Boyalı Parça ve Matara Örneği.

Resim-37: Pağnik Öreni Roma Kalesi Kuşbakışı Görünüm.

2. kapı geçiti, kuzeyden
Gateway 2, from the north

2 2. kapı geçiti, güneybatıdan
Gateway 2, from the south-west

Resim-38: Pağnik Öreni Roma Kalesi Ana Giriş Kapısı Kuzeyden ve Güneybatıdan Görünüm.

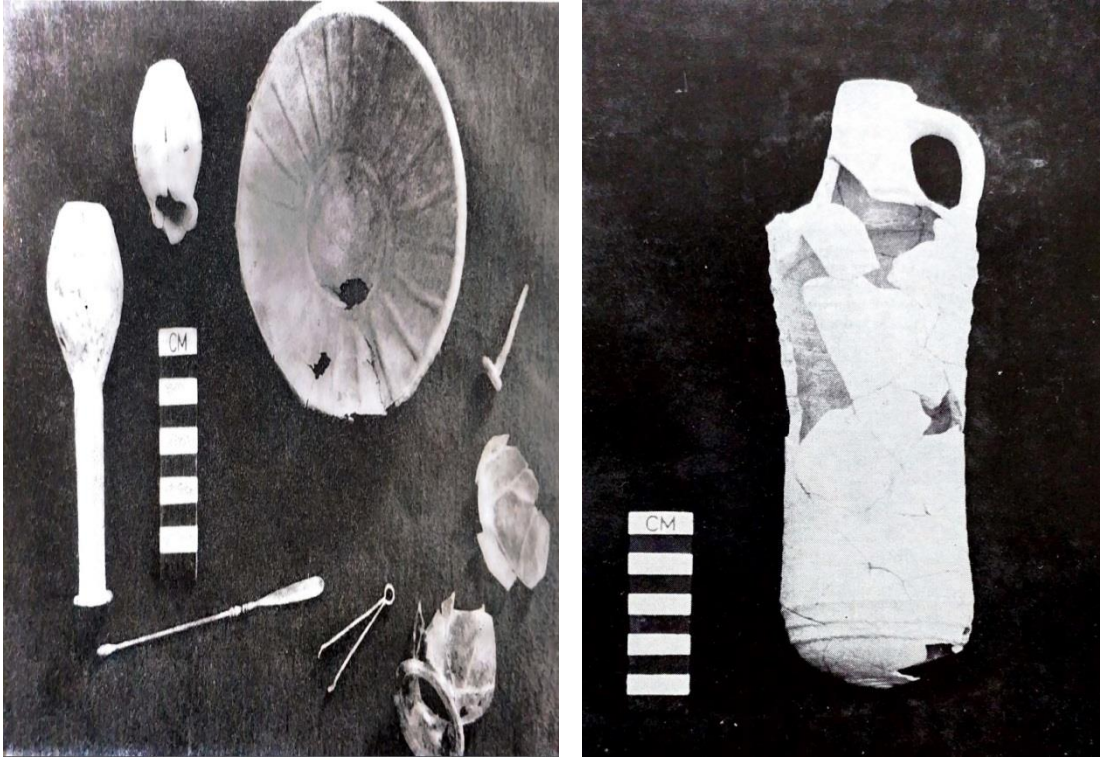
Resim-39: Pağnik Öreni Roma Kalesi Duvar Örnekleri.

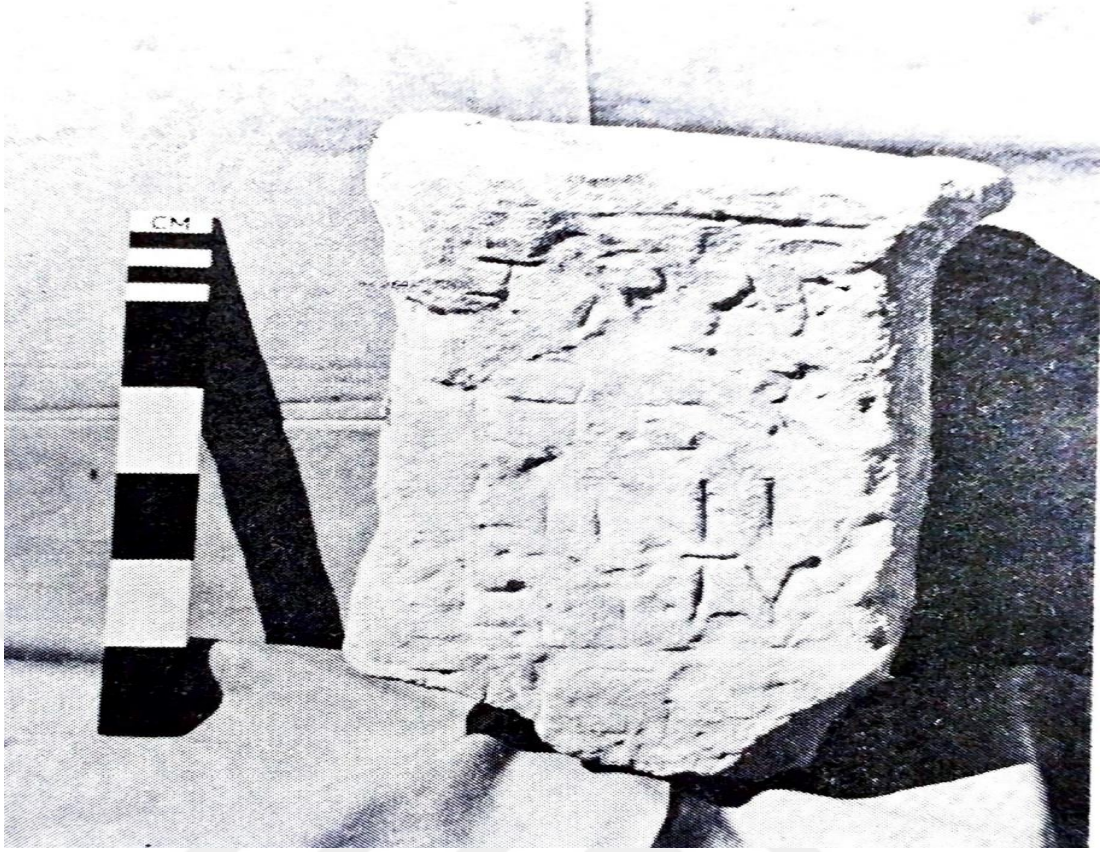
Resim-40: Pağnik Öreni Roma Kalesi Duvar Örnekleri.

Resim-41: Pağnik Öreni Roma Kalesi Duvar Örnekleri.

Resim-42,43: Pağnik Öreni Roma Kalesi Seramik ve Cam Örnekler.

Resim-44: Paĝnik Öreni Yazıtlı Sunak.

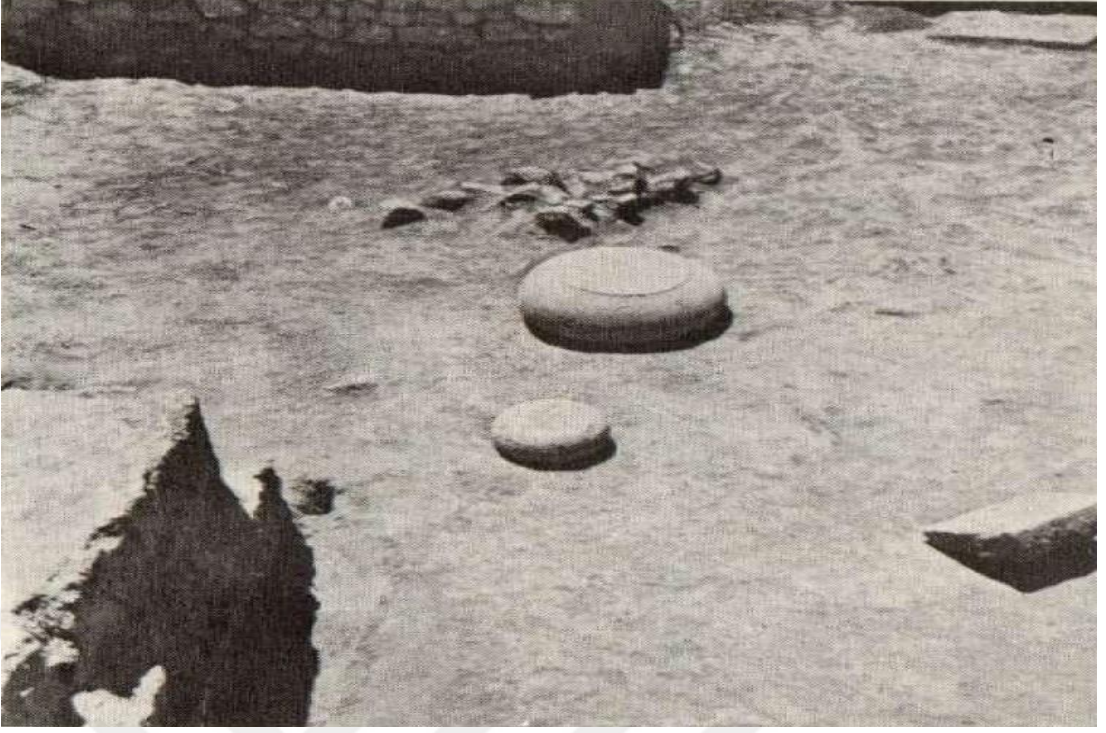
Resim-45: Paĝnik Öreni Yapı Yazıtı.

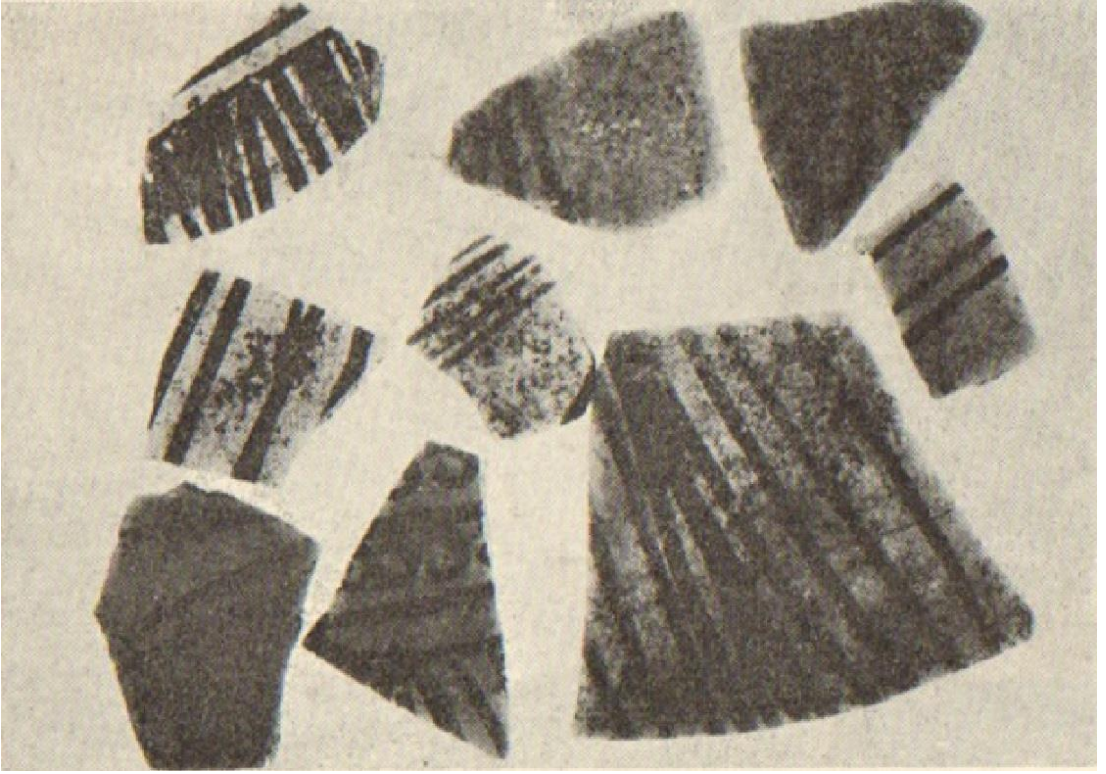
Resim-46: Şimşat Kalesi Uzaktan Görünüm.

Resim-47: Şimşat Kalesi.

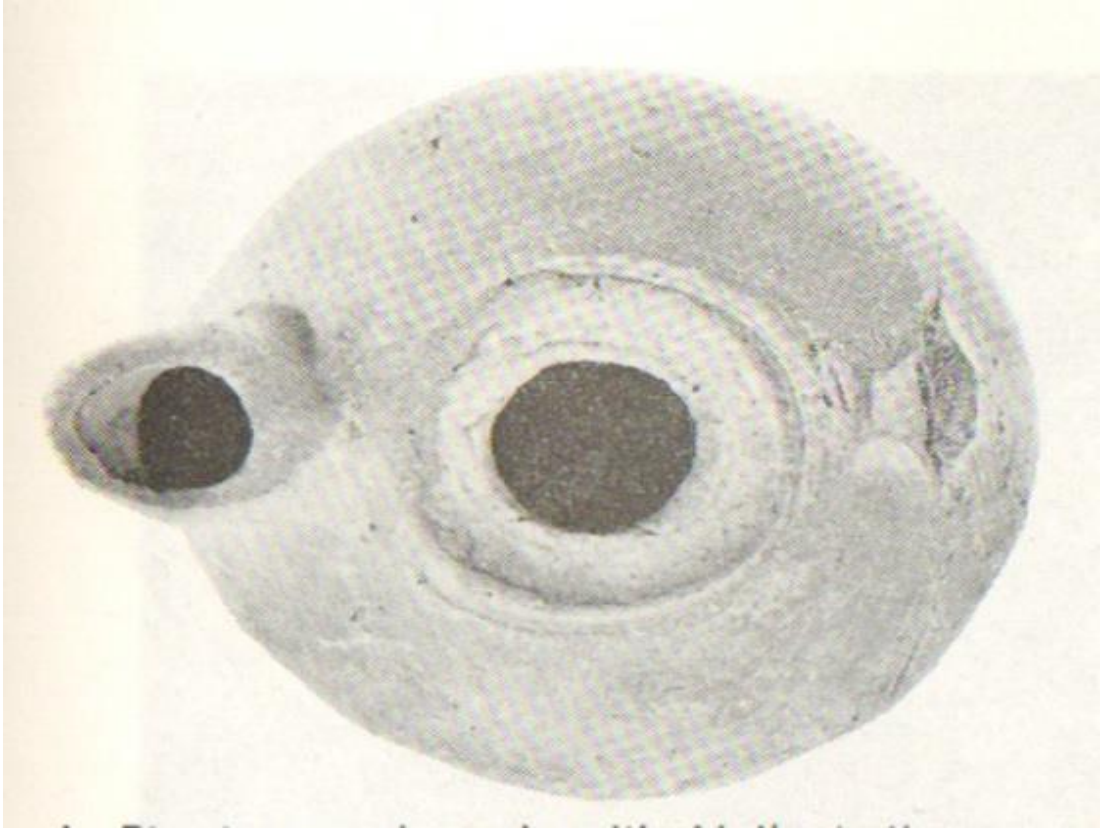
Resim-48: Şimşat Kalesi Hellenistik Dönem Sütun Kaideleri.

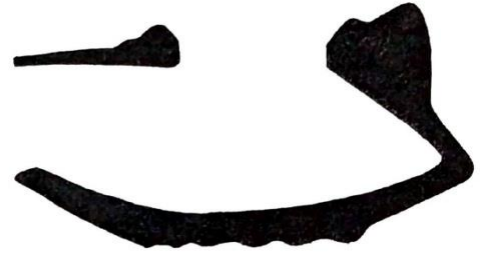
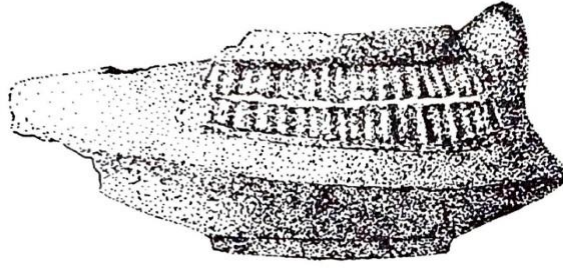
Resim-49: Şimşat Kalesi A Çukuru Hellenistik Çanak-Çömlek Parçaları.

Resim-50: Şimşat Kalesi Hellenistik Kule Yapısı.

Resim-51: Şimşat Kalesi Hellenistik Dönem Kandili.

En. No. 3

0 1 2 3 4 5 cm.

ŞEVHAN
BÖLGE

- I Yuvarlak kaideli kandil. Geç Roma veya Erken Bizans
Terracotta lamp with round base.
Late Roman or Early Byzantine

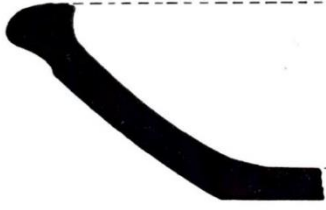
Resim-52: Şimşat Kalesi Geç Roma/Erken Bizans Kandil.

En. No. 8

Resim-53: Şimşat Kalesi Hellenistik Unguentarium.

2 Pişmiş topraktan tabağa ait parçalar.
Roma Çağı
Fragments of a terracotta plate. Roman

Resim-54: Şimşat Kalesi Roma Dönemi Tabak.

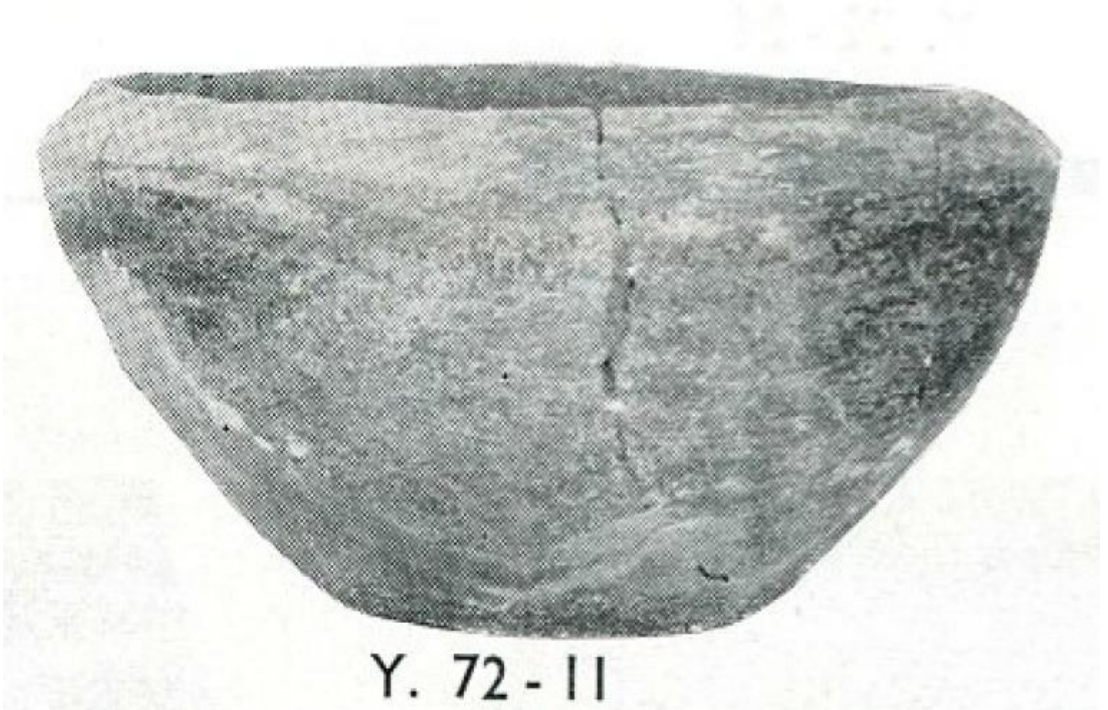

Resim-55: Şimşat Kalesi Roma Dönemi Cam Koku Şişesi.

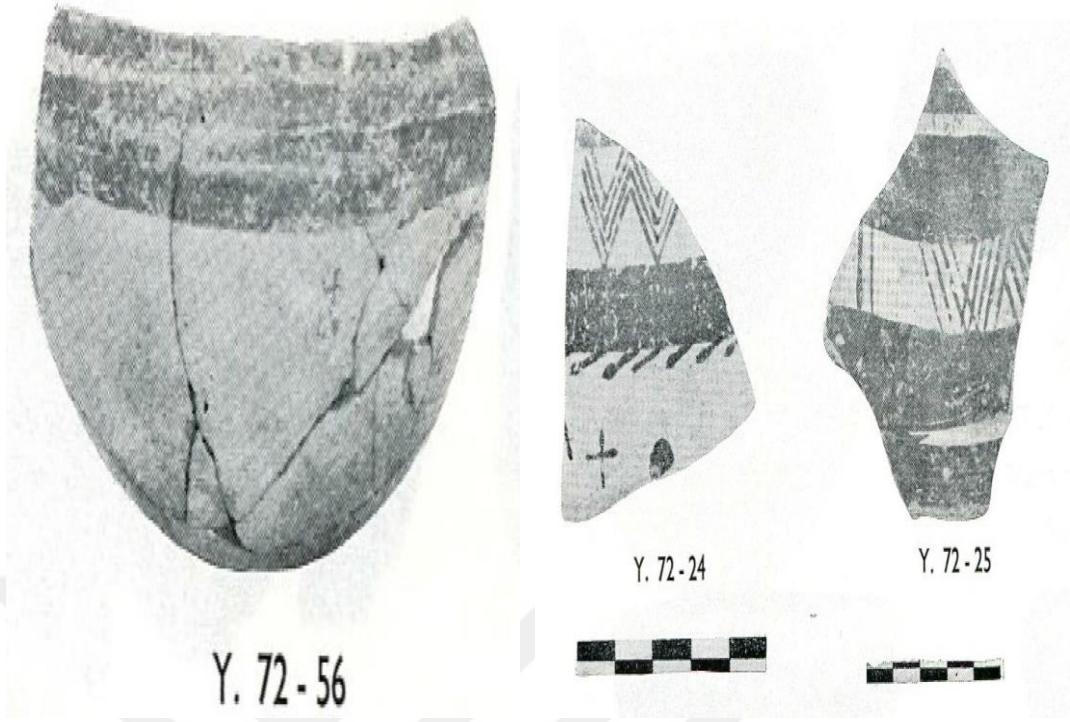
Resim-56: Şimşat Kalesi Roma Dönemi Saksı.

Resim-57: Yeniköy Hüyüğü Kuzeyden Görünüm.

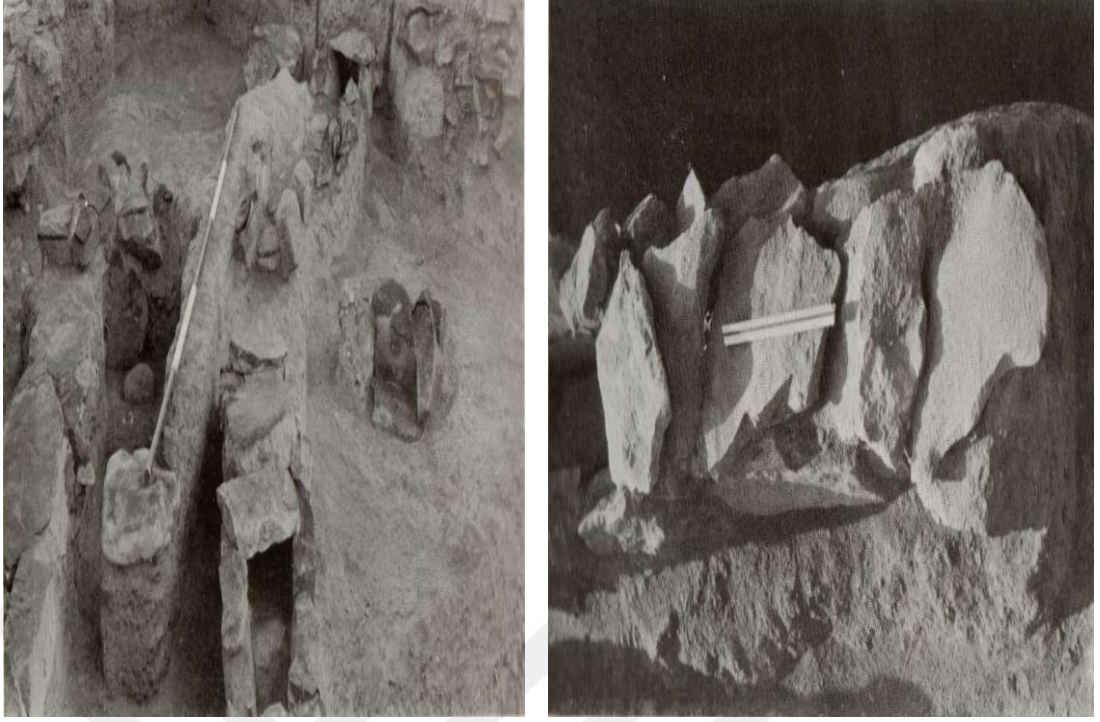
Resim-58: Yeniköy Hüyüğü Seramik Örnekleri.

Resim-59,60: Yeniköy Höyüğü Seramik Örnekleri.

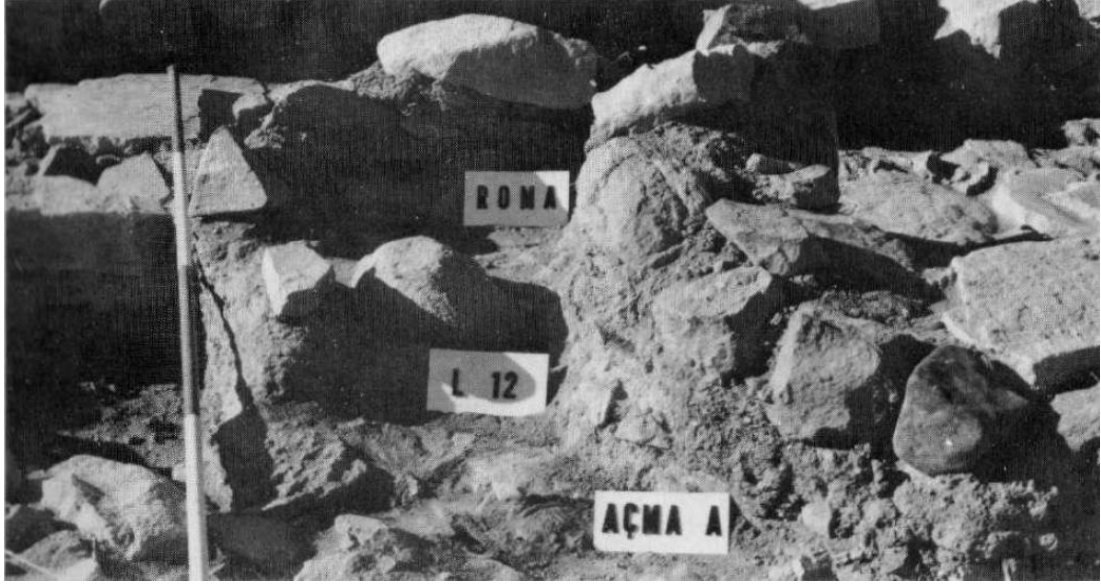
Resim-61: Köşkerbaba Höyüğü Adını Veren Göçkerbaba'nın Mezarı.

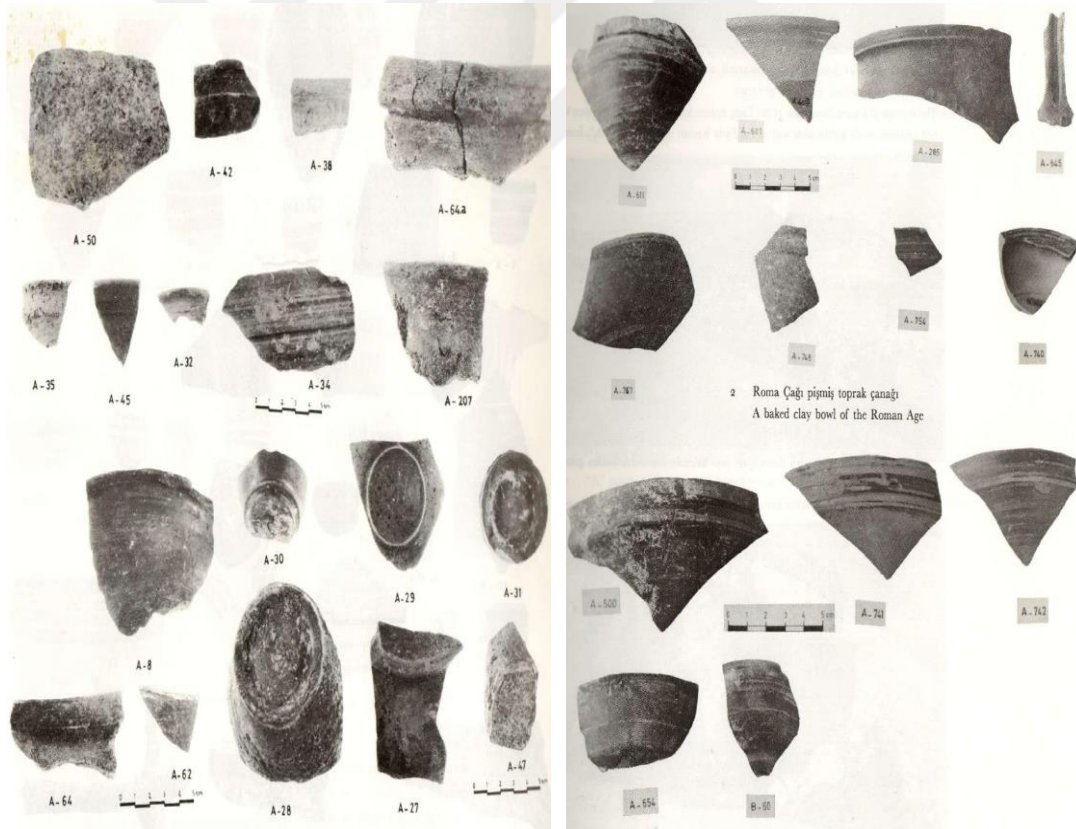
Resim-62,63: Köşkerbaba Höyük Atık Su kanalı.

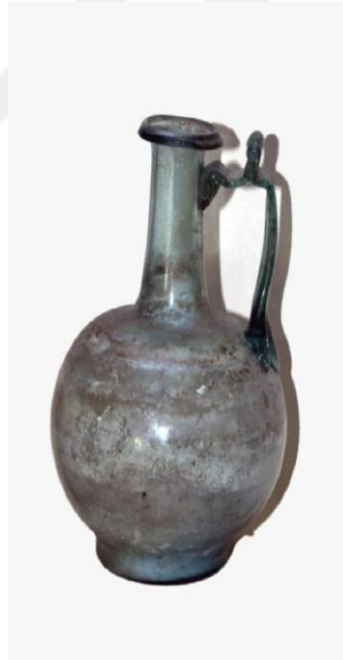
Resim-64: Köşkerbaba Höyük Roma Dönemi Sur Duvarı.

Resim-65: Köşkerbaba Höyük Roma Dönemi Ocak.

Resim-66,67: Köşkerbaba Höyük Roma Dönemi Çanak-Çömlek Örnekleri.

Resim-68,69,70,71: Maşattepe Tümülüsü Geç Hellenistik Erken Roma Dönemi Buluntuları.

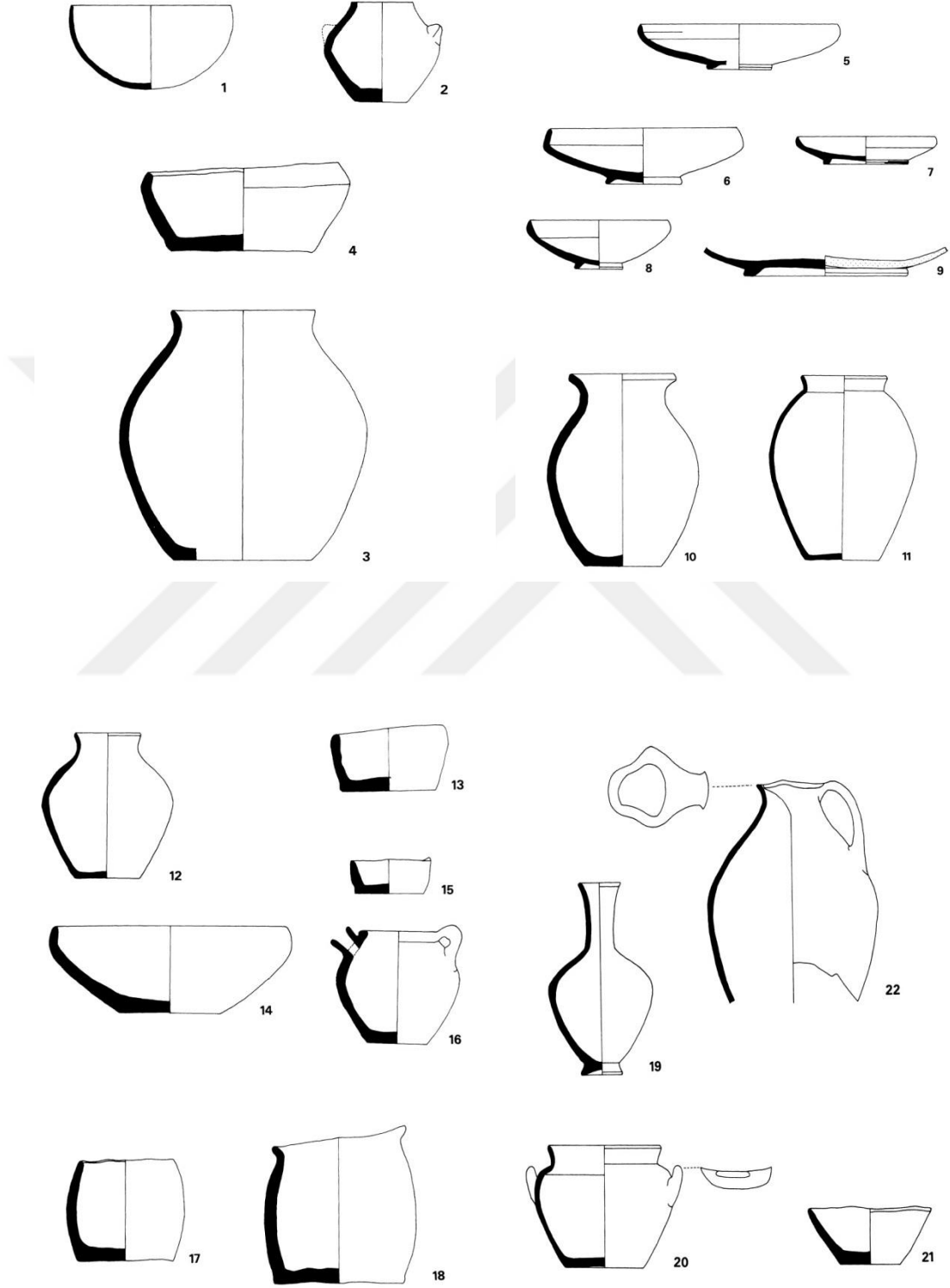

Resim-72: Eski Pertek Kalesi Genel Görünüm.

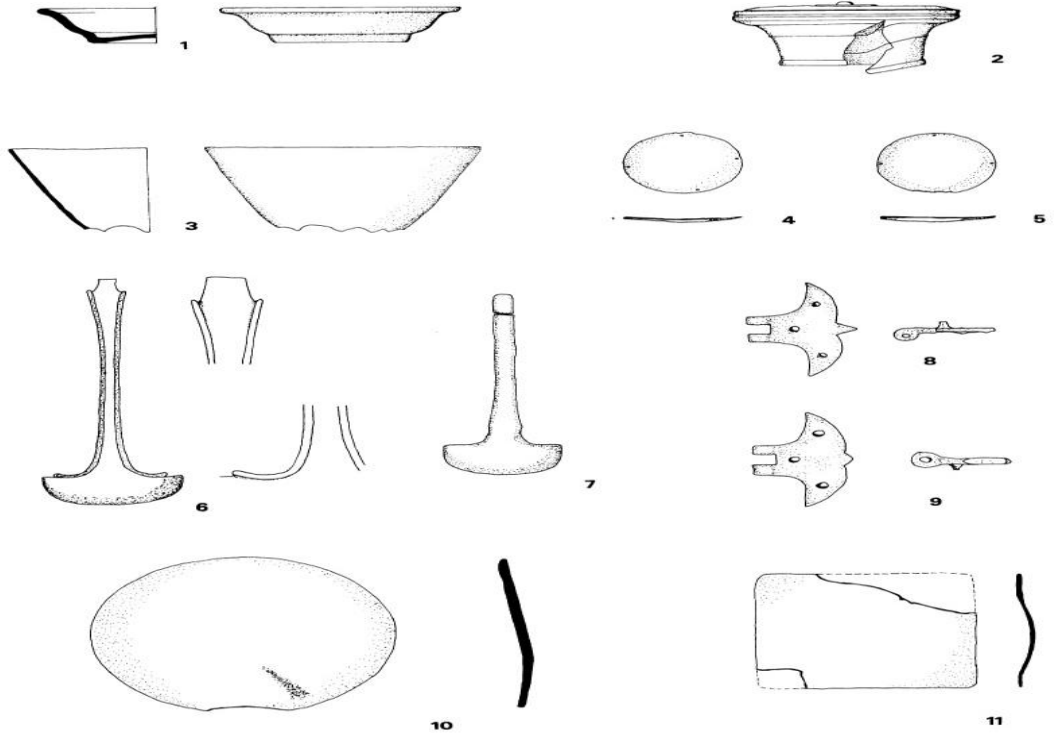

Resim-73: Keban Baraj Gölü İçerisinde Eski Pertek Kalesi.

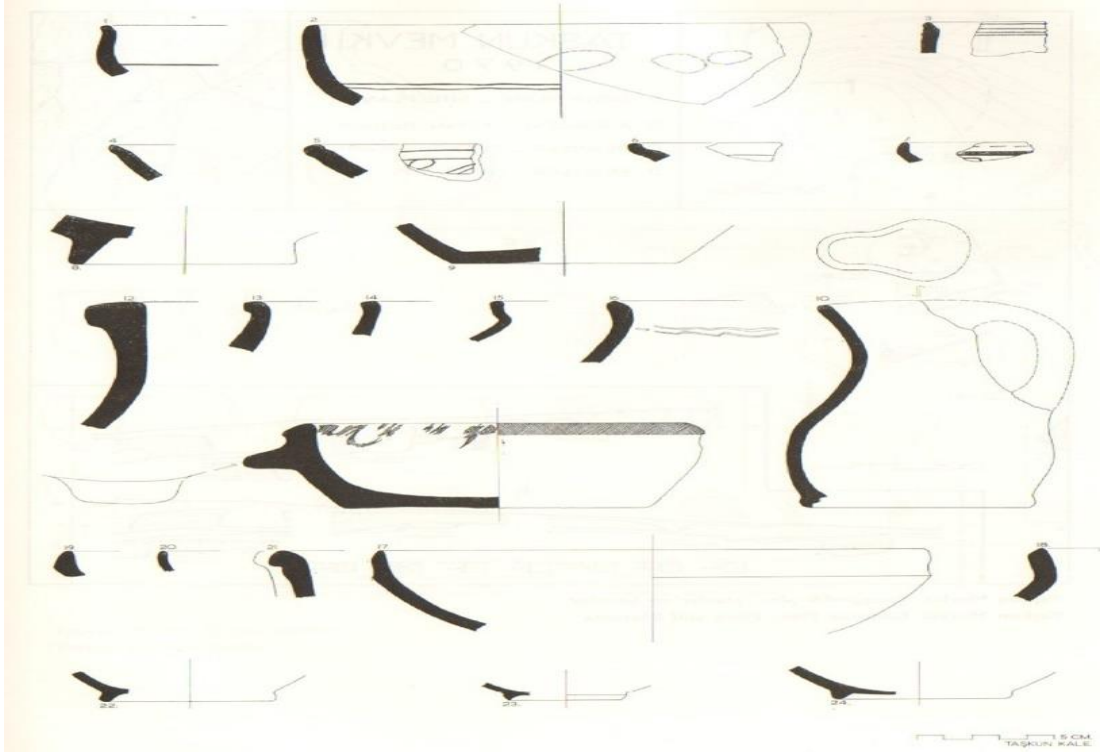
ÇİZİMLER

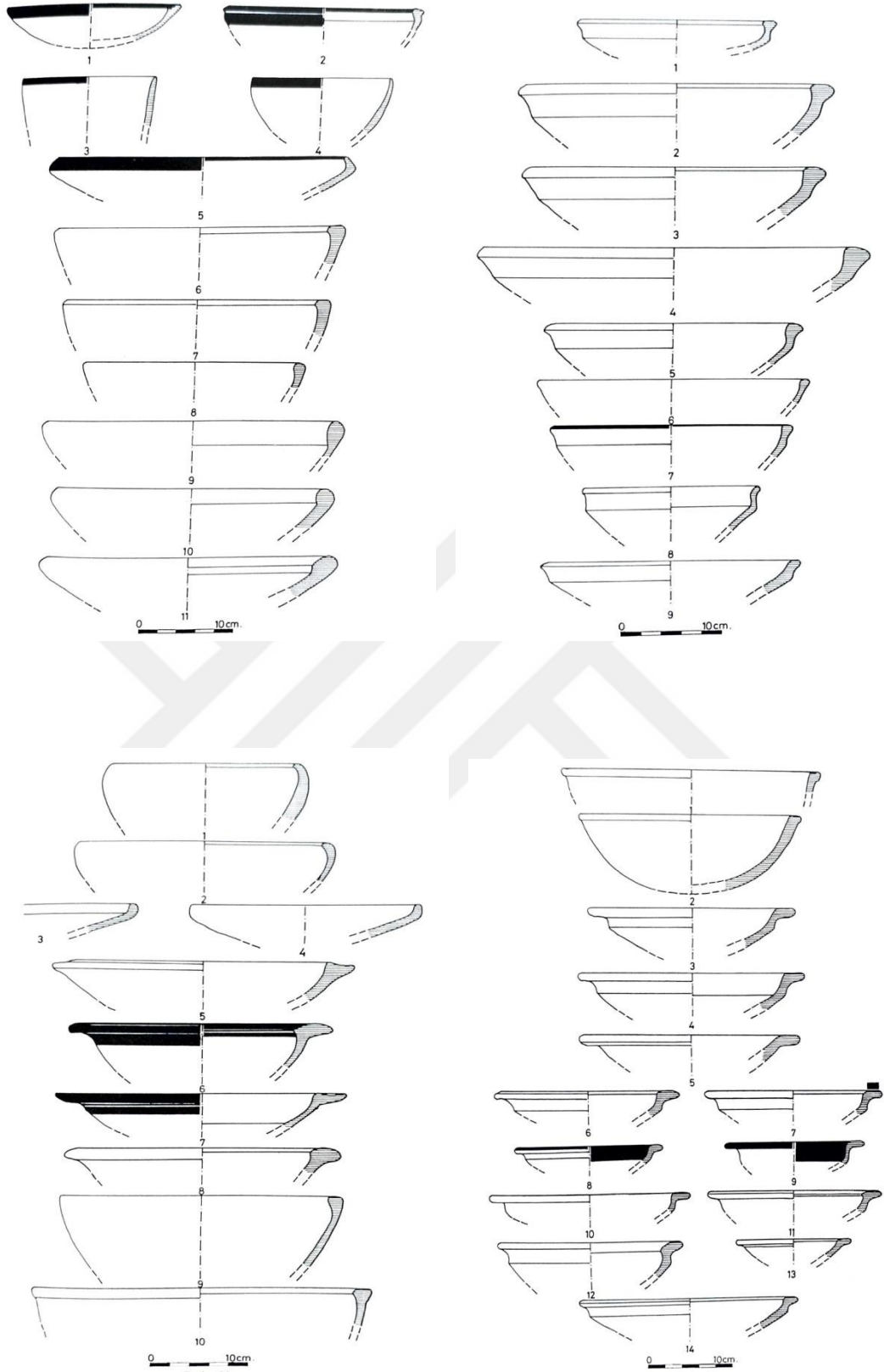
Çizim-1,2,3,4: Aşvan Kale Hellenistik Dönem Seramik Örnekleri.

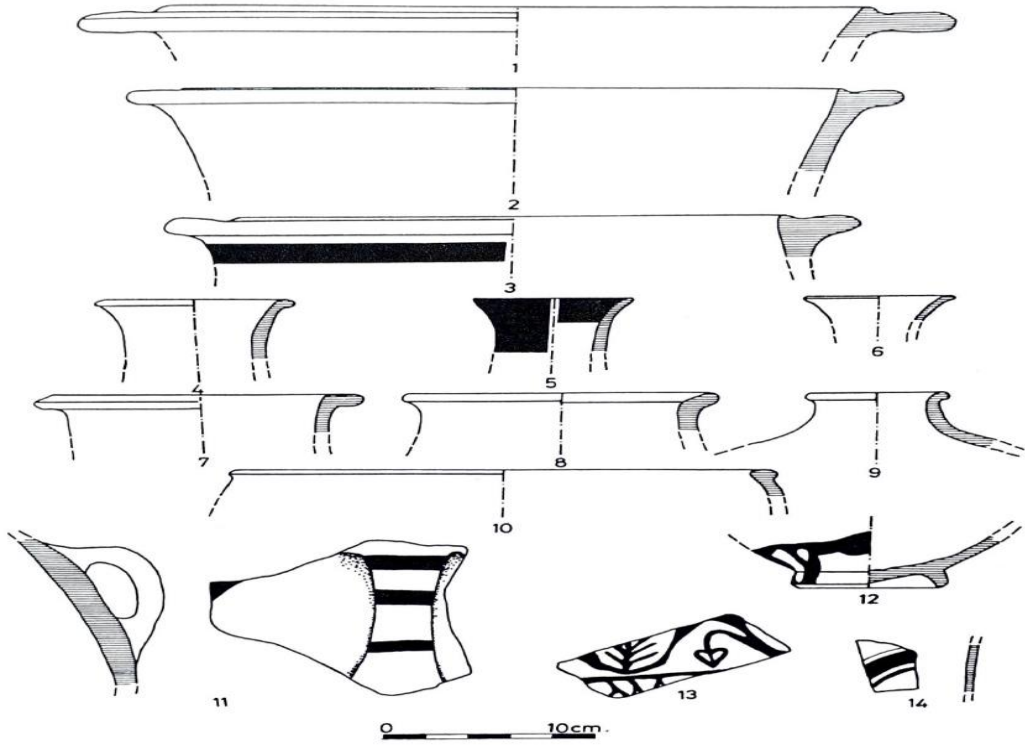
Çizim-5: Aşvan Kale Hellenistik Dönem Tunç Buluntular.

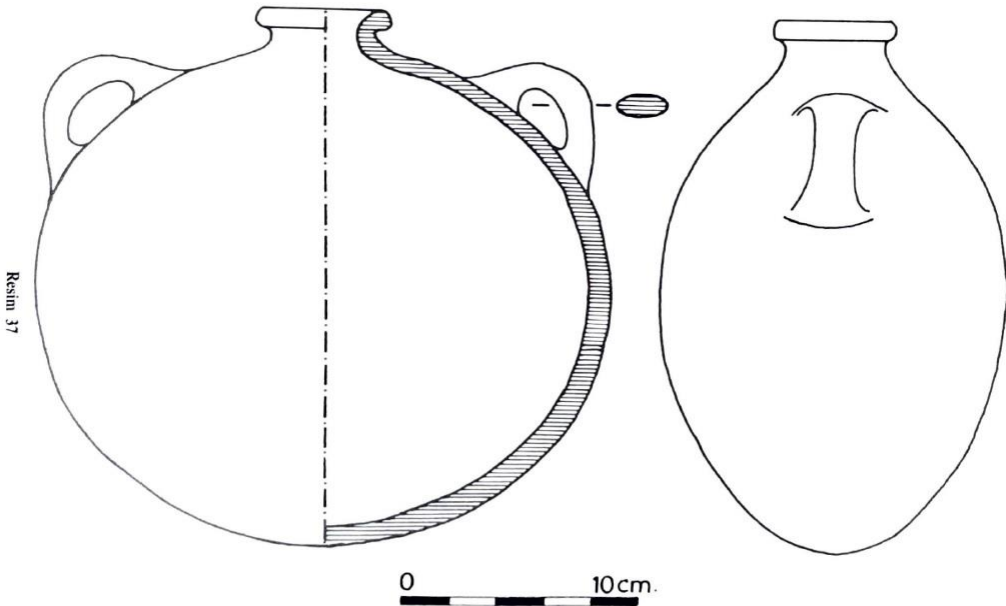
Çizim-6: Taşkun Kale Çanak-Çömlek Buluntuları.

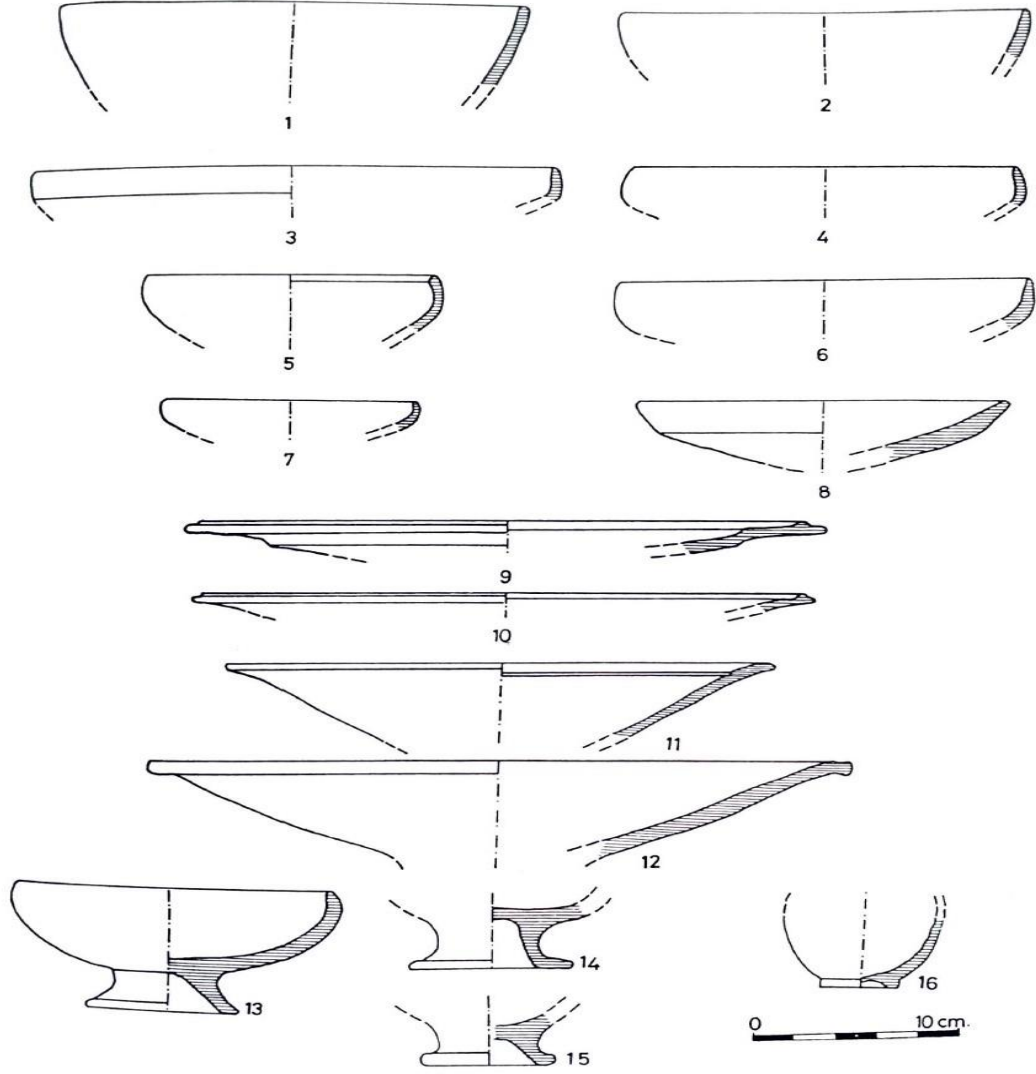
Çizim-7,8,9,10: İmikuşağı Hellenistik Dönem Çanak Örnekleri.

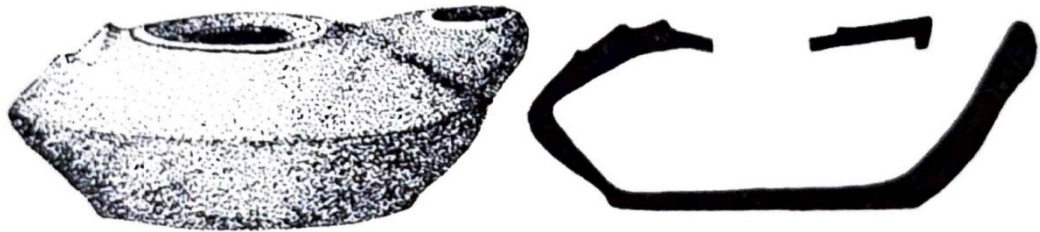
Çizim-11: İmikuşağı Hellenistik Dönem Çömlek, Vazo, Dip ve Boyalı Parça Örnekleri.

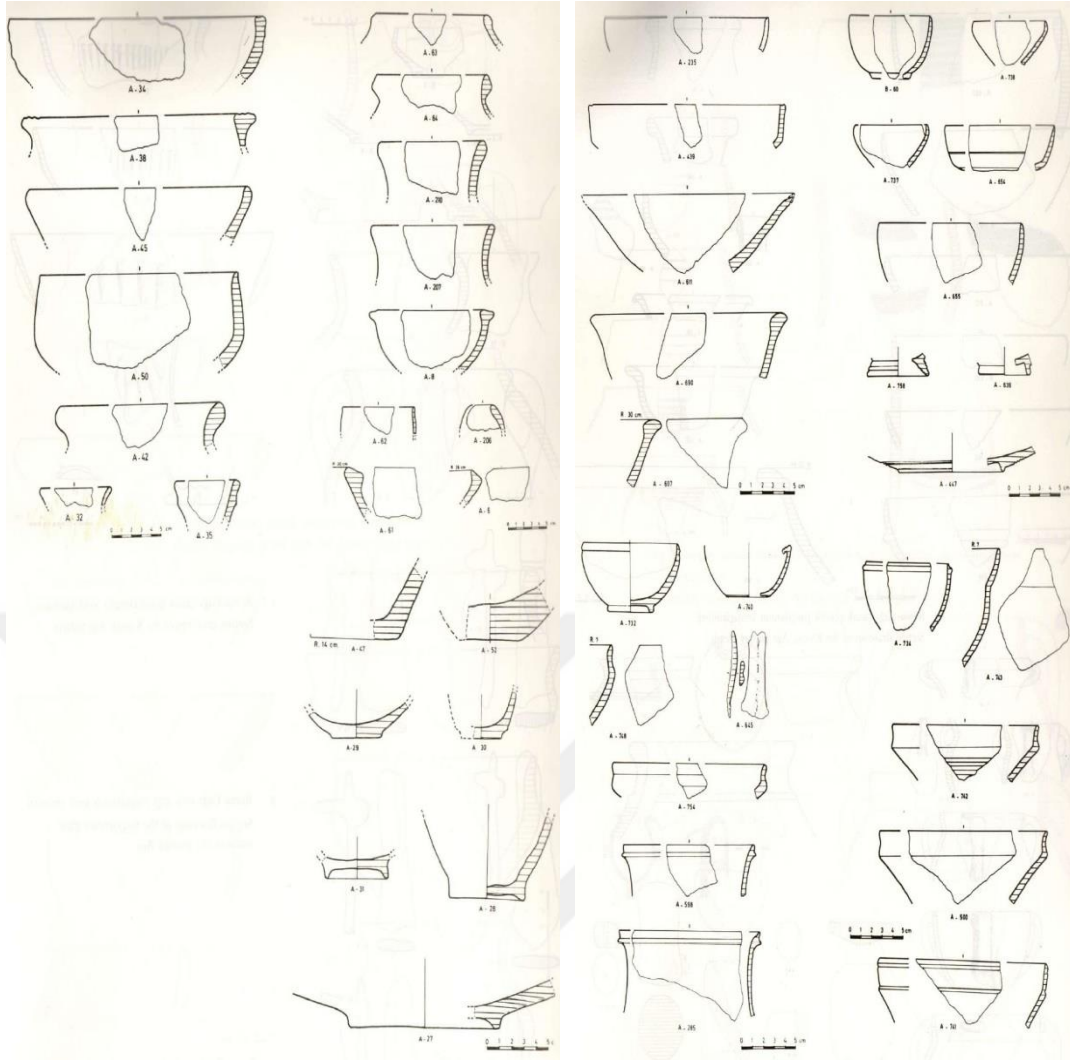
Çizim-12: İmikuşağı Hellenistik Dönem Matara.

Çizim-13: İmikuşağı 4a Evresi Hellenistik Seramik Örnekleri.

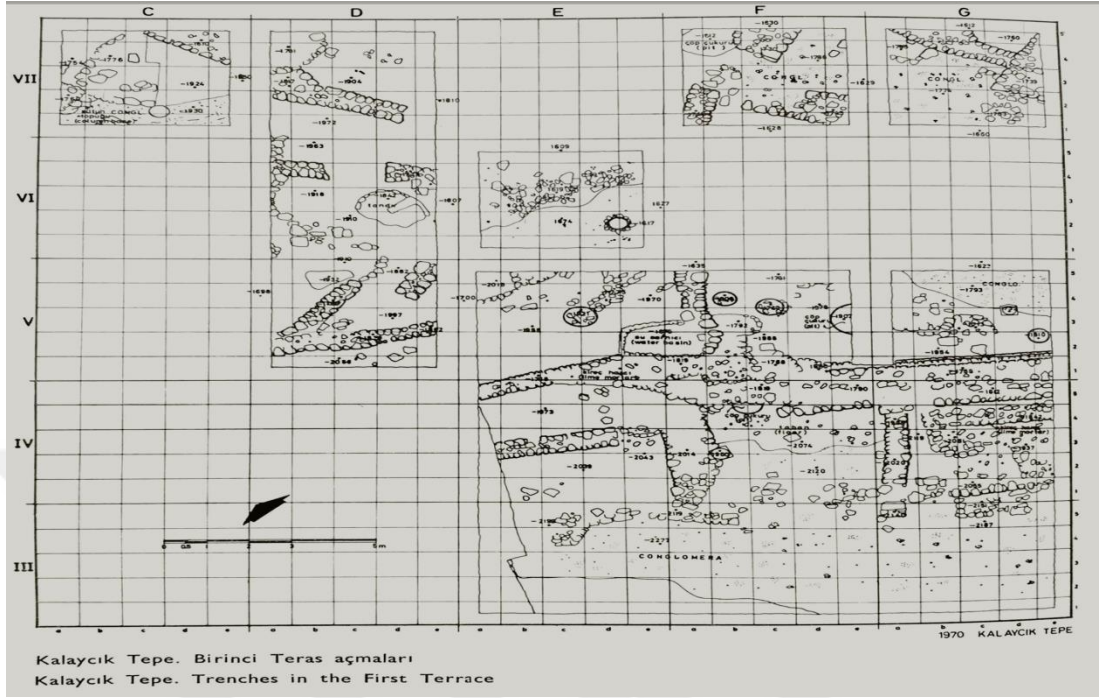

Çizim-14: Şimşat Kalesi Hellenistik Dönem Kandili.

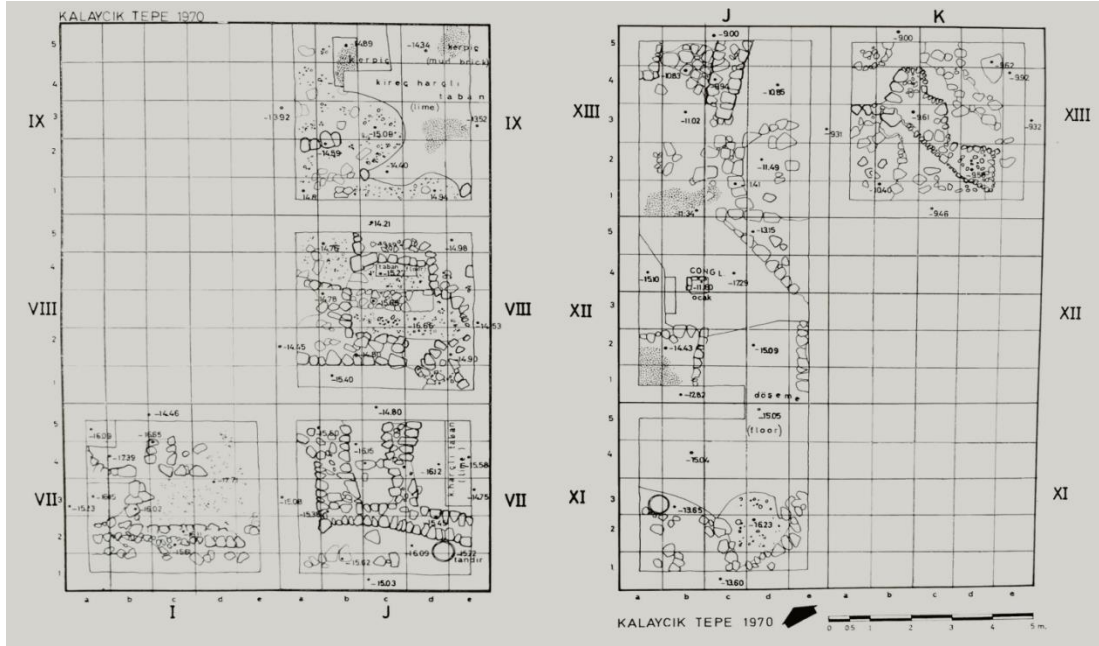

Çizim-15,16: Köşkerbaba Höyük Roma Dönemi Çanak-Çömlek Kesit Çizimleri.

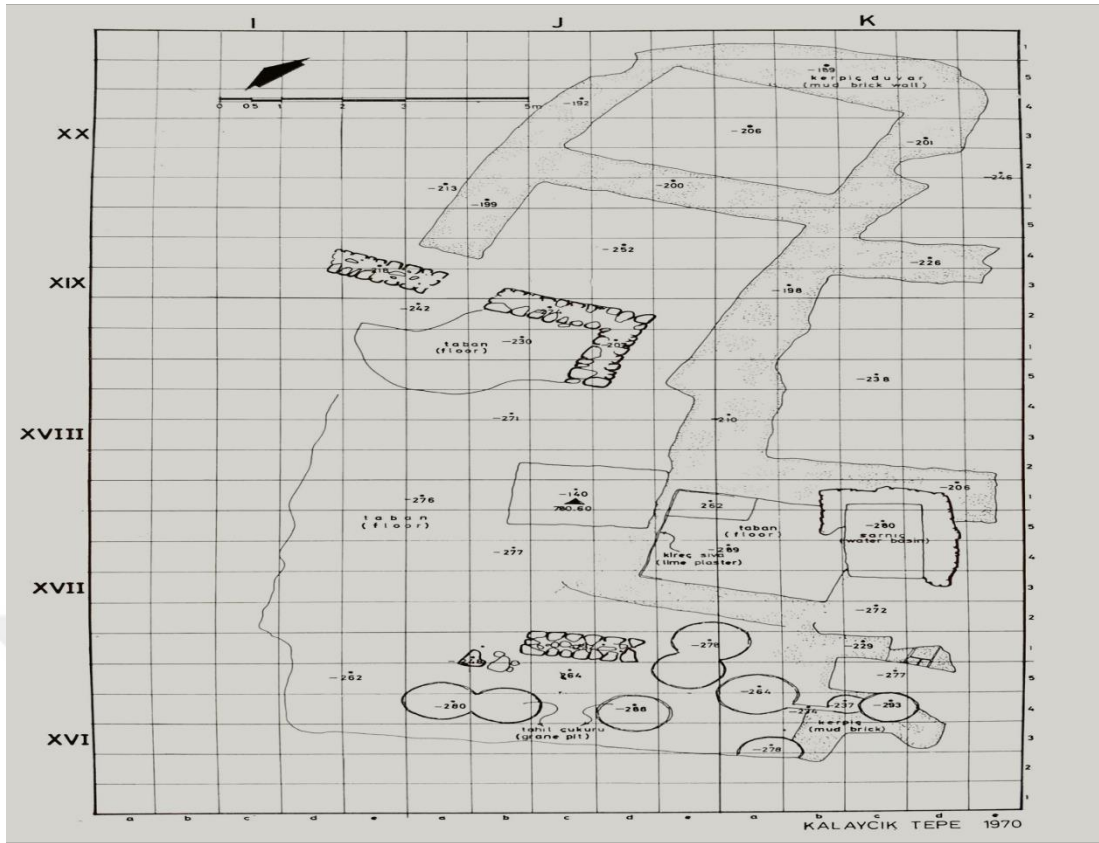
PLANLAR

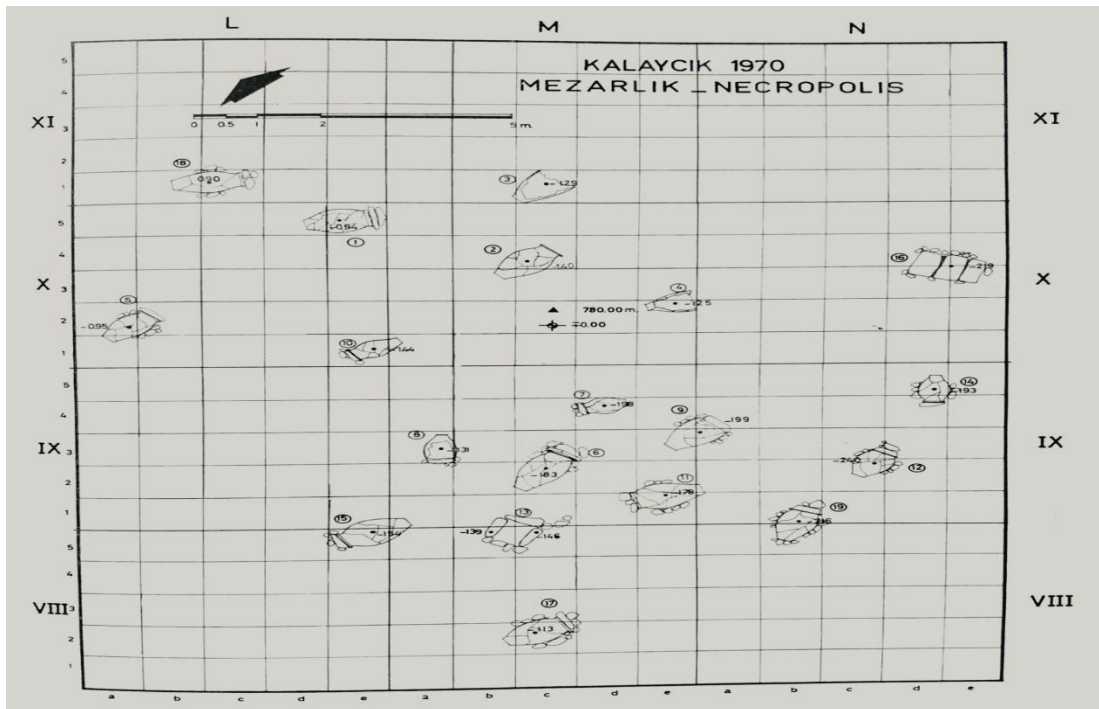
Plan-1: Kalaycık Tepe Höyüğü. I. Teras Açmaları.

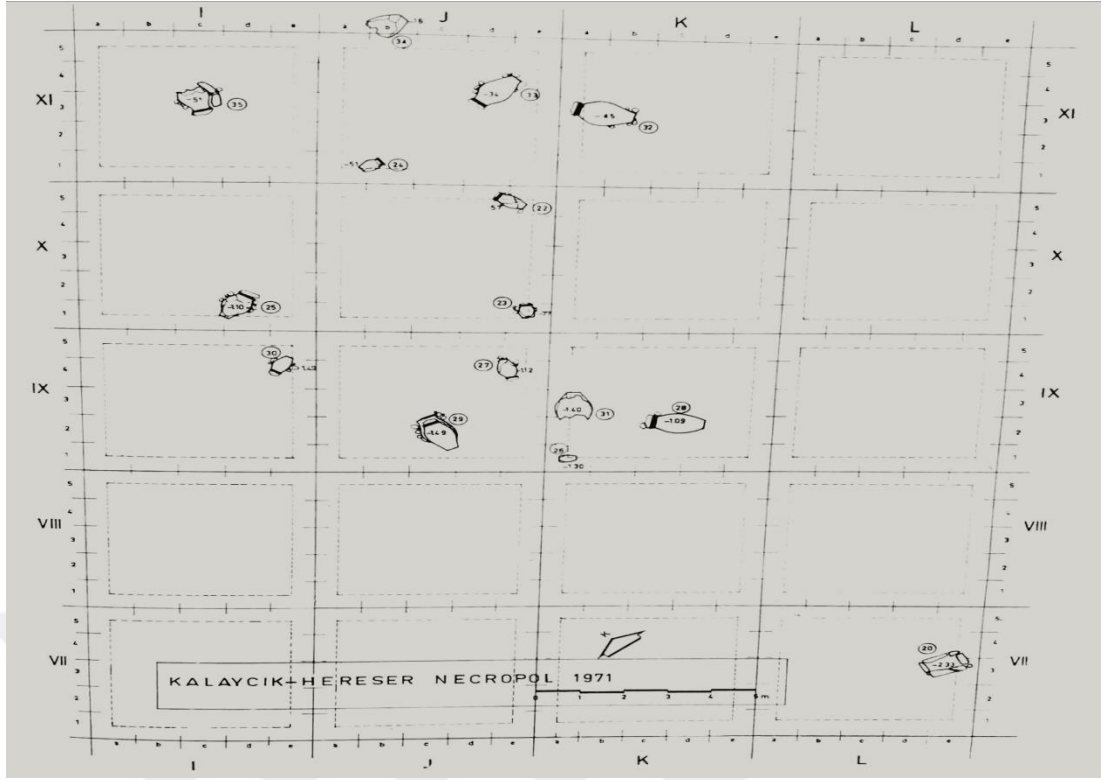
Plan-2: Kalaycık Tepe Höyüğü II. Teras Açmaları.

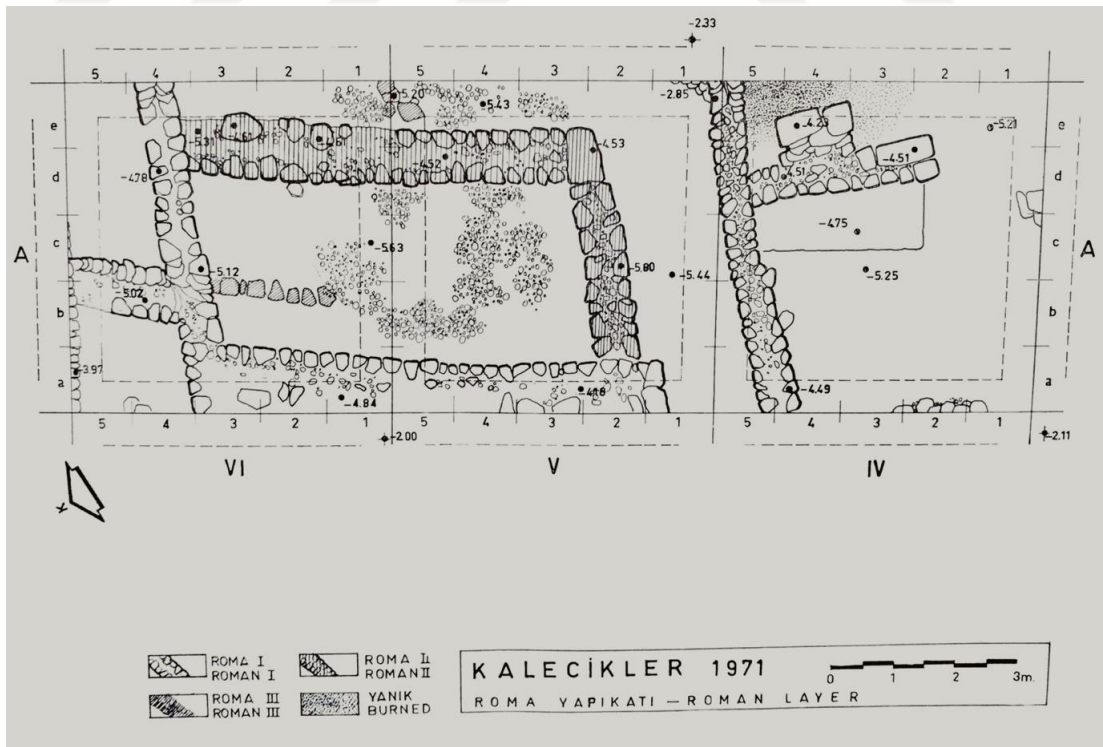
Plan-3: Kalaycık Tepe Höyüğü Tepe Açmaları.

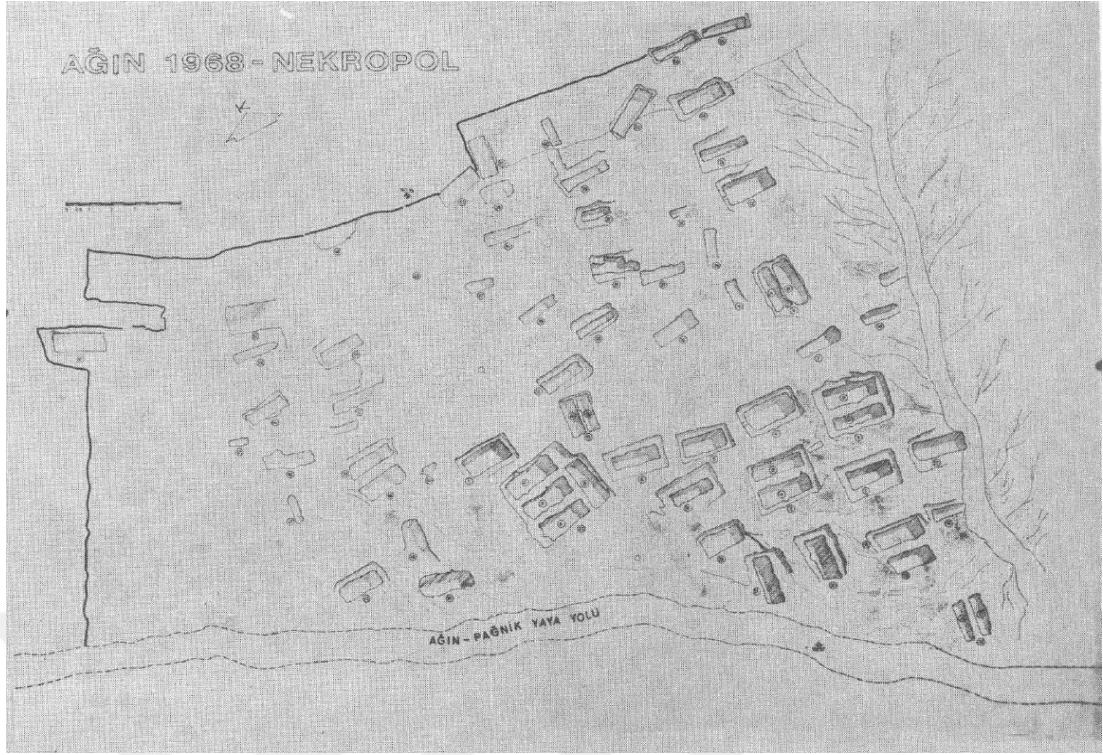
Plan-4: Kalaycık (Hereser) Nekropol Alanı Planı-1.

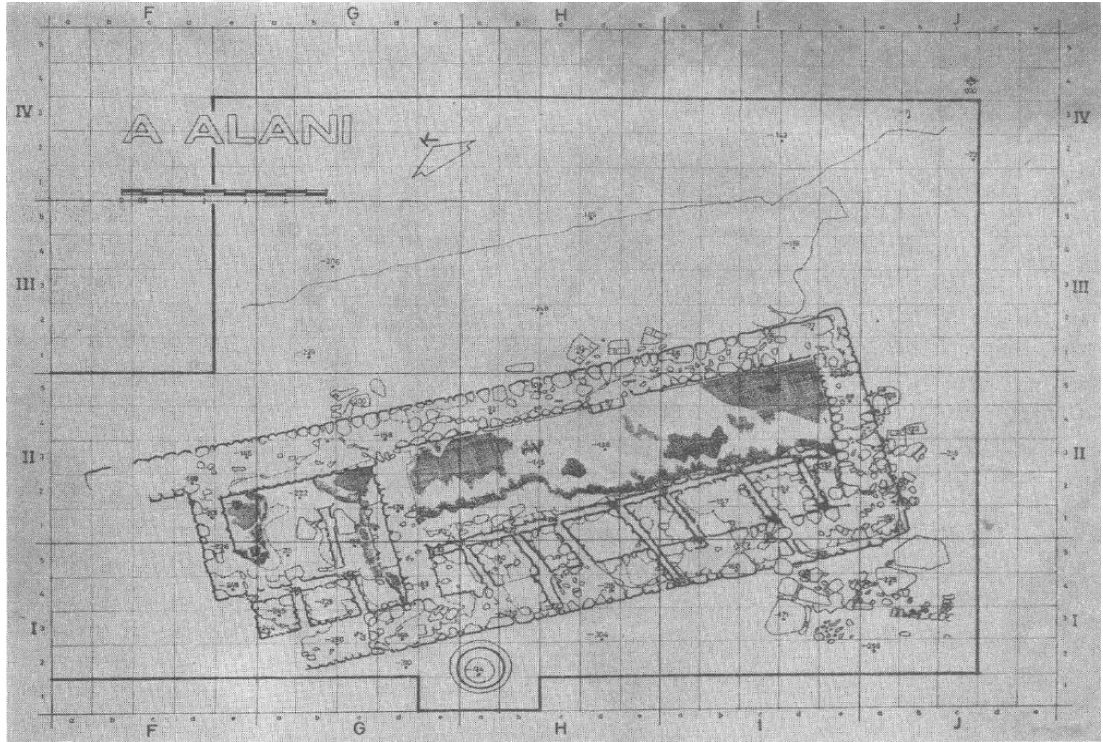
Plan-5: Kalaycık (Hereser) Nekropol Alanı Planı-2.

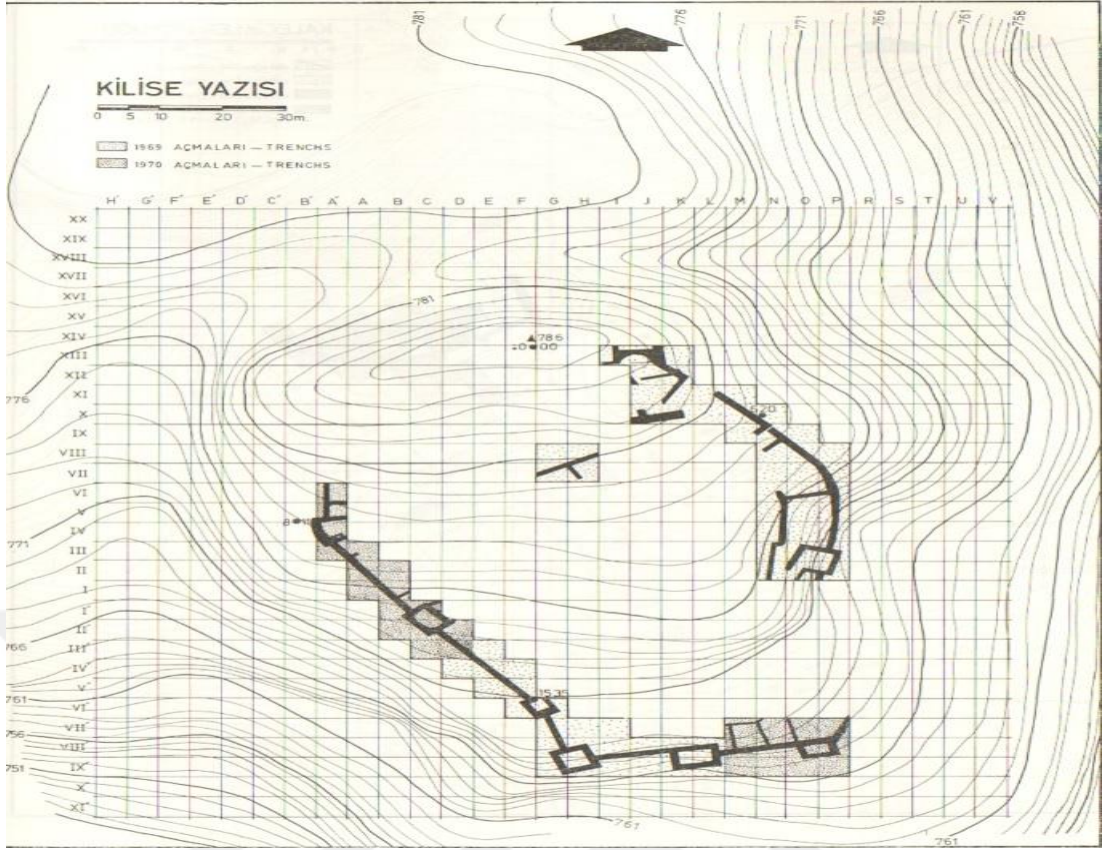
Plan-6: Kalecikler Höyüğü Roma Dönemi Yapı Katları.

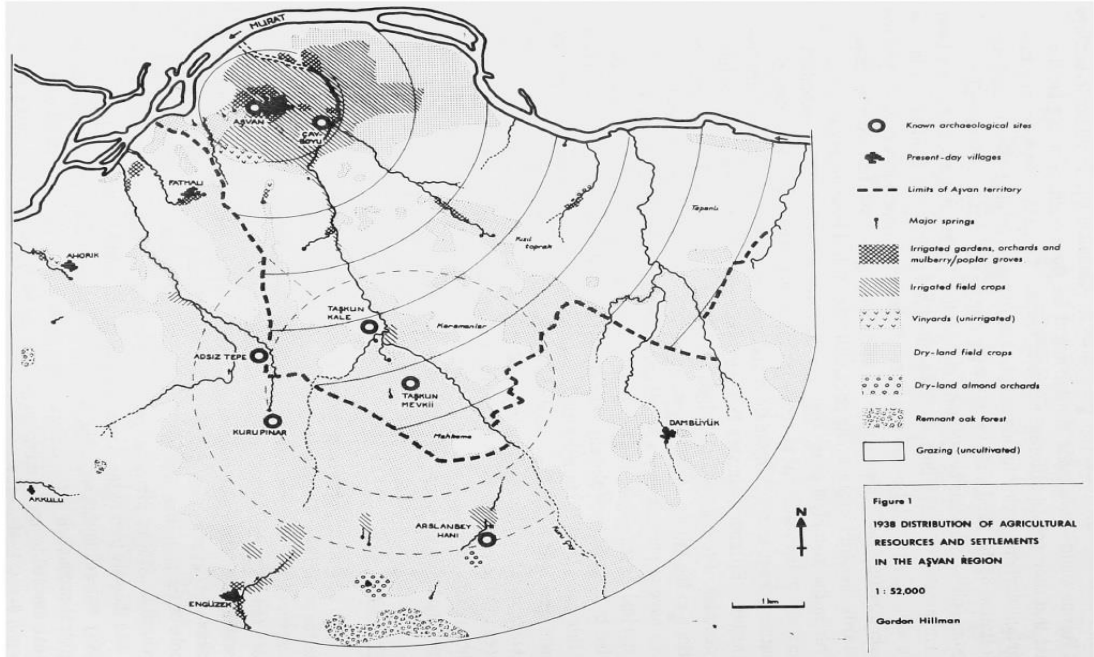
Plan-7: Ağın Nekropol Alanı.

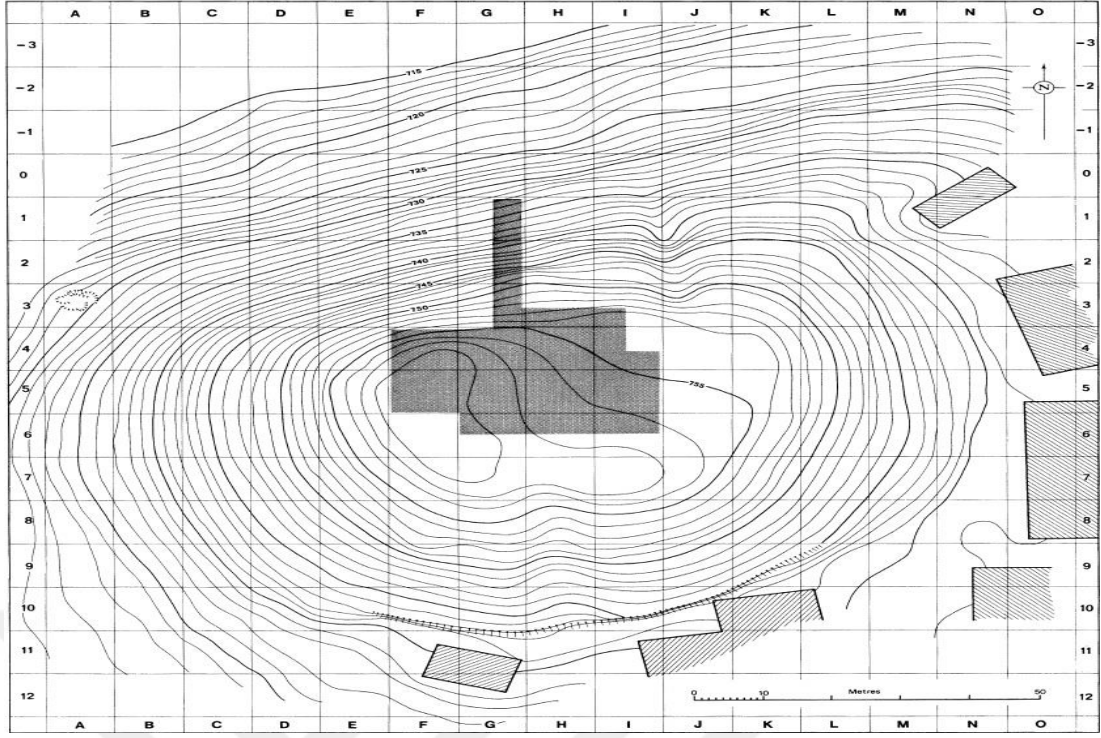
Plan-8: Hoşrik Mevki A Alanı Planı.

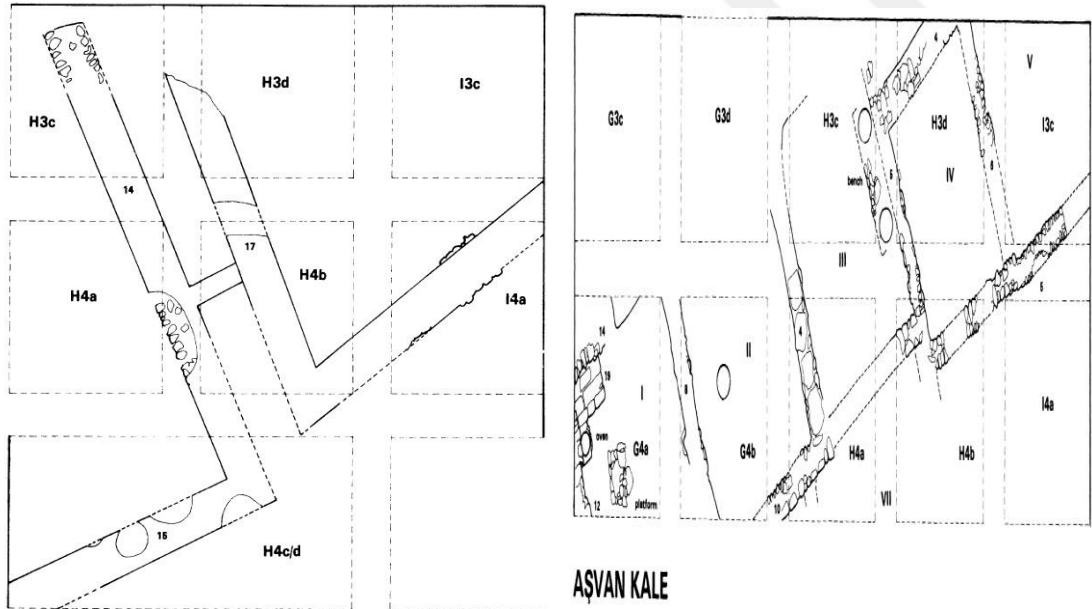
Plan-9: Kilise Yazısı (Düzü) Açmaları.

Plan-10: Aşvan Bölgesinin ve Çevresinin Planı.

Plan-11: Aşvan Kale.

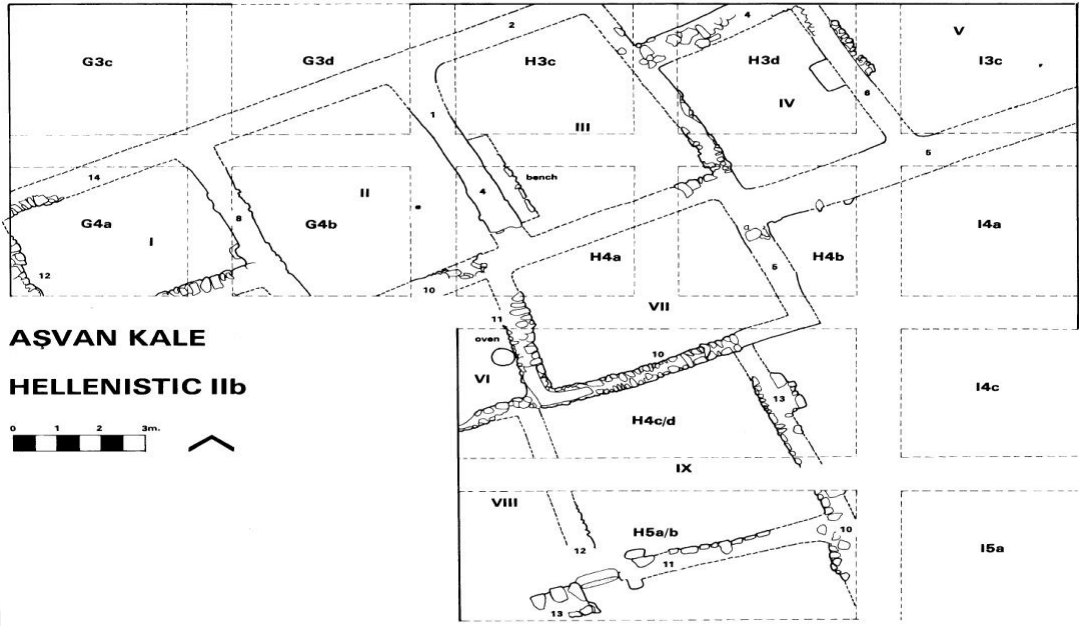
**AŞVAN KALE
HELLENISTIC I**

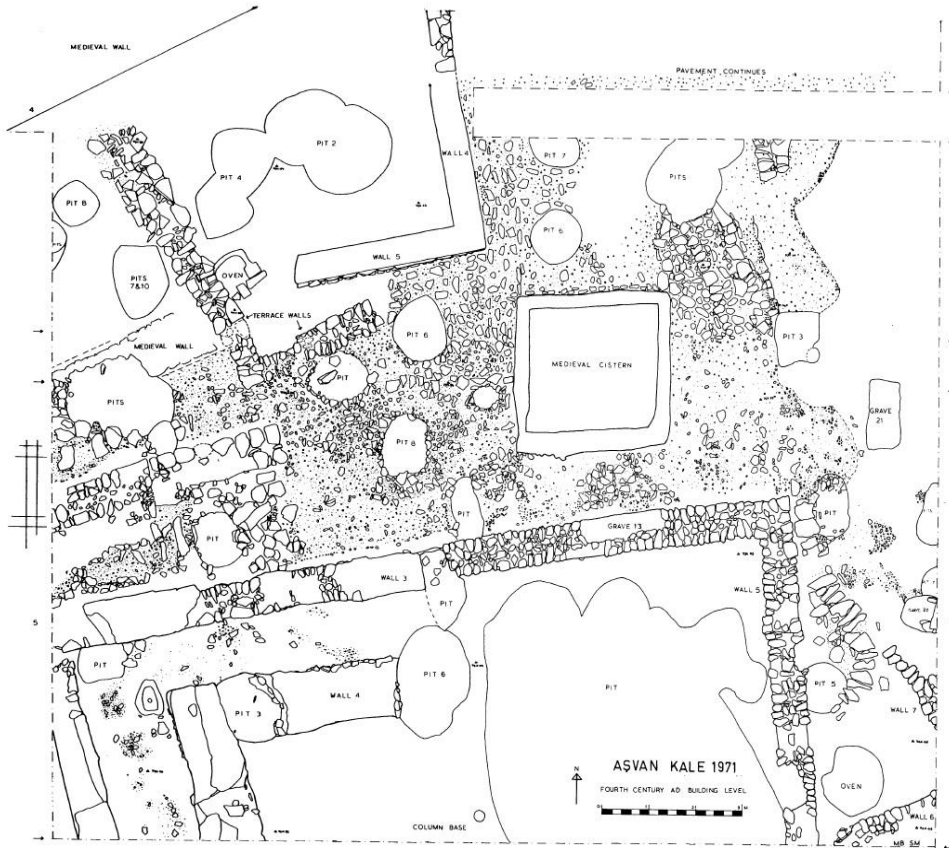
**AŞVAN KALE
HELLENISTIC IIa**

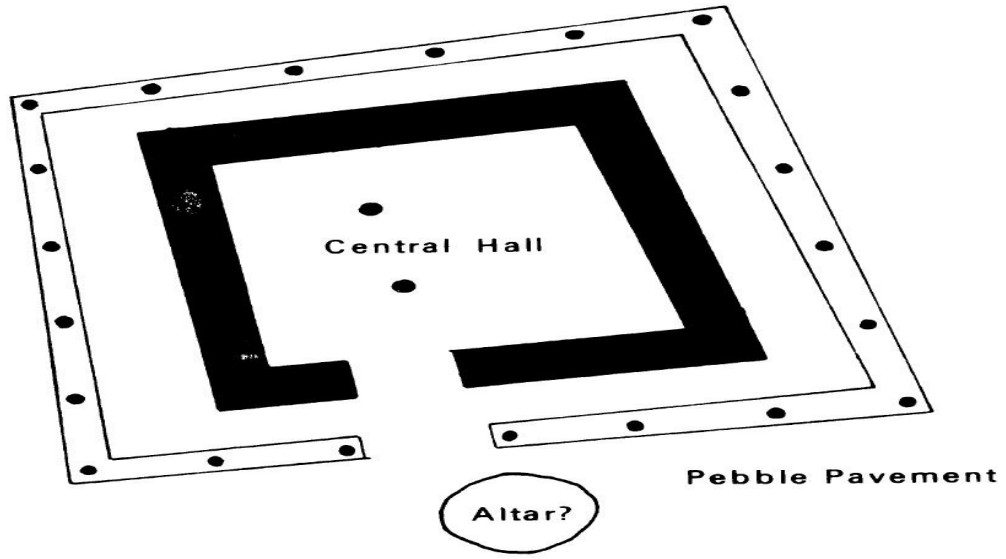
Plan-12,13: Aşvan Kale Hellenistik 1, 2a Tabakaları Planı.

Plan-14: Aşvan Kale Hellenistik 2b Tabakaları Planı.

Plan-15: Aşvan Kale MS 4. yy Yapı Katı.

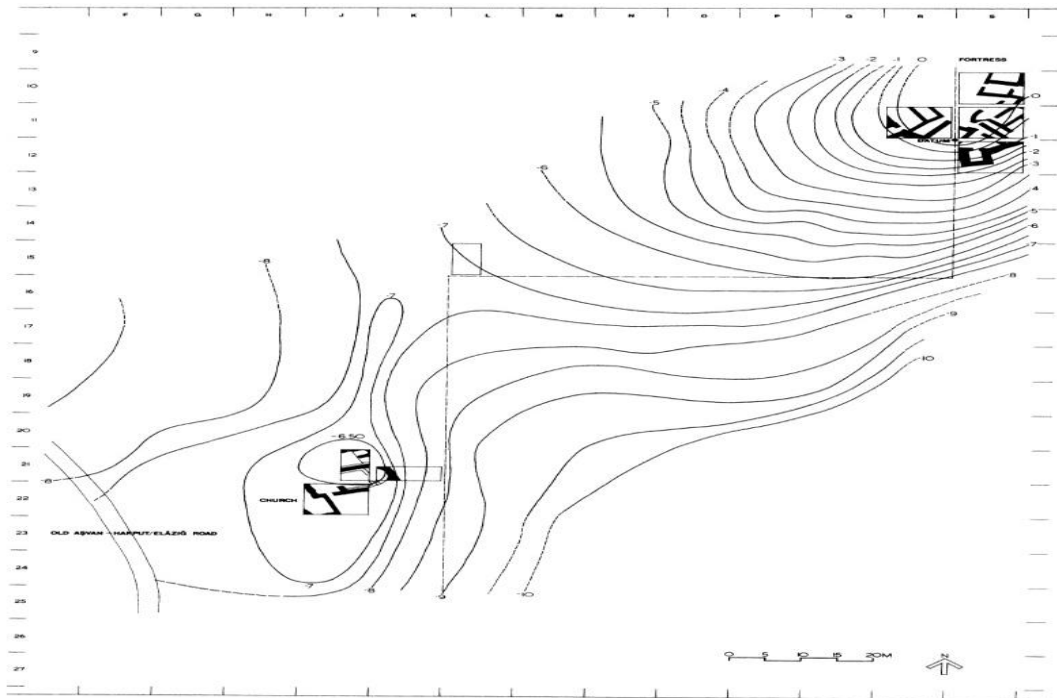

ROMAN PERIOD TEMPLE – conjectural plan

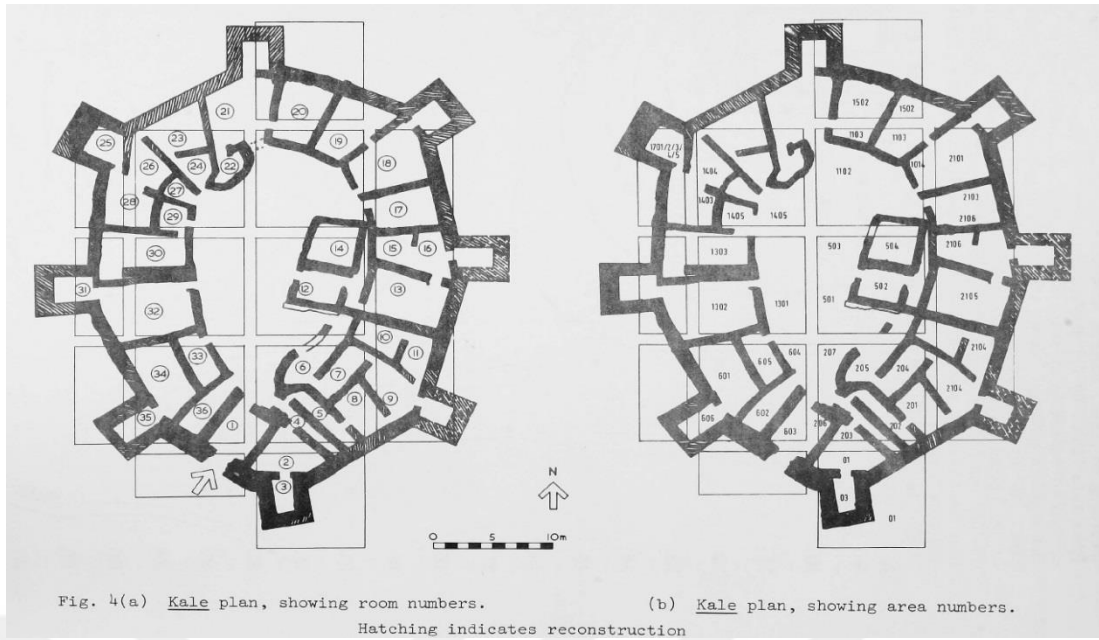
0 3m.

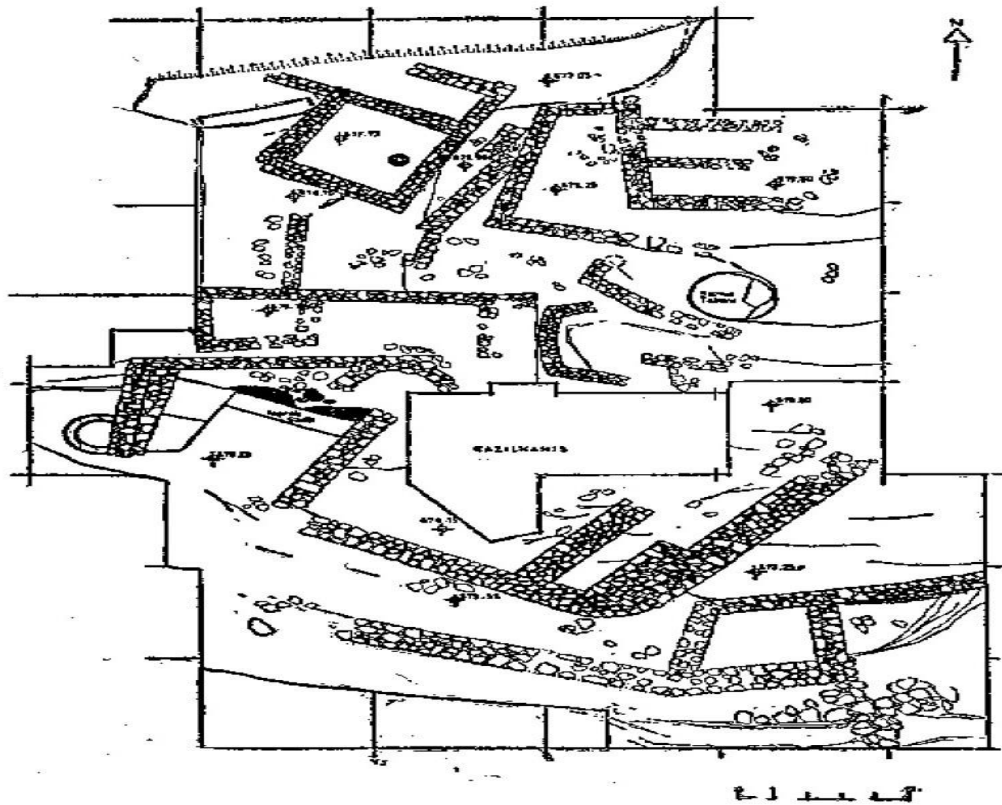
Plan-16: Aşvan Kale’de Geç Roma Dönemine Ait Olabileceği Düşünülen Tapınak Planı.

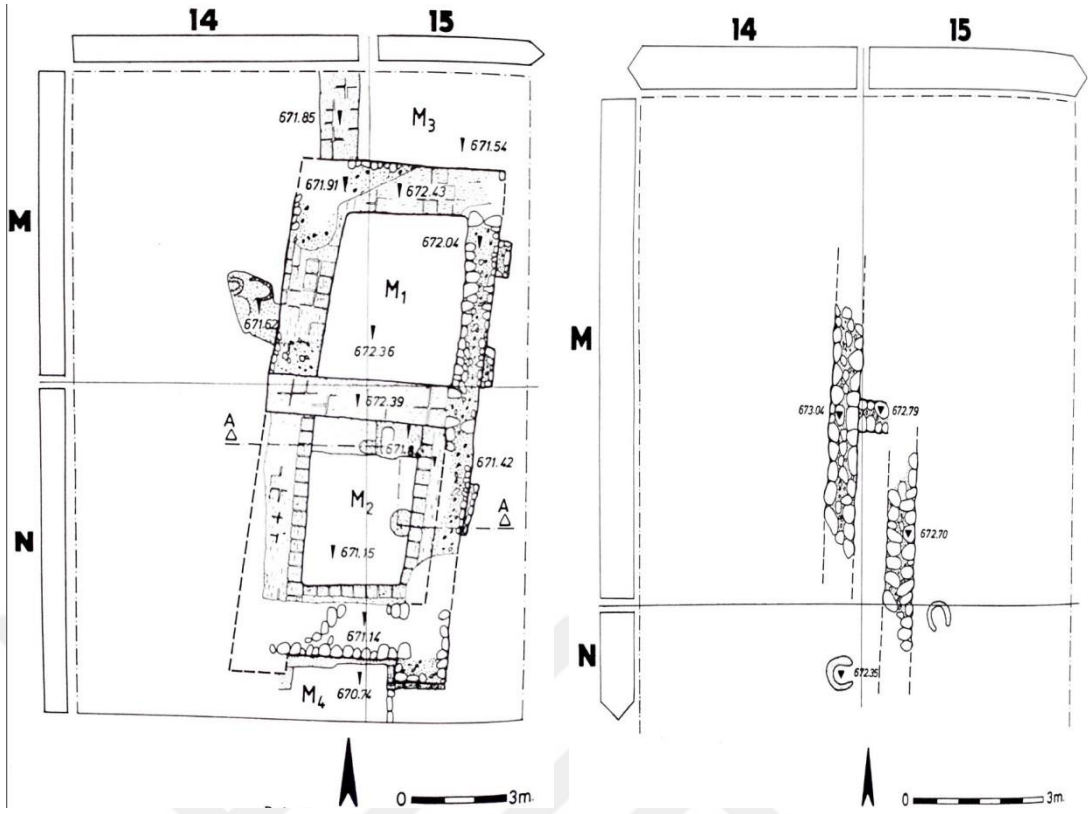

Plan-17: Taşkun Kale Kilise ve Kale Planı.

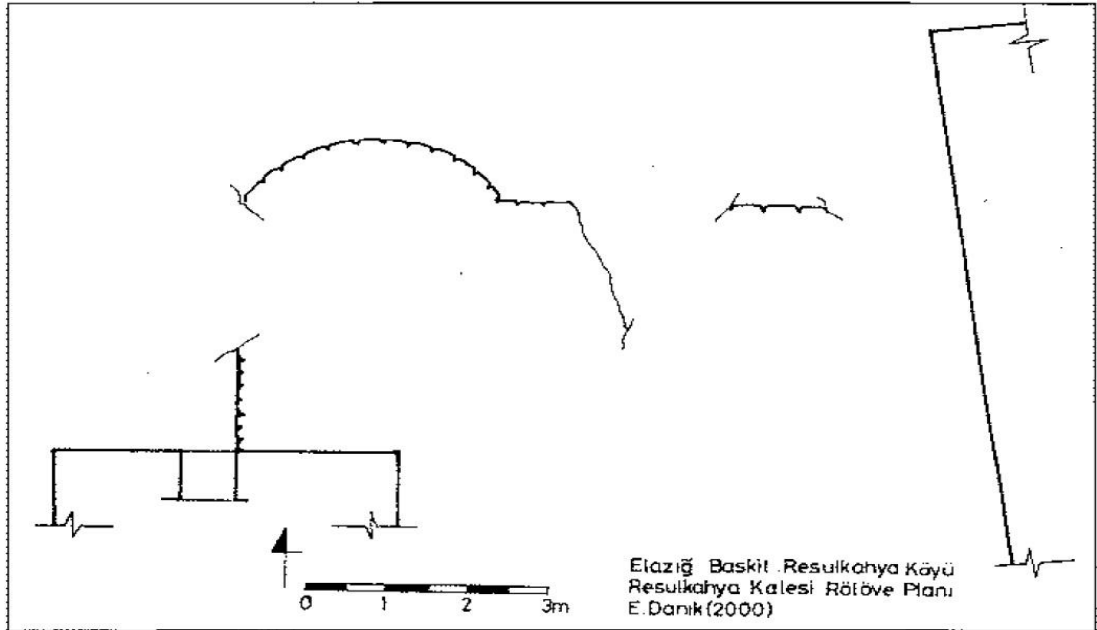

Plan-18: Taşkun Kale-Kale Planı.

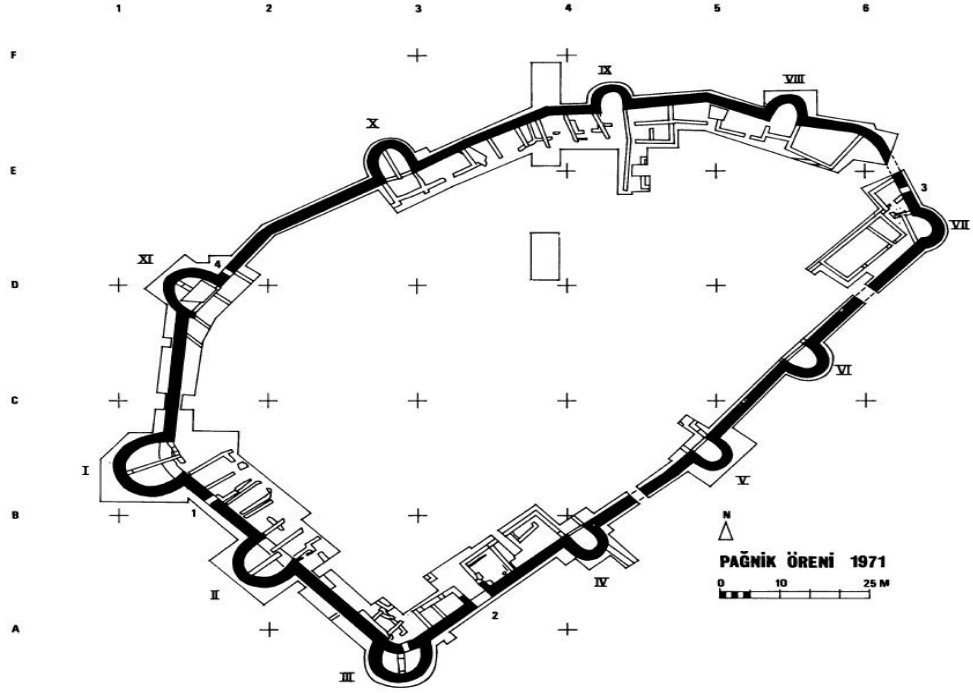

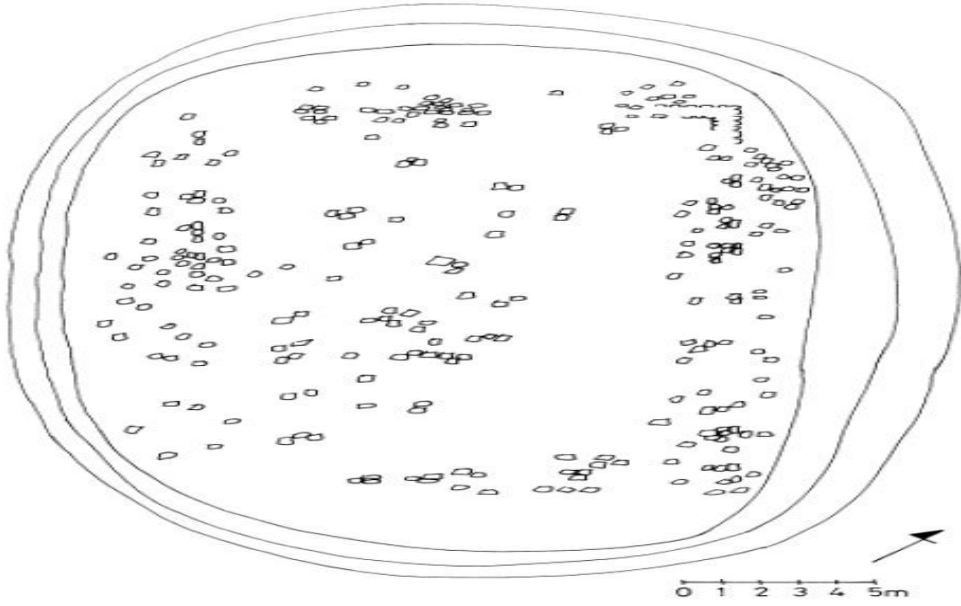
Plan-20: İmikuşağı Hellenistik Açma Planı. **Plan-21:** İmikuşağı Geç Hellenistik Tabaka Ocaklı Yapı.

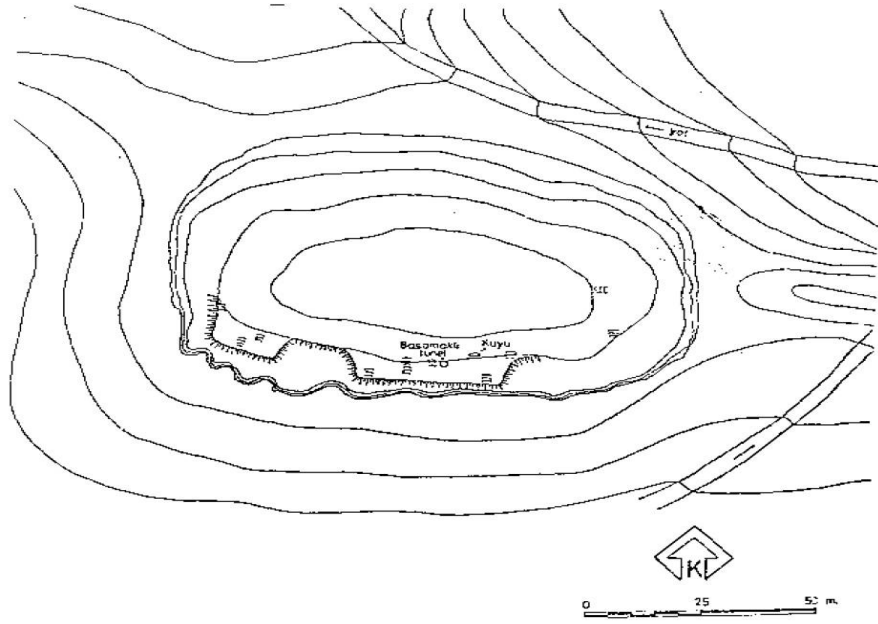
Plan-22: Resulkahya Kalesi Planı.

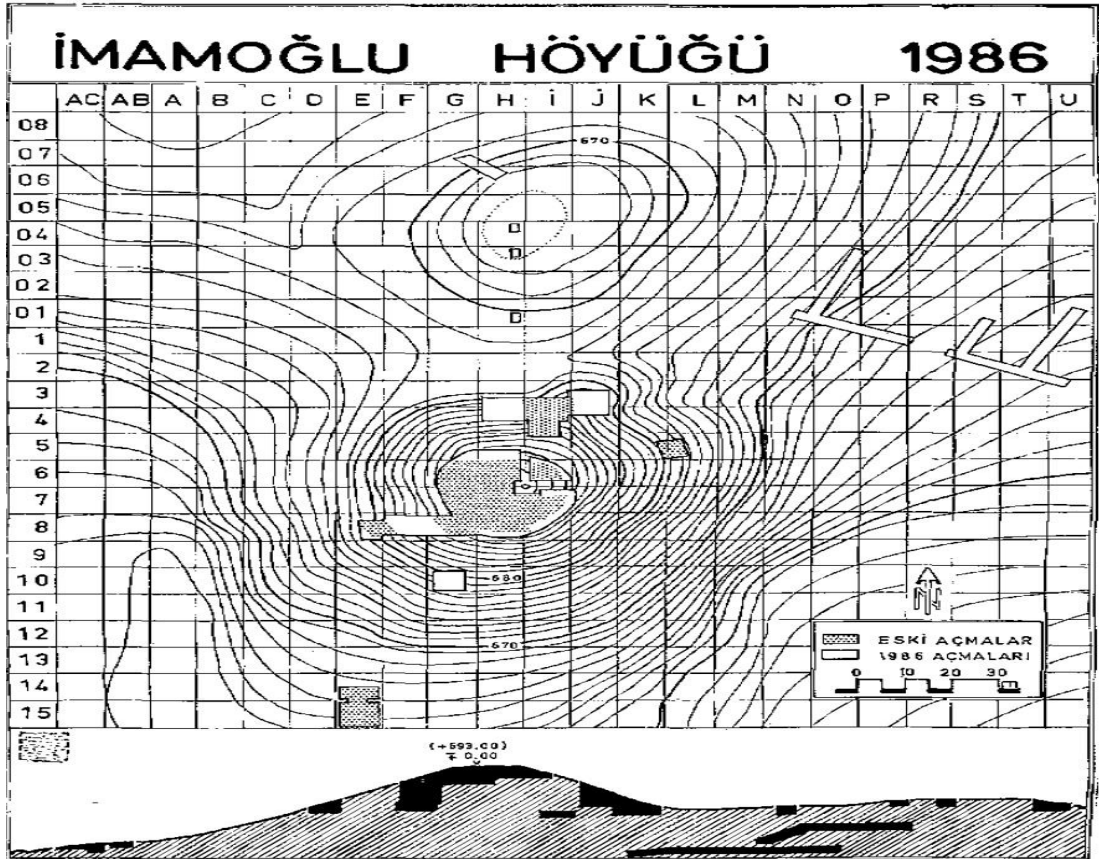
Plan-23: Pağnik Öreni Roma Kalesi Planı.

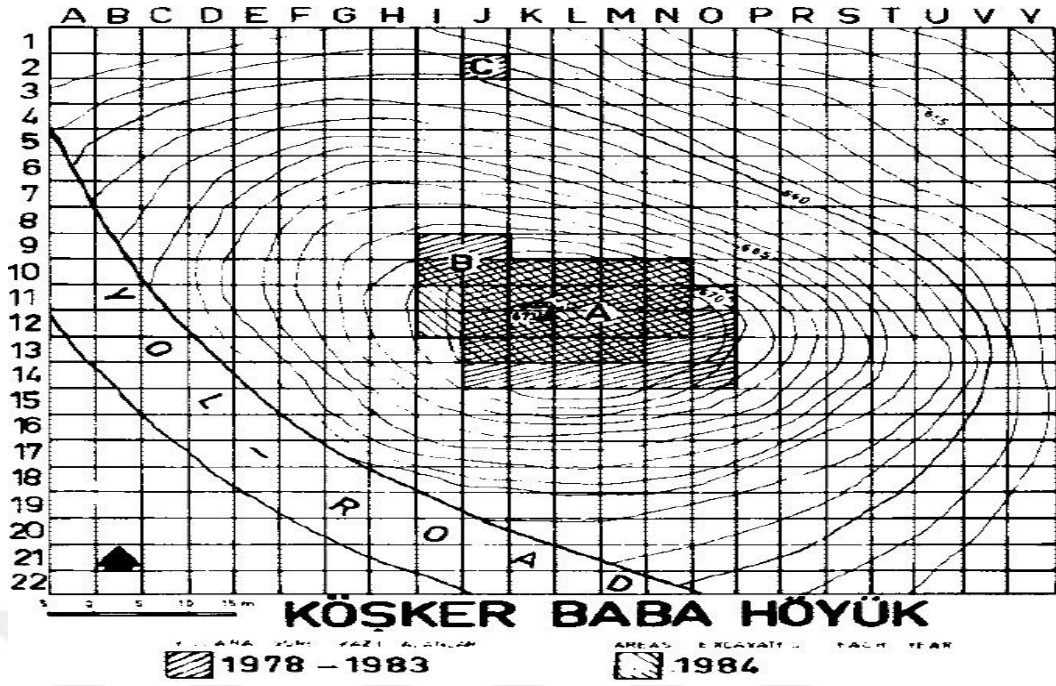
Plan-24: Görgüşan Kalesi Rölöve Planı.

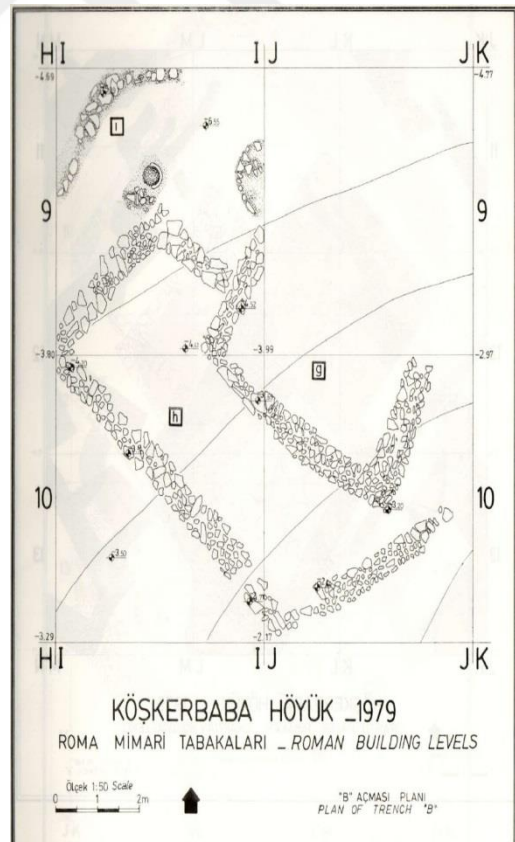
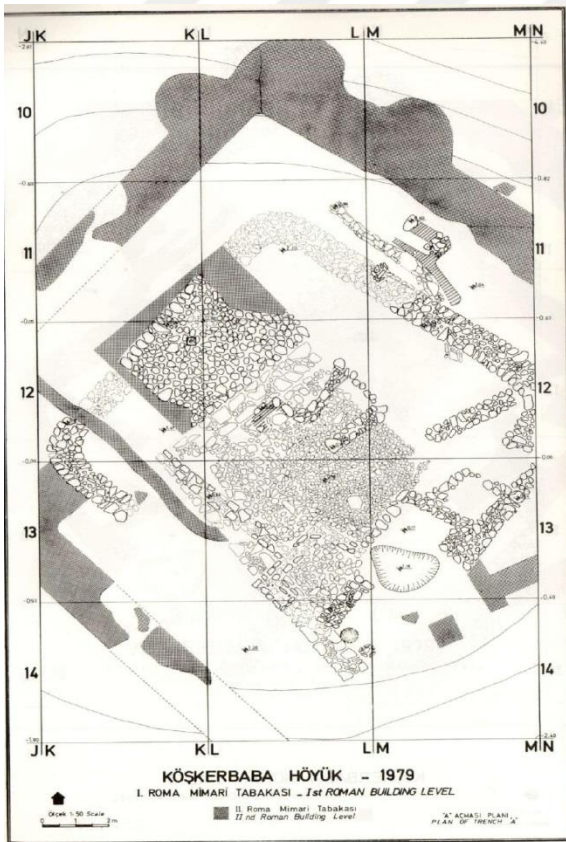
Plan-25: Haroğlu Kalesi Planı.

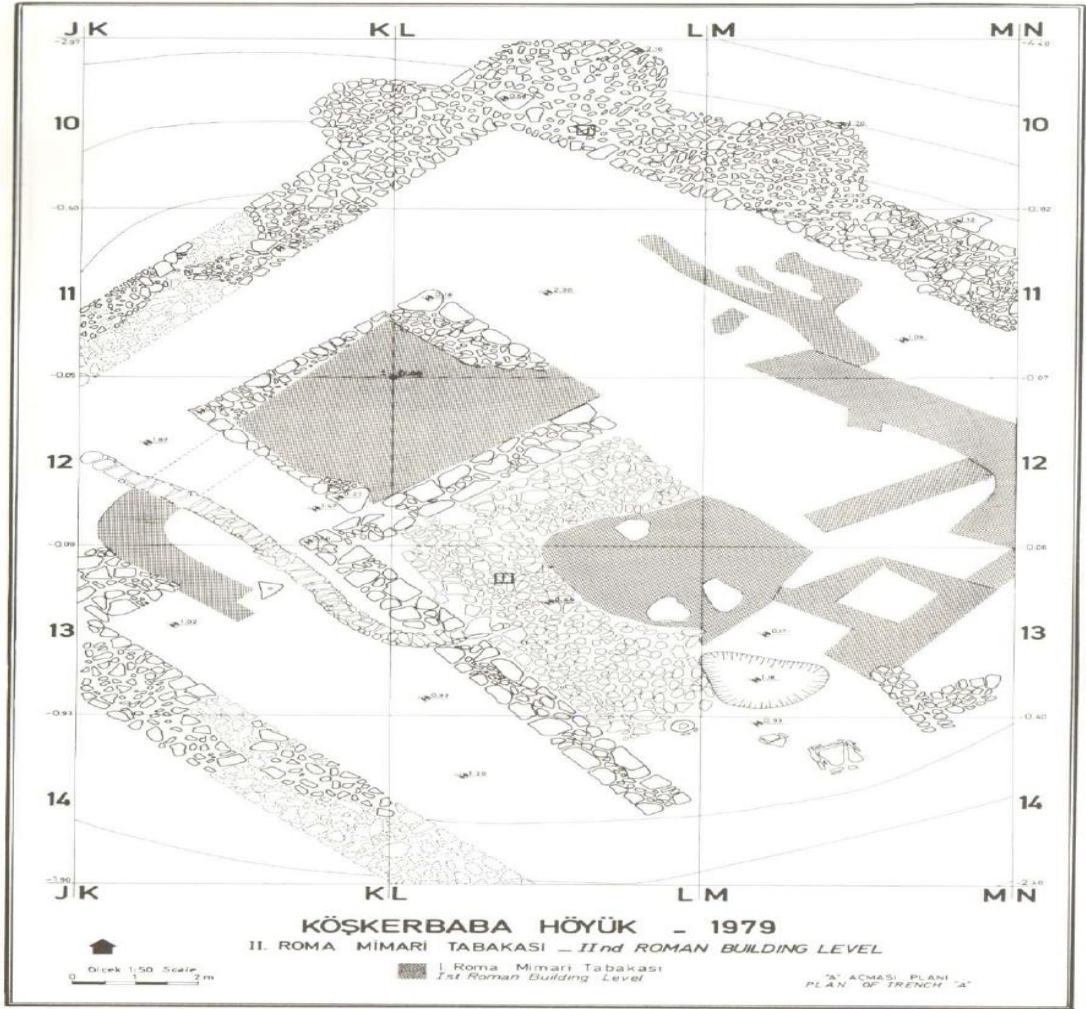
Plan-26: İmamoğlu Höyüğü Planı.

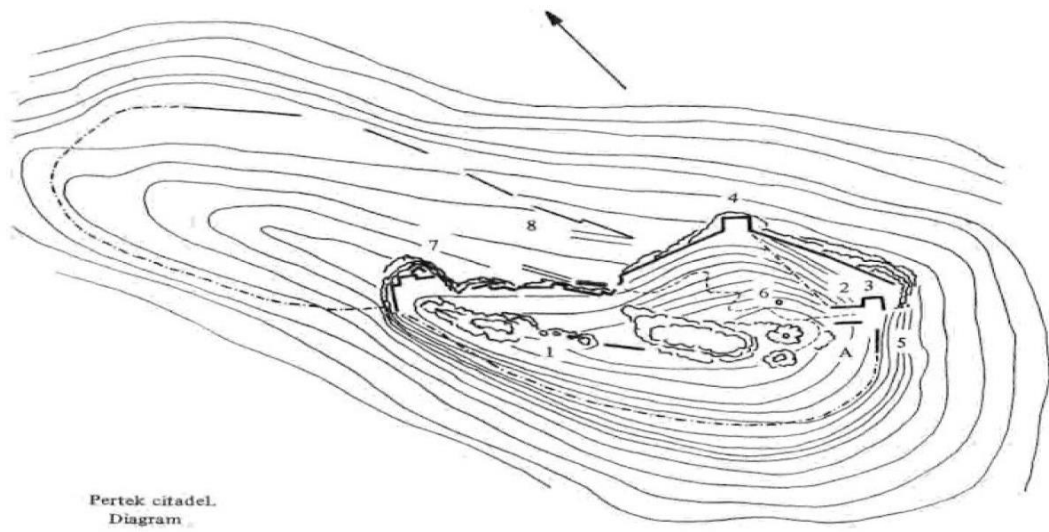
Plan-27: Köskerbaba Höyük Kazı Planı.

Plan-28,29: Köskerbaba Höyük I. ve II. Roma Mimari Tabakaları Planı.

Plan-30: Köşkerbaba Höyük I. ve II. Roma Mimari Tabakaları Planı.

Plan-31: Eski Pertek Kalesi Planı.

TABLOLAR

MERKEZLER	Seramik (Hell.)	Seramik (Roma)	Küçük Buluntu (Hell.)	Küçük Buluntu (Roma)	Mezar (Hell.)	Mezar (Roma)	Mimari Kalıntı (Hell.)	Mimari Kalıntı (Roma)
Kalaycık Tepe Höyüğü		X						X
Kalaycık (Heraser) Nekropol Alanı	X		X		X			
Kalecikler Höyüğü	X	X						X
Ağın Nekropol Alanı				X		X		
Hoşrik Mevki				X				X
Kilise Yazısı (Düzü)				X				X
Aşvan Kale	X	X	X	X			X	X
Taşkun Kale	X	X						X
Şemsiyetepe		X		X				X
İmikuşağı	X	X					X	
Resulkahya Kalesi								X
Pağnik Öreni		X		X				X
Haraba/Şimşat Kalesi	X	X					X	X
Görguşan Kalesi		X						X
Haroğlu Kalesi							X	X
Yeniköy/Gavur Höyüğü		X						X
Korucutepe				X		X		
Hinsor Höyük	X	X						
Höyük Köyü Höyüğü	X							
Venk Höyük I- III	X	X						
Şanik Düz Yerleşmesi		X						
Tepecik Höyük (Makaraz Tepe)		X						
Kehlitepe Höyük	X							
Çınaz I Höyüğü		X						
Yığmatepe Nekropol Alanı	X	X			X	X		
Pıncırık Höyük I-II	X	X						
Mavaluşağı Höyüğü		X						
Hırbul Düz Yerleşimi	X	X						
Genefik Nekropol Alanı		X				X		
Akuşağı Höyük I-II	X	X						
Hoğu Höyük	X							
Kılto Yamaç Yerleşimi	X	X						
Norşuntepe		X				X		
Yarımca Köyü Höyüğü		X						

Pınartepe Höyüğü	X
Kövenk Höyük	X
Lotoğlu Höyük	X
Çakılhan Düz Yerleşimi	X
Hoşirik Düz Yerleşimi	X

Tablo-1: Elazığ İli Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

MERKEZLER (Akçadağ İlçesi)	Seramik (Hell.)	Seramik (Roma)	Küçük Buluntu (Hell.)	Küçük Buluntu (Roma)	Mezar (Hell.)	Mezar (Roma)	Mimari Kalıntı (Hell.)	Mimari Kalıntı (Roma)
Akçadağ Höyüğü (Arga Tepesi)		X						
Aktepe I-XII Kaya Mezar Odaları						X		
Bağköy-Dumdum Kaya Mezar Odası						X		
Bağköy-G Kaya Mezarı						X		
Bağköy Nicer Mevkii Kaya Nişi						X		
Bayramtepesi Mevkii Arkeolojik Yerleşimi								X
Culfabağı Kaya Mezar Odası						X		
Çatalfez Tümülüsü						X		
Çerkeztepe Tümülüsü						X		
Fırıntepe (Kalendertepe) I- IV Tümülüsleri						X		
Gölpınar Tümülüsü						X		
Güneşli I-II Tümülüsleri						X		
Güney Kaya Mezar Odası						X		
Höyüktepe (Keremis) Tümülüsü						X		
İkinciler Höyüğü		X						X (duvar)
İn Mağarası Yerleşimi		X						
Kale Arkeolojik Yerleşimi		X						X
Kalmışatpepe Tümülüsü						X		
Karaçakıl Tümülüsleri ve Antik Mezarlık Alanı						X		
Karaçakıl I-III Tümülüsleri						X		

Karadağ I-III Tümlüsleri						X		
Kellerin Saylağı Mevkii Tümlüsü						X		
Kışlayolu Tümlüsü						X		
Ören Höyüğü								X
Örentepesi Höyüğü	X							
Seyfolar-Mezarlıktepe Arkeolojik Yerleşimi								X
Sultansuyu Arkeolojik Yerleşimi								X
Yıldırım Kaya (Gavur Kıyası)						X		

Tablo-2: Malatya Akçadağ İlçesi Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

MERKEZLER (Arapgir İlçesi)	Seramik (Hell.)	Seramik (Roma)	Küçük Buluntu (Hell.)	Küçük Buluntu (Roma)	Mezar (Hell.)	Mezar (Roma)	Mimari Kalıntı (Hell.)	Mimari Kalıntı (Roma)
Gebenarası Mevkii Kaya Mezar Odası						X		
Never Mevkii Kaya Mezar Odası						X		
Karatepe Arkeolojik Gözetleme Alanı		X						X (kule?)
Kızıltepe I-IV Tümlüsleri						X		
Onar Kaya Mezarları						X		
Ormansırtı Kaya Mezarları						X		
Roma Yolu Kalıntıları								X
Saray Mezrası Arkeolojik Yerleşimleri I-IV						X		X (duvar)
Saray Mezrası I-III Tümlüsleri						X		
Temürük Mevkii Kaya Mezar Odası						X		
Yazılı Köyü Kaya Mezar Odası						X		
Yazılmağara Kaya Mezar Odası						X		
Taş Köprü								X

Tablo-3: Malatya Arapgir İlçesi Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

MERKEZLER (Arguvan İlçesi)	Seramik (Hell.)	Seramik (Roma)	Küçük Buluntu (Hell.)	Küçük Buluntu (Roma)	Mezar (Hell.)	Mezar (Roma)	Mimari Kalıntı (Hell.)	Mimari Kalıntı (Roma)
Akbeltepe-4 Tümülüsü						X		
Çavuştepesi Arkeolojik Yerleşimi		X				X		
Karahöyük	X	X						
Karababa Höyük		X (?)						
Karayığıma-5 Tümülüsü						X		
Kayabaşı I-II Tümülüsleri						X		
Levenge Arkeolojik Yerleşim ve Mezarlık Alanı		X						
Yığımatepe I-III Tümülüsleri						X		

Tablo-4: Malatya Arguvan İlçesi Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

MERKEZLER (Battalgazi İlçesi)	Seramik (Hell.)	Seramik (Roma)	Küçük Buluntu (Hell.)	Küçük Buluntu (Roma)	Mezar (Hell.)	Mezar (Roma)	Mimari Kalıntı (Hell.)	Mimari Kalıntı (Roma)
Eski Malatya Kale Suru								X(sur)
Fırıncı/Furuncu Höyüğü		X						
İmamoğlu Höyüğü	X	X						X
Karamıldan Tepesi		X		X (sikke)				
Karatepe Höyüğü		X						
Kırk Kardeşler Mezarlığı				X (sikke)				
Köşkerbaba Höyük		X						X (kule)
Kuluşağı Kale		X (?)						

Tablo-5: Malatya Battalgazi İlçesi Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

MERKEZLER (Darende İlçesi)	Seramik (Hell.)	Seramik (Roma)	Küçük Buluntu (Hell.)	Küçük Buluntu (Roma)	Mezar (Hell.)	Mezar (Roma)	Mimari Kalıntı (Hell.)	Mimari Kalıntı (Roma)
Ağılbaşı Merdivenli Sarnıç I-II								X (sarnıç, merdiven)
Ağpınar Antik Nekropol Alanı		X				X		

Asmina (Esmehan) Kayası Taşörgülü Mağara Yerleşimi								X
Bozhöyük Arkeolojik Yerleşimi	X						X	
Boz yumru Sırtı Tümülüsü							X	
Çingiraklıtepe I- III Tümülüsleri							X	
Çatalkaya Gözetleme Yeri								X (kule?)
Dabanoğlu (Gala) Arkeolojik Yerleşimi								X
Dımdım Kaya Mezar Odası							X	
Dumdum Kaya Mezar Odası							X	
Hanönü (Hantepe) Tümülüsü	X						X	
Karaziyaret Tümülüsü							X	
Sekicik Mevkii Duvar Kalıntısı								X (duvar)
Seyirtepesi Tümülüsü							X	
Ergiören Arkeolojik Yerleşimi								X (yapı taşı)
Hamamönü Mağarası Kaya Tapınağı								X (kaya barınağı)
Hantoros Kalesi Arkeolojik Yerleşimi ve Hamam Kalıntısı	X							X (kaya barınağı ve hamam)
İkítepe Tümülüsü							X	
Kale Höyüğü (Ağılbaşı)	X							X (kule?)
Kale Höyüğü (Yeniköy)	X						X	X (kule)
Karahöyük Tümülüsü							X	
Kavalak Arkeolojik Yerleşimi								X
Korucutepe Tümülüsü							X	
Küçükkattepe Tümülüsü							X	
Maltepe I-II Tümülüsleri							X	
Maşattepe Tümülüsü	X	X	X	X	X	X	X	
Roma Hamamı Kalıntısı								X (hamam)
Sarıboyun							X	

Tümülüsü		
Anıt Mezar		X
Cıngılı Kale Anıtsal Yapı Kalıntısı	X	X (kale)

Tablo-6: Malatya Darende İlçesi Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

MERKEZLER (Doğanşehir İlçesi)	Seramik (Hell.)	Seramik (Roma)	Küçük Buluntu (Hell.)	Küçük Buluntu (Roma)	Mezar (Hell.)	Mezar (Roma)	Mimari Kalıntı (Hell.)	Mimari Kalıntı (Roma)
Bentağzı Kaya Mezar Odası						X		
Çamurlu Mezrası Arkeolojik Yerleşimi		X						
Çıtlıklıntepe Höyüğü								X
Çukurkavak Arkeolojik Yerleşimi ve Antik Mezarlık Alanı						X		
Deliklitaş Arkeolojik Yerleşimi								X
Dervişin Tepesi Arkeolojik Yerleşimi								X
Günedoğru Köyü Mozaikli Alan								X (taban mozaïği)
Gürobası Köyü Mozaikli Alan								X (taban mozaïği ve duvar)
Hozna Ziyareti Arkeolojik Yerleşimi		X						
Kale Mevkii Arkeolojik Yerleşimi ve Kaya Mezar Odaları I-II		X				X		
Kaletepe Arkeolojik Yerleşimi		X						
Kilisecik Mevkii Kaya Mezar Odaları I-II						X		
Kraltepesi Arkeolojik Yerleşimi		X						
Kurudağ Kalesi Arkeolojik Yerleşimi		X				X		X (kale?)
Reşadiye Tümülüsleri I-II						X		
Roma Sur Kalıntıları								X (sur duvarı)
Yantepesi Arkeolojik Yerleşimi ve Gözetleme Yeri								X (kule)

Tablo-7: Malatya Doğanşehir İlçesi Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

MERKEZLER (Hekimhan İlçesi)	Seramik (Hell.)	Seramik (Roma)	Küçük Buluntu (Hell.)	Küçük Buluntu (Roma)	Mezar (Hell.)	Mezar (Roma)	Mimari Kalıntı (Hell.)	Mimari Kalıntı (Roma)
Alabasar Tümülüsü						X		
Karanlık Mağara Kaya Barınağı ve Tepe Üzeri Arkeolojik Yerleşimi		X						
Kayabaşı Kale Kaya Barınağı		X						
Kirman Kale Yerleşmesi		X						
Oğlak Kalesi Roma Gözetleme Alanı		X						X (kule, duvar)
Taşhöyük Tümülüsü						X		
Yaylayolu Tümülüsleri 1-8						X		
Yeşilpınar Mozaikli Alan		X						X (taban mozaığı)
Ziyarettepe Kaya Mezar Odaları I- IV						X		

Tablo-8: Malatya Hekimhan İlçesi Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

MERKEZLER (Kale İlçesi)	Seramik (Hell.)	Seramik (Roma)	Küçük Buluntu (Hell.)	Küçük Buluntu (Roma)	Mezar (Hell.)	Mezar (Roma)	Mimari Kalıntı (Hell.)	Mimari Kalıntı (Roma)
Kale Höyüğü								X (kale suru)

Tablo-9: Malatya Kale İlçesi Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

MERKEZLER (Kuluncak İlçesi)	Seramik (Hell.)	Seramik (Roma)	Küçük Buluntu (Hell.)	Küçük Buluntu (Roma)	Mezar (Hell.)	Mezar (Roma)	Mimari Kalıntı (Hell.)	Mimari Kalıntı (Roma)
Bicir Köyü Yamaç Yerleşimi		X						
Tosunbükü Mezrası Mozaikli Alan								X (mozaikli alan, duvar)

Tablo-10: Malatya Kuluncak İlçesi Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

MERKEZLER (Pütürge İlçesi)	Seramik (Hell.)	Seramik (Roma)	Küçük Buluntu (Hell.)	Küçük Buluntu (Roma)	Mezar (Hell.)	Mezar (Roma)	Mimari Kalıntı (Hell.)	Mimari Kalıntı (Roma)
Kerar Kalesi Yerleşimi								X (kalesuru)

Tablo-11: Malatya Pütürge İlçesi Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

MERKEZLER (Yazıhan İlçesi)	Seramik (Hell.)	Seramik (Roma)	Küçük Buluntu (Hell.)	Küçük Buluntu (Roma)	Mezar (Hell.)	Mezar (Roma)	Mimari Kalıntı (Hell.)	Mimari Kalıntı (Roma)
Alican Tümülüsü		X						
Arılık Kaya Barınağı Yerleşimi I-II		X						
Fethiye Höyüğü	X	X						
Hacı Höyüğü (Kale)		X						
Hıdırlaz/Hıdırlez Kaya Kilisesi- Barınağı								X (kaya barınağı)
Kadıoturan Tepesi		X (?)						
Karabel (Karagediği) Tümülüsü						X		
Üçtepe Tümülüsleri I-III						X		

Tablo-12: Malatya Yazıhan İlçesi Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

MERKEZLER (Yeşilyurt İlçesi)	Seramik (Hell.)	Seramik (Roma)	Küçük Buluntu (Hell.)	Küçük Buluntu (Roma)	Mezar (Hell.)	Mezar (Roma)	Mimari Kalıntı (Hell.)	Mimari Kalıntı (Roma)
Bürücek Yaylası Arkeolojik Yerleşimi								X (kule)
Cihankalesi Arkeolojik Yerleşim Alanı		X						X (karakol)
Gözbaba Tümülüsü						X		
Höyüktepe Tümülüsü						X		
Kaletepe Höyüğü								X
Roma Mezarı		X						X (duvar)
Tavşanburuntepe Tümülüsü						X		
Tilkitepe		X (?)						
Üçtepe Tümülüsleri I-III						X		

Tablo-13: Malatya Yeşilyurt İlçesi Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

MERKEZLER	Seramik (Hell.)	Seramik (Roma)	Küçük Buluntu (Hell.)	Küçük Buluntu (Roma)	Mezar (Hell.)	Mezar (Roma)	Mimari Kalıntı (Hell.)	Mimari Kalıntı (Roma)
Anbar Kalesi	X	X						
Aşağıdemirbük- Yığılma Tepe Tümülüsü					X	X		
Beydamı&Keşiştepe Kalesi	X	X						
Dereova-Maltümü Höyüğü		X						
Derviş Hücreleri (İn Delikleri)							X (tapınak)	
Eski Pertek Kalesi								X (kale/burç)
Hozat Yeşil Segedik (Gökçe) Kaya Mezarları						X		
Kalecik Höyük ve Yamaç Yerleşimi	X	X						
Konaklar&Deren Tepesi Kalesi					X	X		
Kurbizak/Kurmiza k Kalesi							X (basamaklı yapı)	X (basamaklı yapı)
Mazgirt Kalesi	X							
Pırkani Kaya Mezarı					X			
Rabat Kalesi	X				X	X		
Sinan Kalesi	X	X						
Ulukale					X			
Vasgirt (Wasini)/Çalhözü	X	X			X	X		

Tablo-14: Tunceli İli Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

MERKEZLER	Seramik (Hell.)	Seramik (Roma)	Küçük Buluntu (Hell.)	Küçük Buluntu (Roma)	Mezar (Hell.)	Mezar (Roma)	Mimari Kalıntı (Hell.)	Mimari Kalıntı (Roma)
Avcıçayırı Höyük	X							
Otlukbeli Yerleşmesi	X							

Tablo-15: Erzincan İli Hellenistik ve Roma Dönemi İzleri.

GRAFİKLER

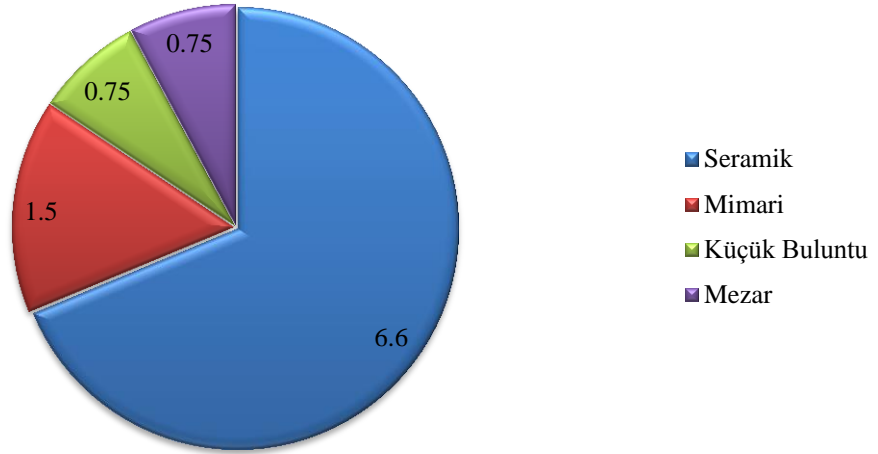

Grafik-1: Yukarı Fırat Bölgesi İçerisinde Yer Alan İllerdeki Hellenistik Döneme Tarihlendirilen Mimari, Seramik, Küçük Buluntu ve Mezar Dağılımı.

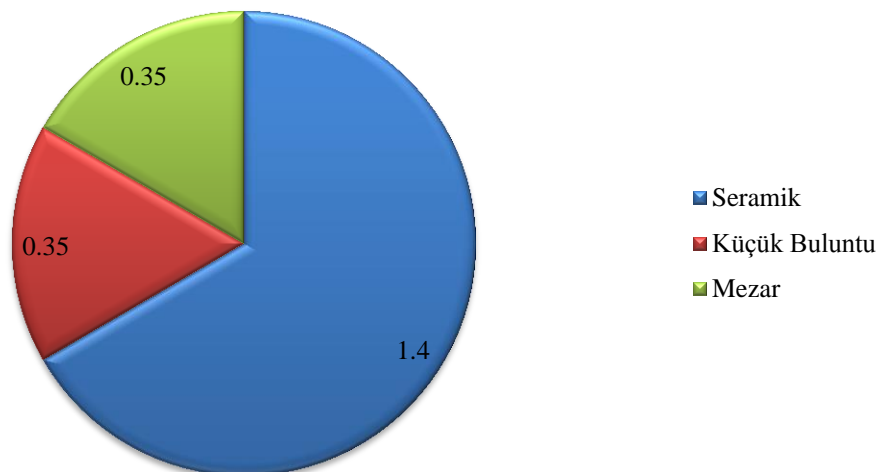
Grafik-2: Yukarı Fırat Bölgesi Hellenistik Dönem Kalıntı Türlerine Göre Merkez Dağılımı

ELAZIĞ İLİ HELLENİSTİK DÖNEM KALINTI TÜRLERİNE GÖRE MERKEZ DAĞILIMI

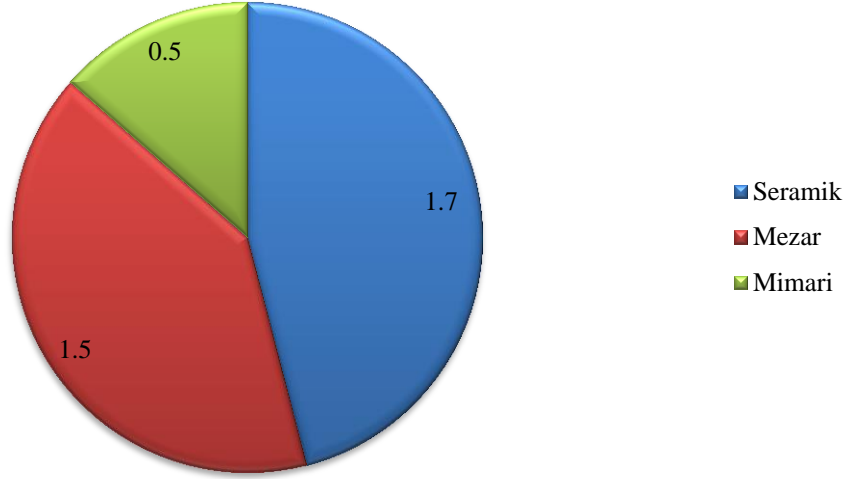
Grafik-3: Elazığ İli Hellenistik Dönem Kalıntı Türlerine Göre Merkez Dağılımı

MALATYA İLİ HELLENİSTİK DÖNEM KALINTI TÜRLERİNE GÖRE MERKEZ DAĞILIMI

Grafik-4: Malatya İli Hellenistik Dönem Kalıntı Türlerine Göre Merkez Dağılımı

**TUNCELİ İLİ HELLENİSTİK DÖNEM
KALINTI TÜRLERİNE GÖRE MERKEZ
DAĞILIMI**

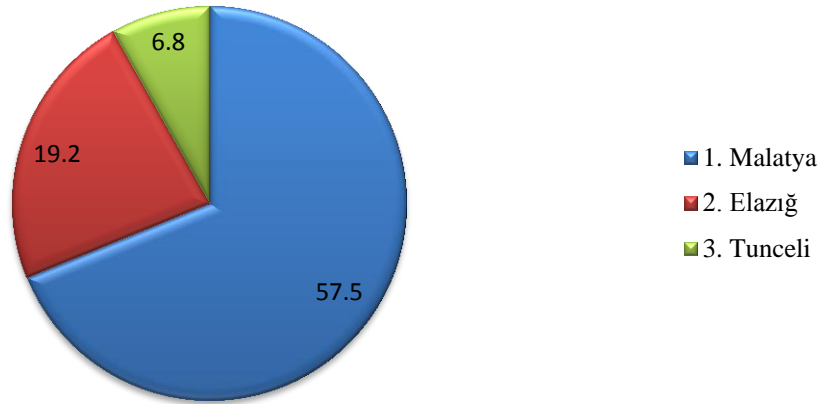
Grafik-5: Tunceli İli Hellenistik Dönem Kalıntı Türlerine Göre Merkez Dağılımı

**ERZİNCAN İLİ HELLENİSTİK DÖNEM
KALINTI TÜRLERİNE GÖRE MERKEZ
DAĞILIMI**

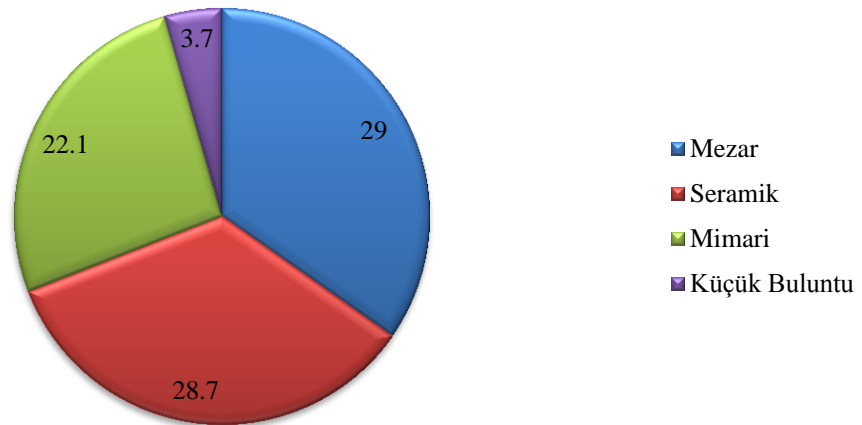
Grafik-6: Erzurum İli Hellenistik Dönem Kalıntı Türlerine Göre Merkez Dağılımı

YUKARI FIRAT BÖLGESİ İLLERE GÖRE ROMA DÖNEMİ DAĞILIMI

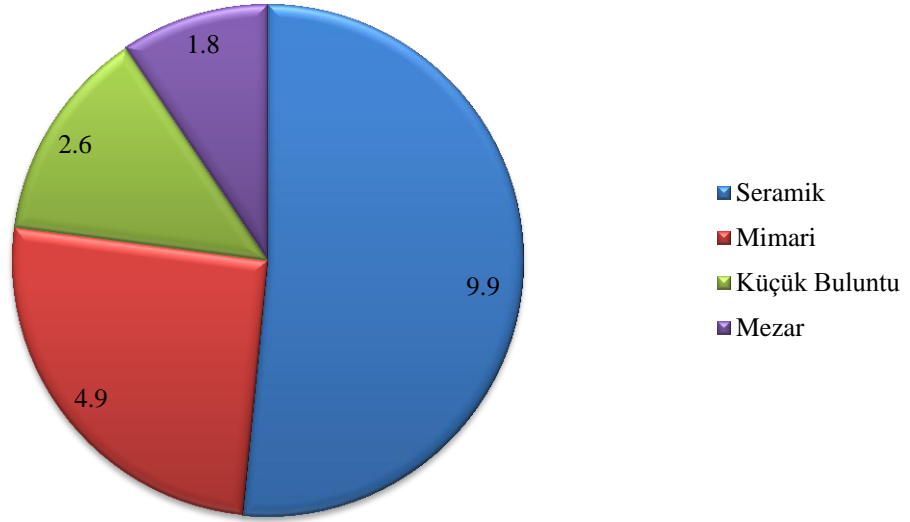
Grafik-7: Yukarı Fırat Bölgesi İçerisinde Yer alan İllerdeki Roma Dönemine Tarihlendirilen Mimari, Seramik, Küçük Buluntu ve Mezar Dağılımı.

YUKARI FIRAT BÖLGESİ ROMA DÖNEMİ KALINTI TÜRLERİNE GÖRE MERKEZ DAĞILIMI

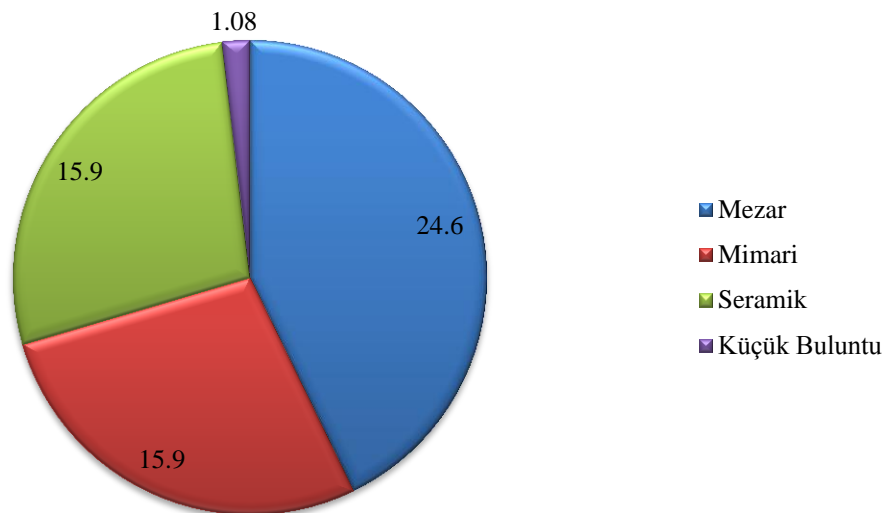
Grafik-8: Yukarı Fırat Bölgesi Roma Dönemi Kalıntı Türlerine Göre Merkez Dağılımı

ELAZIĞ İLİ ROMA DÖNEMİ KALINTI TÜRLERİNE GÖRE MERKEZ DAĞILIMI

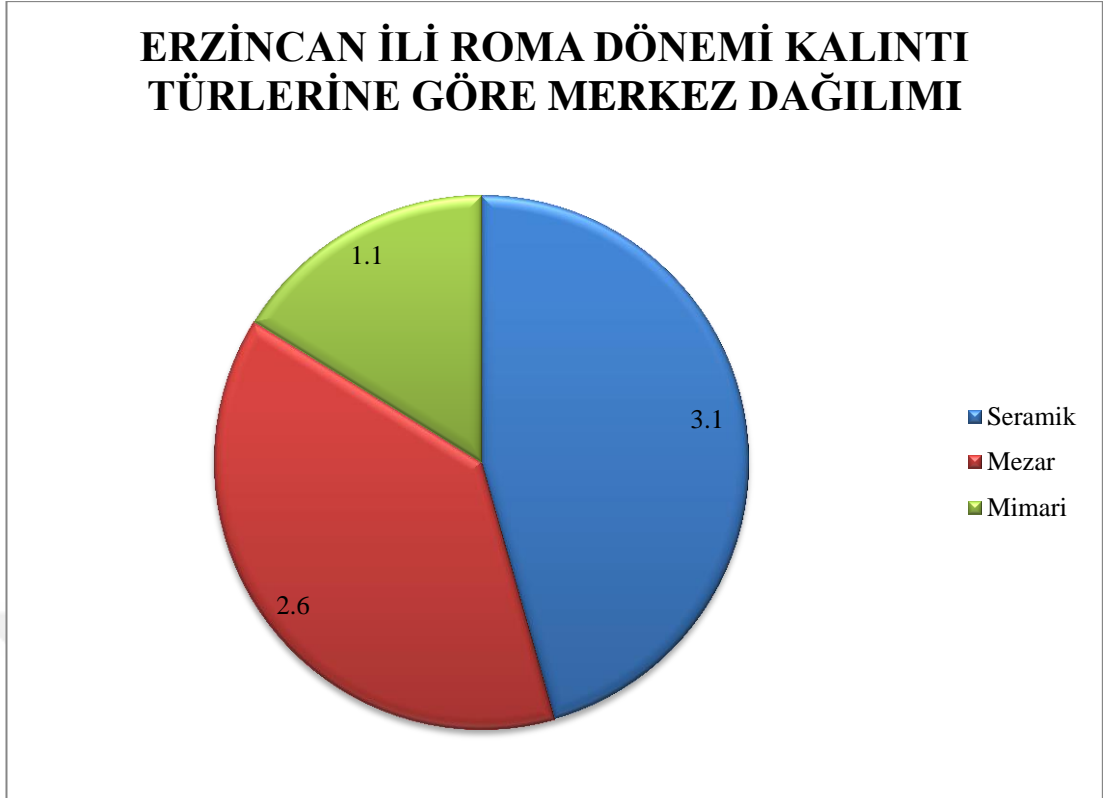
Grafik-9: Elazığ İli Roma Dönemi Kalıntı Türlerine Göre Merkez Dağılımı

MALATYA İLİ ROMA DÖNEMİ KALINTI TÜRLERİNE GÖRE MERKEZ DAĞILIMI

Grafik-10: Malatya İli Roma Dönemi Kalıntı Türlerine Göre Merkez Dağılımı

ERZİNCAN İLİ ROMA DÖNEMİ KALINTI TÜRLERİNE GÖRE MERKEZ DAĞILIMI

Grafik-11: Erzincan İli Roma Dönemi Kalıntı Türlerine Göre Merkez Dağılımı

ÖZGEÇMİŞ

Serdar Özdemir 1988 yılında Gaziantep'te doğdu. Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nden üç onur, bir yüksek onur derecesiyle 2013 yılında mezun oldu. Yüksek Lisans eğitimine 2014 yılında Selçuk Üniversitesi Arkeoloji Anabilim Dalı'nda başlayıp, 2017 yılında Gaziantep Üniversitesi Arkeoloji Anabilim Dalı'na yatay geçişle devam etti. 2013 yılında Muğla Datça Knidos Kazı ve Araştırmaları'nda çalıştı. 2017 yılına kadar çeşitli işlerde çalıştıktan sonra, 2017'nin başından itibaren 2 uzun dönemli kazı sezonu boyunca Gaziantep Oğuzeli İlçesi'ndeki Yenicehöyük Kurtarma Kazıları'nda ve kazılar devam ederken Oğuzeli Yüzey Araştırmaları'nda görev aldı. Arazide ve etütlük, envanterlik buluntu fotoğrafları çekme görevlerinde yer aldı.

BACKGROUND

Serdar Özdemir was born in 1988 in Gaziantep. He graduated from Selçuk University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Archeology in 2013 with three honors and one high honor degree. He started his graduate education in Selçuk University Archeology Department in 2014 and continued his transfer to Gaziantep University Archeology Department in 2017. In 2013, he worked in Datca Knidos Excavations and Surveys in Muğla. After working in various jobs until 2017, he took part in the Yenicehöyük Rescue Excavations in the Oğuzeli District of Gaziantep during the two long-term excavation seasons from the beginning of 2017, and during the excavations in Oğuzeli Surveys. He took part in the field and surveying and inventory photography works.